
ॐ

रावसाहेब मल्लप्पा वसप्पा वारद यांच्या उदार
आश्रयाखालीं प्रसिद्ध होणारी वीरशैव-
लिंगिब्राह्मणधर्मग्रंथमाला.

ग्रंथ २६ वा.

वीरशैवलिंगिब्राह्मणदश-कर्मपद्धति.

हा

(महाराष्ट्र तात्पर्यासह)

वेदमूर्ति, मणूर मठाध्यक्ष मल्लिकार्जुनशास्त्री

यांनीं मुंबई येथें
'निर्णयसागर' छापखान्यांत छापवून प्रसिद्ध केला.

आवृत्ति १ ली. प्रती १०००.

शके १८२८, सन १९०६.

किंमत १८४.

प्रस्तावना.

वेद, उपनिषदें, आगम, पुराणें, स्मृति, यांतील मार्गाला अनुसरून चालणारे ते हिंदु होत. या हिंदुलोकांमध्यें प्राकृत ब्राह्मण व अप्राकृत ब्राह्मण असे ब्राह्मणांतील दोन भेद आहेत. त्यांत ब्रह्मदेवानें रचलेल्या वर्णाश्रमधर्माला अनुसरून चालणारे ते प्राकृत ब्राह्मण होत. आणि साक्षात श्रीपरशिवानें रचलेल्या वर्णाश्रमधर्माला अनुसरून चालणारे ते अप्राकृत ब्राह्मण (वीरशैव) होत. गर्भाधानादि षोडशकर्में,[1] (मुख्यत्वेंकरून दशकर्मांचे संस्कार) यजनादि षट्कर्में, पंचयज्ञ, अष्टावरणें, भक्तादि षट्स्थलें, पंचाचार[2] वगैरे कर्में होत. या कर्मांपैकीं गर्भाधानादि दशकर्में या पुस्तकांत दिलीं आहेत. यांतील प्रत्येक विषयाचें ज्ञान करून घेण्याची इच्छा असेल त्यांनीं विषयानुक्रमणिका पाहावी. त्यांतल्यात्यांत दीक्षाविधीसंबंधानें कित्येकांचे आक्षेप येण्याचा संभव आहे, याकरितां यथाशक्ति येथें विवेचन करणें जरूर वाटल्यावरून थोडक्यांत दिग्दर्शन करतों.

"वैराग्यज्ञानयुक्तानां योगिनां स्थिरचेतसाम् ॥ अंतर्लिंगानुसंधाने शुचिर्बाह्येन जायते ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन गुरुणा शास्त्रवेदिना ॥ अनुग्रहाय यद्दत्तं तल्लिंगं पूजयेत्सदा ॥" या लिंगपुराणांतील वचनाला अनुसरून विरक्त, मुमुक्षु, बुद्धिमान् स्थिरचित्त अशा योग्यांना आंत (मनांत) लिंगांगसामरस्यज्ञान असलें तरी बाहेर शुद्धि व्हावयाची नाहीं याकरितां सर्वप्रयत्नांनीं शिवजीवैक्यज्ञानसंपन्न गुरुवर्यानें अनुग्रहपूर्वक दिलेलें शिवलिंग धारण करून त्याची पूजा करावी, असें सिद्ध होतें. शिवाय "अमृतस्य देवधारणो भूयासं" या श्रुतीवरूनही हाच अर्थ सिद्ध होतो. तर तें शिवलिंग

---

१ गर्भाधान, पुंसवन, सीमंतोन्नयन, अनवलोभन, जातकर्म, नामकरण, आंदोलारोहण, दुग्धप्राशन, सूर्यचंद्रावलोकन, निष्क्रमण, कर्णवेध, अन्नप्राशन, चौल, विद्यारंभ, दीक्षा, विवाह अंत्येष्टि अशीं हीं षोडशकर्में होत ॥

२ लिंगाचारः सदाचारः शिवाचारस्तथैव च ॥ गणभृत्योभयाचारौ पंचाचाराः प्रकीर्तिताः ॥

जन्मतांच गळ्यांत बांधण्याविषयीं अनेक आधार असल्यामुळें तेव्हांच बांधीत असतात. तर पुनः ८ व्या वर्षीं दीक्षेच्या वेळेस शिवलिंग धारण कां करावें? अशी शंका येण्याचा संभव आहे, याकरितां असें प्रमाण आहे कीं "गर्भाष्टमे कृता दीक्षा मुख्या सा षोडशावधि ॥" या वचनाला अनुसरून दीक्षाही ८ व्या वर्षीं केली पाहिजे असें सिद्ध होतें. शिवाय "दीक्षा" या शब्दाचा अर्थ असा आहे कीं "दीयते ज्ञानसंबंधः क्षीयते च मलत्रयम्" या वचनावरून दीक्षा ह्मणजे ज्ञान देणारें व आणव, मायिक, कार्मिक मलत्रयांचा नाश करणारें कर्म असें सिद्ध होतें. असे हें कर्म (संस्कार) ८ व्या वर्षीं मंत्रोपदेशास योग्य काल असल्यामुळें करतात. जन्माच्या वेळेस मंत्रोपदेश करतां येत नाहीं यामुळें हा पुढील मंत्र ह्मणून शिशूच्या गळ्यांत शिवलिंग बांधतात. "एतल्लिंगस्थले शंभो शयनं क्रियतां प्रभो ॥ तावदेव सुखेनैव यावद्दीक्षावसानकं" हाच मंत्र होय. या वचनावरून बाल्यावस्थेमध्यें परमेश्वर शयनावस्थेंत असतो असें होतें. नंतर पुढें दीक्षेच्या वेळेस त्याच परमेश्वरास जाग्रदवस्थेंत आणून त्याची पूजा करावी लागते. ह्मणूनच त्यावेळेस मंत्रोपदेशपूर्वक शिवलिंग सद्गुरु देतात. तें पूर्वींचेंच (शिवलिंग) होय. असो. या दशकर्मांतील मुख्य तात्पर्य समजण्याकरितां मराठी अर्थ दिला आहे. याशिवाय आणखी कांहीं सूचना असतील तर ते सुचविल्यास दुसऱ्या आवृत्तीच्या वेळेस सुधारणा करूं.

वीरशैवांस जन्मल्यापासून शेवटपर्यंत संस्कार काय काय होत असतात ते संस्कार सर्व एकत्र आणून एक ग्रंथ तयार करावा अशी सूचना श्रीमंत रावसाहेब अप्पासाहेब वारद यांनीं केल्यामुळें पुष्कळ परिश्रम करून अनेक वीरशैवसिद्धांतग्रंथांच्या आधारांनीं हा ग्रंथ तयार केला आहे. जाहिरातींत "षोडशसंस्कार ह्मणून काय नांव दिलें आहे त्या षोडशकर्मांपैकीं रूढींत दशसंस्कारच मुख्यत्वेंकरून प्रसिद्ध असल्यामुळें "दशकर्मपद्धति" (यांत अंत्यसंस्काराशिवाय सर्व संस्कारही आहेत.) हें नांव देण्यास श्रीमंतांनीं सुचविलें होतें ह्मणून हेंच नांव दिलें आहे. या पुस्तकांत

प्रत्येक संस्काराचा शास्त्रोक्त निर्णय व त्यापुढें प्रयोग असा क्रम ठेवला आहे. यांपैकीं अंत्यसंस्काराचें पुस्तकही निराळें छापून लौकर प्रसिद्ध होईल.

या पुस्तकाचें मराठी तात्पर्य रा. रा. त्रिंबक गुरुनाथ काळे यांनीं केलें आहे. व प्रूफतपास शुद्धाशुद्धपत्रक वगैरे कामें वे ॥ मू ॥ मल्लिकार्जुन-शास्त्री जैनापूर वे ॥ मू ॥ जगदीशशास्त्री नालवार वे. शा. सं. रंगाचार्य-शास्त्री मुधोळकर यांनीं केलीं आहेत या सर्वांचे आह्मीं आभारी आहोंत.

प्रसिद्धकर्ता.

दशकर्मपद्धतींतल्या मराठी टीकेंतील कठिण शब्दांचा अर्थ.

प्रथमऋतु	=	पहिलाविटाळ
रति	=	विषयसुख
योगक्षेम	=	उपजीविका
शकृत्पिंडांत	=	शेणाच्या गोळ्यांत
विशाल	=	मोठें
कूर्च	=	दर्भानें केलेली काडी
लाजा	=	भाताच्या लाह्या
पालाशदंड	=	पळसाची काठी
बटु	=	ब्रह्मचारी
विष्टर	=	दर्भांनीं केलेलें आसन

———— ————

दशकर्मपद्धतीची अनुक्रमणिका.

विनंति.

उपर्युक्त अशा वीरशैवलिंगिब्राह्मणधर्मग्रंथांपैकीं कोणत्याही पूर्ण अगर अपूर्ण ग्रंथाच्या हस्तलिखितप्रति कोणाजवळ असल्यास त्यांनीं त्या आह्मांकडे अगर रावसाहेब मल्लप्पा बसप्पा वारद सोलापूर यांचेकडे पाठवून देण्याची मेहरवानी करावी; ह्मणजे धर्मग्रंथ छापण्याचे कामीं त्यांचा चांगला उपयोग होईल, व पाठविणारांस धर्मोन्नतीच्या कामीं यथाशक्ति हातभार लावल्याचें श्रेयही मिळेल. त्या ग्रंथाचें काम संपतांच त्यांची मूळप्रत परत करूं व दोन छापील प्रतीही देऊं. आपली मूळप्रत परत मिळेल किंवा नाहीं याची शंका वाटल्यास, त्यांनीं आपली मूळप्रत परत मिळण्याविषयीं इच्छेप्रमाणें खात्री पटवून घेऊन मग आमचेकडे ग्रंथ पाठविण्याचें करावें.

मणूरमठाध्यक्ष मल्लिकार्जुनशास्त्री.
सोलापूर.

ग्रंथ मिळण्याचीं ठिकाणें.

सोलापूर येथें रावसाहेब मल्लप्पा बसप्पा वारद यांचे दुकानीं व याशिवाय मुंबई, विजापूर व कलवुर्गा येथें रावसाहेब वारद यांचे दुकानीं विकत मिळतील.

सार्वजनिकसंस्थांमध्यें सर्व वर्गास हे आमचे ग्रंथ वाचण्यास मिळावे अशा हेतूनें, व जंगमांस व गरीब अशा इतर लोकांना देखील वाचावयास मिळावे, याहेतूनें, विक्रीस तयार असलेल्या २६ ग्रंथांची किंमत निम्मी ठेविली आहे. लायब्ररीच्या सेक्रेटरींनीं किंवा मठाच्या अधिकाऱ्यांनीं पुस्तकाची मागणी करावयाची झाल्यास वरील संस्थांना पाहिजे आहे, निम्या किंमतीनें पाठवा; असा खुलासा पत्रांत करावा.

दशकर्मपद्धतीचें संस्कृत शुद्धाशुद्धपत्रक.

अशुद्ध.	शुद्ध	पान	पंक्ति.
पूजासाद्गुण्यार्थं	पूजाषाड्गुण्यार्थं	११	८
साम	सोम	१६	१८
वैदिकाषिशो	वैदिकाशिषो		२०
यप्रोगः	प्रयोगः	२१	१
वृहत्साम्	वृहत्साम	२५	१५
क्रारयेत्	कारयेत्	४३	१४
अथा	अथ	४४	२
अफलऽअपुष्पा	अफला अपुष्पा	४५	३
क्कर	क्कर	४८	१२
दीक्षापपर्यंतं	दीक्षापर्यंतं	५३	१३
मुहूर्तें	मुहूर्ते	५८	१५
तंदुला	तंडुला	५९	९
मौंर्जीं	मौंर्जीं	६३	३
वृध्यु	वृध्य	६६	१०
ऋभ्या	ऋध्या	६९	१२
ह्वेऽ	ह्वे	७२	१६
मिद्रं	मिंद्रं	७२	१६
विचर्षिणिः	विचर्षणिः	७७	८
यज्ञीये	यज्ञिये	७७	१८
विकीर्य्यं	विकीर्यं.	८७	६
क्रम	कर्म	८८	१
द्वारी	द्वारि	८८	७
यज्ञीय	यज्ञिय	९७	१०
सुपुर	सुपूर	९७	१८
सोऽस्य	सो अस्य	९८	९
पात्राण्युता	पात्राण्युत्ता	१००	७
सीदामीयुक्त्वा	सीदामीत्युक्त्वा	१००	१५
द्विलं	द्विलं	१०१	२४
स्तिष्टुप्	त्रिष्टुप्	१०२	२७
ममः	नमः	१०३	११

अशुद्ध.	शुद्ध	पान	पंक्ति.
यस्येयति	यस्येति	१०४	११
भ्यश्रं	भ्यक्षं	१०६	१२
अष्टत्रिंशत्	षट्त्रिंशत्	११०	९
अचरं	अजरं	१२८	२०
दर्वी	दर्विं	१३२	१३
भूतांयशो	भूतांशो	१३५	१३
द्विष्टः	द्विष्टा	१३८	१८
दर्वीं	दर्विं	१४५	७

ॐ

श्रीवीरशैवगर्भाधानादिविधयः ।

श्रीगणेशाय नमः ॥ हर ॐ वीरशैवाचारकौस्तुभे ॥ वीरशैवस्य गर्भादिसंस्कारविधयः क्रमात् ॥ समाध्यंताः प्रवक्ष्यंते ज्ञानयोगानुकूलतः ॥ १ ॥ विद्वत्कल्पतरो चेतः श्रोतुमुत्कंठते मम ॥ गर्भाधानादिसंस्कारान् वीरशैवोपजीविनाम् ॥ २ ॥ शृणु मंत्रिकुलोत्तंस वीरशैवोचितक्रियाः ॥ प्रथमर्तौ त्र्यहादूर्ध्वमाषोडशदिनावधि ॥ ३ ॥ युग्मे ज्योतिःशास्त्रसिद्धे शोभने दिवसे बुधः ॥ कुर्वीत गर्भाधानाख्यं संस्कारमिति तद्विदुः ॥ ४ ॥ नारदीये ॥ यावंतो ऋतवस्तस्याः समतीयुः पतिं विना ॥ तावत्यो भ्रूणहत्याः स्युस्तस्या यो नाददादृतिम् ॥ ५ ॥ * भ्रूणहत्येति गर्भहतिः ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ षोडशर्तुर्निशाः स्त्रीणां तासु

श्रीगणेशाय नमः ।

अथ गर्भाधानविधिः ।

(१) वीरशैवाचारकौस्तुभांत असें लिहिलें आहे कीं, क्रमेंकरून वीरशैवांचे गर्भाधानादि विधीपासून ज्ञानयोगाच्या आनुकूल्यानें समाधीपर्यंत विधि कथन केले जातील (२) हे विद्वानांमधील कल्पवृक्षा! माझें मन वीरशैवांचे गर्भाधानादि विधि ऐकण्यास उत्सुक झालेलें आहे. (३) हे मंत्रिकुलोत्तमा! तुला त्या क्रिया सांगतों; तूं त्या श्रवण कर. प्रथम ऋतु ज्यावेळीं प्राप्त होईल, त्यावेळीं पहिले तीन दिवस सोडून देऊन सोळा दिवसपर्यंत (४) ज्योतिःशास्त्रसंमत व शुभ अशा एखाद्या सम (४–६–८–१०–१२–१४–१६–) दिवशीं, शाहण्यानें गर्भाधानाख्य कर्म करावें (५) नारदीयग्रंथांत असें लिहिलें आहे कीं, जितके जितके दिवस ह्मणून स्त्रीचे ऋतुकाळीं पतीच्या शिवाय जातील, तितक्या तितक्या भ्रूणहत्या (गर्भघात) तिला रति न देणाऱ्या तिच्या नवऱ्याच्या माथीं लागतील. (६) याज्ञवल्क्यानें याविषयीं असें लिहिलें आहे कीं, सोळा रात्रीपर्यंत स्त्रियांचा ऋतुकाळ असतो, त्या वेळीं कोणत्याही एकाद्या सम दिवशीं

युग्मासु संविशेत् ॥ ६ ॥ तत्र मनुः ॥ युग्मासु पुत्रो जायेत स्त्रियोऽयुग्मासु रात्रिषु ॥ तस्माद्युग्मासु पुत्रार्थी संविशेदार्तवे स्त्रियम् ॥७॥ व्यासः॥ रात्रौ चतुर्थ्यां पुत्रः स्यादल्पायुर्धनवर्जितः ॥ पंचम्यां पुत्रिणी नारी षष्ठ्यां पुत्रस्तु मध्यमः ॥ ८ ॥ सप्तम्यां सुभगा योषिदष्टम्यामीश्वरः सुतः ॥ नवम्यां सुभगा दारा दशम्यां तु वरः पुमान् ॥ ९ ॥ एकादश्यामधर्मा स्त्री द्वादश्यां पुरुषोत्तमः ॥ त्रयोदश्यां सुता चेत्स्यात् वर्णसंकरकारिणी ॥ १० ॥ धर्मज्ञश्च कृतज्ञश्च ह्यात्मवेदी दृढव्रतः ॥ प्रजायते चतुर्दश्यां गुणौघो जगतीपतिः ॥ ११ ॥ राजपत्नी महाभागा राजवंशगताथवा ॥ जायते पंचदश्यां तु बहुपुत्री पतिव्रता ॥ १२ ॥ विद्यालक्षणसंपूर्णः सत्यवादी जितेंद्रियः ॥ आश्रयः सर्वभूतानां षोडश्यां जायते पुमान् ॥ १३ ॥ * तत्र निषिद्धदिनान्याह मनुः ॥

त्यांशीं संग करावा. (७) याविषयीं मनूनें असें लिहिलें आहे कीं, समरात्रींमध्यें (संग केला असतां) पुत्र होतो; व विषम (५-७-९-११-१३-१५) रात्रींमध्यें (संग केला असतां) मुलगी होते; ह्मणून पुत्र व्हावा अशी ज्यांची इच्छा असेल त्यांनीं सम रात्रींमध्येंच संग करावा (८) याविषयीं व्यास ह्मणतो कीं, चौथ्या रात्रीं जो पुत्र होतो तो अल्पायु व निर्धन होतो; पंचम रात्रीं पुत्रवंत नारी होते; साहाव्या रात्रीं मध्यम प्रकारचा पुत्र निपजतो. (९) सातव्या रात्रीं सौभाग्यवान् नारी होते; आठव्या रात्रीं ईश्वरासमान पुत्र होतो; नवव्या रात्रीं सुभगा नारी निपजते; व दहाव्या रात्रीं उत्तम पुरुष निपजतो. (१०) अकराव्या रात्रीं जी स्त्री निपजते ती मोठी अधर्मिष्ठ (कुलटा; व्यभिचारिणी) निघते; बाराव्या रात्रीं उत्तम पुरुष निपजतो. तेराव्या रात्रीं जर कां स्त्री उत्पन्न झाली, तर ती मोठी व्यभिचारिणी होऊन, वर्णसंकर (एकजात) करून टाकील (११) चौदाव्या रात्रीं जो पुत्र उत्पन्न होतो तो धर्मज्ञ, कृतज्ञ, आत्मज्ञानी, दृढव्रत, सकलगुणसंपन्न, व जगतीपति होतो. (१२) पंधराव्या रात्रीं जी नारी उत्पन्न होते, ती मोठी भाग्यवान् राजपत्नी, अगर राजवंशांत जाणारी (लग्नसंबंधानें) अशी होऊन, पुष्कळ पुत्र त्या पतिव्रतेला होतील. (१३) सोळाव्या रात्रीं जो पुत्र होतो तो सर्व विद्या व लक्षणें यांही युक्त, सत्य तेंच बोलणारा, जितेंद्रिय (इंद्रियें ज्यांनें ताब्यांत ठेविलीं आहेत असा) सर्व प्राण्यांना आश्रय देणारा, असा निपजेल. (१४) याच बाबतींत मनूनें निषिद्ध

अमावस्याष्टमी चैव पूर्णमासी चतुर्दशी ॥ ब्रह्मचारी भवेन्नित्यमप्यतौ स्नातको भवेत् ॥ १४ ॥ तासामाद्याश्चतस्रस्तु निंदिता द्वादशी तथा ॥ त्रयोदशी च शेषाः स्युः प्रशस्ता दश रात्रयः ॥ १५ ॥ एवं गच्छन् स्त्रियं ज्ञात्वा मघां मूलां च वर्जयेत् ॥ स्त्रियो रक्ताधिके स्त्री स्यात्पुंसः शुक्राधिके पुमान् ॥ १६ ॥ तस्माच्छुक्रविवृद्ध्यर्थं भक्ष्यं स्निग्धं च भक्षयेत् ॥ * गर्भाधानादिक्रियाणां कर्तृनिर्णयः ॥ शुद्धं मिश्रं च मलिनं पिण्डं त्रेधागमोदितम् ॥ १७ ॥ सिद्धांतशिखामणौ ॥ विशुद्धाः प्राकृताश्चेति द्विविधा मानुषाः स्मृताः ॥ शिवसंस्कारिणः शुद्धाः प्राकृता इतरे जनाः ॥ * एतेन मलिनानां वेदविरुद्धतंत्रोदितपांचरात्रादिमलिनधर्मः ॥ मिश्राणां वर्णाश्रमधर्मवतां पैतामहपुराणाद्युदीरितव्रतनियमोपवासकाम्यकर्माणि नित्यकर्माणि च ॥ शिवाश्रमिणां शुद्धानां तु काम्यफलाभिसंधिरहितवेदागमोदितपरमेश्वराराधनरूपाणि कर्माणि

दिवस सांगितले आहेत; ते असेः—अमावास्या, अष्टमी, पौर्णिमा, व चतुर्दशी, या दिवशीं ऋतुमती स्त्री असली तरी ब्रह्मचारीच असावें; ह्मणजे स्नातक असलेल्याचें श्रेय प्राप्त होतें. (१५) ऋतुकालांतील सोळा दिवसांपैकीं प्रथम चार व बारावी व तेरावी रात्र वर्ज्य व निंदित असें समजावें; व बाकी राहिलेल्या दहा रात्री प्रशस्त (चांगल्या) होत असें जाणावें. (१६) याप्रमाणें जाणून स्त्रीशीं संग करीत असतानां मघा व मूला हीं नक्षत्रें वर्ज्य करावींत. स्त्रीचें रज अधिक होतां मुलगी होते; व पुरुषाचें वीर्य अधिक होतां पुत्र होतो (१७) ह्मणून वीर्यवृद्ध्यर्थ स्निग्ध पदार्थ खावेत. (गर्भाधानादि कर्मांमध्यें कर्त्याचा निर्णय) पिंड शुद्ध, मिश्र व मलिन असे तीन प्रकारचे आहेत. (१८) सिद्धांतशिखामणींत ह्मटलें आहे कीं, विशुद्ध व प्राकृत (साधारण) असे दोन प्रकारचे लोक आहेत. शिवसंस्कारयुक्त जे लोक असतील ते विशुद्ध होत; व इतर सर्व प्राकृत होत. यायोगें वेदविरुद्ध तंत्रोदित पांचरात्रादिकांचा मलिन धर्म सुचविलेला आहे; तो मलिन (पिंडाचा) होय! वर्णाश्रमधर्म असलेल्या मिश्र (पिंडाचे)—आजापणजांपासून अगर पुराणांपासून चालत आलेले व्रत, नियम, उपवास, काम्यकर्में, व नित्यकर्में हीं होत परंतु शिवाश्रम पावलेल्या शुद्ध (पिंडाचीं) कर्में ह्मणजे, निष्काम व हेतुरहित, वेदादि ग्रंथोक्त, ईश्वराराधनरूप कर्मेंच होत असा

इति सिद्धांतशिखामणिवचनपर्यालोचनया गर्भाधानादिषु मंत्रलिंगात्फलाभिसंधिमतां कर्मणां त्याग इति ॥ तत्र तावन्नांदीपुण्याहवाचनादीनां पितृदेवताप्रीतिकराणां प्राकृतानां त्यागः ॥ वीरशैवपितॄणां मुक्तानां तृप्तिकारणायोगेन वैयर्थ्यात् ॥ शिवप्रसादेन नित्यपुण्याहवतां कर्मांगपुण्याहवैयर्थ्याच्च ॥ अप्राकृतवक्ष्यमाणपुण्याहप्रकाराणां संग्रहः कालनियमादिकर्मानुष्ठेयम् ॥ नियमस्य नित्यफलनिवर्तकत्वात्तन्नित्यफलं शिवप्रसादरूपो मोक्ष इति ॥ अथ गर्भाधानविधिः ॥ चतुर्थदिवसादूर्ध्वं मघामूलादिवर्जिते ॥ स्वगृहमुपलिप्य रंगवल्लिकया अलंकृत्य ॥ पूर्वेद्युः स्वस्तिवाचनं कृत्वा अपरेद्युर्यथाशक्ति माहेश्वरान् भोजयेत् ॥ दंपती गन्धमाल्यादिभिरलंकृत्य रात्रौ शयनकाले आसनप्राणायामौ कृत्वा तिथ्याद्युच्चार्य ॥ आवाभ्यां समस्तविद्यालक्षणसंपूर्णायुष्मत्पुत्रजननार्थं गर्भाधानं करिष्य इति संकल्प्य ॥ उभौ लज्जारहितौ रमेताम् ॥ अपरेद्युः

सिद्धांतशिखामणीचा अभिप्राय जाणून गर्भाधानादि संस्कारांमध्यें मंत्रलिंगापासून फलप्राप्ति होईल अशी कामना ठेवून कर्मे करण्याचें वर्ज्य करावें. याविषयीं नांदीपुण्याहवाचनादि पितृदेवतांनां तृप्त करणारीं कर्मे प्राकृतांनीं सोडून द्यावींत; कारण वीरशैवांचे पितर मुक्त झालेले असल्यामुळें त्यांची तृप्ति करावी लागत नसल्यामुळें व्यर्थ होय ! शिवाच्या प्रसादानें त्यांनां दररोजच पुण्याह (शुभ, आनंदाचा दिवस) असल्यामुळें कर्मानें पुण्याह करणें अगदीं व्यर्थ होय! अप्राकृतांकरितां सांगितलेले पुण्याहप्रकार कालनियमादिकर्माप्रमाणें करावेत. नियम धरिला ह्मणजे नित्यफल प्राप्त होत नाहीं; व नित्यफल ह्मणजे शिवप्रसादरूप मोक्ष होय. अथ गर्भाधानविधिः । चवथ्या दिवसापुढें मघा व मूळ हीं नक्षत्रें सोडून देऊन, आपलें घर शेणानें वगैरे सारवून, रांगोळीच्या चित्रांनीं अळंकृत करून मागच्या दिवशीं स्वस्तिवाचन (विधि) करून त्या दिवशीं यथाशक्ति माहेश्वरांस भोजन घालावें. दंपतीनें गन्धमालादिकानें अलंकृत होऊन रात्रीं शयनकाळीं आसनप्राणायामादिक करून तिथ्यादिकांचा उच्चार करावा. नंतर असा संकल्प करावाः—आमच्या दोघांच्या योगें समस्त विद्यालक्षणयुक्त पुत्र तुझ्या ठायीं उत्पन्न व्हावा ह्मणून मी गर्भाधान करितों. नंतर दोघांनीं लज्जा सोडून

स्नात्वा नित्यकृत्यानंतरं शुद्धासने उपविश्य पीडयित्वा सुगंधायां मूलं शुद्धांबरे निक्षिपेत् ॥ उदीर्ष्यांतरित्यस्य सूर्यासावित्रीत्रिष्टुप् अनेन दक्षिणनासापुटे निनयेत् ॥ अनेन गर्भधारणं भवति ॥ शयनादुत्थिता नारी शुचिः स्यादशुचिः पुमान् ॥ इति गर्भाधानविधिः ॥

श्रीगुरुमेधादक्षिणामूर्तये नमः ।

अथ श्रीवीरशैवगर्भाधानप्रयोगः ।

गर्भाधानविधिं व्याख्यास्यामः शुभेऽहनि दंपती मंगलस्नातौ भूत्वा भद्रपीठोपरि उपविश्य ॥ हरः ॐ ॥ तदेव लग्नं सुदिनं तदेव ताराबलं चंद्रबलं तदेव ॥ विद्याबलं दैवबलं तदेव गौरीपते तेंऽघ्रियुगं स्मरामि ॥१॥ यः शिवो नामरूपाभ्यां या देवी सर्वमंगला ॥ तयोः संस्मरणात्पुंसां सर्वतो जयमंगलं ॥ २ ॥ सुमुहूर्तमस्तु सुप्रतिष्ठितमस्तु ॥ आगमार्थं तु देवानां गमनार्थं तु

यथेच्छ रममाण व्हावें. दुसरे दिवशीं स्नान करून नित्यकृत्यानन्तर शुद्धासनीं बसून सुगंधा वनस्पतीचें मूळ चांगलें चोळून स्वच्छ कपड्यामध्यें घालावें. "उदीर्ष्यांतरित्यस्य सावित्री त्रिष्टुप्" या मंत्रानें तें मूळ (मुळीचा रस) (स्त्रीच्या) दक्षिण (उजव्या) नाकपुडींत घालावें ह्मणजे यायोगें गर्भधारण होतें. शयनापासून उठलेली नारी शुद्ध व पुरुष अशुद्ध आहे असें जाणावें ॥ इति गर्भधारणं ।

॥ श्रीगुरुमेधादक्षिणामूर्तये नमः ॥

श्रीवीरशैवगर्भाधानविधीचा संस्कार सांगतों.

शुभ दिवशीं नवरा बायको दोघांनीं मंगल स्नान करून भद्रपीठावर (आसनावर) बसून श्रीशिवाचें स्मरण करून "तदेव लग्नं" या मंत्रानें शिवाच्या चरणाचें स्मरण करावें. (तदेव लग्नं याचा अर्थ) १ हे गौरीपते, तुझें चरणयुगल स्मरणकरणें हेंच लग्न आहे, हेंच सुदिन आहे, ताराबल, चंद्रबल, विद्याबल, दैवबल, वगैरे सर्व कांहीं हेंच आहे, ह्मणून तुझ्या चरणाचें स्मरण करितों. (असें स्मरण करून) (२) "यः शिवो नामरूपाभ्यां" हा श्लोक ह्मणावा. उत्तम मुहूर्त असो, सुप्रतिष्ठित असो, असें ह्मणून "आगमार्थं" या मंत्रानें घंटानाद करावा. (आगमार्थं याचा अर्थ) (३) देवतांच्या आगमनाकरितां व रक्षासांच्या निर्ग-

रक्षसां॥ कुर्याद्धंटारवं भक्त्या देवताह्वानलांछनं ॥ ३ ॥ नादशब्दमयीं घण्टां सर्वविघ्नापहारिणीं ॥ पूजयेदस्त्रमंत्रेण देवताह्वानलक्षणां॥ ४ ॥ घण्टामूले तथा देवी गलोर्ध्वे शिरमूलके । वसवः शूलमग्रस्थास्सर्वे वसतु शंकर ॥ ५॥ इति घण्टानादं कृत्वा ॥ त्रिराचम्य प्राणानायम्य ॥ तद्यथा ॥ ऋग्वेदाय स्वाहा यजुर्वेदाय स्वाहा सामवेदाय स्वाहा अथर्वणवेदाय नमः ॥ इतिहासपुराणाय नमः ॥ अनंताय नमः सूक्ष्माय नमः ॥ शिवोत्तमाय नमः एकनेत्राय नमः त्रिमूर्तये नमः श्रीकण्ठाय नमः शिखंडिने नमः हृदयाय नमः शिरसे नमः शिखायै नमः कवचाय नमः नेत्रत्रयाय नमः अस्त्राय नमः ॥ इत्याचमनविधिः ॥ अप उपस्पृश्येंद्रियाण्यद्भिः संस्पृश्य तर्जनीमध्यमांगुलिद्वयं विसृज्यांगुष्ठानामिकाकनिष्ठिकांगुलित्रयेण प्राणायामं कुर्यात् ॥ सव्याहृतीः सप्रणवां गायत्रीं शिरसा सह ॥ त्रिःपठेदायतप्राणः प्राणायामः स उच्यते ॥ ६ ॥ सव्येन चंद्रसंज्ञेन पूरयेत् ॥ द्वादशांते कुंभकं कुर्यात् ॥ ततः सूर्यस्वरेण दक्षिणेन रेचयेत् ॥ प्राणायामक्रमः ॥ ॐ भूः ॐ भुवः ॐ

मनाकरितां देवतांना बोलावण्याचें चिन्ह जी घांट ती वाजवावी. (४) नादमय शब्दमय असलेली, सर्व विघ्न दूर करणारी, देवतांना बोलावणारी जी घांट, तिची पूजा अस्त्रमंत्रानें करावी. (५) हे शंकरा, घांटेच्या मूलभागीं, गळ्याच्या वरच्या बाजूला, शूलाच्या अग्रभागीं सर्व वसुगण राहो. (अशी प्रार्थना करावी) मग घंटानाद करून त्रिवार आचमन करून प्राणायाम करावा. आचमनाचा प्रकार पुढीलप्रमाणें "ऋग्वेदाय स्वाहा" पासून "अस्त्राय नमः" पर्यंत नामोच्चार करावा. असा आचमनविधि संपला. नंतर उदकस्पर्श करून पाण्यानें सर्व इंद्रियांचा स्पर्श करून तर्जनी मध्यमा हीं दोन बोटें सोडून (६) अंगुष्ठ, अनामिका, कनिष्ठिका या तीन बोटांनीं प्राणायाम करावा. व्याहृति, प्रणव, गायत्रीशीर्ष यांसह प्राणनियमन करून तीन वार पठन करणें याला प्राणायाम ह्मणतात. चंद्रसंज्ञक डाव्या नाकपुडीनें वायु पूर्ण करावा. द्वादश दलाच्या शेवटीं कुंभक करावा, नंतर सूर्य नांवाच्या उजव्या नाकपुडीनें रेचन करावें. (वायु सोडावा) "ॐ भूः" पासून "भूर्भुवः सुवरों" पर्यंत पूरक कुंभक रेचक क्रमानें त्रिवार पठन करणें याला एक प्राणायाम ह्मणतात. असा प्राणायाम करून देशकालांचें स्मरण करावें. (शुभदिवशीं शुभमुहूर्तीं) "अद्य ब्रह्मणः" पासून "शुभतिथौ"

सुवः ॐ महः ॐ जनः ॐ तपः ॐ सत्यं ॐ तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि ॥ धियो यो नः प्रचोदयात् ॥ ॐ आपो ज्योतीरसोमृतं ब्रह्मभूर्भुवः सुवरोम् इत्येवं पूरककुंभकरेचकैस्त्रिवारं पठने एकः प्राणायामः ॥ देशकालौ संकीर्त्य शुभे तिथौ शोभने मुहूर्ते आद्यब्रह्मणः द्वितीयपरार्धे श्रीश्वेतवाराहकल्पे वैवस्वतमन्वन्तरे कलियुगे, प्रथमपादे जंबूद्वीपे भरतवर्षे भरतखण्डे गोदावर्याः दक्षिणकूले शालिवाहनशके बौद्धावतारे शिवक्षेत्रे अस्मिन्वर्तमाने व्यवहारिके चांद्रमानेन प्रभवादिषष्टिसंवत्सराणां मध्ये अस्मिन्संवत्सरे अस्मिन्नयनेऽस्मिन् ऋतौ अस्मिन्मासे अस्मिन्पक्षे शुभवासरशुभनक्षत्रशुभयोगशुभकरणयुक्तायां एवंगुणविशेषणविशिष्टायामस्यां शुभतिथौ उपात्तदुरितक्षयद्वारा श्रीसांबसदाशिवप्रीत्यर्थं अमुकगोत्रोद्भवयोरावयोः सत्सन्तानसौभाग्यफलसिद्ध्यर्थं रात्रौ गर्भाधानाख्यं कर्म करिष्यमाणः गर्भाधानांगभूतनांदीशोभनदेवताप्रीत्यर्थं नांदीसमाराधनाख्यं कर्म करिष्यमाणः गर्भाधानलग्नकाले फलदानानि कर्तुं फलपूजाख्यं कर्म करिष्यमाणः तदंगत्वेन तदादौ शुद्ध्यर्थं वृद्ध्यर्थं अभ्युदयार्थं च माहेश्वरैः सह स्वस्तिपुण्याहवाचनं करिष्ये इति संकल्प्य तदादौ निर्विघ्नेन परिसमाप्तिद्वारा

पर्यंत मंत्र ह्मणून पापक्षय करून घेऊन, श्रीसांबसदाशिवाच्या प्रीतीकरितां, अमुक गोत्रामध्यें उत्पन्न झालेल्या आह्मा दोघांना सत्संतान व सौभाग्य यांच्या फलसिद्धीकरितां रात्रीच्या वेळेस गर्भाधान नांवाचें कर्म करणार आहें, व त्या गर्भाधानाचें अंगभूत नांदीशोभनदेवताप्रीतीकरितां नांदीसमाराधान कर्म करणार आहें, व गर्भाधानाच्या लग्नाच्या वेळीं फलदान करावयाकरितां फलपूजा नांवाचें कर्म करणार आहें, तर या कर्माचें अंगभूत स्वस्तिपुण्याहवाचन कर्मशुद्धीकरितां, वृद्धीकरितां, अभ्युदयाकरितां माहेश्वरांसह करितों, असा संकल्प करावा, व त्याच्या आधीं निर्विघ्नानें कर्म समाप्त होण्याकरितां, व उत्तरोत्तर अभिवृद्धीकरितां श्रीमहागणपतीची पूजा करितों, असा संकल्प करून ज्या ज्या कर्मामध्यें जो जो अंगभूत संकल्प असेल तो तो संकल्प करावा. नंतर "गणानां त्वा" या मंत्रानें व "ॐ भूः गणपतिमावाहयामि" या मंत्रानें गणपतीचें आवाहन करावें, पुनः "ॐ भुवः" या मंत्रानें "ॐ सुवः" या मंत्रानें "ॐ

उत्तरोत्तराभिवृद्ध्यर्थं श्रीमहागणाधिपतिपूजां करिष्ये ॥ ८ ॥ इति संकल्प्य यत्र यत्र यद्यत्कर्म तत्र तत्र तत्तदंगभूतसंकल्पं कुर्यात् ॥ गणानां त्वा गणपतिꣳहवामहे कविं कवीनामुपमः श्रवस्तमं । ज्येष्ठराजं ब्रह्मणां ब्रह्मणस्पत आनःशृण्वन्नूतिभिः सीदसाधनं ॥ ॐ भूः गणपतिमावाहयामि ॐ भुवः गणपतिमावाहयामि ॐ सुवः गणपतिमावाहयामि ॐ भूर्भुवः सुवः गणपतिमावाहयामि ॥ ९ ॥ इत्यावाह्य नवशक्तिपूजां करिष्ये ॥ तीव्रायै नमः ज्वालिन्यै नमः नंदायै नमः भोगदायिन्यै नमः कामरूपिण्यै नमः उग्रायै नमः तेजोवत्यै नमः सत्यायै नमः विघ्ननाशिन्यै नमः ॐ नमो भगवते सकलगुणात्मकशक्तियुताय महागणाधीश्वराय योगपद्मपीठात्मने नमः ॥ सुवर्णपीठं कल्पयामि ॥ स्वात्मसंस्थमजं शुद्धं त्वामद्य गणनायक ॥ अरणाविव हव्याशमूर्तिमावाहयाम्यहं ॥ ॐ भूर्भुवः सुवरोम् सशक्तिसांगसायुधसवाहनसपरिवार महागणाधीश्वर अत्रागच्छागच्छ आवाहयामि आवाहितो भव स्थापयामि स्थापितो भव सन्निहितो भव अवकुंठितो भव व्याप्तो भव वरदो भव ॥ १० ॥ इति षण्मुद्राः प्रदर्श्य ॥ एकदन्ताय विद्महे वक्रतुंडाय धीमहि ॥ तन्नो विघ्नेश्वरः प्रचोदयात् गां हृदयाय नमः गीं शिरसे स्वाहा गूं शिखायै वषट् गैं कवचाय हुं गौं नेत्रत्रयाय वौषट् गः अस्त्राय फट् ॐ भूर्भुवः सुवरोमिति दिग्बंधः । ध्यानं ॥ रक्तो रक्तांगरागः शुककुसुमयुतस्तुंदिलश्चंद्रमौलिर्नेत्रैर्युक्तस्त्रिभिर्वामनकरचरणो

भूर्भुवःस्वः” या मंत्रानें गणपतीचें आवाहन करावें. (असें आवाहन करून) नंतर नवशक्तींची पूजा करितों, असा संकल्प करून “तीव्रायै नमः” पासून “ॐ नमो भगवते०” पर्यंत मंत्र ह्मणून सुवर्णपीठाची कल्पना करावी. नंतर “स्वात्मसंस्थ०” पासून “ॐ भूर्भुवः सुवरों” पर्यंत मंत्र ह्मणून शक्ति, अंग, आयुध, वाहन परिवार यांसहित हे गणाधीश्वरा येथें ये ये येथें तुझें आवाहन करितों आवाहित हो, स्थापना करितों, स्थापित हो, सन्निहित हो, अवकुंठित हो, व्याप्त हो, वरद हो असें ह्मणून सहा मुद्रा दाखवाव्या. नंतर “एकदंताय०” पासून “प्रचोदयात्” पर्यंत मंत्र ह्मणून नंतर “गां हृदयाय नमः” पासून “ॐभूर्भुवः सुवरों” पर्यंत मंत्र ह्मणून न्यास दिग्बंधन वगैरे कर्म करावें. नंतर “रक्तो०” पासून “गां

बीजपूरात्तवासाः ॥ हस्ताग्रक्लृप्तपाशांकुशगदवरदो नागवक्त्रोहिभूषो देवः पद्मासनस्थो भवतु नतसुरो भूतये विघ्नराजः ॥ गं गणपतये नमः इति जपं कृत्वा ॥ सुमुखश्चैकदन्तश्च कपिलो गजकर्णकः ॥ लंबोदरश्च विकटो विघ्नराजो गणाधिपः । धूम्रकेतुर्गणाध्यक्षो भालचन्द्रो गजाननः ॥ वक्रतुण्डः शूर्पकर्णो हेरंबः स्कन्दपूर्वजः ॥ षोडशैतानि नामानि यः पठेच्छृणुयादपि ॥ विद्यारंभे विवाहे च प्रवेशे निर्गमे तथा ॥ संग्रामे सर्वकार्येषु विघ्नस्तस्य न जायते ॥ अभीप्सितार्थसिद्ध्यर्थं पूजितो यः सुरैरपि ॥ सर्वविघ्नच्छिदे तस्मै गणाधिपतये नमः ॥ आवाहनासनं पाद्यमर्घमाचमनीयकं ॥ स्नानं वस्त्रोपवीतं च गंधाभरणपुष्पकं ॥ धूपं दीपं च नैवेद्यं तांबूलं च प्रदक्षिणं ॥ नमस्कारं ततः कुर्यादुपचारास्तु षोडश ॥ श्रीमहागणाधिपतये नमः ॥ ध्यानावाहनादिषोडशोपचारपूजामाचरिष्ये ध्यायामि ध्यानं समर्पयामि । आवाहयामि आसनं समर्पयामि । पादयोः पाद्यं पाद्यं समर्पयामि । हस्तयोरर्घ्यमर्घ्यं समर्पयामि ॥ मुखांबुजे आचमनीयं समर्पयामि । आपोहिष्ठा मयो भुवस्तान ऊर्जे दधातन महेरणाय चक्षसे ॥ यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेहनः उशतीरिव मातरः तस्मा अरंगमामवो यस्य क्षयाय जिन्वथ आपो जनयथा च नः । श्रीमहागणाधिपतये नमः शुद्धोदकस्नानं समर्पयामि । स्नानानन्तरमाचमनीयं समर्पयामि ॥ त्रियंबकं यजामहे सुगंधिं पुष्टिवर्धनं ॥ उर्वारुकमिव बंधनान्मृत्योर्मुक्षीय मामृतात् । श्रीमहागणाधिपतये नमः ॥ १२ ॥ भस्म परिकल्पयामि ॥ युवं वस्त्राणि पीवसावसाथे युवोरच्छिद्रामन्तवो

गणपतये नमः" पर्यंत मंत्राचा जप करून "सुमुखश्चैकदंतश्च०" पासून "गणाधिपतये नमः" पर्यंत मंत्र ह्मणून आवाहन, आसन, पाद्य, अर्घ्य, आचमन, स्नान, वस्त्र, उपवीत गन्ध, आभरण, पुष्प, धूप, दीप, नैवेद्य, तांबूल, प्रदक्षिणा, नमस्कार वगैरे षोडशोपचार जे आहेत, लक्षांत आणून "श्रीमहागणाधिपतये नमः" या मंत्रानें व "ध्यानावाहनादिषोडशोपचारपूजांकरिष्ये" असा संकल्प करून आचमनापर्यंत गणपतीस षोडशोपचारपूजासमर्पण करावें. नंतर "ॐ आपोहिष्ठा०" पासून "यथाचनः" पर्यंत मंत्र ह्मणून गणाधिपतीला शुद्धोदक स्नान घालावें. स्नानानंतर पुनः आचमन द्यावें. "त्रियंबकं०" मंत्र ह्मणून गणपतीस भस्म द्यावें. "युवंवस्त्राणि०" मंत्र ह्मणून गणपतीस वस्त्र द्यावें. उपवीता-

हसर्गाः अवातिरतिरमृतानि विश्वऋतेन मित्रावरुणासचे थे । श्रीमहागणाधिपतये नमः वस्त्रयुग्मं समर्पयामि । उपवीतार्थं पुष्पं समर्पयामि ॥ गन्धद्वारां दुराधर्षां नित्यपुष्टां करीषिणीं ॥ ईश्वरी ९ सर्वभूतानां तामिहोपव्हये श्रियं॥ श्रीमहागणाधिपतये नमः दिव्यगन्धं धारयामि ॥ अर्चत प्रार्च्यत प्रियमेधासो अर्च्यत अर्च्यन्त पुत्रकाः उत पुरं न धुष्मर्चत अर्च्यत प्राच्यर्त श्रीमहागणाधिपतये नमः अक्षतान्समर्पयामि ॥ सुमुखाय नमः एकदन्ताय नमः कपिलाय नमः गजकर्णाय नमः लंबोदराय नमः विकटाय नमः विघ्नराजाय नमः गणाधिपाय नमः धूम्रकेतवे नमः गणाध्यक्षाय नमः भालचन्द्राय नमः गजाननाय नमः वक्रतुण्डाय नमः शूर्पकर्णाय नमः हेरंबाय नमः स्कंदपूर्वजाय नमः सर्वसिद्धिप्रदायकाय नमः ॥ १६ ॥ श्रीमहागणाधिपतये नमः नानाविधपरिमलपत्रपुष्पाणि समर्पयामि ॥ धूरसि धूर्व धूर्वंतं धूर्वतयोस्मान् धूर्वति तं धूर्वयं वयं धूर्वामः ॥ १७ ॥ श्रीमहागणाधिपतये नमः धूपमाघ्रापयामि ॥ सोमो वा एतस्य राज्यमाधत्ते यो राजा सन् राज्यो वा सोमेन यजते देवसुवामेतानि हवीꣳषि भवंति एतावन्तो वै देवाना ९ सवाः तएवास्मै सवान्प्रयच्छन्ति त एनं पुनः सुवन्ते राज्याय देवसुराजा भवति श्रीमहागणाधिपतये नमः कर्पूरदीपं दर्शयामि ॥ धूपदीपानंतरमाचमनीयं समर्पयामि ॥ ॐ तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि ॥ धियो यो नः प्रचोदयात् ॥ इति गायत्र्या प्रोक्ष्य सत्यंत्वर्तेन परिषिंचामि इति परिषिच्य अमृतोपस्तर्णमसीति पूर्वापोशनं दत्वा प्राणाय स्वाहा

करितां पुष्पसमर्पण करावें. "गन्धद्वारां०" या मंत्रानें गणपतीस गन्धसमर्पण करावें. "अर्चत" मंत्रानें गणपतीस अक्षता द्याव्या (वहाव्या) "सुमुखाय०" पासून "श्रीमहागणाधिपतये नमः" पर्यंत नाममंत्र ह्मणून अनेक तऱ्हेचीं सुवासिक फुलें समर्पण करावींत. "धूरसि०" मंत्रानें गणपतीस धूपसमर्पण करावें. "सोमो वा०" या मंत्रानें गणपतीस कापराची आरती करावी. धूपदीपानंतर आचमन समर्पण करावें. "ॐ तत्सवितु०" या मंत्रानें प्रोक्षण करून "सत्यंत्वर्तेन०" मंत्रानें परिषेचन करून "अमृतोपस्तरणमसि" या मंत्रानें पूर्वापोशन द्यावें. "प्राणाय०" पासून "ब्रह्मणे०" पर्यंत मंत्र ह्मणून गणपतीस

अपानाय स्वाहा व्यानाय स्वाहा उदानाय स्वाहा समानाय स्वाहा ब्रह्मणे स्वाहा श्रीमहागणाधिपतये नमः यथाभागशः गुडनैवेद्यं समर्पयामि। मध्ये मध्ये स्वादूदकं समर्पयामि ॥ पूगीफलसमायुक्तं नागवल्लीदलैर्युतं ॥ कर्पूर चूर्णसंयुक्तं तांबूलं प्रतिगृह्यतां ॥ श्रीमहागणाधिपतये नमः तांबूलं समर्पयामि। तांबूलचर्वणानंतरमाचमनीयं समर्पयामि ॥ हिरण्यगर्भगर्भस्थं हेमबीजं विभावसोः ॥ अनंतपुण्यफलदमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ इति पूजासाद्गुण्यार्थं यथाशक्ति दक्षिणां समर्पयामि ॥ तत उत्तरनीराजनं दर्शयामि। नीराजनानंतरमाचमनीयं समर्पयामि ॥ निषुसीद गणपते गणेषु त्वामाहुर्विप्रतमं कवीनां। न ऋते त्वत्क्रियते किंचनारे महामर्कं मघवं चित्रमर्च। श्रीमहागणाधिपतये नमः पुष्पांजलिं समर्पयामि ॥ प्रकृष्टपापनाशाय प्रकृष्टफलसिद्धये ॥ प्रदक्षिणं करोमीश प्रसीद परमेश्वर ॥ सर्वार्थसाधनोपाय सर्वैश्वर्यप्रदायक ॥ समस्तापत्प्रतीकार चन्द्रशेखर ते नमः ॥ इति शिरसा प्रदक्षिणनमस्कारान्समर्पयामि ॥ यस्य स्मृत्या च नामोक्त्या तपःपूजा क्रियादिषु ॥ न्यूनं संपूर्णतां याति सद्यो वन्दे सदाशिवं ॥ मंत्रहीनं क्रियाहीनं भक्तिहीनं गणाधिप ॥ यत्पूजितं मया देव परिपूर्णं तदस्तु ते ॥ अनेन श्रीमहागणाधिपतिपूजाविधानेन भगवान् सर्वात्मकः श्रीसांबसदाशिवः सुप्रीतः सुप्रसन्नो वरदो भवतु ॥ इति साक्षतहिरण्योदकं विसृजेत् ॥ यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवास्तानि धर्माणि प्रथमान्यासन्। तेहनाकं महिमानः सचन्त यत्र पूर्वे साध्याः सन्ति देवाः। श्रीमहागणाधिपतिं यथास्थानं प्रति-

---

गुळाचा नैवेद्य दाखवावा. मध्यें मध्यें गोड पाणी द्यावें. "पूगीफलं०" या मंत्रानें गणपतीस तांबूल समर्पण करावें. तांबूलचर्वणानंतर आचमन द्यावें. "हिरण्य०" या मंत्रानें पूजासाद्गुण्याकरितां शक्त्यनुसार दक्षिणा द्यावी. नंतर उत्तरनीराजन करावें. नंतर आचमन द्यावें. नंतर "निषुसीद०" या मंत्रानें मंत्रपुष्प द्यावें. "प्रकृष्टपाप" या पासून "ते नमः" पर्यंत मंत्र ह्मणून प्रदक्षिणा नमस्कार घालावे. "यस्यस्मृत्या०" पासून "परिपूर्णं तदस्तुमे" पर्यंत मंत्र ह्मणून या गणपतीच्या पूजेनें भगवान्, सर्वांतर्यामी, सांबसदाशिव हा संतुष्ट होवो, प्रसन्न होवो, वरद होवो असें ह्मणून सुवर्णमिश्र उदक सोडावें. "यज्ञेन यज्ञ"

ष्ठापयामि शोभनार्थं पुनरागमनाय च ॥ श्रीः श्रीः रंगवल्यादि-युक्ते भूतले महीद्यौः पृथिवी च न इमं यज्ञं मिमिक्षतां । पिपृतां नो भरीमभिः । इति दक्षिणोत्तरतो भूमिं स्पृष्ट्वा जपेत् ॥ ओषधयः संवदन्ते सोमेन सह राज्ञा । यस्मै करोति ब्राह्मणस्त ँ राजन् पारयामसि ॥ इति प्रस्थपरिमितौ तण्डुलपुंजौ दक्षिणोत्तरतः कृत्वा आकलशेषु धावति श्येनो वर्मविदाहते । अभिद्रोणा कनिक्रदत् पवित्रेषु परिषिच्यते उक्थैर्यज्ञेषु वर्धते । इति पुंजोपरि सुधालेपितसौवर्णाद्यन्यतमकलशौ निधाय । इमं मे गंगे यमुने सरस्वति शतद्रुस्तोम ँ स च तापरुष्णिया । असिक्नियामरुद्वृधे वितस्तयार्जी किये शृणु ह्यासुषोमया ॥ इति तीर्थजलेन प्रत्येकं पूरयित्वा ॥ गंधद्वारां दुराधर्षां नित्यपुष्टां करीषिणीं । ईश्वरी ँ सर्वभूतानां तामिहोपव्हये श्रियं । इति कलशयोर्गन्धं दद्यात् । चंदनादिनातावनुलिप्य मालाभूषितौ कृत्वा । एष रुद्रो यदग्निरोषधीः प्राश्याग्नावादित्यं जुहोति रुद्रादेव पशूनन्तर्दधात्यथो ओषधीष्वेव पशून्प्रतिष्ठापयति । इत्याम्रपल्लवैरलंकृत्य पूर्णादर्विपरापत सुपूर्णा पुनरापत । वस्नेव विक्रीणावहा इषमूर्ज ँ शतक्रतो ॥ याः फलिनीर्याऽअफलाऽअपुष्पा याश्चपुष्पिणीः ॥ बृहस्पतिप्रसूतास्तानो मुंचंत्व ँ हसः ॥ इति कलशयोरुपरि नारिकेलफले निक्षिप्य ॥ काण्डात् काण्डात् प्ररोहन्ति परुषः परुषः

या मंत्रानें गणपतीची प्रतिष्ठा स्थानाला अनुसरून करावी. "शोभनार्थं पुनरागमनायच" या मंत्रानें विसर्जन करावें. नंतर जमीन सारवून रांगोळी घालून "मही द्यौः०" या मंत्रानें दक्षिणेकडची उत्तरेकडची जमीन स्पर्श करून जप करावे. मग "ओषधयः०" या मंत्रानें प्रस्थ (१ शेर) परिमाणाचे तांदूळ घेऊन दोहोंकडे (दक्षिणोत्तरेस) तांदुळांची रास घालावी. नंतर "आकलशेषु०" या मंत्रानें तांदुळांच्या राशीवर चुना सारविलेले सोनें वगैरे कशाचे तरी दोन कलश ठेवावेत. "इमंमे०" या मंत्रानें प्रत्येक कलशांत तीर्थोदक भरावें "गंधद्वारां०" या मंत्रानें दोनी कलशांत गंध टाकून चन्दनादिकानें लेपन करून दोनी कलशांच्या गळ्यांत फुलांची माळ घालावी. "एष रुद्रो०" या मंत्रानें अंब्याच्या पानांनीं अलंकृत करावे. "पूर्णा दर्वि०" पासून "मुंचं त्व ँ हसः" पर्यंत मंत्र ह्मणून कलशांवर नारळ ठेवावे "कांडात्कांडा०" या मंत्रानें दर्भकूर्च

परि ॥ ये वानो दूर्वे प्रतनु सहस्रेण शतेनच ॥ इति दर्भकूर्चं निदध्यात् ॥ स हि रत्नानि दाशुषे सुवाति सविताभगः। तं भागं चित्रमीमहे ॥ इति पंचरत्नानि निक्षिप्य। हिरण्यरूपः स हिरण्य संदृगपान्नपात्स्ये तु हिरण्यवर्णः॥ हिरण्ययात्परियोनेर्निषद्या हिरण्यदादत्यं नमस्मै ॥ इति निष्कं निष्कार्धं वा हिरण्यं दद्यात् ॥ युवा सुवासाः परिवीत आगात्स उश्रेयान्भवति जायमानः। तं धीरासः कवय उन्नयन्ति स्वाधियो मनसा देवयंतः॥ इति कलशयोरुपरि वस्त्रयुग्मं निदध्यात् ॥ तन्तुं तन्वन्नजसो भानुमन्विः ज्योतिष्मतः पथो रक्षधिया कृतान् अनुल्बणं पयसजो गूवमपो मनुर्भव जनयादैव्यं जनं ॥ इति श्वेततन्तुभिर्वेष्टयेत् ॥ तत्वायामि शुनःशेफो वरुणस्त्रिष्टुप्। उत्तरकलशे वरुणा वाहने विनियोगः ॥ तत्वायामि ब्रह्मणा वंदमानस्तदाशास्ते यजमानो हविर्भिः। अहेडमानो वरुणेह बोध्युरुशꣳ समान आयुः प्रमोषीः। ॐभूः वरुणमावाहयामि ॐभुवः वरुणमावाहयामि ॐसुवः वरुणमावाहयामि ॐभूर्भुवःसुवः वरुणमावाहयामि इत्यावाह्य ॥ कलशस्य मुखे रुद्रः कण्ठे विष्णुः समाश्रितः ॥ मूले तत्र स्थितो ब्रह्मा मध्ये मातृगणाः स्मृताः ॥ कुक्षौ तु सागराः सर्वे सप्तद्वीपा वसुंधरा ॥ ऋग्वेदोऽथ यजुर्वेदः सामवेदो ह्यथर्वणः ॥ अंगैश्च सहिताः सर्वे कलशं तु समाश्रिताः ॥ गंगेऽच यमुने चैव गोदावरि सरस्वति ॥ नर्मदे सिंधु कावेरि जलेऽस्मिन्सन्निधिं कुरु ॥ इति कलशौ स्पृष्ट्वा जपेत् ॥ पूजां कुर्यात् ॥ वरुणाय नमः ध्यानावाहनादिषोडशोपचारपूजां समर्पयामि अनया पूजया वरुणदेवः सुप्रीतः सुप्रसन्नो

कलशांत टाकावें. "सहि रत्नानि०") या मंत्रानें पांच रत्नें टाकावींत. "हिरण्यरूपः०" या मंत्रानें निष्क (१० तोळे) किंवा त्याच्या निम्यानें सोनें टाकावें. "युवा सुवासाः०" या मंत्रानें दोन वस्त्रें कलशांस गुंडाळावींत. "तंतु०" या मंत्रानें कापसाचे पांढरे तंतु कलशांभोंवतीं गुंडाळावे. "तत्वायामि०" या मंत्रानें व "ॐ भूः" पासून "ॐ भूर्भुवः सुवः" पर्यंत मंत्र ह्मणून वरुणाचें आवाहन करावें. असें वरुणाचें आहवान करून "कलशस्य०" पासून सन्निधिं कुरु ' पर्यंत मंत्र ह्मणून कलशस्पर्श करावा. "वरुणाय नमः" असें ह्मणून ध्यानावाहनादि षोडशोपचारपूजा करावी. या पूजेनें वरुण देव प्रीत असो, प्रसन्न असो, वरद

वरदो भवतु ॥ इति साक्षतहिरण्योदकं विसृजेत् ॥ पवित्रपाणिः प्राणाना-यम्य देशकालौ संकीर्त्य एवंगुणेत्यादिशुभतिथौ गर्भाधानकर्म कर्तुमादौ गृहभाण्डभाजनआत्मद्रव्यस्थलशुद्ध्यर्थं धनकनकवस्तुवाहनायुरारोग्यादि-महदैश्वर्याभिवृद्ध्यर्थं पुत्रपौत्रकलत्रमित्राद्यभ्युदयार्थं च माहेश्वरैः सह स्वस्ति-पुण्याहवाचनं करिष्ये इति संकल्प्य ॥ सर्वेषु कालेषु समस्तदेशेष्वशेषकार्येषु तथैश्वरीश्वरः ॥ सर्वैः स्वरूपैर्भगवाननादिर्ममास्तु मांगल्यविवृद्धये शिवः ॥ गायत्री चैव सावित्री शान्तिः पुष्टिकरी तथा ॥ आयान्तु मम शान्त्यर्थं दुरितक्षयकारकाः ॥ अनन्याश्चिन्तयन्तो मां ये जनाः पर्युपासते ॥ तेषां नित्याभियुक्तानां योगक्षेमं वहाम्यहम् ॥ स्मृतेः सकलकल्याणभाजनं यत्र जायते ॥ पुरुषस्तमजं नित्यं व्रजामि शरणं शिवं ॥ सर्वमंगलमांगल्ये शिवे सर्वार्थसाधके ॥ शरण्ये त्र्यंबके देवि नारायणि नमोऽस्तु ते ॥ तदेव लग्नं सुदिनं तदेव तारावलं चंद्रबलं तदेव ॥ विद्याबलं दैवबलं तदेव गौरीपते तेंऽघ्रियुगं स्मरामि ॥ इतीष्टदेवतां ध्यात्वा ॥ अवनिकृतजानुमण्डलः कमलमुकुलसदृशमंजलिं शिरसि कृत्वा॥ॐउमामहेश्वराभ्यां नमः प्रमथगणेभ्यो नमः भक्तमाहेश्वरेभ्यो नमः दुर्गागणपतिक्षेत्रपालकेभ्यो नमः मातृभ्यो नमः पितृभ्यो नमः ॥ आचार्येभ्यो नमः सर्वेभ्यो माहेश्वरेभ्यो नमः । इति शिष्टनमस्कारं कृत्वा । तत्पुरतः प्रशस्तान्प्रतिवचनसमर्थान्निषिद्धप्रतिग्रहनिवृ-

---

असो अशी प्रार्थना करून अक्षतांसह सुवर्णोदक सोडावें. मग पवित्र हातांत ठेवून प्राणायाम करून देशकालांचा उच्चार करून "एवंगुण' पासून "स्वस्ति पुण्याहवाचनं करिष्ये" पर्यंत संकल्पाचें वाक्य ह्मणून संकल्प करावा. असा संकल्प करून नंतर "सर्वेषु" या श्लोकापासून "तेंऽघ्रियुगं स्मरामि" या श्लोकापर्यंत ह्मणून इष्टदेवतेचें स्मरण करावें. असें स्मरण करून जमिनीवर गुडघे टेंकून बसून कमलकळीसारखे हात जोडून "ॐ उमामहेश्वराभ्यां नमः" असें ह्मणून नमस्कार करावा, भक्तमाहेश्वरांना नमस्कार करावा. दुर्गा, गण-पति, क्षेत्रपाळ यांना नमस्कार करावा, मातृगणांना नमस्कार करावा, पित-रांना नमस्कार करावा; आचार्यांना नमस्कार करावा; सर्व माहेश्वरांना नमस्कार करावा. याप्रमाणें शिष्टांना नमस्कार करून नंतर पुढें प्रशस्त, प्रतिवचन देण्यास

तांश्छुचीन्सोत्तरीयान् पवित्रपाणीन् युग्मान्माहेश्वरानुपविश्य ॥ ततः कर्ता दक्षिणेन पाणिना उत्तरकलशं बिभ्रन् आप इत्युक्त्वा शिवा आपः सन्त्विति माहेश्वरान्वाचयित्वा॥सुगंधाः पान्त्वित्युक्त्वा॥सौमंगल्यं चास्त्विति वाचयित्वा॥ अक्षताः पांत्वित्युक्त्वा ॥ आयुष्यमस्त्विति वाचयित्वा ॥ आयनेते परायणीः दूर्वारोहंतु पुष्पिणीः ॥ न्हदाश्च पुण्डरीकाणि समुद्रस्य ग्रहा इमे॥ पुष्पाणि पांत्वित्युक्त्वा स्वश्रेयसमस्त्विति वाचयित्वा ॥ तांबूलानि पांत्वित्युक्त्वा ॥ ऐश्वर्यमस्त्विति वाचयित्वा॥ दक्षिणाः पांत्वित्युक्त्वा ॥ बहुधेयं चास्तु अक्षतं चारिष्टं चास्तु दीर्घमायुः शान्तिः पुष्टिस्तुष्टिश्चास्तु श्रीर्विद्या विनयो बहुवित्तं चास्तु इति वाचयित्वा ॥ यं कृत्वा सर्ववेदयज्ञक्रियाकरणकर्मारंभाः शुभाः शोभनाः प्रवर्तन्ते ॥ तमहमोंकारमादिं कृत्वा भवद्भिरनुज्ञातः पुण्यं पुण्याहं वाचयिष्ये ॥ वाच्यतामिति वदेयुः । भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवा भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः॥स्थिरैरंगैस्तुष्टुवाꣳसस्तनूभिर्व्यशेमदेवहितं यदायुः॥ द्रविणोदा द्रविणसस्तुरस्य द्रविणोदाःसनरस्य प्रयंसत् । द्रविणोदा वीरवती विषण्णो द्रविणो दारासते दीर्घमायुः ॥ सवितापश्चादात्सविता पुरस्तात्सवितोत्तरात्ता-

---

समर्थ असलेले, निषिद्ध दान न घेणारे, शुचिर्भूत असलेले, उत्तरीय (पांघरावयाचें) वस्त्र पांघरलेले पवित्र हातांत ठेवलेले, दोन माहेश्वरांना बसवून नंतर कर्त्यानें उजव्या हातानें डावीकडचा कलश घेऊन "आपः" असें आपण ह्मणून "शिवाआपः संतु" असें माहेश्वरांकडून प्रतिवचन घ्यावें. "सुगंधाः पांतु" असें आपण ह्मणून "सौमंगल्यं चास्तु" असें प्रतिवचन घ्यावें. "अक्षताः पांतु" असें आपण ह्मणून "आयुष्यमस्तु" असें प्रतिवचन घ्यावें. "आयनेते" मंत्र ह्मणून "पुष्पाणि पांतु" असें आपण ह्मणून "स्वश्रेयसमस्तु" असें प्रतिवचन घ्यावें. "तांबूलानि पांतु" असें ह्मणून "ऐश्वर्यमस्तु" असें प्रतिवचन घ्यावें. "दक्षिणाः पांतु" असें ह्मणून "बहुधेयंचास्तु" असें प्रतिवचन घ्यावें. "अक्षतं" पासून "बहुवित्तंचास्तु" पर्यंत प्रतिवचन घ्यावें. जें केलें असतां सर्व वेद, यज्ञ, क्रिया, करण, कर्मारंभ वगैरे शुभ होऊन मंगलकर असे प्रवृत्त होतात, त्या ॐ कराला प्रथम करून तुमची आज्ञा घेऊन पुण्यकर पुण्याहवाचन करतों, असें कर्त्यानें ह्मटल्यानंतर पुण्याहवाचन करा असें प्रतिवचन माहेश्वरांकडून घ्यावें. नंतर "भद्रं कर्णे"पासून "प्रजामायुर्धनं च" पर्यंत मंत्रसहित "दीर्घ आयुष्य

त्सविताधरात्तात्सविता नस्सन्तु सर्वं रातिं सवितानोरासतां दीर्घमायुः ॥ नवो-नवो भवति जायमानोन्हांकेतुरुषसामेत्यग्रे ॥ भागं देवेभ्यो विदधात्यायन् प्रचंद्रमा स्थिरति दीर्घमायुः ॥ आप उंदन्तु जीवसे दीर्घायुत्वाय वर्चसे ॥ यस्त्वाहृदाकीरिणा मन्यमानो मर्त्यं मर्त्यो जोहवीमि ॥ जातवेदो यशो अस्मासुधेहि प्रजाभिरग्नेरमृतत्वमस्यां ॥ यस्मै त्वꣳ सुकृते जातवेद उल्कमग्ने कृणवस्योनं ॥ अश्विनꣳ सपुत्रिणं वीरवन्तं गोमन्तꣳ रयिन्नशते स्वस्ति ॥ संत्वा सिंचामि यजुषा । प्रजामायुर्धनं च । दीर्घमायुरस्त्विति वाचयित्वा ॥ स्वामिनः मनः समाधीयतामित्युक्त्वा ॥ समाहितमनसः स्म इति वाचयित्वा ॥ प्रसीदंतु भवन्त इत्युक्त्वा ॥ प्रसन्नाः स्म इति वाचयित्वा ॥ सर्वैः सह शान्तिरस्तु पुष्टिरस्तु तुष्टिरस्तु वृद्धिरस्तु अविघ्नमस्तु आयुष्यमस्तु आरोग्यमस्तु स्वस्त्यस्तु शिवं कर्मास्तु कर्मसमृद्धिरस्तु शास्त्रसमृद्धिरस्तु वेदसमृद्धिरस्तु पुत्रसमृद्धिरस्तु धनधान्यसमृद्धिरस्तु इष्टसंपदस्तु इत्येतैः पंचदशवाक्यैर्दक्षिणकलशोदकं उत्तरकलशे किंचित्किंचिन्निनीय ॥ ईशान्यां बहिर्देशे अरिष्टनिरसनमस्त्वित्युत्तरकलशोदकं ईशान्यदेशे क्वचिद्विसृज्य यत्पापं ॥ तत्प्रतिहतमस्त्वित्याग्नेय्यां पूर्ववत् ॥ यच्छ्रेयस्तदस्तु उत्तरे कर्मण्यविघ्नमस्तु उत्तरोत्तरमहरहरभिवृद्धिरस्तु ॥ उत्तरोत्तराः क्रियाः शुभाः शोभनाः प्रवर्तन्तां ॥ शुक्रांगारकबुधबृहस्पतिशनिराहुकेतुसं मसहितादित्यपुरोगास्सर्वे ग्रहाः प्रीयंतां ॥ तिथिकरणमुहूर्तजन्मनक्षत्रदिग्देवताः प्रियन्तां ॥ माहेश्वरीपुरोगा मातरः

असो" असें प्रतिवचन घ्यावें. स्वामींनीं मन एकाग्र करावें, असें आपण प्रार्थना करून समाहित मनाचे आह्मी आहोंत, असें प्रतिवचन घ्यावें. आपण प्रसन्न व्हा, असें ह्मणून प्रसन्न आहों असें प्रतिवचन घ्यावें. नंतर "सर्वैः सह शांतिरस्तु पासून "इष्टसंपदस्तु" पर्यंत पंधरा वाक्यांनीं उजव्या कलशांतलें पाणी किंचित् डाव्या कलशांत टाकून "ईशान्यां०" हे वाक्य ह्मणून डाव्या कलशांतलें पाणी ईशान्य दिशेकडे टाकावें. "यत्पापं०" असें वाक्य ह्मणून पूर्वीप्रमाणें आग्नेय दिशेकडे पाणी सोडावें. जें श्रेयस्कर असेल तें असो, पुढचें कर्म निर्विघ्नपणें होवो, उत्तरोत्तर प्रतिदिवशीं अभिवृद्धि होवो, उत्तरोत्तर सर्व क्रिया शुभ होऊन शोभनकर होवोत. शुक्र, मंगळ, बुध, गुरु, शनि, राहु, केतु, सोमसहित सूर्य वगैरे सर्व ग्रह संतुष्ट होवोत. तिथि, करण, मुहूर्त, जन्मनक्षत्र, दिग्देवता संतुष्ट

प्रीयन्तां ॥ भगवती कात्यायनी प्रीयतां ॥ भगवती माहेश्वरी प्रीयतां ॥ भगवती पुष्टिकरी प्रीयतां, भगवती तुष्टिकरी प्रीयतां, भगवती ऋद्धिकरी प्रीयतां, भगवती वृद्धिकरी प्रीयतां, भक्तमाहेश्वराः प्रीयंतां, भगवान्सर्वात्मकः श्रीपरमेश्वरः प्रीयतां ॥इत्युत्तरकलशोदकं किंचित्किंचिदन्यपात्रे विसृज्य ॥ हताः परिपंथिनो हता अस्य कर्मणो विघ्नकर्तारः शत्रवः पराभवं यान्तु शाम्यन्तु घोराणि,शाम्यन्तु पापानि,शाम्यन्त्वीतयः॥ इति नैऋत्यां पूर्ववत् ॥ शुभानि वर्द्धंतां, शिवा आपः सन्तु, शिवा ऋतवः सन्तु, शिवा आहुतयः सन्तु, शिवा ओषधयः सन्तु, शिवा वनस्पतयः सन्तु, शिवा अतिथयः सन्तु, अहोरात्रे शिवे स्यातां, निकामे निकामे नः पर्जन्यो वर्षतु । फलिन्यो न ओषधयः पच्यन्तां॥ योगक्षेमो नः कल्पतां ॥ इति पूर्ववदन्यपात्रे एतत्पात्रस्थोदकमुत्तरकलशे निक्षिप्य पुण्याहकालान्वाचयिष्ये वाच्यतामिति प्रतिब्रूयुः ॥ उद्गातेव शकुने सामगायसि। ब्रह्मपुत्र इव सवनेषु शꣳससि। वृषेव वाजी शशिमतीरपीत्या सर्वतो नः शकुने भद्रमावद विश्वतो नः शकुने पुण्यमावद ॥ याज्ययायजति प्रत्तिर्वै याज्याः पुण्यां लक्ष्मीः पुण्यामेव तल्लक्ष्मीꣳ संभावयति पुण्यां लक्ष्मीꣳ सꣳस्कुरुते यत्पुण्यं नक्षत्रं । तद्बट्कुर्वीतोपव्युषं । यदा वै सूर्य उदेति

असोत. माहेश्वरी वगैरे मातृगण संतुष्ट होवो, भगवती कात्यायनी प्रीत असो, भगवती माहेश्वरी प्रीत असो, भगवती पुष्टिकरी प्रीत असो, भगवती तुष्टिकरी प्रीत असो, भगवती ऋद्धिकरी प्रीत असो, भगवती वृद्धिकरी प्रीत असो, भक्तमाहेश्वर प्रीत असोत, भगवान् सर्वव्यापी परमेश्वर प्रीत असो, असें ह्मणून डाव्या कलशांतलें पाणी दुसऱ्या पात्रांत थोडें घेऊन शत्रु नष्ट होवोत, या कर्माला विघ्न करणारे नष्ट होवोत, शत्रूंचा पराभव होवो, घोर शांत होवोत, पाप शांत होवोत, ईति शांत होवोत असें ह्मणून पूर्वींप्रमाणें नैऋत्येकडे पाणी सोडावें. शुभ वाढोत, उदक शुभ असोत, ऋतु शुभ असोत, आहुति शुभ असोत, ओषधि शुभ असोत, वनस्पति शुभ असोत, अतिथि शुभ असोत, अहोरात्र शुभ होवोत कालकालाला वृष्टि पडो, फलयुक्त ओषधि पक्क होवो (सुबत्ता होवो), योगक्षेम आमचा होवो अशीं वाक्यें ह्मणून पूर्वींप्रमाणें दुसऱ्या पात्रांत या पात्रांतलें उदक उत्तर कलशांत टाकून पुण्याहकालाचें वाचन करवितों, असें ह्मणून वाचन करीव असें प्रतिवचन माहेश्वरांकडून घ्यावें. "उद्गातेव" पासून

अथ नक्षत्रं नैति । यावति तत्र सूर्यो गच्छेत् । यत्र जघन्यं पश्येत् । तावत्कुर्वीत यत्कारी स्यात् । पुण्याह एव कुरुते ॥ मह्यं सकुटुंबाय शुद्धिवृद्ध्यभ्युदयकर्मणे भक्तमाहेश्वरमहाजनान्नमस्कुर्वाणायाशीर्वचनमपेक्षमाणायामुकशर्मणे पुण्याहं भवन्तो ब्रुवन्तु । ॐपुण्याहमस्तु॥इति त्रिवारमुक्त्वा॥स्वस्तये वायुमुपब्रुवामहै । सोमꣳस्वस्ति भुवनस्ययस्पतिः । बृहस्पतिꣳसर्वगणं स्वस्तये । स्वस्तय आदित्यासो भवन्तु नः । आदित्य उदयनीयः । पथ्यैवेतः स्वस्त्या प्रयन्ति । पथ्यं स्वस्तिमभ्युद्यंति । स्वस्त्यैवेतः प्रयंति । स्वस्त्युद्यंति स्वस्त्युद्यंति । स्वस्ति न इंद्रो वृद्धश्रवाः स्वस्तिनः पूषा विश्ववेदाः ॥ स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः स्वस्तिनो बृहस्पतिर्दधातु ॥ अष्टौ देवा वसवः सौम्यासः चतस्रो देवीरजराश्रविष्ठाः । ते यज्ञं पान्तु रजसः परस्तात् । संवत्सरीणममृतꣳस्वस्ति ॥ मह्यं सकुटुंबाय भक्तमाहेश्वरमहाजनान्नमस्कुर्वाणायाशीर्वचनमपेक्षमाणाय आयुष्मते स्वस्ति भवन्तो ब्रुवन्तु । आयुष्मते स्वस्ति ॥ इति त्रिः प्रतिवदेयुः॥ ॐ स्वस्ति भवन्तो ब्रुवन्तु ॐस्वस्ति ॥ एवं त्रिः ॥ ऋध्यामस्तोमꣳसनु याम वाजमानो मंत्रꣳ सरथे होपयातं ॥ यशोनु पक्वं मधुगोष्वन्तरा भूतांशोअश्विनोः काममप्राः । सर्वामृद्धिमध्युयामिति तं वै तेजसैव पुरस्तात्पर्य भव । छंदोभिर्मध्यतोक्षरैरुपरिष्ठाद्गायत्र्या सर्वतो द्वादशाहं परिभूय । सर्वामृद्धिमाध्नोंत्सर्वामृद्धिमृद्ध्नोति ।य एवं वेद । ऋद्ध्यास्महव्यैर्नमसोपसद्यामित्रं देवं मित्रधेयं नोअस्तु । अनूराधान् हविषा वर्धयन्तः । शतं जीवेम शरदः सुवीराः ॥ त्रीणि त्रीणि वै दैवानामृध्नानि ॥त्रीणि छंदाꣳसि त्रीणि सवनानि । त्रय इमे लोकाः । ऋध्यामेव तद्वीर्य एषु लोकेषु प्रतितिष्ठति ॥ ततः उत्तरकलशं दक्षिणहस्ते दक्षिणकलशं

'पुण्याह एव कुरुते" एथपर्यंत मंत्र ह्मणून पुढें "मह्यं सहकुटुंबिने" या वाक्यानें माहेश्वरांची प्रार्थना पुण्याहाविषयीं करावी. नंतर त्यांनीं "ॐ पुण्याहं" असें त्रिवार प्रतिवचन दिल्यानंतर "स्वस्तये" पासून "ममृतꣳस्वस्ति" पर्यंत मंत्र ह्मणून पुनः "मह्यं सहकुटुंबिने" या वाक्यानें आपल्या आयुष्याच्या कल्याणाची प्रार्थना करून त्यांच्याकडून पूर्ववत "आयुष्मते स्वस्ति" असे त्रिवार प्रतिवचन घ्यावें. नंतर "ऋध्याम" पासून "एषु लोकेषु प्रतितिष्ठति" पर्यंत मंत्र ह्मणून नंतर डावीकडचा कलश उजव्या हातांत उजवीकडचा डाव्या हातांत एककालीं घेऊन

वामहस्ते युगपद्गृहीत्वा ॥ गर्भाधानकर्मणि ऋद्धिं भवन्तो ब्रुवन्तु ॥ॐऋध्यतां। ऋद्धिः समृद्धिः।एवं त्रिः। मुखसमसुद्धृत्य सर्वैः सह स्वस्ति पुण्याहसमृद्धिरस्तु। तौ कलशौ पूर्ववन्निधाय।भगवान्सर्वात्मकः श्रीपरमेश्वरः।प्रीयतामिति भवन्तो ब्रुवन्तु। भगवान् सर्वात्मकः श्रीपरमेश्वरः प्रीयतामिति तैरुक्ते। सर्वैः सह। शुची वो हव्या मरुतः शुचीनाꣳ शुचीꣳ हिनोम्यध्वरꣳ शुचिभ्यः। ऋतेन सत्यमृतसापायन्शुचयन् मान शुचयः पावकाः। अग्निः शुचिर्व्रततमः शुचिर्विप्रः शुचिः कविः। शुचीरोहित आहुतः। उदग्ने शुचयः।तव शुक्रा भ्राजन्त ईडते। तव ज्योतिꣳ ह्यर्चयः। ब्राह्मणेष्वमृतꣳ हितं। येन देवाः पवित्रेण। आत्मानं पुनते सदा। तेन सहस्रधारेण। पावमान्यः पुनन्तु मां॥ प्राजापत्यं पवित्रं। शतोद्यामꣳ हिरण्मयं। तेन ब्रह्मविदो वयं। पूतं ब्रह्म पुनीमहे। इन्द्रः सुनीतिः सह मा पुनातु। सोमः स्वस्त्या वरुणः समीच्या। यमो राजा प्रमृणाभिः पुनातु मा। जातवेदमूर्जयन्त्या पुनातु। इति पठित्वा। एतेभ्यो माहेश्वरेभ्यो नानागोत्रेभ्यो नानानामभ्यः स्वस्तिपुण्याहवाचनमंत्रजपदक्षिणाः एभ्यः केभ्यः संप्रददे न मम न मम॥ प्राच्यां दिशि देवा ऋत्विजो मार्जयन्तां। दक्षिणायां दिशि मासाः पितरो मार्जयन्तां। अप उपस्पृश्य। प्रतीच्यां दिशि ग्रहाः पशवो मार्जयन्तां। उदीच्यां दिश्याप ओषधयो वनस्पतयो मार्जयन्तां। ऊर्ध्वायां दिशि यज्ञः संवत्सरो यज्ञपतिर्मार्जयन्तां।

गर्भाधानकर्माला समृद्धि असो, असें बोला, अशी प्रार्थना केल्यानंतर त्यांनीं त्रिवार "ऋध्यतां ऋद्धिः समृद्धिः" असें ह्मणावें. नंतर ते कलश तोंडाजवळ नेऊन सर्वांसह आह्मास कल्याण प्राप्त होवो, पुण्याहाची समृद्धि असो, असें ह्मणून ते कलश पूर्ववत ठेवावेत. नंतर भगवान् सर्वव्यापी परमेश्वर प्रीत असो असें बोला, अशी प्रार्थना केल्यानंतर परमेश्वर प्रीत असो, असें प्रतिवचन घ्यावें. नंतर "शुचीवो" पासून "पुनातु" पर्यंत मंत्र ह्मणून मग नानागोत्रांत उत्पन्न झालेल्या अनेक नाम असलेल्या माहेश्वरांना स्वस्तिपुण्याहवाचनाच्या प्रीत्यर्थ दक्षिणा देतों, असा संकल्प करून हें माझें नव्हे, नव्हे, असें ह्मणून "प्राच्यां दिशि" पासून "ऊर्ध्वायां दिशि" पर्यंत मंत्र ह्मणून मार्जन करावें. याप्रमाणें करून ते दोन्हीं कलश पूर्ववत् घ्यावे. त्या दोहोंच्या धारा दोनएका पात्रांत ठेऊन घेऊन

इति मार्जयित्वा। तौ कलशौ पूर्ववत् गृहीत्वा। ताभ्यां धाराद्वयं पात्रे संततधारयाभिषिंचेत् ॥ आपोहिष्ठा मयो भुवस्तान ऊर्जे दधातन। महेरणाय चक्षसे। यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयते ह नः ॥ उशतीरिव मातरस्तस्मा अरंग मामवो यस्य क्षयाय जिन्वथ। आपो जन यथा च नः॥ आपो वा इदꣳ सर्वं विश्वाभूतान्यापः प्राणा वा आपः पशव आपोन्नमापोमृतमापः सम्राडापो विराडापः स्वराडापः छंदाꣳस्यापो ज्योतीꣳष्यापो यजूꣳष्यापः सत्यमापः सर्वा देवता आपः भूर्भुवः सुवराप ॐ ॥ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे अश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां। अश्विनोर्भैषज्येन तेजसे ब्रह्मवर्चसायाभिषिंचामि॥देवस्यत्वा सवितुःप्रसवे अश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां सरस्वत्यैर्भैषज्येन वीर्यायान्नाद्यायाभिषिंचामि ॥ देवस्यत्वा सवितुः प्रसवे अश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामिंद्रस्येंद्रियेण श्रियै यशसे बलायाभिषिंचामि॥ इति माहेश्वराः सपल्लवैरभिषिंचेयुः ॥ वास्तोष्पते प्रतिजानीह्यस्मांत्स्वावेशो अनमीवो भवानः।यत्वे महे प्रति तन्नो जुषस्व। शन्न एधि द्विपदे शं चतुष्पदे॥ वास्तोष्पते शग्मयासꣳ सदा ते सक्षीमहिरण्मया गातुमत्या। आवह क्षेम उतयोगे वरं नो। यूयं पात स्वस्तिभिस्सदा नः ॥ वास्तोष्पते प्रतरणो न एधि गोभिरश्वेभिरिंदो। अजरासस्ते सख्ये श्याम । पितेव पुत्रान्प्रतिनो जुषस्व ॥ अमीवह वास्तोष्पते विश्वारूपाण्याविशन्॥ सखा सुशेव एधि नः ॥ शुभꣳ शुभं अमृताभिषेकोऽस्तु । इति गृहमार्जनं कुर्यात् ॥ ततो नीराजनं कार्यं॥ ततो माहेश्वरेभ्यः वैदिकाषिशो ग्राह्याः ॥ **अथ नांदीसमाराधनम्** ॥ तण्डुलपूरिते पात्रे फलं निधाय चतुर्विंशतिमाहेश्वराराधनपरिमितहिरण्यं दद्यात् ॥ तद्यथा ॥ देशकालौ संकीर्त्य अस्यां शुभतिथौ अद्यकरि-

---

धारेनें अभिषेक करावा. नंतर "आपोहिष्ठा" पासून "बलायाभिषिंचयामि" पर्यंत मंत्र ह्मणून माहेश्वरांनीं पल्लवांनीं (पानांनीं) कर्त्यावर अभिषेक करावा. नंतर "वास्तोष्पते" पासून "अमृताभिषेको अस्तु" पर्यंत मंत्र ह्मणून घराला मार्जन करावें. नंतर नीराजन (आरती) करावें. नंतर माहेश्वरांकडून वेदोक्त आशीर्वाद घ्यावेत- (आतां एथून नांदीसमाराधन कर्म) तांदुळानें भरलेलें पात्र घेऊन त्यावर नारळ ठेऊन चोवीस माहेश्वरांची आराधना होईल इतकें सोनें द्यावें.

प्यमाणगर्भाधानांगभूतनांदीशोभनदेवता उद्दिश्य नांदीशोभनदेवताप्रीत्यर्थं नांदीसमाराधनाख्यं कर्म करिष्ये। इति संकल्प्य ॥ श्रीनंदि, भृंगिरिटि, वीरक. वीरभद्र पुष्पदन्त, अण्डाभरण, दण्डपाणि, चण्डेश्वर, दारुक, रेणुक, विकर्ण, विजयकर्ण, घंटाकर्ण, गोकर्ण, रेवणसिद्ध, मरुळसिद्ध, एकोराम, पंडिताराध्य, सुकेतु, रुरु, उपमन्यु, भृगु, दधीचि, गौतमादिमहाप्रमथगणान् पुरातनभक्तमहागणानत्रावाहयामि ॥ नंद्यादिमहागणाः सायुधाः सशक्तयः सपरिवाराः समागत्यात्र मया करिष्यमाणामिमां पूजां भवन्तो गृण्हंतु इति विज्ञाप्य ॥ अष्टविधार्चनं कुर्यात् ॥ हिरण्यगर्भगर्भस्थं हेमबीजं विभावसोः ॥ अनंतपुण्यफलदमतः शांतिं प्रयच्छ मे ॥ अनेन हिरण्यदानेन नांदीशोभनदेवताः सुप्रीताः सुप्रसन्ना वरदा भवंतु । इति यथाशक्ति द्रव्यं दद्यात् ॥ चतुर्विंशतिमाहेश्वराराधनं कुर्यात् ॥ इति नांदीविधानम् ॥ रात्रौ भद्रपीठोपरि उपविश्य । पत्न्या सह प्राणानायम्य। फलपूजां कुर्यात् ॥ तद्यथा ॥ देशकालौ संकीर्त्य। एवं····शुभतिथौ सत्संतानसौभाग्यफलसिद्धिद्वारा फलदेवतान्तर्वर्तिश्रीसांबसदाशिवप्रीत्यर्थं फलपूजाख्यं कर्म करिष्ये । इति संकल्प्य ॥याः फलिनीर्याऽअफलाऽअपुष्पायाश्च पुष्पिणीः॥बृहस्पतिप्रसूतास्तानो मुंचत्वं॒ हसः ॥ इत्यावाह्य ॥ फलदेवताभ्यो नमः ध्यानावाहनादिषोडशोप-

---

तो प्रकार असा, कीं देशकाल स्मरण करून "असां शुभतिथौ" वगैरे संकल्प करावा. नंतर श्रीनंदीपासून गौतमापर्यंत महाप्रमथगणांचे पुरातन भक्त महागणांचें आवाहन करितों, असें ह्मणून आवाहन करावें. नंतर आयुधसहित, शक्तिसहित, परिवारसहित, नंद्यादि महागण हो मीं जी पूजा करणार आहें, ती पूजा तुह्मी स्वीकार करा, अशी प्रार्थना करून अष्टविधपूजा करावी. "हिरण्यगर्भ" मंत्र ह्मणून या हिरण्यदानानें नांदीशोभनदेवता सुप्रीत असोत, सुप्रसन्न असोत, वरद असोत. असें ह्मणून शक्त्यनुसार द्रव्य द्यावें. याप्रमाणें कर्म करून चोवीस माहेश्वरांची आराधना करावी. (येथें नांदीविधान संपलें) नंतर रात्रीं भद्रपीठावर पत्नीसह बसून प्राणायाम करून फलपूजा करावी तो प्रकार असा. देशकाल स्मरण करून "एवं शुभतिथौ" वगैरे संकल्प करून "याः फलिनी" मंत्रानें फलदेवतेचें आवाहन करून ध्यानावाहनादि षोडशोपचार पूजा करावी. नंतर या पूजेनें भगवान सर्वव्यापी श्रीसांबसदाशिव सुप्रीत, सुप्रसन्न, वरद होवो,

चारपूजां समर्पयेत् ॥ अनया पूजया भगवान्सर्वात्मकः श्रीसांबसदाशिवः सुप्रीतः सुप्रसन्नो वरदो भवतु ॥ विष्णुर्योनिं कल्पयतु त्वष्टा रूपाणि पिंशतु ॥ आसिंचतु प्रजापतिर्धाता गर्भं दधातु ते ॥ गर्भं धेहि सिनीवालि गर्भं धेहि सरस्वति ॥ गर्भंते अश्विनौ देवावाधत्तां पुष्करस्रजा ॥ हिरण्मय अरणीयंनिर्मंथतोऽश्विना ॥ तं ते गर्भं हवामहे दशमे मासि सूतवे ॥ यथेयं पृथिवीमुत्ताना गर्भमादधे ॥ एवं तं गर्भमाधेहि दशमे मासि सूतवे ॥ यथा पृथिव्यग्निगर्भाद्यौर्यथेंद्रेण गर्भिणी वायुर्यथा दिशां गर्भ एव गर्भं दधातु ते ॥ विष्णोः श्रेष्ठेन रूपेणास्यां नार्यां गवीन्यां ॥ पुमांसं गर्भमाधेहि दशमे मासि सूतवे ॥ नेजमेष परापत सुपुत्रः पुनरापत ॥ अस्यै मे पुत्रकामायै गर्भमाधेहि यः पुमान् ॥ व्यस्य योनिं पतिरेतो गृहाण पुमान्पुत्रो धीयतां । गर्भे अन्तः तं माता दशमासो बिभर्तु स जायतां वीरतमस्स्वावां आतगर्भो योनिमेतु पुमान्बाण इवेषुधिं ॥ आवीरो जायतां पुत्रस्ते दशमास्यः करोमि ते प्राजापत्य मा गर्भो योनिमेतु ते अनूनः पूर्णो जायतामश्लोणो पिशाचधीतः पुमांस्ते पुत्रो नारी तं पुमाननु जायतां यानि भद्राणि बीजान्यृषभा जनयंति नौ तानि भद्राणि बीजान्यृषभा जनयंति नः ॥ तैस्त्वं पुत्रान्विंदस्व सा प्रसूर्धेनुका भव ॥ कामः समृध्यतां मह्यमपराजितमेव मे ॥ यं कामं कामयेदेव तं मे वायो समर्थय ॥ इति सूक्तं जपित्वा॥पत्नीमभिमृश्याभिमंत्र्य॥आशिषो वाचयित्वा ॥ फलदानानि दत्वा तद्यथा ॥ फलं मनोरथफलं प्रददाति सदा नृणां ॥ पुत्रपौत्राभिवृद्ध्यर्थमतः शांतिं प्रयच्छ मे ॥ इदं फलदानं सदक्षिणाकं सतांबूलं श्रीसांबसदाशिव-प्रीतिं कामयमानस्तुभ्यमहं संप्रददे न मम न मम इति माहेश्वरेभ्यः दद्यात् ॥

अशी प्रार्थना करावी. "विष्णुर्योनि" पासून "वायो समर्थय" पर्यंत मंत्र ह्मणून पत्नीला स्पर्श करून अभिमंत्रण करून आशीर्वाद देववून फलदान करावें. तो प्रकार असा "फलं" हा श्लोक ह्मणून फल हातांत घेऊन तोंडानें असें ह्मणावें कीं दक्षिणासहित, तांबूलसहित, हें फल श्रीसांबसदाशिवाच्या प्रीतीकरितां तुह्माला देतों; यावर माझा अधिकार नाही. असें ह्मणून माहेश्वरांना फलदान करावें. माहेश्वरांनीं फलदान घेतल्यानंतर उत्तम संतान उत्तम सौभाग्य फलसिद्धि तुह्मां

माहेश्वरास्तु उभयोः सत्सन्तानसौभाग्यफलसिद्धिरस्त्वित्याशिषं वाचयेत् ॥ तया सह संभोगं कुर्यात् ॥ चतुर्थीप्रभृत्याषोडशीमुत्तरां युग्मां प्रजा निःश्रेयसमृतुगमनमित्युपदिशंति ॥

अथ पुंसवनविधिः ।

गर्भात्तृतीये मासे पुंसवनं कार्यं ॥ तृतीये गर्भेऽविज्ञाते चतुर्थे मासि वा कार्यं ॥ पूर्वेद्युः स्वस्तिवाचनं नांदीं च कुर्यात् ॥ गर्भिण्या एकभुक्तं कार्यं ॥ अपरेद्युः शुभदिने पुंनक्षत्रे नित्यकर्मानंतरं उपलेपनादि कृत्वा आत्मनो दक्षिणपार्श्वे वधूमुपवेश्य च ॥ "संस्कारतस्तु सर्वत्र विशेदुत्तरतः सदा ॥ संस्कार्यपुरुषो वापि स्त्री वा दक्षितस्तथा" ॥ अथ तिथ्यादीनुच्चार्यं गार्भिकबैजिकदोषपरिहारार्थं । आधारसंस्कारद्वारा आधेयसंस्कारार्थं पुंसवनाख्यं कर्म करिष्ये ॥ अनवलोभनं तंत्रेण कुर्यात् ॥ तस्यायं क्रमः ॥ सरूपवत्सायाः गोर्दधि प्रसृतौ निक्षिपेत् ॥ तादृशं गोरलाभे अन्यस्या गोर्वा दधि प्रसृतौ निक्षिपेत् ॥ तत्रांड-

---

दोघांना मिळो, असा आशीर्वाद द्यावा. नंतर स्त्रियेला रतिसौख्य द्यावें. चौथ्या दिवसापासून सोळाव्या दिवसापर्यंत समदिवस संततीला श्रेयस्कर आहेत, असें सांगतात. (समाप्त)

अथ पुंसवनम् ॥

गर्भ राहिल्यापासून तिसऱ्या महिन्यांत पुंसवन करावें. तिसऱ्या महिन्यांत गर्भ राहिलेलें न कळलें तर चवथ्या महिन्यांत करावें. मागच्या दिवशीं स्वस्तिवाचन व नांदी हीं करावींत. गर्भिणीनें एकवेळ जेवण करावें. दुसऱ्या दिवशीं शुभ दिवशीं पुन्नक्षत्रीं नित्यकर्मानंतर उपलेपनादिक करून आपल्या उजव्याबाजूस वधूला बसवावें. (या सोळा संस्कारांत सर्वत्र पुरुष उत्तरेकडे व स्त्री दक्षिणेकडे बसावी असें समजावें) नंतर तिथ्यादिकांचा उच्चार करून "गार्भिकबैजिकदोषपरिहारार्थं । आधारसंस्कारद्वारा आधेयसंस्कारार्थं पुंसवनाख्यं कर्म करिष्ये ॥" असा संकल्प करावा. अनवलोभन जें करावयाचें तें तंत्राच्या योगें करावें. त्याचा क्रम असा. सुंदर वत्स असलेल्या गाईच्या दुधाचें दहीं ओंजळीमध्यें घालावें. त्या

स्थाने माषद्वयं निक्षिप्य शिश्नस्थाने यवं गोधूमं वा एकं निक्षिप्य भर्ता पत्नीं पृच्छेत् ॥ किं ब्रवीषीति ॥ त्रिः साऽपि पुंसवनमिति त्रिर्ब्रूयात् ॥ अथ प्राशयेत् ॥ एवं प्रसृतित्रयं प्राश्नीयात् ॥ अथास्यै मंडलागारच्छायायां दक्षिणस्यां नासिकायां श्वेतदूर्वारसं वस्त्रे क्षिप्त्वा ॥ आते गर्भो योनिमेतु ॥ प्रमान् बाण इवेषुधिं । आदितो अत्यजायतां पुत्रस्ते दशमे मासि अग्निरेतु प्रथमो देवतानां सोऽस्यै प्रजां मुंचतु ॥ मृत्युपाशात् सदयं राजावरुणोऽनुमन्यताम् ॥ यथेयं स्त्री पुत्रा मेघननादोदादिति ॥ एवमृग्भ्यां सूक्ताभ्यां वा निनयेत् ॥ इदंतु परिमंडल गेहेतिकेचिदाहुः ॥ पत्युरसन्निधौ देवरो वा कुर्यात् ॥ देवर इति तस्यानुजः ॥ इदं कर्म प्रतिगर्भं कार्यम् ॥ इतिपुंसवनम् ॥

अथ पुंसवनप्रयोगः ॥

तृतीये गर्भमासे पुंस्सवनं कार्यं ॥ तृतीये गर्भेऽविज्ञाते चतुर्थे मासि वा कार्यं ॥ पूर्वेद्युः शुभेऽहनि दंपती मंगलस्नातौ भूत्वा ॥ नित्यकर्मानंतरं

दह्यांवर अंडस्थानीं उडदाचे दोन दाणे ठेवावे व शिश्नस्थानीं एक तांदुळाचा अगर गह्वाचा दाणा घालावा; नंतर भर्त्यानें पत्नीस असेंविचारावें-"तूं काय ह्मणतेस?" तिनें मग तीनवेळां 'पुंसवन' पुंसवन, पुंसवन' असें ह्मणावें. एवढ्यानंतर तें दहीं तिच्याकडून प्राशन करवावें. या प्रमाणें तीन ओंजळी दहीं पाजवावें. नंतर तिला बागेंत लतामंडपांत नेऊन तिच्या उजव्या नाकपुडींत पांढऱ्या दूर्वांचा रस वस्त्रांतून पिळावा. त्यावेळीं खालील ऋग्वेदांतील सूक्तें ह्मणावींत. "आते गर्भोयोनिमेतु ॥" इत्यादि. (हे मंत्र मूळांत पाहावे). हें कर्म परिमंडल गेहीं (बागेच्या भोंवतालच्या गृहांत) हीकेलें असतां हरकत नाहीं. असें कित्येकांचे ह्मणणें आहे. पतिजवळ नसतां हें कार्य त्याच्या भावानें (स्त्रीच्या दीरानें) केलें असतां कांहीं हरकत नाहीं. हें कर्म प्रत्येक गर्भाच्या वेळेस करावें ॥ इति पुंसवनम् ॥

(आतां पुंसवन सांगतों)

गर्भ राहिल्यापासून तिसऱ्या महिन्यांत पुंसवनकर्म करावें. तिसऱ्या महिन्यांत गर्भाचें चिन्ह न कळल्यास चौथ्या महिन्यांत तरी पुंसवन करावें. पूर्व दिवशीं । शुभतिथीला दंपतीनें मंगलस्नान करून पतीनें नित्यकर्म करून आपल्या उजव्या

पतिः ॥ आत्मनः दक्षिणपार्श्वे वधूं तामुपवेश्य ॥ आचम्य ॥ प्राणानायम्य ॥ देशकालावनुकीर्त्य ॥ एवंगुण……शुभतिथौ मम धर्मपत्न्याः गार्भिक बैजिकदोषपरिहारार्थं आधारसंस्कारद्वारा आधेयसंस्कारार्थं पुंसवनाख्यं कर्म करिष्ये ॥ इति संकल्प्य ॥ पुंसवनकर्मांगत्वेन स्वस्तिवाचनं नांदीं च कुर्यात् ॥ अपरेद्युः पवित्रपाणिः प्राणानायम्य ॥ देशकालावनुकीर्त्य ॥ एवं……शुभतिथौ धर्मपत्नीसमेतस्य मम पुंसवनांगत्वेन उभयोः रक्षार्थं कौतुकबंधनाख्यं कर्म करिष्ये ॥ इति संकल्प्य ॥ तण्डुलैः पूरिते पात्रे क्रमुकानां फलैः सह ॥ न्यस्ततांबूलपत्राणि तेषु भस्म निधाय च ॥ कौतुकं षोडशोपचारैः संपूज्य ॥ त्रियंबकं यजामहे सुगंधिं पुष्टिवर्धनं ॥ उर्वारुकमिव बंधनान्मृत्योर्मुक्षीय मामृतात् ॥ इति भस्मना संमृज्य ॥ विश्वेत्ताते त्यृचा पुंसां बध्नीयाद्दक्षिणे करे ॥ अथ वामकरे स्त्रीणां बृहत्सामेति मंत्रतः ॥ विश्वेत्ते सवनेषु प्रवाच्या या चकर्थ मघवन्निंद्र सुन्वते पारावतं यत्पुरुसंभृतं वस्वपावृणोः शरभाय ऋषिबंधवे ॥ इति मंत्रेण वरस्य दक्षिणकरे बध्नीयात् । बृहत्साम क्षत्रभृद्वृद्धवृष्णियं ॥ त्रिष्टुभोजः शुभितमुग्रवीरं ॥ इंद्रं स्तोमेन पंचदशेन मध्यमिदं वातेन सगरेण रक्ष ॥ इति मंत्रेण वध्वाः वामकरे बध्नीयात् ॥ इति कौतुकबंधनं ॥ ततो भर्ता माषगोधूमानि दध्ना मिश्रीकृत्य ॥ पत्न्यास्तूष्णीं त्रिवारं दद्यात् पुंसवनमसि ॥ इति पृथक्

उजूला बायकोला बसवून आचमन प्राणायाम करून देशकाल स्मरण करून "एवंगुण" वगैरे संकल्प करून पुंसवनकर्माचें अंगभूत कर्म पुण्याहवाचन नांदी कर्म करावें. दुसऱ्या दिवशीं पवित्र हातांत ठेवून प्राणायाम करून देशकाल स्मरण करून "एवं शुभतिथौ" वगैरे संकल्प करून तांदुळानें भरलेल्या पात्रांत सुपाऱ्या टाकून तांबूल ठेवून त्यावर भस्म टाकून कौतुक (कंकण) ठेवून त्याचीं षोडशोपचार पूजा करावी. "त्रियंबकं" या मंत्रानें भस्म लेपन करावें. "विश्वेत्तात्ते" मंत्रानें वराच्या उजव्या हाताला सूत्र बांधावें स्त्रियेच्या डाव्या हातांत "बृहत्साम" या मंत्रानें सूत्र बांधावें. (येथें कौतुक बंधन कर्म संपलें) नंतर पतीनें उडीद, गहु, दहीं मिसळून पत्नीला तीनवेळ न बोलतां द्यावें. "पुंसवनमसि" असें ह्मणून निरनिराळ्या रीतीनें प्राशन करवावें. नंतर मंडलाकृति अस-

पृथक् प्राशयेत् ॥ अथास्यै मंडलागारछायायां दक्षिणस्यां नासिकायां निनयार्थं श्वेतदूर्वारसं नववस्त्रे निक्षिप्य ॥ आते गर्भो योनिमेतु पुमान्बाण इवेषुधिं ॥ आवीरो जायतां पुत्रस्ते दशमास्यः करोमि ते प्राजापत्यमागर्भो योनिमेतु ते ॥ अनूनः पूर्णो जायतामश्लोणो पिशाचधीतः ॥ पुमाꣳस्ते पुत्रो नारितं पुमाननुजायतां यानि भद्राणि बीजान्यृषभाजनयन्ति नौ ॥ तानि-भद्राणि बीजान्यृषभा जनयन्ति नः ॥ तैस्त्वं पुत्रान्विदन्स्व सा प्रसूर्धेनुका भव ॥ कामः समृद्ध्यतां मह्ममपराजितमेवमेयं कामं कामये देवतं मे वायो समर्थय॥इति दक्षिणस्यां नासिकायां निनयेत् ॥ इदं तु परिमंडलगेहे तु केचिदाहुः ॥ अनंतरं आशिषो वाचयित्वा ॥ ततो देवसन्निधौ कंकतो न कंकतोधो सती न कंकतः । द्वाविति प्टषिइतिव्या अदृष्टा अलिप्सता ॥ कंकणं मोचयाम्यद्य रक्षास्मिन्न कदाचन ॥ मयि रक्षां स्थिरां बध्वा देव त्वं गच्छ कंकण ॥ इति मंत्रेण कौतुकं विसर्जयेत् ॥ इति पुंसवनं ॥ श्रीः ॥ श्रीः ॥

अथ सीमंतोन्नयनविधिः ॥

चतुर्थे मासि सीमंतोन्नयनं ॥ तत्र गर्भेऽविज्ञाते षष्ठे वा कार्यं ॥ शुक्लपक्षे पुंनक्षत्रे वा कार्यं ॥ पुन्नाम श्रवणश्चैव तिष्यो हस्तपुनर्वसू ॥ अभिजित्प्रोष्ठपादौ च अनुराधा तथाश्विनी ॥ एषु नक्षत्रेषु मध्यमपा-

---

लेल्या मंदिराच्या छायेंत दक्षिण नाकपुडींत पांढऱ्या हरळीचा रस वस्त्रांतून पिळावा. "आते गर्भो" पासून "वायो समर्थय" पर्यंत मंत्र ह्मणून उजव्या नाकपुडींत रस घालावा. हें कर्म मंडलाकृति घरांत करावें असें कांहीं लोक सांगतात. नंतर आशीर्वादाचे मंत्र माहेश्वरांकडून वदवून नंतर देवाजवळ "कंकतो" मंत्र ह्मणून "कंकणं" हा श्लोक ह्मणून कंकण विसर्जन करावें. (पुंसवनकर्म संपलें.)

अथ सीमंतोन्नयनम् ॥

चवथ्या महिन्यांत सीमंतोन्नयन करावें. तेव्हां जर गर्भ राहिलेलें न कळलें तर साहाव्या मासीं करावें. शुक्लपक्षीं पुन्नक्षत्रीं करावें पुंनक्षत्रें ह्मणजें, श्रवण, तिष्य, हस्त, पुनर्वसु, अभिजित्, प्रोष्ठपाद, उत्तरा, उत्तराभाद्रपदा अनुराधा, व अश्विनी, हीं

दद्वयेषु कर्म कुर्यात् ॥ गृह्यं पूर्ववदलंकृत्य स्वस्तिवाचनं नांदीं च कुर्यात् ॥ अपरेद्युर्नित्यकृत्यानंतरं शुद्धदेशे गोमयेनोपलिप्य स्वासने उपविश्य एनां गर्भिणीं बैजिकगार्भिकदोषपरिहारार्थं क्षेत्रसंस्कारार्थं सीमंतोन्नयनाख्यं कर्म करिष्ये ॥ अथास्यै युग्मेन शलाटुग्लप्सेन त्रीण्या च शलल्या त्रिभिश्च कार्पासपिंजूलैरेकीकृत्य ललाटदेशादारभ्य मूर्धांतं भूर्भुवः स्वरोमिति त्रिश्चतुर्वा लेखयेत् ॥ तत्रैव निधाय शलालुमिति तरुणफलं ग्लप्स इति उदुंबरगुच्छं । उदुंबरमालां कंठे निधाय वीणागाधिनौ शंशास्ते सोमं राजानं संगताय तमिति सोमे नो राजावतु मानुषः प्रजानिविष्टं चक्रसामिति वीणागाधमेतत् ॥ तत्समीपेया नदी स्थिता तन्नामोक्त्वा गंगा गोदावरी सरस्वतीति नामान्युच्चारयेत् ॥ वृद्धसुवासिन्यो यद्युपदिशेयुस्तत्तथा कुर्यात् ॥ प्रतिगर्भं न कुर्यात् ॥ माहेश्वरान् कर्मांगं यथाशक्ति भोजयेत् ॥ इति सीमंतविधिः ॥

होत. ह्या नक्षत्रांच्या ठायीं द्वितीय व तृतीय चरणीं हें कर्म करावें. घर पूर्वीप्रमाणें अलंकृत करून स्वस्तिवाचन व नांदी हीं करावींत. दुसऱ्या दिवशीं नित्यकृत्यानंतर शुद्धस्थानीं गाईच्या शेणानें सारवून आपल्या आसनावर बसावें. नंतर "एनां गर्भिणीं बैजिकगार्भिकदोषपरिहारार्थं क्षेत्रसंस्कारार्थं सीमंतोन्नयनाख्यं कर्म करिष्ये ॥" असा संकल्प करावा. नंतर दोन शलाटुग्लप्सांनीं (उदुंबरगुच्छांनीं) तीन शललूनीं (तरुणफलांनीं) व तीन कार्पास पिंजूलांनीं (कापसांच्या कुंचानीं)—ह्या सर्वांचें एकीकरण करून—ललाटदेशापासून डोक्यापर्यंत (भांगेच्या मार्गावरून) भूर्भुवःस्वरोम् ह्मणून तीन वेळां लिहावें. उदुंबराची माळ खालील मंत्रानें कंठीं धारण करावी. वीणागाधिनौ नंतर आपल्या गांवाजवळ जी नदी असेल तिचें नांव घेऊन 'गंगा, गोदावरी, सरस्वती हीं नांवें उच्चारावींत. वृद्धसुवासिनी ज्याप्रमाणें सांगतील त्याप्रमाणें करावें. हें प्रतिगर्भी करावयाचें नव्हे. या कर्माचें अंग ह्मणून माहेश्वरांस यथाशक्ति भोजन घालावें. ॥ इति सीमंतविधिः ।

अथ सीमंतप्रयोगः ॥

सीमन्तोन्नयनं चतुर्थे मासि षष्ठाष्टमे वा कार्यं ॥ शुक्लपक्षे पुन्नक्षत्रे वा कार्यं ॥ गृहं पूर्ववदलंकृत्य ॥ स्वस्तिवाचनं नांदीं च पूर्वोक्तप्रकारेण कुर्यात् ॥ शुद्धप्रदेशे वधूं तां दक्षिणत उपविश्य । स्वयमुत्तरत आसीनः प्राणानायम्य ॥ एवंगुणेत्यादिशुभतिथौ ममैतस्या धर्मपत्न्या गार्भिकबैजिकदोषपरिहारार्थं क्षेत्रसंस्कारार्थं प्रथमगर्भसंस्कारद्वारा सर्वगर्भसंस्कारार्थं च सीमन्तोन्नयनाख्यं कर्म करिष्ये ॥ इति संकल्प्य ॥ पुनः प्राणानायम्य एवं गुण.... शुभतिथौ सीमन्तोन्नयनांगत्वेन उभयोः रक्षार्थं रक्षाबंधनं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य ॥ कौतुकबंधनं पूर्ववदेव तत्तन्मंत्रेण बध्नीयात् ॥ ततः प्राङ्मुखीं पत्नीमुपवेश्य । स्वयं तु प्रत्यङ्मुखः ॥ त्रीण्या च शलल्या त्रिभिश्च कुशपिंजूलैः औदुंबरगुच्छमेकीकृत्य ॥ ललाटदेशादारभ्य मूर्धान्तं सीमन्तरेखास्त्रिश्चतुर्वाराकामहमिति मंत्रेण लिखयेत् ॥ ॐ भूर्भुवःसुवोराकामहꣳ सुहवाꣳ सुष्टुतीहुवे शृणोतु नः सुभगा बोधतुत्मना ॥ सीव्यत्वपःसोच्या छिद्यमानया ददातु ॥ वीरꣳशतदायमुक्थ्यं ॥ यास्ते राके सुमतयः सुपेशसो याभिर्ददासि दाशुषे वसूनि ताभिर्नोऽद्य सुमना उपागहि सहस्रपोषꣳ सुभगे रराण ॥ तानि तत्रैव नि-

---

आतां सीमंतकर्म सांगतात.

सीमंतोन्नयनकर्म चौथ्या महिन्यांत किंवा साहाव्या आठव्या महिन्यांत करावें. शुक्लपक्षांत पुन्नक्षत्रीं हें कार्य करावें. पूर्वीं सांगितल्याप्रमाणें घर अलंकृत करून स्वस्तिवाचन नांदीसमाराधन पूर्वीं सांगितल्याप्रमाणें करावें. शुद्ध प्रदेशांत वधूला उजवीकडे बसवून स्वतः डावीकडे बसून प्राणायाम करावा. नंतर "एवंगुण" वगैरे संकल्प करून पुनः प्राणायाम करावा. पुनः "एवंगुण" असा रक्षाबंधनाचा संकल्प करून पूर्वींप्रमाणें कौतुकबंधन (कंकणबंधन) त्या त्या मंत्रानें करावें. नंतर पत्नीला पूर्वेकडे तोंड करून बसवून स्वतः पश्चिमेकडे तोंड करून बसून साळच्या तीन काड्यांनीं किंवा तीन दर्भाच्या पिंजूलांनीं उंबराचा घोंस एकीकडे करून कपाळापासून मस्तकापर्यंत भांगेंत तीन किंवा चार रेषा "राकामहं" या मंत्रानें काढाव्या. नंतर "ॐ भूर्भुवः सुवः" पासून "यमुने तव" पर्यंत सामगा-

धाय ॥ तत्समीपे या नदी स्थिता तन्नामोक्त्वा गंगागोदावरीसरस्वतीरितर नामान्युच्चारयेत् ॥ पत्नीकण्ठे निरूढयवमालिकां निधाय ॥ गायेतामिति वीणागाथिनौ स९ शास्ति ।सोम एव नो राजेत्याहुर्ब्राह्मणीप्रजाः विवृत्तचक्र-आसीनास्तीरेण यमुने तव ॥ इति गायेत् ॥ सुवासिन्यः मंगलगीतानि वदेयुः ॥ भक्तमाहेश्वरा आशिषो वाचयित्वा देवसन्निधौ कौतुकं विसर्जयेत् । ततः भक्तमाहेश्वरान्कर्मांगं यथाशक्ति भोजयेत् ॥ इति सीमन्तविधानं ॥ श्रीः ॥ श्रीः ॥ संस्कारकस्तु सर्वत्र विशेदुत्तरतः सदा ॥ संस्कार्यपुरुषो वापि स्त्री वा दक्षिणतः सदा ॥

अथ जातकर्मविधिः ॥

एवं मंत्रिकुलोत्तंस गर्भाधानं च पुंसवम् ॥ सीमंतोन्नयनं कर्म वीरशैवाविरोधतः ॥ कृत्वा जातस्य संस्कारं कुर्याद्बालस्य तत्क्रमात् ॥ श्रीः ॥ वीरशैवाचारप्रदीपिकायां ॥ वीरशैवस्थितानां तु मासि गर्भाष्टमे गुरुः । पंचसूत्रकृतं लिंगमर्चयेद्विधिवच्छुभम् ॥ नादो लिङ्गमिति प्रोक्तं विंदुः पीठमुदाहृतम् ॥ नादबिंदुसमायुक्तं लिंगाकारमिहोच्यते ॥ आकाशं लिंगमित्याहुः पृथ्वी तस्याधिपीठिका ॥ आलयं सर्वभूतानां लयानां

थन करावें सुवासिनींनीं मंगलकर गाणीं गावीं. भक्तमाहेश्वरांनीं आशीर्वाद दिल्यानंतर देवाजवळ कौतुक (कंकण) सोडून टाकावें. नंतर भक्तमाहेश्वरांना कर्मांगभूत भोजन यथाशक्ति घालावें. येथें सीमंतकर्म संपलें.

श्रीः श्रीः नेहमीं संस्कारक हा उत्तरेकडे बसलेला असावा, व संस्कार्य पुरुष असो, स्त्री असो यांनीं उजवीकडे बसावें.

याप्रमाणें, हे मंत्रिकुलोत्तंसा! गर्भाधान, पुंसवन, व सीमंतोन्नयन वीरशैव विधीप्रमाणें केल्यानंतर जन्मल्यानंतर मुलाचा जातसंस्कार करावा. वीरशैवाचार प्रदीपिकेमध्यें असें सांगितलें आहे कीं, वीरशैवाचारांतील लोकांच्या गुरूनें गर्भाला आठवा महिना असतांच शुभ असें पंचसूत्रकृत लिंग विधिवत् पूजावें. नाद हा लिंग होय, बिंदु पीठ होय; नाद व बिंदु समायुक्त जें तें लिंगाकार होय! आकाश हें लिंग होय, पृथ्वी ही पीठिका

लिंगमुच्यते ॥ यजुर्वेदे शतरुद्रीये ॥ या ते रुद्र शिवा तनूरघोरापाप काशिनी ॥ तया नस्तनुवा शंतमया गिरिशंताभिचाकशीः ॥ अस्यार्थः ॥ रुदं रोदनं संसारदुःखजनितं द्रावयति इति रुद्रः ॥ रुदमज्ञानं वा द्रावयतीति रुद्रः ॥ हे रुद्र अघोरा शांताकारा शिवा मंगलप्रदा ते तनूः लिंगरूपशरीरं । सा अपापकाशिनी । अपापेषु पापरहितेषु काशत इत्यपापकाशिनी ॥ लिंगरूपशरीरावच्छिन्नः शिवः शमदमादिसंपन्नभक्तगात्रे धार्य इति पर्यवसितोऽर्थः ॥ तत्र जागरूकेत्यनुसंधेयं ॥ अथवा हे रुद्र ते तव शिवा निर्दोषत्वेन निरतिशयकल्याणगुणाकरत्वेन शिवकरत्वेन च प्रसिद्धा या तनूः "लिंगं तु शिवयोर्देह" इत्यागमवाक्याल्लिंगरूपिणी मूर्तिः अघोरा शिवयोगेनैव हृद्यंगमा किंच । अपापाः शिवदीक्षया विगतकल्मषाः "अथवा अनेकजन्मसिद्धानां श्रौतस्मार्तानुवर्तिनां ॥ नराणां क्षीणपापानां शिवभक्तिः प्रजायते ॥ प्रसादाद्देवताभक्तिः प्रसादो भक्तिसंभवः ॥ यथैवांकुरतो बीजं बीजतो वा यथांकुरः"॥ इत्यादिवचनप्रामाण्याद्बहुजन्मकृतैः पुण्यैः प्रक्षीणपापपंजराः ॥ ये के च वसंति त एव अपापा इत्यर्थः ॥ अपापेषु भक्तेषु काशिनी इष्टप्राणभावलिंगरूपेण सुप्रकाशिनीत्यर्थः ॥ गिरिशंत । गिरौ कैलासे शं स्वोपासकानां निरतिशयानंदस्वरूपसुखं तनोतीति गिरिशंतः हे गिरिशंत शंतमया सुखतमया तया लिंगस्वरूपया तनुवा शरीरेण नः अस्माकं अभिचाकशीः संसारनिमित्तं पुण्यपापसंचयं प्रणाद्य साक्षात्प्रकाशस्वेत्यर्थः ॥ अत्रोपबृंहणवचनानि ॥ स्कांदे ॥ "लिंगं शिवा तनूः प्रोक्तामूर्तिर्घोरतनूः स्मृता ॥ अपापेषु च भक्तेषु तयोर्मध्ये शिवा तनूः ॥ काशते परमेशस्य शिष्टास्ते लिंगधारिणः ॥ अघोराऽपापकाशीति या ते रुद्र शिवा तनूः ॥ यजुषा गीयते यस्मात्तस्माच्छैवोऽघवर्जितः ॥

होय, सर्व भूतांचें स्थितिलयकारक असें जें तें लिंग होय!!! यजुर्वेद शतरुद्रीयांत खालील मंत्र आहेः—॥ या ते रुद्र शिवा तनूरघोरा पापकाशिनी ॥ तयानस्तनुवा शंतमया गिरिशंताभिचाकशीः ॥ याच्याच सारखीं उपबृंहणवचनें आहेत, स्कांद पुराणांत असें लिहिलें आहे कीं, "लिंगं शिवातनूः प्रोक्ता"॥ इत्यादि

नित्यं भाति तदंगेषु या ते रुद्र शिवा तनूः ॥ अघोरापापकाशीति श्रुतिराह सनातनी" ॥ किंच हरदत्ताचार्यकृते चतुर्वेदतात्पर्यसंग्रहे ॥ "अपापकाशीति वपुः श्रुतं ते शिष्टाः प्रसिद्धा भगवन्नपापाः ॥ अतस्त्वदीयानपहाय भक्तानन्यानशिष्टाः इति निश्चिनोमि" ॥ एवं युंजानः प्रथमं मन इत्यादि श्रुतीनां नीलकंठाचार्यमंचणपंडितमायिदेवप्रभृतिभिर्लिंगधारणपरत्वेन व्याख्यातत्वात् ॥ ननु भवदुदाहृतश्रुतीनां भाष्यकृद्भिर्लिंगधारणपरतया अव्याख्यातत्वात् कथमुपबृंहणवचनानां प्रामाण्यमिति चेन्न ॥ "यश्चतुर्वेदविद्विप्रः पुराणं वेत्ति नार्थतः ॥ तं दृष्ट्वा भयमाप्नोति वेदो मां प्रतरेदिति" ॥ सूतसंहितावचनादितिहासपुराणाभ्यां वेदार्थमुपबृंहयेत् ॥ बिभेत्यल्पश्रुताद्वेदो मामयं प्रतरेदिति ॥ महाभारते व्यासवचनाच्च ॥ पूर्वोदाहृतश्रुतीनां यथोक्तोपबृंहणवचनानुसारेणैवार्थं वक्तुं शक्यत्वात् ॥ उदाहरणानि ॥ हंसोपनिषदि ॥ हृदब्जमध्ये लिंगं धृत्वा ज्योतिषि संविशंति ॥ अत्याश्रमस्थाः परिमुच्यंति सर्वे लिंगांगशोभा मोक्षमार्गैकनिष्ठाः ॥ ते ब्रह्मलोकेषु परांतकाले शिवप्रसादात्परिमुच्यंति सर्वे । लिंगांगसामरस्याच्च शरीरे

(मुळांत पाहावें) त्याचप्रमाणें हरदत्ताचार्यकृत चतुर्वेदतात्पर्यसंग्रहांत असें लिहिलें आहे कीं:,—"अपापकाशीति" इत्यादि. (मुळांत पाहावें). 'मन' इत्यादि श्रुतीचा, नीलकंठाचार्य मंचणपंडित मायिदेव इत्यादकांनीं वरील "यातेरुद्र " इत्यादि श्रुतींचा लिंगधारणपर अर्थ करून टीका केलेली आहे. (परंतु तुह्मीं सांगितलेल्या श्रुतींच्या भाष्यकारांनीं त्याचा लिंगधारणपर अर्थ केला नसल्यामुळें उपबृंहणवचनें प्रमाण कशीं मानावींत ? अशी जर कोणी शंका घेतली तर ती व्यर्थ होय! जो चतुर्वेद जाणणारा विप्र, पुराणांते अर्थतः जाणत नाहीं, त्याला पाहून वेद आपली तो वंचना करील (फसवील) ह्मणून भय पावतो. सूतसंहितावचनाप्रमाणें ह्मटलें ह्मणजे, इतिहासपुराणांच्या आधारानें वेदांच्या अर्थाचा निर्णय करावा. अल्पश्रुत माणसाला पाहून वेद आपली तो वंचना करील ह्मणून भय पावतो. महाभारतांत, व्यासोक्ति देखील अशीच आहे कीं वरील श्रुतींचा अर्थ वर सांगितल्याप्रमाणें उपबृंहणवचनांस अनुसरूनच करणें शक्य आहे. उदाहरणें. हंसोपनिषदांतः—"हृदब्जमध्ये०"

लिंगधारणान्नियमेनैव धृत्वा ते मुक्ताः संसारबंधनात् ॥ श्वेताश्वतरोपनिषदि ॥ "सर्वाननशिरोग्रीवः सर्वभूतगुहाशयः ॥ सर्वव्यापी च भगवांस्तस्मात्सर्वगतः शिवः" ॥ मनुस्मृतौ ॥ "सर्वकर्मविमुक्तस्य ध्यानयोगरतस्य च ॥ न तस्य दहनं कार्यं न च पिंडोदकक्रिया ॥ शिवध्यानरतो भूत्वा शिवलिंगांगसंयुतः ॥ शिवेतरपरित्यागी ध्यानयोगी स उच्यते" ॥ बोधायनस्मृतौ ॥ "सर्वसंगनिवृत्तस्य ध्यानयोगरतस्य च ॥ न तस्य दहनं कुर्यान्नाशौचं नोदकक्रिया" ॥ शातातपस्मृतौ ॥ "वानप्रस्थं योगिनं च लिंगैक्यं भिक्षुकं यतिम् ॥ तुर्याश्रमाणां मध्ये च रसायां निक्षिपेन्मृतम्" ॥ पद्मपुराणे ॥ "कंठेषु हरकंठादिमुनयो मनवस्तथा ॥ सर्वदा शिवलिंगं तु धारयंति यजंति च ॥ शिवगीतायां ॥ अज्ञोपहासा भक्ताश्च भूतिरुद्राक्षधारिणः ॥ लिंगिनो यश्च वा द्वेष्टि ते नैवात्राधिकारिणः" ॥ शिवधर्मोत्तरे ॥ "ये योगिनं द्विषंत्यज्ञाः सर्वपापेष्ववस्थिताः ॥ ये शिवज्ञाननिरतं प्रद्विषंति हि योगिनम् ॥ विकल्प्यंते महात्मानं ये मूढाः शिवयोगिनम् ॥ ते यांति पितृभिः सार्धं नरकेषु न संशयः" ॥ ब्रह्मांडपुराणे ॥ "पाणिनिश्च कणादश्च कपिलो गौतमादयः ॥ प्रसादसेवनाद्ध्यानादर्चनाद्धारणादपि ॥ जाता दर्शनकर्तारः श्रावयंति जगत्त्रयम्" ॥ लैंग्ये ॥ "अक्षपादादयः सर्वे शक्तयः परया मुदा ॥ धारयंत्यलिकाग्रेषु शिवलिंगमहर्निशम्" ॥ स्कांदे ॥ लिंगधारणमाख्यातं द्विधा सर्वार्थसाधकैः ॥ बाह्यमाभ्यंतरं चेति मुनिभिर्मोक्षकांक्षिभिः ॥ आधारे हृदये वापि भ्रूमध्ये वा निरंतरम् ॥ ज्योतिर्लिंगानुसंधानं तदेवांतरमुच्यते ॥ अंतर्धारयितुं लिंगमशक्तः शक्त एव

इत्यादि—(मूळांत पाहावें) श्वेताश्वतरोपनिषदांतः—"सर्वाननशिरोग्रीवः" इत्यादि (मूळांत पाहावें) मनुस्मृतींतः—"सर्वकर्मविमुक्तस्य०" इत्यादि. शातातप स्मृतींतः— "वानप्रस्थं योगिनं च०" इत्यादि. पद्मपुराणांतः— "कंठेषु हरकंठादि०" इत्यादि. शिवगीतेंतः—"अज्ञोपहासाभक्ताश्च०" इत्यादि. शिवधर्मोत्तरग्रंथांतः—"ये योगिनं द्विषंत्यज्ञा०" इत्यादि. ब्रह्मांडपुराणांतः— "पाणिनिश्च कणादश्च०"इत्यादि. लैंग्यपुराणांतः—"अक्षपादादयः सर्वे"इत्यादि.

वा ॥ वाह्यं तु धारयेल्लिंगं तद्रूपमिति निश्चयात् ॥ ब्रह्मविष्ण्वादयो देवा मुनयो गौतमादयः ॥ धारयंति सदा लिंगमुत्तमांगे विशेषतः'' ॥ वातुलागमे ॥ ''लिंगांगसंगं कुर्वंतं दृष्ट्वा द्विजवरं रविः ॥ स्थानाच्चलत्ययं भित्वा मंडलं मे व्रजेच्छिवम् ॥ तेषां संरक्षणं यस्तु कुरुते मनुजोत्तमः ॥ स धन्यः स कृतार्थः स्यात्स शिवैक्यपदं व्रजेत् ॥ तस्मात्सर्वं परित्यज्य सर्वभावेन सर्वदा ॥ पूजयेदादरेणैव द्विजं लिंगांगसंगिनम् ॥ यः पूजयति लिंगांगध्यानासक्तधियं द्विजम् ॥ पुनर्भवो न तस्यास्ति सत्यं सत्यं मयोदितम्'' ॥ क्रियासारे एकोनविंशोपदेशे लिंगलक्षणम् ॥ पंचसूत्रविवरणं ॥ ''धारणार्हस्य लिंगस्य लक्षणं त्वथ कथ्यते ॥ स्फाटिकं शैलजं वापि चंद्रकांतमयं तु वा ॥ वाणं वा सूर्यकांतं वा लिंगमेकं समाहरेत् ॥ नादेयं शैलसंभूतं पुण्यक्षेत्रसमुद्भवम् ॥ गंगोद्भवं सागरजं लिंगं तन्मम संमतम् ॥ यद्देवि शिवनामाख्यं लिंगं तदहमेव हि ॥ काम्यान्यन्यानि लिंगानि तत्तदिष्टार्थदानि हि ॥ श्रीशैलजं महादेवि ऐहिकामुष्मिकप्रदम् ॥ सर्वोत्तमोत्तमं लिंगं सर्वाभीष्टफलप्रदम् ॥ यद्दत्तं गुरुणा देवि लिंगं तदहमेव हि ॥ श्वेतं रक्तं तथा पीतं

स्कांदपुराणींः—''लिंगधारणमाख्यातं०''इत्यादि. वातुलागमांतः—''लिंगांगसंगं कुर्वंतं०'' इत्यादि. इत्यादि. क्रियासारग्रंथांत एकोणिसाव्या उपदेशांत लिंगलक्षण सांगितलें आहे. पंचसूत्रविवरणही दिलें आहे. धारणार्ह लिंगांचें लक्षण आतां सांगतों. स्फटिकाचें, दगडाचें, चंद्रकांताचें, बाणाचे अगर सूर्यकांताचें याप्रमाणें एक लिंग तयार करावें. पर्वतामध्यें उत्पन्न झालेल्या वस्तूंचें लिंग घेऊं नये; पुण्यक्षेत्रीं, गंगानदींत व सागरांत सांपडलेल्या वरील वस्तूंनीं जर लिंग केलें असेल तर तें मजला संमत आहे. हे देवि! जें शिवलिंग ह्मणून जगांत ह्मणवून घेतें, तें तों मीच आहें; तीं तीं इतर काम्यलिंगें तीं तीं इष्टफळें देणारीं आहेत. हे महादेवि! श्रीशैलापासून केलेलें, सर्वांहून उत्तमोत्तम, सर्व अभीष्ट फल देणारें, व ऐहिक व पारत्रिक सुख देणारें, असें जें गुरूनें दिलेलें लिंग असेल, तें तर मीच आहें. श्वेत (पांढरें), रक्त (तांबडें), पीत (पिवळें), व कृष्ण (काळें) याप्रमाणें चार प्रकारचीं लिंगें क्रमशः ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य, व शूद्र यांनीं धारण करावींत. लिंगाच्या परिघाएवढी पीठाची रुंदी व त्याचा

कृष्णं चेति चतुर्विधम् ॥ विप्रादीनां च वर्णानामिदं धार्यं यथाक्रमम् ॥ लिंगवृत्तसमं पीठं दैर्घ्यं विस्तार एव च ॥ तदर्धं गोमुखं चैव प्रोक्तं लिंगस्य लक्षणम् ॥ सपीठस्य तु लिंगस्य लक्षणं तु तदुच्यते ॥ एकादि-त्र्यंतमंगुल्याश्चरलिंगस्य दैर्घ्यकम् ॥ लिंगस्य सदृशं पीठं पीठार्धं गोमुखं भवेत् ॥ लिंगदैर्घ्यं चतुर्भागं द्विभागं शक्तिसंयुतम् ॥ द्विभागं च चतु-र्भागं द्विभागं शक्तिसंयुतम् ॥ द्विभागं च चतुर्भागमेकभागस्य वंध-कम् ॥ अंगुलं तु त्रिधा भज्य तन्मानं वा समाचरेत् ॥ लिंगमस्तक विस्तारं लिंगोच्छ्रायसमन्वितम् ॥ वेदभागवशान्मानं विस्तारं मस्त-कस्य तु ॥ त्रिभागं परिणाहस्य तद्वत्पीठे च विस्तृतिः ॥ एकं नाहं त्रिधा भज्य भागेनैकेन हीनकः ॥ नाहमेकं प्रकर्तव्यं द्विनाहं वा समाचरेत्॥ लिंगाधिक्ये भवेन्मृत्युः शक्त्याधिक्ये धनक्षयम् ॥ लिंगशक्त्योः समत्वं हि भोगमोक्षफलप्रदम्''॥ इति लिंगलक्षणं पंचसूत्रं च ॥ ॥अथाष्टबंधः॥ ''लाक्षासर्जरसः सिक्थं कुरुविंदं च गुग्गुलं॥ गैरिकं गुडतैले च त्वष्ट-

---

विस्तारही असावा? आणि याच्या अर्ध्यानें गोमुख असावें; हें लिंगाचें लक्षण सांगितलें. आतां सपीठलिंगाचें लक्षण सांगतों. चरलिंगाची अंगुलची लांबी एकतृ-तीयांश असावी; लिंगाच्या मानानें पीठ असून पीठाच्या अर्धें प्रमाण लांबीचें गोमुख असावें. चार भाग लिंग असून दोन भाग शक्तिसंयुत करावा (पीठांत घालावा) अंगुलीचा एक तृतीयांश भाग करून त्या मानानें सर्व करावें. लिंगाच्या मस्तकाचा विस्तार त्याच्या उंचीच्या मानानें असावा. याच भागमानानें मस्तकाचें मान व विस्तारही समजा. प्रमाणाचे तीन भाग त्याप्रमाणेंच पीठाचा विस्तार असावा. एका नाहा (विस्तारा)चे तीन भाग करून एक भाग कमी करावा. एक नाह अगर दोन नाह मान घेऊन करावें. लिंगमान जास्त जाहल्यास मृत्यु प्रास होईल. शक्तिमान जास्त जाहल्यास धनक्षय होईल. लिंग शक्ति हीं समान जाहल्यास अष्टैश्वर्य उपभोग व मोक्ष हीं देणारीं आहेत. ॥ इति लिंगलक्षणं पंचसूत्रंच ॥ अथ अष्टबंधः ॥ लाक्षारस (लाखेचा रस) सर्जरस (यक्षधूप), सिक्थ (मेण) कुरुविंदः (रांगोळीचा दगड), गुग्गुळ, गैरिक (गेरु), गुड (गूळ) आणि तेल, हीं सर्व मिळविलीं असतां अष्टबंध तयार होतो. आणि यानेंच पीठामध्यें चांगल्या रीतीनें ठेविलेलें लिंग दृढ करावें. ॥ इति अष्टबंधः ॥

बंधमिति स्मृतम् ॥ अनेन च दृढीकुर्याल्लिंगं पीठे सुसंस्थितम्'' ॥ इत्य-ष्टबंधः ॥ **शिल्पिदोषनिवारणम्** ॥ वीरशैवाचारदीपिकायाम् ॥ ''शिल्पिदोषनिवृत्त्यर्थं लिंगं स्थाप्य हृदे तथा ॥ प्रसादेन तु गृह्णीया-द्दक्षहस्तेन देशिकः ॥ स्वहस्तपीठे तल्लिंगमादाय परमो गुरुः ॥ अनं-तरं शिल्पिदोषनिवृत्त्यर्थम् ॥ नमो वः किरिकेभ्यो देवाना ँ हृदये-भ्यो नमो विक्षीणकेभ्यो देवाना ँ हृदयेभ्यो नमो विचिन्वत्केभ्यो देवाना ँ हृदयेभ्यो नमो आनिर्हतेभ्यो देवाना ँ हृदयेभ्यो नमो आमीवत्केभ्यो देवाना ँ हृदयेभ्यः ॥ अनेन हृदयमंत्रेण लिंगं शुद्ध-स्थले संस्थाप्य ॥ ॐ ह्रां ह्रीं ह्रूं ह्रैं ह्रौं ह्रः नमः शिवाय ॥ अनेन प्रसादपंचाक्षरीमंत्रेण देशिको दक्षिणहस्तेन लिंगं गृहीत्वा स्ववाम-हस्तपीठे संस्थाप्य ॥ ''तल्लिंगं क्षालयेत्तोयैरजन्यामलकादिभिः ॥ पंच-गव्येन संस्नाप्य विल्वपत्रेण घर्षयेत् ॥ पंचामृतेन संस्नाप्य गंधो-दैर्नारिकेरकैः ॥ गंधपुष्पादिभिश्चैव नैवेद्यांतं समर्चयेत्'' ॥ वातुलतंत्रे ॥ ''गृहस्येशानदिग्भागे स्थंडिलं तु प्रकल्पयेत् ॥ नवहस्तप्रमाणेन वस्त्रं कुर्याद्विचक्षणः ॥ तत्रैव नवधान्यानां स्थंडिलं तु समाचरेत् ॥ पंचा-

---

शिल्पिदोषनिवारणम् ॥ वीरशैवाचारप्रदीपिकेमध्यें असें लिहिलें आहे कीं, शिल्पिदोषनिवारणाकरितां देशिकानें लिंग आधीं हृदयाच्या ठिकाणीं स्थापून नंतर प्रसादाच्या योगें उजव्या हस्तानें तें त्या परम गुरूनें आपल्या हाताच्या पीठावर ठेऊन द्यावें; व शिल्पिदोषनिवारणाकरितां, खालील हृदयमंत्रांनीं शुद्ध स्थळीं ठेवावें:— ''नमो वः किरिकेभ्यो देवाना ँ हृदयेभ्यो—'' इत्यादि (मूळांत पाहावें). ''ॐ न्हां न्हीं न्हूं न्हैं न्हौं न्हः नमः शिवाय'' ह्या प्रसाद पंचाक्षरी मंत्रानें देशिकानें उजव्या हातानें लिंग धरून डाव्या हाताच्या पीठावर ठेवावें. नंतर तें लिंग तोय (पाणी), रजनी (हळदीचे पीठ), आमलक (आंवळा) आदि वस्तूंनीं धुवून काढावें. नंतर पंचगव्यानें स्नान घालून, बिल्व पत्रानें घासावें. पंचामृतानें स्नान घालून, गंधोद-कानें व नारळानें वगैरे गंधपुष्पादि नैवेद्यापर्यंत अर्पण करून त्याची पूजा करावी. वातुलतंत्रांत असें लिहिलें आहे कीं, घराच्या ईशान्य बाजूस एक स्थंडिल तयार करावें, नऊ हात प्रमाणानें तें वस्त्र शाहाण्यानें ठेवावें. त्यावर नऊ धान्यांचें स्थंडिल करावें. प्रत्येक धान्याचें पांच आढक (पायली)

ढकप्रमाणेन स्थंडिलं तु पृथक् पृथक् ॥ श्यामाकश्च प्रियंगुश्च मुद्गगोधूमव्रीहिकम् ॥ यवैश्च माषचणकैस्तिलैश्चैव क्रमेण तु ॥ उपर्युपरि संस्थाप्य तद्वस्त्रोपरि विन्यसेत् ॥ लिखेदष्टदलं पद्मं मध्यकर्णिकया सह ॥ धान्योपरि न्यसेल्लिंगं यामे धान्याधिवासनम् ॥ नववस्त्रेण संवेष्ट्य गंधपुष्पाक्षतादिभिः ॥ नैवेद्यं दापयेद्धीमान् तांबूलं दापयेत्ततः ॥ जलाधिवासं यामं वा तदर्धं स्थंडिलं चरेत् ॥ व्रीहिपंचाढकं न्यस्य तंडुलं तु तदर्धकं ॥ तदर्धं तु तिलं न्यस्य पद्ममष्टदलं लिखेत् ॥ एकं तु कलशं न्यस्य फलपल्लवसंयुतम् ॥ गंधोदकं समापूर्य सुवर्णं तत्र निक्षिपेत् ॥ गंधपुष्पादिभिश्चैव पूजयेत्तद्यथाविधि ॥ मम पंचाक्षरीमंत्रं कुंभं स्पृष्ट्वा जपेद्गुरुः ॥ कांस्यपात्रे विनिक्षिप्य जलधाराभिषेचयेत् ॥ यामं वापि तदर्धं वा कारयेद्विधिपूर्वकम् ॥ पूजितं कलशं चैकं लिंगमूर्ध्न्यभिषेचयेत् ॥ पंचामृतेन संस्नाप्य ह्युदकेनाभिषेचयेत् ॥ गंधपुष्पादिनाभ्यर्च्य नैवेद्यं दापयेत्ततः ॥ शयनं कल्पयेत्तस्मिन् तदर्थं गुरुसत्तमः ॥ वेद्यधः स्थंडिलं कुर्याद्व्रीहिपंचाढकं ततः ॥ तदर्धं तंडुलं न्यस्य तदर्धं तु तिलं न्यसेत् ॥ तन्मध्ये पद्ममालिख्य साष्टपद्मं सकर्णिकम् ॥ तन्मध्ये विन्यसेत्कुंभं सहिरण्यं सवस्त्रकम् ॥ नारिकेरसमायुक्तं पल्लवैरुपशोभितम् ॥ तस्यैव पूर्वदिग्भागे लिंगं तु स्थापयेत्सुधीः ॥ रक्तवस्त्रेण संवेष्ट्य गंधपुष्पादिनार्चयेत् ॥ आचार्यो मनसा ध्यात्वा शयनं कल्प-

---

घ्यावें. श्यामाक, प्रियंगु (राळे), मुद्ग (मूग), गोधूम (गहूं), व्रीहि (साळी) यव (एक प्रकारचे तांदूळ) माष (उडीद) चणक (हरभरे), (मसूराचे दाळ) तीळ, यांचा एकावर एक असा त्या वस्त्रावर थर घालावा. नंतर मध्यकर्णिकेसह अष्टदलपद्म त्यावर लिहावें. धान्यावर नंतर तें लिंग ठेवावें; एक प्रहरपर्यंत त्यास धान्याधिवास द्यावा. नूतनवस्त्रानें संवेष्टन करून गंधपुष्पाक्षतादिकेंकरून पूजा करावी. नैवेद्य दाखवावा. तांबूल द्यावा. नंतर जलाधिवास एक प्रहरपर्यंत करवावा, व स्थंडिल त्याच्या अर्धे करावें. व्रीहि धान्य पांच आढकें (पांच पायली) घालून त्या अर्धे तांदूळ घालावेत. त्यांही अर्धे तीळ घालून, अष्टदल पद्म लिहावें. एक कलश फलपल्लवांनीं युक्त असा ठेऊन गंधोदकानें तो भरावा; व त्यांत सोन्याचें नाणें टाकावें. गंधपुष्पादिकेंकरून यथाविधि मग

येच्छिवे ॥ कुंभे हस्तं निधायाशु पंचाक्षरमनुं स्मरेत् ॥ सहस्रं वा तदर्धं वा शतमष्टोत्तरं तु वा ॥ कृतांजलिपुटो भूत्वा नमस्कृत्य महेश्वरम्'' ॥ शयनमंत्रः ॥ ''नमस्ते परमेशाय नमस्ते पार्वतीपते ॥ नमः कैलासवासाय नमः संसारतारिणे ॥ एवं स्तुत्वा महेशानं शयनं क्रियतां प्रभो'' ॥ अनेन मंत्रेण शयनं कारयेत् ॥ स्वयंभुवागमे ॥ ''अर्धोदयेऽथवा तस्य पतने चैव देशिकः ॥ पूर्वसंस्कारितं लिंगं शिशोः कंठे च धारयेत्'' ॥ वीरशैवाचारकौस्तुभे ॥ अत्र मूलसिद्धांतशेखरे ॥ शैवागमे ज्ञेयं ॥ ''अधिवासं ततः कुर्यादाचार्यो यजमानकैः ॥ तल्लिंगं च समादाय सर्ववाद्यरवैः सह ॥ स्वस्तिसूक्तैर्वेदमंत्रैर्देशिको गृहक-

---

पूजा करावी. गुरूनें माझा पंचाक्षरी मंत्र कुंभाला स्पर्श करून जपावा. नंतर कांशपात्रांत तें ठेऊन जलधारेनें अभिषेक करावा. एक प्रहरपर्यंत अगर अर्धा प्रहरपर्यंत विधिपूर्वक असें करावे. पूजित जो कलश त्यानें लिंगावर अभिषेक करावा. पंचामृतानें स्नान घालून उदकानें अभिषेक करावा. गंध पुष्पादिकेंकरून पूजा करावी. नैवेद्य दाखवावा. नंतर गुरूत्तमानें त्याकरितां तेथें शयन तयार करावें वेदीच्या खालीं एक स्थंडिल करावें. तें व्रीही धान्याचें पांच आढकतें (पांच पायली), तदर्ध तांदूळ, व तदर्ध तीळ घेऊन करावें. त्यामध्यें कर्णिकेसह अष्टदल पद्म लिहावें. नंतर त्यामध्यें हिरण्यासह व वस्त्रासह एक कुंभ ठेवावा. त्याच्याच पूर्वभागीं शहाण्यानें तें लिंग नारळाबरोबर पल्लवांनीं उपशोभित करून ठेवावें. नंतर रक्तवस्त्रानें गुंडाळून गंधपुष्पादिकें करून पूजा करावी. आचार्यानें मनांत ध्यान करून शिवाकरितां शयन कल्पावें. कुंभावर हात ठेवून पंचाक्षर मंत्र १००० वेळा अगर ५०० वेळा अगर १०८ वेळा जपावा. नंतर अंजलिपुट करून महेश्वरास नमस्कार करावा. शयनमंत्र—''नमस्ते परमेशाय०'' इत्यादि (मूळांत पाहावें) याप्रमाणें त्याची स्तुति करून ''शयनं क्रियतां प्रभो'' या मंत्रानें त्यास निजवावें. स्वयंभुवागमांत असें लिहिलें आहे कीं, गर्भांतून मूल अर्धें बाहेर आलें अगर सबंध बाहेर पडलें असतां आधींच (याप्रमाणें) संस्कार केलेलें लिंग त्याच्या कंठांत बांधावें. वीरशैवाचारकौस्तुभांत, (ह्मणजे मूळ सिद्धांतशेखरांमध्यें, शिवागमांत असें समजावें (असें ह्मटलें आहे कीः—नंतर आचार्यानें यजमानाकडून तें लिंग वाद्यरवासह आणवून त्याला अधिवास करवावा. स्वस्तिसूक्तांनीं, वेदमंत्रांनीं वगैरे देशिकानें यजमानाकडून त्याचीं क्षालनादिकें

र्तृतः ॥ शुद्धिं कृत्वा तु तल्लिंगं क्षालनाद्यैर्यथाक्रमम् ॥ विन्यसेद्वारुणे भागे स्थंडिलोपरि देशिकः ॥ जलाधिवासं कृत्वाथ पूर्वोक्तेन विधानतः ॥ तल्लिंगं च समादाय मूलमंत्रैर्गुरूत्तमः ॥ उद्वर्त्यामलकीचूर्णै रुद्रसूक्तैरतः परम् ॥ सिंचेत्तन्नवभिः कुंभैर्वारुणस्य च मंत्रकैः ॥ पंचोपचारैरभ्यर्च्य सुगंधकुसुमाक्षतैः ॥ लिंगमादाय मूलेन विन्यसेच्छांकरीं दिशम् ॥ धान्यराशौ निवेश्याथ भूसूक्तेन ततः परम् ॥ संस्पृशेन्मूलमंत्रेण सेचयेत्कलशोदकैः ॥ उपचारैः समभ्यर्च्य तंडुलैश्च ततः परम् ॥ निगूहयेन्मुहूर्तांतं मूलमंत्रेण संस्पृशेत् ॥ कलशैः स्नापयेद्भक्त्या पूजयेच्च शिखिध्वज ॥ फलपुष्पैर्निगूह्याथ मुहूर्तांतं गुरूत्तमः ॥ तन्मूलेनैव संस्पृष्ट्वा सेचयेत्कलशोदकैः ॥ शय्यां विन्यस्य पर्यंके लिंगं तत्र विनिक्षिपेत् ॥ संस्पृशन्मूलमंत्रेण स्नापयेत्कलशोदकैः ॥ पंचोपचारैरभ्यर्च्य विनिद्रं कारयेत्सुत ॥ वेदमंगलनिर्घोषै राचार्यैर्ऋत्विजैः सह ॥ अधिवासं क्रमेणैवं कुर्याद्वै लिंगपीठयोः ॥ बंधयेदष्टबंधेन धृत्वा द्यौरिति मंत्रतः ॥ अष्टबंधप्रकारस्तु वक्ष्यतेऽथ

करून शुद्धि करवून स्थंडिलावर वारुण भागावर (उदक पूर्ण कुंभांत) ठेववावें; नंतर जलाधिवास करवून पूर्वोक्त विधीप्रमाणें तें लिंग आणून गुरूत्तमानें मूलमंत्रांनीं आमलकी चूर्णानें उद्वर्तन करून, रुद्रसूक्तांनीं नंतर नवीन कुंभ पाण्यानें वारुणमंत्रांनें भरून त्यांनीं अभिषेक करावा. गंधपुष्पाक्षतादिक पंचोपचारांनीं पूजा करावी. नंतर मूळमंत्रांनीं तें लिंग आणून शांकरी (ईशान्य) दिशेस धान्य राशींत भूसूक्तानें ठेवावें. नंतर मूळमंत्रानें स्पर्श करावा; व कलशोदकानें अभिषेक करावा. तंडुल व पंचोपचारांनीं पूजन करून मुहूर्तपर्यंत तेथेंच धान्यांत गढून ठेवावें. नंतर मूळमंत्रानें स्पर्श करून कलशांनीं स्नान घालावें; व भक्तीनें फलपुष्पांनीं पूजा करावी. आणखी एक मुहूर्तभर नंतर ते गढून ठेवावें. नंतर मूळमंत्रानें स्पर्श करून कलशोदकानें अभिषेक करावा. नंतर पलंगावर शय्या तयार करून तेथें लिंग ठेवावें. मूलमंत्रांनीं स्पर्श करून कलशोदकांनीं स्नान घालावें. पंचोपचारांनीं अभ्यर्चन करून वेदांच्या मंगल घोषांनीं त्यास उठवावें. आचार्य व ऋत्विज यांनीं क्रमानें लिंग व पीठ यांना अधिवास करवावा. नंतर हातीं धरून द्यौरिति मंत्रानें अष्टबंधानें तीं दोन्ही बांधावींत; अष्टबंधप्रकार आतां यथायोग्य सांगतों.

यथातथा ॥ धाराष्टधा सर्जरसस्तथैव कुंदाष्टधा गैरिकजातयस्त-था ॥ शिलाष्टधा स्फाटिकनिर्मलाद्या हेमादिका रत्नकणादिकाः पुनः ॥ मनोद्भवामांसिमयूरमूलिकाः समीरिताश्चाष्टविधाश्च बंधाः'' ॥ अन्यच्च ॥ भल्लातकीफलं दीपशिखायां संप्रपातयेत् ॥ "तत्तैलसम-भागं तु तिलतैलं विमिश्रयेत् ॥ मृत्पात्रश्लक्ष्णचूर्णैश्च शुक्लवस्त्र सुशोधितैः ॥ द्विस्त्रिवारमथो पूर्वं तैलद्वयसुसेचितैः ॥ या लता चोग-नी नाम्नी तस्याः सारेण मिश्रितैः ॥ संपश्य तेन वध्नीयाद्वीरशैवः प्रय-त्नतः ॥ षडक्षरेणाभिमंत्र्य पात्रे तद्रसमानयेत् ॥ हेमंततौं हिमान्येव घनीभूतं दृढाश्मनि ॥ पेषयेदतियत्नेन सिक्तां किंचिज्जलेन च ॥ तत्पाकं संप्रदायज्ञैर्ज्ञात्वा तेनैव बंधयेत् ॥ वज्रबंधसमोऽयं तु वीरमाहे-श्वरादतः ॥ इति वद्ध्वा चेष्टलिंगं प्रतीक्षेत शिशोर्जनीम् ॥ संस्कुर्यात्तनयं जातकर्मणा जननात्परम् ॥ जातं कुमारं संप्राप्य गुरुणा कारयेद्बुधः ॥ पूर्वमेव विनिर्दिष्टं लिंगं पंचामृतैः पृथक् ॥ संस्नाप्य पंचभिर्गव्यैर्लिंगं

धारा अष्टधा (   ) व सर्जरस; यक्षधूप कुंद अष्टधा (शिर-गोळा) व गैरिकजाति (निर्मल स्फाटिक हेमादिक वगैरे); शिला अष्टधा वगेरू रत्न कणादिक (   ) मनोद्भवा   मांसि मयूर   यांच्या मुळ्या; या प्रकारें अष्टविध बंध होत ! दुसरें:— बिबा दिव्याच्या ज्योतीवर धरून त्याचें तेल पाडावें; तें तेल व तिळाचें तेल समभाग मिश्रित करावें नंतर मातीच्या भांड्यांत—श्लक्ष्णाची (साफ)? शुद्ध पांढऱ्या वस्त्रगाळ पूड करून ती—घालावी; त्यावर या तैलद्वयानें सिंचन करावें; व ज्या लतेचें नांव 'चोगनी' (नांवाची वेल विशेष) असें आहे तिच्या सारानें तें मिश्रित करावें. नंतर त्यायोगें तें लिंग घट्ट बांधावें चांगलें काळजीपूर्वक वीर-शैवानें हें काम करावें ! षडक्षरानें अभिमंत्रित करून पात्रामध्यें तिचा रस आणावा. हेमंतऋतूमध्यें हिमाप्रमाणें दृढ दगडामध्यें घट्ट झालेलें तें असावें. अतिप्रयत्नें करून नंतर जरा पाणी घालून ती (वेल) चांगली खलावी. त्या पाकानें नंतर संप्रदाय जाणणाऱ्यांस विचारून बांधावें; ह्मणजे हा बंध वज्रबंधाप्रमाणें होतो. या प्रकारें इष्टलिंग बांधून तयार करून त्या मुलाच्या आईजवळ वाट पाहात राहावें. मूल जन्मल्याबरोबर संस्कार करावेत; नंतर त्या मुलाला घेऊन, पंचामृतानें

प्राणप्रतिष्ठितम् ॥ असुनीते ऋचा कुर्यादष्टत्रिंशत्कलाः पुनः ॥ कलाभिर्न्यस्य तल्लिंगं पंचामृतरसैः पृथक् ॥ संस्नाप्य फलपुष्पाद्यैरुपचारैस्तु षोडशैः ॥ अभ्यर्च्य विधिवद्भक्त्या जंगमस्य पदांभसा ॥ प्रसादेनेष्टलिंगं च शेषेणाथकुमारकम् ॥ पादोदकप्रसादाभ्यां संपन्नं कारयेत्पिता" ॥ अत्रायमादिगृहीतः प्राणप्रतिष्ठामंत्रः ॥ असुनीते ॥ पुनरस्मासु चक्षुः पुनः प्राणमिह देहि भोगं जोक्पश्येम सोमसूर्यमुच्चरंतमनुते मृळयानः स्वस्ति ॥ अथ वैदिकक्रमस्तु अस्मिन्नेव ग्रंथे विस्तरतो द्रष्टव्यः विस्तरभयादत्र न लिखितः ॥ ॥ इति जातकर्मसंस्कारः ॥

अथ जातकर्मप्रयोगः ॥

यजमानः पत्नीसमेतः पवित्रपाणिः आचम्य प्राणानायम्य देशकालौ संकीर्त्य ॥ एवं शुभतिथौ मम धर्मपत्न्यां जातस्य कुमारस्य आयुष्याभिवृद्ध्यर्थं अमुकगोत्रोत्पन्नस्य शिशोर्भवित्वदोषापनोदनद्वारा लिंगांगित्वसिद्ध्यर्थं जातकर्माख्यं कर्म करिष्यमाणस्तदंगनांदीशोभनदेवता उद्दिश्य नांदीशोभनदेवताप्रीत्यर्थं नांदीसमाराधनाख्यं कर्म करिष्यमाणस्तदादौ शुद्ध्यर्थं

वेगळें वेगळें स्नान घालून पंचगव्यांनीहीं त्या लिंगाला अभिषेक करून, त्याची प्राणप्रतिष्ठा करावी. "असुनी,' इत्यादि ऋचांनीं ३८ कला त्यांत उत्पन्न कराव्यात. कला योगें तें लिंग ठेऊन पंचामृत रसांनीं पृथक् पृथक् स्नान घालून, फलपुष्पादिक षोडश उपचारांनीं भक्तीनें विधिवत् पूजा करावी. नंतर जंगमाच्या पादतीर्थानें, व इष्टलिंगप्रसादानें कुमारास पित्यास संपन्न करावें. आतां वर सांगितलेला प्राणप्रतिष्ठामंत्र हाचः—"असुनी ते पुनरस्मासु" इत्यादि. (मूळांत पाहावें) वैदिकक्रम देखील याच ग्रंथांत पाहावा; विस्तारभयामुळें तो येथें दिलेला नाहीं. ॥ याप्रमाणें जातकर्मविधिसंपला—॥

(आतां जातकर्मप्रयोग सांगतात)

पत्नीसहित बसून यजमानानें पवित्र हातांत ठेवून आचमन करून प्राणायाम करून देशकाल स्मरण करून 'एवं" वगैरे संकल्प करून तदंगभूत पुण्याहवाचननांदी-

वृद्ध्यर्थमभ्युदयार्थं च माहेश्वरैः सह स्वस्तिपुण्याहवाचनं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य ॥ स्वस्तिवाचनं नांदीं च कुर्यात् ॥ तत आचार्यः विधिवत् कलशं प्रतिष्ठाप्य ॥ तत्र व्योम व्योमाय विद्महे सूक्ष्मसूक्ष्माय धीमहि । तन्नो शिवः प्रचोदयात् ॥ इति शिवमावाह्य । षोडशोपचारैरभ्यर्च्य ॥ कलशोपरि हस्तं निधाय अष्टोत्तरशतं मूलमंत्रं जप्त्वा ॥ पंचसूत्रघटितं शिवलिंगमादाय ॥ ततः स्वगुरुध्यानपूर्वकं लिंगस्य शिल्पदोषनिवृत्त्यर्थं पवमानः सुवर्जनेति कुशाग्रोदकैः संप्रोक्ष्य ॥ पवमानः सुवर्जनः । पवित्रेण विचर्षणिः ॥ यः पूता स पुनातु मा ॥ पुनंतु मा देवजनाः । पुनंतु मनवो धिया पुनन्तु विश्व आयवः । जातवेदः पवित्रवत् ॥ पवित्रेण पुनीहि मा शुक्रेण देवदीद्यत् ॥ अग्ने क्रत्वा क्रतूꣳ रनु यत्ते पवित्रमर्चिषि ॥ अग्ने विततमंतरा ब्रह्म तेन पुनीमहे ॥ उभाभ्यां देवसवितः । पवित्रेण सवेन च । इदं ब्रह्म पुनीमहे ॥ वैश्वदेवी पुनति देव्यागात् ॥ यस्यै बह्वीस्तनुवो वीतपृष्ठाः ॥ तया मदन्तः सधमाद्येषु ॥ वयꣳ स्यामपतयो रयीणां ॥ वैश्वानरो रश्मिभिर्मा पुनातु ॥ वातः प्राणेनेषिरोमयो भूः । द्यावापृथिवी पयसा पयोभिः । ऋतावरियज्ञिये मा पुनीतां । बृहद्भिः सवितस्तृभिः । वर्षिष्ठैर्देवमन्वभिः । अग्ने दक्षैः पुनीहिमा ॥ येन देवा अपुनत । येनापो दिव्यं कशः । तेन दिव्येन ब्रह्मणा ॥ इदं ब्रह्म पुनीमहे ॥ यः पावमानीरध्येति । ऋषिभिः संभृतꣳ रसं ॥ सर्वꣳ सपूतमश्नाति ॥ स्वदितं मातरिश्वना ॥ पावमानीर्योऽध्येति । ऋषिभिः संभृत ꣳ रसं ॥ तस्मै सरस्वती दुहे ॥ क्षीरं सर्पिर्मधूदकं । पावमानीः स्वस्त्ययनीः । सुदुघाहि पयस्वतीः । ऋषिभिः संभृतो रसः । ब्राह्मणेष्वमृतꣳ हितं ॥ पावमानीर्दिशन्तु नः । इमं लोकमथो अमुं । कामान्समर्थयन्तु नः । देवीर्देवैः समाभृताः । पावमानीः स्वस्त्ययनीः । सुदुघा हि घृतश्च्युतः । ऋषिभिः संभृतो रसः । ब्राह्मणेष्वमृतꣳ हितं ॥ येन देवाः

समाराधन करावें. नंतर आचार्यानें विधिपूर्वक कलशाची स्थापना करून त्या कलशात "व्योमव्योमाय" मंत्रानें शिवाचें आवाहन करून षोडशोपचार पूजा करावी नंतर कलशावर हात ठेवून एकशें आठ वेळ मूलमंत्राचा जप करून मग पंचसूत्रघटित शिवलिंग घेऊन गुरूचें ध्यान करीत करीत "पवमानः" या मंत्रानें दर्भाच्या अग्रांनीं

पवित्रेण ॥ आत्मानं पुनते सदा । तेन सहस्रधारेण ॥ पावमान्यः पुनंतु मां । प्राजापत्यं पवित्रं ॥ शतोद्याम ९ हिरण्मयं ॥ तेन ब्रह्मविदो वयं ॥ पूतं ब्रह्म पुनीमहे ॥ इंद्रः सुनीतिः सह मा पुनातु । सोमः स्वस्त्या वरुणः समीच्या ॥ यमो राजा प्रमृणाभिः पुनातु मा ॥ जातवेदा मूर्जयंत्या पुनातु ॥ इति कुशाग्रैः संप्रोक्ष्य ॐ निधनपतये नमः निधनपतांतिकाय नमः । ॐ ऊर्ध्वाय नमः ऊर्ध्वलिंगाय नमः । ॐ हिरण्याय नमः हिरण्यलिंगाय नमः । ॐ सुवर्णाय नमः सुवर्णलिंगाय नमः । ॐ दिव्याय नमः दिव्यलिंगाय नमः । ॐ भवाय नमः भवलिंगाय नमः । ॐ शर्वाय नमः शर्वलिंगाय नमः । ॐ शिवाय नमः शिवलिंगाय नमः । ॐ ज्वलाय नमः ज्वललिंगाय नमः । ॐ आत्मने नमः आत्मलिंगाय नमः । ॐ परमाय नमः परमलिंगाय नमः । एतत्सोमस्य सूर्यस्य सर्वलिंग ९ स्थापयति पाणिमंत्रं पवित्रं इति शिवलिंगं गृह्णीय ॥ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां प्रतिगृह्णामि ॥ इत्यनेन वामहस्ते निधाय ॥ आपोहिष्ठेति शुद्धजलेन प्रक्षाल्य ॥ नमस्ते रुद्र मन्यवऽउतोत इषवे नमः ॥ इत्यनुवाकेन उद्वर्तामलकचूर्णाभ्यां उद्वर्तनं कृत्वा ॥ मध्ये मध्ये ॐ नमः शंभवे च मयोभवे च नमः शंकराय च मयस्कराय च नमः शिवाय च शिवतराय च ॥ इति शुद्धजलेन संस्नाप्य ॥ अष्टविधार्चनं कुर्यात् ॥ गंधाक्षतं च पुष्पं च वस्त्राभरणदीपकं ॥ निवेदनं च तांबूलमर्चनं त्वष्टमं भवेत् ॥ पुनः प्राणानायम्य एवंगुणशुभतिथौ लिंगस्य शिल्पदोषनिवृत्त्यर्थं जलाधिवासं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य ॥ महादेवकल-

---

उदक सिंचन करावें. सेचन करावयाचे मंत्र ते असे, "पवमानः" पासून "मूर्जयंत्या पुनातु" पर्यंत मंत्र ह्मणून कुशाच्या अग्रांनीं पाणी शिंपडावें नंतर "ॐनिधनपतये नमः" पासून "पाणिमंत्रं पवित्रं" पर्यंत मंत्र ह्मणून शिवलिंग हातांत घेवून "देवसत्वा" मंत्रानें लिंग डाव्या हातांत घ्यावें. "आपोहिष्ठा" मंत्रानें शुद्धोदकानें प्रक्षालन करावें. "नमस्ते" या अनुवाक मंत्रानें आवळ्याचें चूर्ण घेऊन उद्वर्तन करावें. मध्यें मध्यें "ॐ नमः शंभवे" या मंत्रानें शुद्ध पाणी घालून स्नान घालावें. मग अष्टविध पूजा करावी. गंध; अक्षता, पुष्प, वस्त्र, आभरण, दीप, नैवेद्य, तांबूल असे हे आठ प्रकार होत. पुनः प्राणायाम करून "एवंगुण" याप्रमाणें जलाधि-

शस्य वारुणे भागे पूर्णकुंभं निधाय ॥ तस्मिन्कुंभे लिंगं निक्षिप्य ॥ नमकचमकश्रीसूक्तपुरुषसूक्तैः जलाधिवासं कारयेत् ॥ तदभावे ॥ हरः। ॐ ॥ परिणो रुद्रस्य हेतिर्वृणक्तु परित्वेषस्य दुर्मतिरघायोः ॥ अवस्थिरा मघवद्भ्यस्तनुष्वमीढ्वस्तोकाय तनयाय मृडय ॥ स्तुहि श्रुतं गर्तसदं युवानं मृगं न भीममुपहर्तुमुग्रं ॥ मृडाजरित्रे रुद्रस्तवानो अन्यंते अस्मिन्निवपन्तु सेनाः ॥ मीढुष्टम शिवतम शिवो नः सुमना भव ॥ परमे वृक्ष आयुधं निधाय ॥ कृत्तिं वसान आचर पिनाकं बिभ्रदागहि ॥ अर्हन्बिभर्षि सायकानि धन्व ॥ अर्हं निष्कं यजतं विश्वरूपं ॥ अर्हन्निदंदयसे विश्वमभ्वं ॥ नवा ओजीयो रुद्रत्वदस्ति । त्वमग्ने रुद्रो असुरो महोदिवः । त्व ँ शर्धो-मारुतं पृक्ष ईशिषे । त्वं वातैररुणैर्यासि शंगयः ॥ त्वं पूषा विधतः पाशिनु-त्मना ॥ आपो राजानमध्वरस्य रुद्र ँ होतार ँ सत्ययज ँ रोदस्योः ॥ अग्निं पुरातनयित्नोरचित्ताद्धिरण्यरूपमवसे कृणुध्वं ॥ इति रुद्रसूक्तेन वा जलाधिवासं कारयेत् ॥ सर्वत्र मुहूर्तान्तमधिवासः ॥ अष्टविधार्चनं कृत्वा ॥ अतःपरं मूलमंत्रेण उत्थाप्य ॥ आपोहिष्ठेति शुद्धोदकेन संस्नाप्य । अष्टवि-धार्चनैः संपूज्य ॥ मूलमंत्रेणाष्टोत्तरशतं ॥ अभिमंत्र्य ॥ पुनः प्राणानायम्य ॥ एवंगुणशुभतिथौ शिवलिंगस्य देवताबीजत्वसिद्ध्यर्थं धान्याधिवासं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य ॥ कलशस्य शांकरे भागे षट्संमार्जनेन भूशुद्धिं कृत्वा गोमूत्रं गोमयं गोरोचनं गोक्षीरं गोदधि गोघृतं चेति षट्संमार्जनानि ॥ रंगवल्या-

---

वासाचा संकल्प करून महादेव कलशाच्या पश्चिम बाजूला पूर्णकुंभ ठेवून त्या घागरींत लिंग ठेवावें. नमक चमक श्रीसूक्त, पुरुषसूक्त इत्यादि मंत्रांनीं जलाधि-वास करावा. नाहीं तर "परिणो" पासून "कृणुध्वं" पर्यंत रुद्रसूक्ताचे मंत्र ह्मणून जलाधिवास करावा. सर्व ठिकाणीं दोन घटिकापर्यंत अधिवास करवावा. मग अष्टविधपूजा करावी. नंतर मूलमंत्रानें उठवून "आपोहिष्ठा" या मंत्रानें शुद्धोदकाचें स्नान घालून अष्टविध पूजा करून मूलमंत्रानें एकशें आठ वेळ अभिमंत्रण करून पुनः प्राणायाम करून "एवं गुण" वगैरे धान्याधिवासाचा संकल्प करून कलशाच्या शांकरभागांत षट्संमार्जन करून भूशुद्धि करावी. गोमूत्र, गोमय, गोरोचन, गोक्षीर, गोदधि, गोघृत याला षट्संमार्जन ह्मणतात.

ष्टदलपद्मं विलिख्य ॥ तदुपरि तण्डुलपूरितपात्रं निधाय॥तस्मिन् ॥ भूमि-र्भूम्नाद्यौर्वरिणान्तरिक्षं महित्वा उपस्थे ते देव्यदितेऽग्निमन्नादमन्नाद्यायादधे ॥ आयं गौः पृश्निरक्रमिदसनन्मातरं पुनः॥ पितरं च प्रयन्त्सुवः त्रि ९ शद्धाम विराजति वाक्पतंगायसि श्रिये ॥ प्रत्यस्य वहद्युभिः ॥ अस्य प्राणादपान-त्यन्तश्चरति रोचना । व्यख्यन्महिषः सुवः । यत्वा क्रुद्धः परोवपमन्युना यदमर्त्या । सुकल्पमग्ने तत्तव पुनस्त्वोद्दीपयामसि ॥ यत्ते मन्युपरूतस्य पृथिवीमनुदध्वसे ॥ आदित्या विश्वे तद्देवा वसवश्च समाभरन् मनोज्योति-र्जुषतामाज्यं विच्छिन्नं यज्ञ ९ समिमं दधातु ॥ बृहस्पतिस्तनुतामिमन्नो विश्वेदेवा इह मादयन्तां ॥ इति लिंगं निक्षिप्य ॥ याजता ओषधयो देवे-भ्यस्त्रियुगं पुरा । मंदामि बभ्रूणामह ९शतं धामानि सप्त च शतं वो अंबु-धामानि सहस्रमुतवो रुहः ॥ अथा शतक्रत्वो यूयमिमं मे अगदं कृता ॥ पुष्पावतीः प्रसूवतीः फलिनीरफलाऽउत अश्वायुव सजुत्वरीर्वीरुधः पार-यिष्णवः ॥ ओषधीरिति मातरस्तद्वोदेविरुपब्रुवे॥ रपा ९सि विघ्नतीरितरपः । चातयमानाः । अश्वत्थेवो निषूदनं ॥ पर्णेवो वसतिः कृता ॥ गोभाजइत्किल सथयत्सनवथ पूरुषा यदहंवाजयन्निमा ॥ ओषधीर्हस्तऽ आददे ॥ आत्मा-यक्ष्मस्य नश्यति ॥ पुराजीवगृभो यथा ॥ यदोषधयः संगच्छन्त राजानः समिताविव ॥ विप्रः स उच्यते भिषग्रक्षोहानीव चातनः ॥ निष्कृतिर्नाम वो माताथा यूय ९ स्थ संकृतीः ॥ सराः पतत्रिणीः । स्तनय दामयति निष्कृत ॥ अन्यावो अन्यामवत्वन्यान्यस्या उपावत ॥ ताः सर्वाओषधयः संविदा वा इदं मे प्रावता वचः ॥ उच्छुष्मा ओषधीनां गावो गोष्ठा दिवे-रथे धन ९ सनिष्यन्तीनामात्मानं तव पूरुषं ॥ अतिविश्वाः परिष्ठाः तेनैव व्रजमक्रमुः । ओषधयः प्राचुच्य उर्यत्किंच तनुवाऽरपः ॥ याः । त आत-स्थुरात्मानं य आविविशुः परुः परुः ॥ तास्ते यक्ष्मं विबाधन्तामुग्रो मध्यम-सीरिव ॥ साकं यक्ष्म प्रपतस्येनेन किं किं दीविना ॥ साकं वा तस्य ध्राज्या साकं नस्य निहाकया ॥ अश्वावतीः सोमवतीः मूर्जयन्ती सुदो-

---

नंतर रांगोळीनें अष्टदलपद्म लिहून त्यावर तांदुळानें भरलेलें पात्र ठेवून त्यांत "भूमिर्भूम्ना" पासून "मादयंतां" पर्यंत मंत्र ह्मणून लिंग ठेवावें. नंतर "याजता"

जसा ॥ आवित्सि सर्वा ओषधिरसा अरिष्टतातये ॥ याः फलिनीर्याऽअफला ऽअपुष्पा याश्च पुष्पिणीः । बृहस्पतिप्रसूतास्तानो मुंचंत्व ९ हसः । या ओषधयः सोम राज्ञीः प्रविष्टाः पृथिवी मनु ॥ तासां त्वमस्युत्तमा । प्रणो जीवातवे सुव अव पतंति रवदन्ति वा ॥ ओषधयः परी ॥ यं जीवमश्न-वामहे ॥ स नरिष्याति पूरुषः ॥ याश्चेदमुपश्रृण्वन्ति याश्च दूरं परागताः ॥ इह संगत्य ताः सर्वाः । अस्मै संधत्त भेषजं ॥ मावो निषत्खनिता यस्मै चाहं खनामिवः ॥ द्विपच्चतुष्पदस्माकं सर्वमस्त्वनातुरं ॥ ओषधयः संवदन्ते सोमेन सह राज्ञा ॥ यस्मै करोति ब्राह्मणस्त ९ राजन् पारयामसि ॥ इति सूक्तेन लिंगं स्पृष्ट्वा जपेत् ॥ मूलमंत्रेण उत्थाप्य । अष्टविधार्चनं कुर्यात् । मूलमंत्रेणाष्टोत्तरशतमभिमंत्र्य । ततः पंचगव्यैस्तत्तन्मंत्रेण स्नापयेत् ॥ ॐ भूर्भुवः सुवः ॐ तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि ॥ धियो यो नः प्रचोदयात् ॥ इति गायत्र्या गोमूत्रं ॥ गन्धद्वारेति गोमयं । दधिक्राव्णो इति गोदधि । शुक्रमसीति गोघृतं । आप्यायस्वेति क्षीरं ॥ देवस्यत्वेति कुशोदकं ॥ इति पंचगव्यप्रकारः ॥ ततः । नमः शंभवे च शिवतराय च । इति शुद्धोदकेन स्नापयेत् । अष्टविधार्चनं कुर्यात् । मूलमंत्रेणाष्टोत्तरशतमभिमंत्र्य ॥ ततः पंचामृतैः पृथक् पृथक् स्नापयेत् ॥ तद्यथा ॥ आप्यायस्व समेतु ते विश्वतः सोमवृष्णियं ॥ भवा वाजस्य संगथे ॥ इति क्षीरेण स्नापयामि ॥ ईशानः सर्वविद्यानामीश्वरः सर्वभूतानां ब्रह्माधिपतिर्ब्रह्मणोधिपतिर्ब्रह्मा शिवो

पासून "पारयामसि" पर्यंत सूक्त ह्मणून लिंगाचा स्पर्श करावा. मूलमंत्रानें उठवून अष्टविधपूजा करावी. मूलमंत्रानें एकशें आठवेळ अभिमंत्रण करून नंतर पंचगव्यांनीं ते ते मंत्र ह्मणत स्नान घालावें. "ॐ भूर्भुवःसुवः०" मंत्रानें गोमूत्र-स्नान घालावें. "गंधद्वारां" या मंत्रानें गोमय स्नान घालावें. "दधिक्रा०" मंत्रानें गोदधीचें स्नान घालावें. "शुक्रमसि" या मंत्रानें गोघृतस्नान घालावें. "आप्या-यस्व" या मंत्रानें गोक्षीरस्नान घालावें. "देवसत्वा" मंत्रानें कुशोदकस्नान घालावें. असा ह्या पंचगव्याचा प्रकार होय. नंतर "नमः शंभवे" मंत्रानें शुद्धोदकस्नान घालावें. अष्टविधार्चन करावें. मूलमंत्रानें एकशें आठवेळ अभिमंत्रण करून नंतर पंचामृतांनीं निरनिराळ्या रीतीनें स्नान घालावें. तो प्रकार असा. "आप्यायस्व" मंत्रानें क्षीरस्नान घालावें. "ईशानः" मंत्रानें

मे अस्तु सदाशिवोम् ॥ इति शुद्धोदकेन स्नापयामि ॥ दधिक्राव्णो अकारिषं जिष्णोरश्वस्य वाजिनः । सुरभिनो मुखाकरत्प्राणआयू ९ षितारिषत् ॥ इति दध्ना स्नापयामि ॥ तत्पुरुषाय विद्महे महादेवाय धीमहि । तन्नो रुद्रः प्रचोदयात् । इति शुद्धोदकेन स्नापयामि ॥ शुक्रमसि ज्योतिरसि तेजोसि देवो वः सवितोत्पुनातु ॥ अछिद्रेण पवित्रेण वसो: सूर्यस्य रश्मिभिः । इति घृतेन स्नापयामि ॥ अघोरेभ्योथ घोरेभ्यो घोरघोरतरेभ्यः सर्वेभ्यः सर्वशर्वेभ्यो नमस्ते अस्तु रुद्ररूपेभ्यः ॥ इति शुद्धोदकेन स्नापयामि ॥ मधुवाता ऋतायते मधु क्षरन्ति सिन्धवः । माध्वीर्नः सन्त्वोषधीः ॥ मधु नक्तमुतोषसि मधुमत्पार्थिव ९ रजः । मधु द्यौरस्तु नः पिता । मधुमान्नो वनस्पतिर्मधुमा ९ अस्तु सूर्यः । माध्वीर्गावो भवन्तु नः ॥ इति मधुना स्नापयामि ॥ वामदेवाय नमो ज्येष्ठाय नमः श्रेष्ठाय नमो रुद्राय नमः कालाय नमः कलविकरणाय नमो बलाय नमो बलविकरणाय नमो बलप्रमथनाय नमः सर्वभूतदमनाय नमो मनोन्मनाय नमः ॥ इति शुद्धोदकेन स्नापयामि ॥ स्वादुःपवस्व दिव्याय जन्मने स्वादुरिंद्राय सुहवेतनाम्ने ॥ स्वादुर्मित्राय वरुणाय वायवे बृहस्पतये मधुमा ९ अदाभ्यः ॥ इति शर्करया स्नापयामि ॥ सद्योजातं प्रपद्यामि सद्योजाताय वै नमो नमः ॥ भवे भवे नाति भवे भवस्वमां भवोद्भवाय नमः ॥ इति शुद्धोदकेन स्नापयामि ॥ याः फलिनी०....हसः ॥ इति फलोदकेन स्नापयामि ॥ आपोहिष्ठा०.... च नः ॥ इति शुद्धोदकेन स्नापयामि ॥ इति स्नापयित्वा ॥ अथ प्राणप्रतिष्ठापनं कुर्यात् ॥ तद्यथा ॥ ॐ अस्य श्रीशिवलिंगप्राणप्रतिष्ठापनमंत्रस्य ब्रह्मविष्णुरुद्रईश्वरसदाशिवा ऋषयः ऋग्यजुःसामाथर्वाणि छंदा९सि सकल-

---

शुद्धोदक स्नान घालावें. "दधिक्राव्णो" मंत्रानें दह्याचें स्नान घालावें. "तत्पुरुषाय" मंत्रानें शुद्धोदकस्नान घालावें. "शुक्रमसि" मंत्रानें घृतस्नान घालावें. "अघोरेभ्यो" मंत्रानें शुद्धोदकस्नान घालावें. "मधुवाता०" मंत्रानें मधुस्नान घालावें. "वामदेवाय" मंत्रानें शुद्धोदकस्नान घालावें. "स्वादुःपवस्व" मंत्रानें शर्करास्नान घालावें. "सद्योजातं" मंत्रानें शुद्धोदकस्नान घालावें. "याःफलिनी" मंत्रानें फलोदकस्नान घालावें. "आपोहिष्ठा" मंत्रानें शुद्धोदकस्नान घालावें नंतर प्राणप्रतिष्ठा करावी. तो प्रकार असा. या शिवलिंगप्राणप्रतिष्ठामंत्राचे ऋषि

जगत्सृष्टिकारिणी प्राणशक्तिः ॥ परादेवता आं बीजं ह्रीं शक्तिः क्रों कीलकं अमृतलिंगमध्ये महादेवप्राणप्रतिष्ठासिद्ध्यर्थं जपे विनियोगः ॥ ॐ आं ह्रीं क्रों आकाशवायुवह्निसलिलपृथिव्यात्मने अं कं खं गं घं ङं अं ह्रीं क्रों अं ओं अंगुष्ठाभ्यां नमः॥ आं ह्रीं क्रों शब्दस्पर्शरूपरसगंधात्मने इं चं छं जं झं ञं आं ह्रीं क्रों ईं ओं तर्जनीभ्यां नमः स्वाहा ॥ ॐ अं ह्रीं क्रों त्वक्चक्षुःश्रोत्रजिह्वाघ्राणात्मने ॐ टं ठं डं ढं णं ॐ अं ह्रीं क्रों ॐ मध्यमाभ्यां नमः॥ ॐ अं ह्रीं क्रों वाक्पाणिपादपायूपस्थात्मने एं तं थं दं धं नं ॐ अं ह्रीं क्रों ॐ अनामिकाभ्यां नमः हुं ॥ ॐ अं ह्रीं क्रों मनोबुद्ध्यहंकारचित्तविज्ञानात्मने ॐ पं फं बं भं मं ॐ अं ह्रीं क्रों कनिष्ठिकाभ्यां नमः वौषट् ॥ ॐ अं ह्रीं क्रों वचनादानगमनविसर्जनानंदात्मने अं यं रं लं वं शं षं सं हं ळं क्षं अं ह्रीं क्रों अं करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः॥ एवं हृदयादिषडंगन्यासः॥ ॐ हं आकाशात्मनेति ह्रां हृदयाय नमः॥ ॐ यं शब्दस्पर्शेति शिरसे स्वाहा॥ ॐ रं त्वक् चक्षुरिति हुं शिखायै वषट् ॥ ॐ लं वाक्पाणीति हैं कवचाय हुं ॥ ॐ अं वचनगमनेति ह्रौं नेत्रत्रयाय वौषट्॥ ॐ अं ह्रीं क्रों मनोबुद्ध्यहंकारेति ह्रः अस्त्राय फट्॥ ॐ भूर्भुवः सुवरोमिति दिग्बंधः॥ अथ ध्यानं ॥ रक्तांभोधिस्थपोतोल्लसदरुणसरोजाधिरूढा कराब्जैः

ब्रह्मा, विष्णु, रुद्र, ईश्वर सदाशिव हे होत. ऋक्, यजु, साम, अथर्वण हे छंदस् होत, सकलजगाच्या सृष्टीला कारणीभूत प्राणशक्ति ही परादेवता होय, "आं" हें बीजाक्षर असून "ऱ्हीं" हें अक्षर शक्ति आहे. क्रों हें कीलक असून अमृतलिंगामध्यें महादेवप्राणप्रतिष्ठासिद्धीकरितां जप करावा. "ॐ आं मंत्रांचा न्यास अंगुष्ठावर करावा. "आं ऱ्हीं०" मंत्रांचा न्यास तर्जनीवर करावा. "ॐ आं ऱ्हीं०" मंत्रांचा न्यास मध्यमेवर करावा. "ॐ आं ऱ्हीं०" मंत्रांचा न्यास अनामिकेवर करावा. "ॐ आं०"मंत्रांचा न्यास कनिष्ठिकेवर करावा. नंतर "ॐ अं०" मंत्रांचा न्यास करतलकरपृष्ठावर करावा याप्रमाणेंच हृदयादिषडंगन्यास करावा. तो प्रकार असा "ॐ हं०" पासून सुवरोमिति" पर्यंत न्यास दिग्बंधन वगैरे करावें. (आतां ध्यान करावें) "रक्तांभो" या श्लोकानें ध्यान करून धुतलेल्या नवीन वस्त्रानें आपला व देवाचा आदर करून उजव्या हातानें आच्छादन करून

पाशं कोदण्डमिक्षूद्भवमलिगुणमप्यंकुशं पंचबाणान् ॥ बिभ्राणासृक्कपालं त्रिनयनविलसत्पीनवक्षोरुहाढ्या देवी बालार्कवर्णा भवतु सुखकरी प्राणशक्तिः परा नः ॥ इति ध्यात्वा ॥ प्रक्षालितनूतनवस्त्रेणात्मानं देवं चाहत्य दक्षिणहस्तेनाच्छाद्य ॥ ॐ अमुष्य प्राणा इह प्राणाः सोहं इति ब्रह्मभागे पादादिनाभिपर्यन्तं ॐ अमुष्य जीव इह स्थितः सोहं सोहं इति विष्णुभागे नाभ्यादिहृदयपर्यन्तं ॐ अमुष्य सर्वेंद्रियाणि वाङ्मनश्चक्षुःश्रोत्रजिव्हा घ्राणा इहैवागत्य सुखं चिरं तिष्ठन्तु स्वाहा ॥ इति रुद्रभागे हृदयादिमस्तकपर्यन्तं विन्यस्य ॐ आं ह्रीं क्रों अमुष्य प्राणा इह प्राणाः सोहं सोहं ॐ अं ह्रीं क्रों अमुष्य जीव इह स्थितः सोहं सोहं ॐ अं ह्रीं क्रों ॐ अमुष्य सर्वेंद्रियाणि हं सोहं सोहं ॐ अं ह्रीं क्रों वाङ्मनश्चक्षुःश्रोत्रजिह्वाघ्राणप्राणोपानव्यानोदानसमाननागकूर्मकृकरदेवदत्तधनंजयादिदशप्राणा इहागत्यागत्य आगच्छागच्छ आकर्षयाकर्षय सुखं चिरं तिष्ठंतु स्वाहा ॥ अं ह्रीं क्रों टं ठं डं ढं णं उं वाक्पाणिपादपायूपस्थात्मने ॐ अं ह्रीं क्रों ऐं तं थं दं धं नं त्वक्चक्षुःश्रोत्रजिह्वाघ्राणात्मने ॐ अं ह्रीं क्रों ओं पं फं बं भं मं औं मनोबुद्ध्यहंकारचित्तविज्ञानात्मने ॐ अं ह्रीं क्रों यं रं लं वं शं षं सं हं ळं क्षं वचनादानगमनविसर्जनानंदात्मने अमुष्य प्राणा इह प्राणा अमुष्य जीव इह स्थितः अमुष्य सर्वेंद्रियाणि कायवाङ्मनश्चक्षुःश्रोत्रजिह्वाघ्राणवाक्पाणिपादपायूपस्थासृङ्मेदोस्थिमज्जाशुक्लमनोबुद्ध्यहंकारचित्तानि इहामृतलिंगमध्ये समाविश्य सुखं चिरं तिष्ठंतु स्वाहा ॥ असुनीते पुनरस्मासु चक्षुः पुनःप्राणमिह नो धेहि भोगं जोक्पश्येम सूर्यमुच्चरन्तमनुमते मृळयानः स्वस्ति ॥ इति अं क्रीं ह्रों ॐ महापद्मवनान्तस्थकारणानंदविग्रहे ॥ सर्वभूतहिते

"ॐ अमुष्य०" पासून "तिष्ठंतु स्वाहा" पर्यंत रुद्राच्या हृदयापासून मस्तकापर्यंत मंत्राचा न्यास करावा. नंतर "ॐ आं मंत्रानें" प्राणप्रतिष्ठा करून "अं न्हीं०" पासून "चिरंतिष्ठंतु स्वाहा" पर्यंत मंत्र ह्मणून प्राण इंद्रिय वगैरेची प्रतिष्ठापना करावी. "असुनीते" मंत्रापासून "शंकर" या श्लोकापर्यंत शिवाची प्रार्थना करावी. नंतर अर्घ्य पाद्य आचमन वगैरे देऊन आवरण वस्त्र काढावें. नंतर पंचब्रह्मांचा न्यास करावा. तो प्रकार असा. "ॐ न्हां नं०" पासून "इति शिरसिपर्यंत पंच

मातरेह्येहि परमेश्वरि ॐ अं ह्रीं क्रों आवाहितो भव आसीनो भव अवकुंठितो भव प्रसीदो भव सुप्रसन्नो भव ॥ अस्मिन्नमृतलिंगमूर्तिमध्ये महादेवं प्रसन्नं कुरु कुरु स्वाहा ॥ हं स्लां हं स्लीं हं स्लूं हं स्लैं हं स्लौं हं स्लः आगच्छादित्यमध्यस्थ पार्वतीसहित प्रभो ॥ अस्मिन् बिंबे प्रतिदिनं सन्निधिर्भव शंकर ॥ इति संप्रार्थ्य ॥ अर्घ्यपाद्याचमनानि दत्वा ॥ आवरण वस्त्रमुद्धाटयेत् ॥ ततः पंचब्रह्मन्यासं कुर्यात् ॥ तद्यथा ॥ ॐ ह्रां नं सद्योजाताय नमः ॥ इति पादौ ॥ ॐ ह्रीं मं वामदेवाय नमः ॥ इति गुह्ये ॥ ॐ ह्रूं शिं अघोराय नमः॥ इति हृदि॥ ॐ ह्रैं वां तत्पुरुषाय नमः ॥ इति मुखे ॥ ॐ ह्रौं यं ईशानाय नमः ॥ इति शिरसि ॥ इति पंचब्रह्मन्यासः॥ अथ विधिवदष्टत्रिंशत्कलान्यासं कुर्यात् ॥ श्रीसांबसदाशिवदेवताभ्यो नमः॥ इति ध्यानावाहनादिषोडशोपचारैरभ्यर्च्य ॥ ततः ॥ ॐ निधनपतये नम इति लिंगं गृहीत्वा ॥ देवस्यत्वेति वामहस्ते निधाय ॥ पूर्वपूजितरुद्रकलशस्थोदकेन रुद्रसूक्तेन स्नापयित्वा ॥ चरणं पवित्रं विततं पुराणं येन पूतस्तरति दुष्कृतानि ॥ तेन पवित्रेण शुद्धेन पूताः ॥ अति पाप्मानमरातिं तरेम ॥ इति गुरुचरणोदकेनाभिषिच्य ॥ षोडशोपचारान्समर्पयेत् ॥ यस्य स्मृत्या च नामोक्त्या तपःपूजाक्रियादिषु ॥ न्यूनं संपूर्णतां याति सद्यो वंदे सदाशिवं ॥ मंत्रहीनं क्रियाहीनं भक्तिहीनं महेश्वर ॥ यत्पूजितं मया देव परिपूर्णं तदस्तु मे ॥ अनया ध्यानादिषोडशोपचारपूजया भगवान्सर्वात्मकः श्रीसांबसदाशिवः सुप्रीतः सुप्रसन्नो वरदो भवतु ॥ ततः एकस्मिन्पात्रे मधुसर्पिषी

ब्रह्मन्यास करावा. नंतर विधिपूर्वक अडतीस कलांचा न्यास करावा. श्रीसांबसदाशिवदेवतेला नमस्कार करून ध्यानावाहनादि षोडशोपचारांनीं पूजा करावी. नंतर "ॐ निधनपतयेनमः" मंत्रानें लिंग ग्रहण करून "देवसत्वा" मंत्रानें डाव्या हातांत घेऊन पूर्वीं पूजलेल्या रुद्रकलशांतल्या उदकानें रुद्रसूक्त ह्मणून स्नान घालावें. "चरणं पवित्रं०" या मंत्रानें गुरुचरणोदक घेऊन त्या उदकानें अभिषेक घालावा. मग षोडशोपचार पूजा करावी. "यस्यस्मृत्या०" पासून "तदस्तुते" पर्यंत मंत्र ह्मणून असें ह्मणावें कीं, या ध्यानादिषोडशोपचारपूजेनें भगवान् सर्वव्यापी श्रीसांबसदाशिव सुप्रीत, सुप्रसन्न वरद असो. नंतर एका पात्रांत मध

निनीय ॥ जातं शिशुं वक्षोद्भवं यथा तथैव अवघ्रृष्य ॥ मातुरुत्संगे प्राङ्मुखस्थितशिशोः पिता ॥ मेधान्ते देवः सविता मेधां देवी सरस्वती ॥ मेधान्ते अश्विनौ देवावाधत्तां पुष्करस्रजा ॥ त्वयि मेधां त्वयि प्रजां त्वय्यग्निस्तेजो दधातु ॥ त्वयि मेधां त्वयि प्रजां त्वयींद्र इंद्रियं दधातु ॥ त्वयि मेधां त्वयि प्रजां त्वयि सूर्यो भ्राजो दधातु ॥ इति मधुसर्पिः प्राशयेत् ॥ अथ ॥ अंगादंगात्संभवसि हृदयादधिजायसे ॥ आत्मा वै पुत्र नामासि स जीव शरदः शतं ॥ इति मन्त्रेण हिरण्यं शिशोर्दक्षिणकर्णे निधाय ॥ तेनैव मंत्रेण वामकर्णेऽपि निधाय ॥ अश्मा भव परशुर्भव हिरण्यमस्तृतं भव ॥ पशूनां त्वा हिंकारेणाभिजिघ्रामि ॥ इति मंत्रेण तद्धिरण्येन अंसौ अभिमृशेत् ॥ आचार्यः ॥ गायत्र्या त्रिवारं शिशोः पूर्वपूजितरुद्रकलशोदकेन मार्जनं कुर्यात् ॥ अथ शिशोः षडन्यतमेषु स्थानेषु शिवलिंगं ॥ यज्ञोपवीतं परमं पवित्रं प्रजापतेर्यत्सहजं पुरस्तात् ॥ आयुष्यमग्र्यं प्रतिमुंच शुभ्रं यज्ञोपवीतं बलमस्तु तेजः ॥ इति मंत्रेण पट्टवस्त्रेणावबध्य ॥ बध्नीयात् ॥ आशिषो वाचयित्वा ॥ यथाविधि शिशोर्दक्षिणकर्णे मंत्रोपदेशं कुर्यात् ॥ अथ गुरुपादोदकप्रसादस्वीकरणम् ॥ सशिरा जातवेदा अक्षरं परमं पदं देवाना ँ शिर उत्तमं ॥ जातवेदसे शिरसि मातवे ब्रह्मभूर्भुवः सुवरों इति हिरण्योदकेन पत्न्याः दक्षिणस्तनं दर्भैः संप्रोक्ष्य ॥ अयं कुमारो जरांधयत् ॥

तूप घालून उत्पन्न झालेल्या शिशूला जशाचें तसेंच लावून मस्तकाचें अवघ्राण करून आईच्या मांडीवर पूर्वाभिमुख बसलेल्या शिशूला "मेधांते०" पासून "दधातु" पर्यंत मंत्र ह्मणून मध तूप पाजवावें. नंतर "अंगादंगा" या मंत्रानें सोनें शिशूच्या उजव्या कानांत घालावें. त्याच मंत्रानें सोनें डाव्या कानांत घालावें. "अश्माभव" या मंत्रानें शिशूकडून सोन्याचा स्पर्श बापानें करवावा. नंतर आचार्यानें गायत्रीमंत्र ह्मणून शिशूला पूर्वी पूजिलेल्या कलशांतल्या पाण्यानें मार्जन करावें. नंतर शिशूच्या सहा स्थानांपैकीं कोणत्याही एका स्थानांत "यज्ञोपवीतं" या मंत्रानें पट्टवस्त्रानें बांधून शिवलिंग बांधावें. नंतर आशीर्वचन माहेश्वरांकडून घ्यावें. नंतर विध्यनुसार शिशूच्या उजव्या कानांत मंत्रोपदेश करावा. नंतर गुरुपादोदकाचा व प्रसादाचा स्वीकार करावा. "सशिरा०" या मंत्रानें हिरण्योदक घेऊन पत्नीच्या उजव्या स्तनावर दर्भांनीं संप्रोक्षण करावें.

दीर्घमायुः ॥ यस्मैत्व ९ स्तन प्रप्यायायुर्वर्चो यशोबलं ॥ इति दक्षिणस्तनं शिशोर्दद्यात् ॥ यथाचारं करणीयं ॥ ततः भक्तमाहेश्वरान् कर्मांगं यथाशक्ति भोजयेत् ॥ इति जातकर्मप्रयोगः ॥ ॥ श्रीः ॥ ॥ श्रीः ॥

अथ नामकरणविधिः ॥

द्वादशेहनि पिता नामकर्म कुर्याज्जातकर्मानंतरं वा कार्यम् ॥ यस्मिन्शुभदिवसे वा कार्यं तत्पूर्वेद्युर्नांदीसमाराधनार्थं विशिष्टान्माहेश्वरान् भोजयेत् ॥ पुण्याहानंतरं संकल्प्य व्यवहारार्थमावां नामकरवावहै ॥ देवतात्रयपित्रादिनाम कुर्यात् ॥ इदमसौ नाम भवतीति पिता विशिष्टेभ्यः प्रकाशयेत् ॥ तथैवेति ब्रूयुः ॥ मातापितरौ तन्नाम शिशोर्दक्षिणकर्णे दद्यात् ॥ तन्नाम्ना कुलदेवताभ्यो नमस्कुर्यात् ॥ तन्नाम दीक्षापर्यंतं गोपयेत् ॥ पिता ग्रामादेत्य शिशुशिरः परिगृह्य जपेत् ॥ अंगादंगात्संभवसि हृदयादधिजायसे ॥ आत्मावै पुत्रनामासि

नंतर "अयं कुमारो०" या मंत्रानें तें स्तन शिशूला द्यावें. (स्तन पाजावें.) नंतर व्यवहाराला अनुसरून कर्तव्यकर्म करावें. नंतर शक्त्यनुसार भक्तमाहेश्वरांना कर्मांगभूत भोजन घालावें. (याप्रमाणें जातकर्म प्रयोग संपला.)

अथ नामकरण ॥

बाराव्या दिवशीं पित्यानें नामकर्म करावें; अगर जातकर्मानंतरही तें करावें. ज्या शुभ दिवशीं हें कर्म करावयाचें असतें त्याच्या पूर्वीच्या दिवशीं नांदींसमाराधनासाठीं विशिष्ट अशा माहेश्वरांस भोजन घालावें. पुण्याह संपल्यानंतर "व्यवहाराकरितां आह्मी नांव (मुलांचें) ठेवितों" असा दोघांनीं संकल्प करावा. देवतात्रय व पितर यांच्यापैकीं कोणाचें तरी नांव ठेवावें. यांचें (मुलाचें) नांव अमुकच ठेविलें आहे असें पित्यानें विशिष्ट जनांस प्रसिद्ध करावें. बरें 'असो' असें त्यांनीं ह्मणावें. मातापितरांनीं मुलाच्या उजव्या कर्णांत त्याच्या नांवाचा उच्चार करावा. त्याच्या नांवानें कुलदेवतांना नमस्कार करावा. त्याचें नांव दीक्षेपर्यंत गुप्त ठेवावें. पित्यानें ग्रामाहून येऊन शिशूचें शिर हातीं घेऊन जप करावाः—"अंगादंगात्संभवसि०" इत्यादि (मूळांत पहावें). याप्रकारें हा मंत्र

स जीव शरदां शतमिति त्रिवारं जिघ्रेत् ॥ एतयैवावृत्या कुमारीं अयुग्माक्षराणि पुंसां युग्माक्षराणि नाम भवतीतिशेषः ॥ इति नामकरणम्॥

अथ नामकरणप्रयोगः ॥

एकादशेऽहनि कुमारेणसह मातापितरौ ॥ मंगलस्नातौ भूत्वा ॥ भद्रपीठोपरि उपविश्य ॥ प्राणानायम्य देशकालौ संकीर्त्य ॥ एवंगुण.... शुभतिथौ अस्य शिशोः आयुष्याभिवृद्ध्यर्थं व्यवहारार्थमावां नाम करवावहै ॥ इति संकल्प्य ॥ उक्तप्रकारेण स्वस्तिवाचनं नांदीसमाराधनं च कुर्यात् ॥ ततः ॥ पिता तण्डुलपूरितकांस्यपात्रमादाय ॥ तस्मिन्मासनाम ॥ नक्षत्रनाम व्यवहारनामानिच लिखित्वा ॥ व्यवहारिकनामानि युग्माक्षराणि पुंसां ॥ अयुग्माक्षराणि स्त्रीणां ॥ देवतापित्रादिनामानि लिखित्वा ॥ तत्कथं ॥ चैत्रादिफाल्गुनान्ताः क्रमेण विज्ञेयाः ॥ श्लोकः ॥ शिवो रुद्रः पशुपतिर्नीलकण्ठो महेश्वरः ॥ व्योमकेशो विरूपाक्षः पिनाकी त्रिपुरान्तकः ॥ शंभुः शूली महादेवो मार्गशीर्षाद्यनुक्रमात् ॥ नक्षत्रनाम संबुद्ध्या निर्दिशति ॥ कथं ॥

---

३ वेळा जपून मुलाच्या डोक्याचा वास घ्यावा. इतकें झाल्यानंतर, राहिलें जें सांगावयाचें तें एवढेंच कीं, मुलींच्या नावांचीं अक्षरें विषम व मुलांच्या नांवाचीं अक्षरें सम असावींत. ॥ इति नामकरणम् ॥

(आतां नामकरण सांगतों)—

अकराव्या दिवशीं कुमारासह आईबाप दोघे मंगलस्नात व्हावेत. नंतर भद्रपीठावर बसून प्राणायाम करून देशकालसंकीर्तन करून "एवंगुण०" वगैरे संकल्प करून पूर्वींप्रमाणें पुण्याहवाचन नांदीसमाराधन कर्म करावें. नंतर बापानें तांदुळानें भरलेलें कांस्यपात्र घेऊन त्यांत महिन्याचें नांव, नक्षत्राचें नांव, व्यावहारिक नांव वगैरे लिहावें. त्यांत व्यवहारांतलें नांव सम अक्षराचें असावें, विषम अक्षराचें नांव स्त्रियांचें असावें. नंतर देवांचीं व पितरांचीं नावें लिहावींत. तो प्रकार असा कीं, चैत्रादि फाल्गुनापर्यंत क्रमानें महिने जे आहेत, त्यांचीं नांवें अनुक्रमानें "शिवो०" पासून "मार्गशीर्षाद्यनुक्रमात्" पर्यंत जाणावींत. तसेंच संबोधनपूर्वक नक्षत्रांचीं नावें सांगितलीं आहेत, तीं अशीं कीं, "(कृत्तिका)"

कार्तिक, रौहिण, मार्गशीर्षक, आर्द्रक, पुनर्वसु, तिष्य, आश्लेष, माघ, फाल्गुन, हस्त, चैत्र, स्वाति, वैशाख, अनुराध, ज्येष्ठ, मूलक, आषाढ, श्रावण, श्रविष्ठ, शतभिषक्(ज्),प्रोष्ठपदा, अहिर्बुध्न्य, रैवतक, आश्वयुज्, अपभरण, एवं लिखित्वा, अयुग्माक्षरनाम कुमार्याः, श्रीगौरीचैव रुद्राणी पार्वती भ्रमरांबिका ॥ जगन्माता च कालीच मृडानी सर्वमंगला ॥ उमा-दाक्षायणी चैव गिरिजा शांकरी तथा ॥ कन्याया मासनामानि चैत्रमासाद्य-नुक्रमात् ॥ प्रथमं मासनाम स्यात् द्वितीयं ऋक्षनामकं ॥ तृतीयं निजनामेति लिखित्वाऽभ्यर्च्य देवताः ॥ एवं नामत्रये स्त्रीपुन्नाम्नोराद्यन्तयोः श्रीकारं लि-खित्वा ॥ मासनामनक्षत्रनामव्यवहारनामाधिष्ठितदेवताभ्यो नमः ॥ ध्याना-दिषोडशोपचारपूजां समर्पयामि ॥ इदमस्मै नाम भवतीति पिता विशि-ष्टेभ्यः प्रकाशयेत् ॥ सर्वे तथैवास्त्विति ब्रूयुः ॥ तन्नाम शिशोर्दक्षिणे कर्णे पिता वदेत् ॥ तन्नाम्ना कुलदेवताभ्यो नमस्कुर्यात् ॥ तन्नाम दीक्षाप-र्यंतं गोपयेत् ॥ ततः अंगादंगात्संभवसि हृदयादधिजायसे ॥ वेदो वै पुत्र-नामासि स जीव शरदः शतं ॥ अश्मा भव परशुर्भव हिरण्यमस्तुतंभव ॥ पशूनां त्वाहिंकारेणाभिजिघ्रामि ॥ शर्मन् ॥ द्वाभ्यां कुमारमभिमंत्र्य ॥ अंगादंगा० जिघ्रामि ॥ शर्मन् ॥ इति त्रिः मूर्धन्यवघ्राणं ॥ मासनाम्ना, नक्ष-त्रनाम्ना, व्यवहारनाम्ना, शर्मा, शिशुर्देवान्माहेश्वरान्नमस्करोति ॥ अग्निरा-

---

पासून "शांकरीतथा" पर्यंत नक्षत्रांचीं नावें समजावींत. कन्येचें मासनाम चैत्रादि क्रमानें जाणावें, त्यांत प्रथम मासनाम, दुसरें नक्षत्रनाम, तिसरें निजनाम याप्रमाणें क्रमानें देवतांची पूजा करावी. मासनाम नक्षत्रनाम व्यावहारिक नाम यांत अधिष्ठित झालेल्या देवतांना नमस्कार करतो, ध्यानावाहनादि षोडशोपचार पूजा करतों. असा संकल्प करून पूजा नमस्कार वगैरे करून हें यांचें नांव आहे, असें सर्व लोकांमध्यें बापानें प्रसिद्ध करावें. नंतर तेथें बसलेल्या सर्वांनीं तथास्तु असें ह्मणावें. तें नांव बापानें शिशूच्या उजव्या कानांत सांगावें. या नांवानें कुलदेवतांना नमस्कार करावेत. तें नांव दीक्षा होईपर्यंत गुप्त ठेवावें' नंतर—"अंगादंगात्संभवसि०" या दोन मंत्रांनीं कुमाराला अभिमंत्रण करून "अंगादंगा०" या मंत्रानें मस्तकाचें अवघ्राण करावें. याप्रमाणें तीन वेळा अवघ्राण करून मासनांवानें, नक्षत्रनांवानें व्यावहारिकनांवानें शिशूकडून देवांना व

युष्मांत्सवनस्पतिभिरायुष्मान् तेन त्वायुषायुष्मन्तं करोमि ॥ सोम आयुष्मांत्स ओषधीभिरायुष्मान् तेन त्वायुषायुष्मंतं करोमि ॥ यज्ञ आयुष्मांत्स दक्षिणाभिरायुष्मान् तेन त्वायुषायुष्मंतं करोमि ॥ ब्रह्मा युष्मत्तद्ब्राह्मणैरायुष्मत्तेन त्वायुषायुष्मन्तं करोमि ॥ देवा आयुष्मन्तस्तेऽमृतेनायुष्मन्तस्तेन त्वायुषायुष्मंतं करोमि ॥ इति पंचमंत्रान् शिशोर्दक्षिणकर्णे जपेत् ॥ सर्वस्मादात्मनः संभूतासि सा जीव शरदः शतं ॥ इति कुमारीमभिमंत्रयेत ॥ भक्तमाहेश्वराः आशीर्वचनं कुर्युः ॥ नामकरणमुहूर्त्तः सुमुहूर्तोऽस्त्वित्यनुगृण्हन्तु ॥ सुमुहूर्तोऽस्तु ॥ कर्मांगं यथाशक्त्या माहेश्वरान्भोजयेत् ॥ इति नामकरणप्रयोगः ॥

हरॐ अथांदोलारोहणविधिः ॥

आंदोलाशयने पुंसां द्वादशो दिवसः शुभः ॥ त्रयोदशस्तु कन्याया न नक्षत्रविचारणा ॥ तत्र वृहस्पतिः—दोलारोहस्तु कर्तव्यो दशमे द्वादशेऽपि वा ॥ षोडशे दिवसे वाऽपि द्वाविंशे दिवसेऽपि वा ॥ इत्यांदोलारोहणम् ॥

माहेश्वरांना नमस्कार घालवावे. नंतर "अग्नि०" पासून "करोमि" पर्यंत पांच मंत्राचे जप शिशूच्या उजव्या कानांत करावे. (शिशूच्या कानांत सांगावे) कन्या असेल तर "सर्वस्मा०" या मंत्रानें कुमारीला अभिमंत्रण करावें. नंतर भक्तमाहेश्वरांनीं आशीर्वाद द्यावे. नामकरणाराचा मुहूर्त सुमुहूर्त असो, असा अनुग्रह करा, अशी प्रार्थना बापानें केल्यानंतर सुमुहूर्त असो, असें प्रतिवचन माहेश्वरांनीं द्यावें. नंतर शक्त्यनुसार कर्मांगभूत भोजन माहेश्वरांना घालावें. (याप्रमाणें नामकरणप्रयोग संपला.)

अथांदोलारोहणम् ॥

मुलाला पाळण्यांत घालण्याला १२ वा दिवस शुभ होय. व मुलीला पाळण्यांत घालण्यास १३वा दिवस शुभ होय. मग तेथें नक्षत्रांचा विचार करणें नको. याविषयीं वृहस्पति ह्मणतोः—पाळण्यांत घालणें तें दाहाव्या, बाराव्या, सोळाव्या, किंवा बाविसाव्या दिवशीं घालावें. ॥ इति आंदोलारोहणम् ॥

अथ दुग्धप्राशनम् ॥

एकत्रिंशद्दिने चैव पयः शंखेन पूरयेत् । अथवा अन्नप्राशननक्षत्रे पूर्वाह्णमध्याह्नयोः कार्यः ॥ इति दुग्धप्राशनम् ॥

अथ सूर्यचंद्रावलोकनम् ॥

तत्र यमः ॥ ततस्तृतीये कर्तव्यं मासि सूर्यस्य दर्शनम् ॥ चतुर्थे मासि कर्तव्यं शिशोश्चंद्रस्य दर्शनम् ॥ इति सूर्यचंद्रावलोकनम् ॥

अथ निष्क्रमणविधिः ॥

तदंगत्वेन माहेश्वरान् भोजयेत् ॥ केचिदुपनिष्क्रमणकर्मान्नाशनात् पूर्वमुदाहरंति ॥ तदेवं चतुर्थे मासि शुभदिने बहिरानीय शिवलिंगं शिवोपासकान् शिवयोगिनः शिवाय दर्शयेत् ॥ तदुपगतपुण्याहं नांदीसमाराधनं च कार्यम् ॥ अत्र मनुः ॥ चतुर्थे मासि

अथ दुग्धप्राशनम् ॥

एकतिसाव्या दिवशीं शंखानें दूध पाजावें; किंवा अन्नप्राशनाच्या नक्षत्रांवर पूर्वाह्ण व मध्याह्न या वेळीं पाजावें. ॥ इति दुग्धप्राशनम् ॥

अथ सूर्यचंद्रावलोकनम् ॥

याविषयीं यम ह्मणतोः—नंतर तिसऱ्या महिन्यांत मुलास सूर्याचें दर्शन करवावें; व चवथ्या महिन्यांत चंद्राचें दर्शन करवावें. ॥ इति सूर्य० ॥

अथ निष्क्रमणविधिः ॥

या कर्माचें अंगभूत ह्मणून माहेश्वरांस भोजन घालावें. कांहींजण निष्क्रमण कर्म (बाहेर घेऊन जाणें) हें अन्नप्राशनाच्यापूर्वीं करावें असें ह्मणतात. तें असें:—चवथ्या महिन्यांत शुभदिवशीं मुलांस बाहेर आणून, त्यास शिवलिंग, शिवोपासक, शिवयोगी, व शिव हे दाखवावेत. याजकरितां पुण्याहवाचन व नांदीसमाराधन हीं करावींत. येविषयीं मनु ह्मणतोः—शिशूचें निष्क्रमण चवथ्या

कर्तव्यं शिशोर्निष्क्रमणं गृहात् ॥ ज्योतिर्निबंधे तु ॥ तृतीये वा चतुर्थे वा मासि निष्क्रमणं भवेत् ॥ इति निष्क्रमणविधिः ॥

अथ उपनिष्क्रमणप्रयोगः ॥

तदंगत्वेन माहेश्वरान्भोजयेत् ॥ केचिदुपनिष्क्रमणकर्म अन्नप्राशनकर्मणः पूर्वमित्युदाहरंति ॥ चतुर्थमासीति ॥ शुभेदिने बहिरानीय ॥ शिवलिंगं शिवोपासकान् शिवयोगिनो वा दर्शयेत् ॥ तदुपगतपुण्याहनांदीकर्माणि कुर्यात् ॥ इत्युपनिष्क्रमणविधिः

अथ कर्णवेधसंस्कारः ॥

कर्णवेधं प्रशंसंति पुष्ट्यायुःश्रीविवृद्धये ॥ मासि षष्ठे सप्तमे वाऽप्यष्टमे मासि वत्सरे ॥ इति कर्णवेधसंस्कारः ॥

हरॐ अथान्नप्राशनविधिः ॥

षष्ठे मासे वा ष्टमे वा दंते जाते वा कार्यम् ॥ पूर्वेद्युर्गृहमुपलिप्य अलं-

---

महिन्यांत करावें. ज्योतिर्निबंधांत असें ह्मटलें आहे कीं:—तिसऱ्या किंवा चवथ्या महिन्यांत शिशूस बाहेर न्यावें. ॥ इति निष्क्रमणविधिः ॥

(आतां उपनिष्क्रमणविधि सांगतों)

या कर्माचें अंगभूत माहेश्वरभोजन घालावें. कांहीं लोक अन्नप्राशनाच्या अगोदर उपनिष्क्रमण करावें, असें सांगतात. चौथ्या महिन्यांत चांगल्या दिवशीं बाहेर शिशूला आणून शिवलिंगाला, शिवोपासक शिवयोग्यांना दाखवावें, त्याकरितां पूर्वोक्त विधीप्रमाणें पुण्याहवाचन नांदीसमाराधन करावें. (उपनिष्क्रमणविधि संपला).

अथ कर्णवेधसंस्कारः ।

पुष्टि, आयु, व लक्ष्मी यांच्या विवृद्ध्यर्थ, साहाव्या, आठव्या, सातव्या, अगर बाराव्या महिन्यांत, मुलांचे कान टोंचावेत. ॥ इति कर्णवेधसंस्कारः ॥

अथान्नप्राशनम् ॥

साहाव्या अगर आठव्या मासीं; अगर दांत आल्यानंतर अन्न प्राशन करावें.

कृत्य च स्वस्तिवाचननांदीकर्माणि कुर्यात् ॥ अपरेद्युः शिशुमभ्यज्यालंकृत्य प्रशस्तहव्यं संस्कृत्य संकल्प्य ॥ सर्वकर्मसमृद्ध्यर्थमस्मत्कुमारस्यान्नप्राशनकर्म करिष्य इति संकल्प्य । प्राङ्मुखं शिशुमुपवेश्य । दधिघृतमिश्रितमन्नं प्राशयेत्॥ सर्वकर्म भवतीति विज्ञायते ॥ अन्नपतेत्यस्य नलकूवरऋषिः । अन्नपतिर्देवता । उपरिष्टाद्बृहतीछंदः । अन्नपतेन्नस्यनोदेह्यन्नमीवस्य शुष्मणः प्रप्रदातारं तारिषमूर्जं नो देहि द्विपदे शं चतुष्पदे ॥ इत्येवं कुमार्यै ॥ ततः शेषस्तूष्णीं प्राशयेत् ॥ षष्ठे वाप्यष्टमे मासि पुंसां स्त्रीणां तु पंचमे ॥ सप्तमे मासि वा कार्यं नवान्नप्राशनं शुभम् ॥ देवान् संपूज्य शैवांश्च स्वर्णहस्तेन बालकम् ॥ मध्वाज्यदधिसंयुक्तं प्राशयेत् पायसं तु वै ॥ इत्यन्नप्राशनम् ॥

अथान्नप्राशनप्रयोगः

षष्ठे मास्यष्टमे वा दन्ते जाते वा कार्यं ॥ पूर्वेद्युः गृहमलंकृत्य ॥ स्वस्तिवाचननांदीं च कुर्यात् ॥ अपरेद्युः ॥ धर्मपत्नीसमेतस्य मम कुमारस्या-

---

मागच्या दिवशीं घर वगैरे सारवून अलंकृत करून स्वस्तिवाचन व नांदी हीं कर्मे करावीत. दुसऱ्या दिवशीं मुलास अभ्यंगस्नान घालून अलंकृत करून यथेच्छ होम करून नंतर संकल्प असा करावा कीं;—सर्व कर्म समृद्ध्यर्थ मीं या कुमाराचें अन्नप्राशन नामक कर्म करितों. नंतर मुलास पूर्वमुख बसवून दही व तूप मिश्रित अन्न प्राशन करवावें. ह्मणजे सर्व कर्मे होतात अशी आख्यायिका आहे. नंतर "अन्नपतेत्यस्य०" इत्यादि (मूळांत पाहावें) मंत्र ह्मणावे. याचप्रमाणें कुमारीस (मुलीस) ही करावें. नंतर मग मुकाट्यानें कांहीं न बोलतां बाकीचें खाऊं घालावें. साहव्या अगर आठव्या महिन्यांत मुलाचें, व पांचव्या अगर सातव्या महिन्यांत मुलीचें, याप्रमाणें अन्नप्राशनविधि करावा. देव, शैव, वगैरेंची पूजा करून, मध, तूप, दहीं मिश्रित खीर मुलांस सोन्याच्या (आंगठीनें) हस्तानें खावूं घालावें ॥ इत्यन्नप्राशनविधिः ॥

(आतां अन्नप्राशन सांगतों.)

साहाव्या किंवा आठव्या महिन्यांत दांत आल्यानंतर अन्नप्राशन करावें. पूर्व दिवशीं घर सारवून चुना लावून पूर्वीप्रमाणें स्वस्तिवाचन नांदीसमाराधमकर्म

युष्याभिवृद्ध्यर्थं ॥ सदाशिवशर्माणं कुमारं अन्नप्राशनेन कर्मणा स ९ स्क- रिष्ये ॥ इति संकल्प्य ॥ अन्नप्राशनांगत्वेन आचमनाधिकारसिद्ध्यर्थं रक्षाबंधनं करिष्ये । बृहत्साम. रक्षा । बटोरेवं रक्षाबंधनं कर्तव्यं ॥ आचम्य ॥ प्राणानायम्य ॥ देशकालौ संकीर्त्य ॥ एवंगुण०....शुभतिथौ ॥ अन्नप्रा- शनांगत्वेन कर्मणा पुण्याहं वाचयिष्ये ॥ इति संकल्प्य ॥ कर्मणः पुण्याहं कृत्वा ॥ दधिमधुघृतमोदनमिति स ९ सृज्य ॥ अवदाय उत्तरैर्मंत्रैः कुमारं प्राशयेत् ॥ भूरपां त्वौषधीना ९ रसं प्राशयामि ॥ शिवास्ता आप ओषधयः संतु ॥ अनमीवास्ता आप ओषधयः सन्तु ॥ सदाशिवशर्मन् ॥ भुवोपान्त्वौषधीना ९ रसं प्राशयामि ॥ शिवास्ता आप ओषधयः संतु ॥ शर्मन् ॥ सुवरपांत्वौषधीना ९ रसं प्राशयामि ॥ शिवास्ता आप ओष- धयः संतु ॥ शर्मन् ॥ ॐभूर्भुवः सुवरपांत्वौषधीना ९ रसं प्राशयामि ॥ शिवास्ता आप ओषधयः संतु ॥ अनमीवास्ता आप ओषधयः संतु ॥ सदाशिवशर्मन् सकृदेवं कुमारं प्राशयेत् ॥ ततः शेषं तूष्णीं प्राशयेत् ॥ अन्नप्राशनमुहूर्तस्सुमुहूर्तोऽस्त्वित्यनुगृण्हन्तु ॥ सुमुहूर्तोऽस्तु ॥ इत्यन्नप्राशन- विधिः ॥

करून दुसऱ्या दिवशीं "धर्मपत्नी०" वगैरे संकल्प करून अन्नप्राशनाचें अंग असल्यामुळें आचमनाधिकारसिद्धीकरितां रक्षाबंधन करितों, असा संकल्प करून "बृहत्साम०" या मंत्रानें रक्षाबंधन करावें. आचमन करून प्राणायाम करून देशकालसंकीर्तन करून "एवंगुण०" वगैरे संकल्प करून पुण्याहवाचन करून, "दधि०" मंत्रानें दहि, मध, तूप, भात हे सर्व घेऊन पुढील मंत्रांनीं कुमाराला प्राशन करवावें. "भूरपां०" पासून "ओषधयः संतु" पर्यंत मंत्र ह्मणून हे सदा- शिवा, तुला अन्न प्राशन करवितों, असें ह्मणून कुमाराला अन्नप्राशन करवावें. नंतर बाकी राहिलेलें अन्न मौनपणानें जेऊं घालावें. नंतर अन्नप्राशनाचा मुहूर्त सुमुहूर्त असो, अशी प्रार्थना केल्यानंतर सुमुहूर्त असो, असें प्रतिवचन माहे- श्वरांनीं द्यावें. (अन्नप्राशन विधि संपला).

॥ॐ अथ चौलकर्मविधिः ।

तृतीये वर्षे चौलं कार्यं तदंगत्वेनोदगयनपूर्वपक्षपुण्याहेषु प्रागावर्तनादन्हः स्वस्तिवाचनं माहेश्वरसमाराधनं कुर्यात् ॥ जातं कुमारमायुष्याभिवृद्ध्यर्थं चौलकर्मणा संस्करिष्ये इति संकल्प्य ॥ अथ नापितमनुशास्ते ॥ शिवोष्णाभिः सुरभीकृताभिरद्भिरवसिंच्य कुशली कुर्विति ॥ त्रिशिखः पंचशिखः एकशिखः पुरश्चूडो वा यथाचारं भवतीति यथाकुलधर्ममिति विज्ञायते ॥ नापिताय तांबूलफलतंदुलादीन् दद्यात् ॥ इति चौलविधिः समाप्तः ॥

अथ चौलप्रयोगः

जन्मनोऽधितृतीये वर्षे चौलं ॥ शुभेऽहनि दंपती मंगलस्नातौ भूत्वा ॥ आचम्य ॥ प्राणानायम्य ॥ देशकालौ स्मृत्वा ॥ एवंगुणविशेषणविशिष्टायां अस्यां शुभतिथौ धर्मपत्नीसमेतस्य मम कुमारस्यायुष्याभिवृध्यर्थं इमं सदाशिवशर्माणं ॥ चौलेन कर्मणा संस्करिष्ये ॥ इति संकल्प्य ॥ पूर्वेद्युर्वक्ष्य-

---

अथ चौलकर्म ॥

तिसऱ्या वर्षीं चौलकर्म करावें. त्याचीं अंगभूत ह्मणून—उदगयनांत, पूर्वपक्षामध्यें, शुभ दिवशीं, व मध्यान्हाच्या पूर्वीं;—स्वस्तिवाचन व महेश्वरसमाराधन हीं कर्मैं करावींत. "जातं कुमारं०" इत्यादि (मूळांत पाहावें) संकल्प करावा. आतां नापिताला आज्ञा कीं, शुभ उष्ण आणि सुरभीकृत (सुगंधित केलेलें) पाण्यानें सिंचन करून चांगल्या तऱ्हेनें कर्म कर. त्रिशिख, पंचशिख, एकशिख किंवा पुढें चूडा ठेवावयाची यापैकीं जसा आचार—अगर कुलधर्म असेल तसा एखादा प्रकार करावा. नापितास तांबूल, फल, व तांदूळ आदि पदार्थ द्यावेत. ॥ इति चौलविधिः ॥

(आतां चौल सांगतों)

जन्म झाल्यापासून तिसऱ्या वर्षीं चौलकर्म करावें. शुभ दिवशीं दंपतीनीं मंगलस्नान करून आचमन प्राणायाम करून देशकाल स्मरण करून "एवंगुण०" वगैरे संकल्प करून कर्मास आरंभ करावा. त्याच्या आदल्या दिवशीं वाचनस्वस्ति

माणप्रकारेण स्वस्तिवाचनं नांदीं च कुर्यात् ॥ अपरेद्युः चौलकर्मांगत्वेन रक्षार्थं रक्षाबंधनं करिष्ये ॥ बृहत्सामेति मंत्रेण बटोः करे कंकणं बध्वा ॥ कुमारं प्राचीमुपवेश्य ॥ पूर्वादिदिक्षु शकृत्पिण्डान्निधाय ॥ उष्णेन वाय उदकेनेह्यदितिः केशान्वपतु ॥ उष्णाः शीताः स्वप आनीय ॥ आपउंदंतु जीवसे दीर्घायुत्वाय वर्चसे ॥ जोकूच सूर्यं दृशे ॥ इति जलेन शिरः संमृज्य ॥ ततस्त्रीन्दर्भान्पुरस्तादन्तर्धाय ॥ **येनावपत्सविता क्षुरेण सोमस्य राज्ञो वरुणस्य विद्वान् ॥ तेन ब्रह्मणो वपते दमस्यायुष्मान् जरदष्टिर्यथा सत् ॥** अयं सदाशिवशर्मन् असौ श्लोक्याय स्वस्तये ॥ **यत्क्षुरेण मर्चयता सुपेशसा वत्सा वपसि केशान् ॥ शुंधिशिरोमास्यायुः प्रमोषीः ॥** इति पूर्वतः केशान् वापयित्वा ॥ अप उपस्पृश्य ॥ तान् केशान् शकृत्पिण्डे निधाय ॥ ततस्त्रीन्दर्भान्दक्षिणतोन्तर्धाय ॥ **येन पूषा बृहस्पतेरग्नेरिंद्रस्य चायुषे वपतु ॥ तेनास्यायुषेवपसौश्लोक्याय स्वस्तये ॥** इति दक्षिणतः केशान्वापयित्वा ॥ अप उपस्पृश्य ॥ तान्केशान्शकृत्पिण्डे निधाय ॥ ततस्त्रीन्दर्भान्पश्चादन्तर्धाय ॥ **येनभूयश्चरात्ययं जोक्पश्यति सूर्यं ॥ तेनास्यायुषे वपसौश्लोक्याय स्वस्तये ॥** इति पश्चिमतः केशान्वापयित्वा ॥ अप उपस्पृश्य ॥ तान्केशान् शकृत्पिण्डे निधाय ॥ ततस्त्रीन्दर्भानुत्तरतोन्तर्धाय ॥ **येन पूषा बृहस्पतेरग्नेरिंद्रस्य चायुषेवपतु ॥**

नांदीसमाराधन केलेलें असावें. दुसऱ्या दिवशीं चौलकर्माचें अंगभूत रक्षाबंधन संकल्प करून करावें. "बृहत्साम०" मंत्रानें बालकाच्या हातांत कंकण बंधन करून कुमाराला पूर्वाभिमुख बसवून पूर्वादि दिशेला शकृत्पिंड (गोमयाचा गोळा) ठेवून "उष्णेन०" मंत्रानें पाणी घेऊन (बालकाच्या) डोक्याला मार्जन करावें. नंतर तीन दर्भ पुढें पसरून "येनावप०" या मंत्रानें पुढचे केस काढावे. नंतर उदकस्पर्श करून ते केश शकृत्पिंडांत ठेवून नंतर तीन दर्भ दक्षिणेकडे ठेवून "येन पूषा०" मंत्रानें उजवीकडचे केश काढून उदक स्पर्श करून ते केश शकृत्पिंडांत ठेवून नंतर तीन दर्भ पश्चिमेकडे ठेवून "येन भूय०" मंत्रानें पाठी मागचे केश काढून उदक स्पर्श करून ते केश शकृत्पिंडांत ठेवून नंतर तीन दर्भ उत्तरेकडे ठेवून "येन पूषा०" मंत्रानें डावीकडचे केस काढावेत. उदक

तेन ते वपामि सदाशिवशर्मन्नायुषा वर्चसा ॥ यथा जोक् सुमना असाः ॥ सुमना असाः ॥ इत्युत्तरतः केशान्वापयित्वा ॥ अप उपस्पृश्य तान् केशान्शकृत्पिण्डे निधाय ॥ ततः कुमारस्य माता तदभावे वटुर्वा ॥ **उस्वाय केशान् वरुणस्य राज्ञो बृहस्पतिः सविता सोमो अग्निः ॥ तेभ्यो निधानं बहुधान्वविंदन्नंतरा द्यावा-पृथिवी आपः सुवः ॥** इत्युक्त्वा तान् केशान् औदुंबरमूले दर्भस्तंबे वा निदधाति ॥ ततः अघमर्षणेन स्नापयेत् ॥ **ॐ हिरण्यशृंगं वरुणं प्रपद्ये तीर्थं मे देहि याचतः ॥ यन्मया भुक्तमसाधूनां पा-पेभ्यश्च प्रतिग्रहः ॥ यन्मे मनसा वाचा कर्मणा वा दुष्कृतं कृतं ॥ तन्न इंद्रो वरुणो बृहस्पतिः सविताच पुनंतु पुनः पुनः ॥ नमोऽग्नयेऽप्सुमते नम इंद्राय नमो वरुणाय नमो वारुण्यै नमोद्भ्यः ॥ यदपां क्रूरं यदमेध्यं यदशान्तं तद-पगच्छतात् ॥** अत्याशनादतीपानाद्यच्च उग्रात्प्रतिग्रहात् तन्नो वरुणो राजा पाणिना ह्यवमर्शतु ॥ सोहमपापो विरजो निर्मुक्तो मुक्तकिल्बिषः ॥ नाकस्य पृष्ठमारुह्य गच्छेद्ब्रह्म सलोकतां ॥ यश्चाप्सु वरुणः स पुनात्वघ-मर्षणः ॥ इति सम्यक् स्नापयित्वा ॥ देवसन्निधौ कौतुकं विसर्जयेत् ॥ कर्मांगं यथाशक्ति माहेश्वरान् भोजयेत् ॥ इति चौलप्रयोगः ॥

हरॐ अथ विद्यारंभविधिः ॥

पंचमे वर्षे अक्षरलेखनारंभ उत्तरायणे कार्यं ॥ अत्र कुंभस्थः

स्पर्श करून ते केश शकृत्पिंडांत ठेवून नंतर कुमाराच्या मातोश्रीनें माता नसली तर स्वतः कुमारानें "उस्वाय०" मंत्रानें ते केश उंबराच्या किंवा दर्भाच्या मुळाशीं ठेवावे. नंतर अघमर्षण स्नान लालावें. नंतर "हिरण्यशृंगं०" पासून सपुनात्वघमर्षणः पर्यंत मंत्र ह्मणून चांगलें स्नान घालावें. नंतर देवासन्निध, कंकण सोडावें कर्मांग माहेश्वर भोजन घालावें. (हा चौलप्रयोग संपला).

अथ विद्यारंभः ॥

पांचव्या वर्षी उत्तरायणांत अक्षरें लिहिण्यास सुरवात करावींत. तेव्हां कुंभरा-

सूर्यो वर्ज्यः ॥ शुक्लपक्षः शुभः प्रोक्तः कृष्णश्चांत्यत्रिकंविना ॥ द्वितीया तृतीया पंचमी दशम्येकादशी द्वादशी त्रयोदश्यः श्रेष्ठाः ॥ अश्विनीमृगार्द्रापुनर्वसुपुष्यहस्तचित्रास्वात्यनुराधाश्रवणधनिष्ठाशततारकारेवत्यो भौमशनिभिन्नवाराश्च शुभाः ॥ विघ्नेशं पार्वतीपरमेश्वरौ सरस्वतीं स्ववेदं सूत्रकारं च पूजयित्वा गुरुं जंगमान् धात्रीं च संपूज्य नत्वा सर्वाः स्त्रियः प्रदक्षिणीकृत्य प्रणवपूर्वकमक्षरमारभेत् ॥ ततो गुरुं नत्वा देवता विसर्जयेत् ॥ ततोत्र भुवनमातः सर्ववाङ्मयरूपेणागच्छागच्छेति सरस्वत्यावाहनमंत्रः ॥ प्रणवेन षोडशोपचारार्पणम् ॥

अथ वीरशैवदीक्षाविधिर्लिख्यते ॥

उक्तकाले आचार्यः पूर्वेद्युः कृतनित्यक्रियः मंगलस्नानं कृत्वा स्वलंकृतो दर्भपाणिः शुचिर्भूत्वा बटोः परिधानार्थं शुक्लमीषद्धौतं

शींत सूर्य असतां वर्ज्य समजावें. शुक्ल पक्ष शुभ होय ! व कृष्ण पक्ष शेवटल्या तीन तिथि (१३–१४–३०) सोडून शुभ होय ! (२–३–५–१०–११–१२ १३) या तिथी श्रेष्ठ होत ! अश्विनी, मृग, आर्द्रा, पुनर्वसु, पुष्य, हस्त, चित्रा, स्वाती, अनुराधा, श्रवण, धनिष्ठा, शततारका, रेवती—हीं नक्षत्रें;—मंगळ व शनिवार सोडून बाकीचे वार—हीं शुभ होय. विघ्नेश (गणेश), पार्वती परमेश्वर, सरस्वती, गुरु, धात्री, व जंगम यांची पूजा करावी. नंतर त्यांस नमस्कार करून सर्व स्त्रियांना प्रदक्षिण नमस्कार करावा; व यानंतर प्रणवपूर्वक सर्व अक्षरें शिकविण्यास प्रारंभ करावा. नंतर गुरूंस नमस्कार करून देवतांचें विसर्जन करावें. नंतर "अत्र भुवनमातः सर्ववाङ्मयरूपेणागच्छागच्छ" हा सरस्वत्यावाहनमंत्र ह्मणावा. नंतर प्रणवानें षोडशोपचार पूजा करावी (सरस्वतीची).

॥ अथ शिवदीक्षासंस्कारः ॥

मागील दिवशीं नित्यकर्में सर्व करून आचार्यानें उक्त काळीं मंगलस्नान करून, चांगला अलंकृत होऊन, हातांत दर्भ घेऊन, शुचिर्भूत होऊन, बटूनें धारण करण्यास्तव–शुक्ल, व थोडेसें धुतलेलें, नूतन, दशा (कांठ) असलेलें, व दुसऱ्यांनीं

नवं सदशं परेणाधत्तं वस्त्रं उत्तरीयार्थं च काषायवस्त्रं शिवलिंगं मौंजीं मेखलां च पालाशमव्रणमृजुं सौम्यदर्शनं वटोः केशसंमितं साग्रं दंडं कौपीनं तद्बंधनसूत्रं भिक्षाभाजनं च संपाद्य स्वलंकृतायां गोमयेनोपलिप्तभूमौ प्राङ्मुख उपविश्य देशकालौ संकीर्त्य दीक्षयितृत्वादिसिद्ध्ये कृच्छ्राण्याचरिष्ये इति संकल्प्य ॥

एकस्मिन्पात्रे यथाशक्ति द्रव्यं निधाय माहेश्वरसंनिधिं गत्वा अशेषे हे परिषत् मदीयां विज्ञापनामवधार्य मया समर्पितामिमां सौवर्णीं अल्पीयसीमपि यथोक्तं दक्षिणामिव स्वीकृत्य मामनुगृहाण इति माहेश्वरान्संप्रार्थ्य ॥ तत्पात्रं तत्पुरतः निक्षिपेत् ॥ माहेश्वरास्तु अनुगृण्हामः इति प्रतिब्रूयुः ॥ ततः कुमारस्तु तथैव मम बाल्ये वयसि अज्ञानतः पित्राद्युपेक्षया च संभावितानां पापानामपनोदनार्थं जननीस्तन्यपानसहभोजनोच्छिष्टभोजनपर्युषितभोजननिंदितग्रहान्नभोजनसजातीयविजातीयसहचरक्रीडासल्लापानि यतमूत्रोत्सर्जन तत्त-

---

धारण न केलेलें वस्त्र,—उत्तरीयार्थ काषायवस्त्र, शिवलिंग, मौंजी, मेखला (कंबरदोटा; करदोटा) व्रण (गांठी) नसलेला व सरळ, व सुंदर असा पालाशदंड, बटूच्या केसांइतका व साग्र दंड कौपीन (सरळ दंड लंगोटी), त्याचें बंधनसूत्र, व भिक्षापात्र,—हीं घेऊन, चांगल्या अलंकृत केलेल्या, गोमयानें सारविलेल्या भूमीवर पूर्वमुख बसून, देशकालादिकांचे संकीर्तन करून, "दीक्षयितृत्वादिसिद्ध्ये कृच्छ्राण्याचरिष्ये " असा संकल्प करावा.

एका पात्रामध्यें यथाशक्ति द्रव्य ठेवून माहेश्वरांजवळ जाऊन अशी त्यांस प्रार्थना करावी कीं:— " हे सर्व सभेंतील लोकहो! माझी विज्ञापना श्रवणकरा. मीं अर्पण केलेल्या ह्या थोड्याशाही सुवर्णरूप दक्षिणेचा स्वीकार करून मजवर आपण अनुग्रह करावा." असें बोलून तें पात्र त्यांजपुढें ठेवावें. माहेश्वर प्रत्युत्तर करितात कीं:— "अनुग्रह करितों" ० नंतर कुमारानें असें ह्मणावें कीं:— "माझ्या लहान वयामध्यें अज्ञानानें पित्रादिकांची जी उपेक्षा झाली असेल तिचा दोष, जननीचें स्तन्यपान, मिळून जेवणें, उच्छिष्ट भोजन, शिळें अन्न खाणें, निंद्य गृहीं भोजन करणें,—सजातीय, विजातीय, व सहचर यांच्याशीं क्रीडा, अगर संभाषण

त्कालशौचाभावमौनाभावप्रभृतीनां संभावितानां पापानामपनोद-नार्थं यथाशक्ति निश्चित्य मामनुगृह्णंतु भवंतः इति वदेत् ॥ माहेश्वराः अनुगृण्हामः इति प्रतिब्रूयुः ॥ ॥ अथ स्वस्तिवाचनादीनां संकल्पः ॥ यजमानः आचम्य शुचिर्भूत्वा मंगलसंभारं संभृत्य स्वलंकृते गृहे गोमयेनोपलिप्तभूमौ स्वोत्तरच्छदे भद्रासने उदङ्मुख उपविश्य स्वदक्षिणपार्श्वे संस्कार्यं उदङ्मुखमुपविश्य प्राणानायम्य देशकालावनुकीर्त्य अस्यां शुभतिथौ अस्य कुमारस्य द्विजत्वसिध्द्या वेदाध्ययनाधिकारार्थं शिवदीक्षाख्यं कर्म करिष्ये तदंगगणेशपूजनपूर्वकं स्वस्तिवाचनांकुरार्पणनांदीमंटपदेवताप्रतिष्ठाकुलदेवतास्थापनानि च करिष्ये इति संकल्प्य ॥

गणानां त्वा गणपति ँ हवामहे कविं कवीनामुपमश्रवस्तमं। ज्येष्ठराजं ब्रह्मणां ब्रह्मणस्पतआनःशृण्वन्नूतिभिः सीदसादनं॥ भूः गणपतिं आवाहयामि। भुवः गणपतिं आवाहयामि। स्वः गणपतिमावाहयामि ॥ इत्यावाह्य॥ नवशक्तिपूजां करिष्ये ॥ तीव्रायै नमः। ज्वालिन्यै नमः। नंदायै नमः। भोगदायिन्यै नमः । कामरूपिण्यै नमः । उग्रायै नमः। तेजोवत्यै नमः। सत्यायै नमः। विघ्ननाशिन्यै नमः। ॐ नमो भगवते सकलगुणात्मकशक्तियुताय महागणाधीश्वराय यो-

---

करणें, अनियतमूत्रोत्सर्जन करणें, त्या त्या काळीं शौच न करणें, मौन वेळेवर न राखणें, इत्यादि पापांचा दोष,—यांचा यथाशक्ति विचार व निर्णय करून—त्या त्या पापक्षालनाकरितां मजवर आपण अनुग्रह करावा.'' माहेश्वरांनींही "कां होईना! आह्मीं अनुग्रह करितों'' असें ह्मणावें.

आतां स्वस्तिवाचनादिकांचा संकल्प सांगतों. यजमानानें आचमन करून शुचिर्भूत होऊन, मंगलपोषाक धारण करून, चांगलें अलंकृत केलेल्या गृहीं, गोमयानें सारविलेल्या भूमीवर, आपल्या उत्तरेकडे, भद्रासनावर उदङ्मुख (उत्तरमुख) बसून आपल्या दक्षिणपार्श्वीं संस्कार करून, पुनः उत्तरमुख बसून, प्रणायाम करून देशकालादिकांचे अनुकीर्तन करून, "अस्यां शुभतिथौ०" इत्यादि (मुळांत पाहावें) संकल्प करावा.

गपद्मपीठात्मने नमः सुवर्णपीठं कल्पयामि । "स्वात्मसंस्थमजं शुद्धं त्वामद्य गणनायक ॥ आरण्यमिव हव्याशमूर्तिमावाहयाम्यहम्" ॥ ॐ भूर्भुवःस्वरों ॥ सशक्तिसांगसायुध सवाहन सपरिवार महागणाधीश्वर अत्रागच्छागच्छ । आवाहयामि आवाहितो भव । स्थापयामि स्थापितो भव । संनिहितो भव । अवकुंठितो भव व्याप्तो भव । वरदो भव । इति षण्मुद्राः प्रदर्श्य । एकदंताय विद्महे वक्रतुंडाय धीमहि । तन्नो विघ्नेश्वरः प्रचोदयात् । गां हृदयाय नमः । गीं शिरसे-स्वाहा । गूं शिखायै वौषट् । गैं कवचाय हुं । गौं नेत्रत्रयाय वषट् । गः अस्त्राय फट् । ॐ भूर्भुवस्वरोमिति दिग्बंधः ॥ ध्यानम् ॥ ॥ रक्तो रक्तांगरागः शुककुसुमयुतस्तुंदिलश्चंद्रमौलिर्नेत्रैर्युक्तस्त्रिभिर्वामनकरचरणो बीजपूरात्तवासाः ॥ हस्ताग्रक्लृप्तपाशांकुशरदवरदोनागवक्रोहिभूषो देवः पद्मासनस्थो भवतु नतसुरो भूतये विघ्नराजः" ॥ गं गणपतये नमः इतिजपं कृत्वा ॥ द्वादशनामपूजां करिष्ये ॥ सुमुखाय नमः । एकदंताय नमः । कपिलाय नमः । महागज-कर्णकाय नमः । लंबोदराय नमः । विकटाय नमः । विघ्नराजाय नमः । गणाधिपाय नमः । भालचंद्राय नमः । गजाननाय नमः । धूमकेतवे नमः । सिद्धिविनायकमूर्तये नमः । इति पुष्पाणि समर्पयामि ॥ धूपमाघ्रापयामि ॥ दीपं दर्शयामि ॥ नैवेद्यं समर्पयामि ॥ तांबूलं समर्पयामि । सुवर्णपुष्पं समर्पयामि ॥ **निषुसीद गणपते गणेषु त्वामाहुर्विप्रतमं कवीनाम् । न ऋते त्वत्क्रियते किंचनारे महामर्कं मघवं चित्रमर्च ॥** इति मंत्रपुष्पं समर्पयामि ॥ "वक्रतुंड महाकाय सूर्यकोटिसमप्रभ ॥ निर्विघ्नं कुरु मे देव सर्वे-

---

"गणानां त्वा०" इत्यादि मंत्रांनीं आवाहन करून, "भू:गणपतिं" इत्यादिक मंत्रांनींही त्याचें आवाहन करून, नवशक्तिपूजा करितों असें ह्मणावें.

"तीव्रायै नमः" इत्यादि (मुळांत पाहावें) पूजा करून, "रक्तो रक्तांगरागः०" इत्यादि ध्यान करावें. "गंगणपतये नमः" या मंत्राचा जप करावा. द्वादशनामांची पूजा मग करावी. "सुमुखाय नमः०" इत्यादिक मंत्रांनीं त्यां देवतांची पूजा करावी.

कार्येषु सर्वदा ॥ यस्य स्मृत्या च नामोक्त्या तपोदीक्षाक्रियादिषु ॥ न्यूनं संपूर्णतां याति सद्यो वंद्ये सदाशिवम्'' ॥ इति गणपतिपूजनेन भगवान् श्रीसदाशिवः प्रीतो भवतु ॥ स्वस्तिवाचनम् ॥ ततः ॥ रंगवल्लिकायुक्ते भूतले प्रस्थपरिमितस्य शक्त्या न्यूनस्य वा धान्यस्योपरि दक्षिणोत्तरयोः सुवर्णरजतताम्रमृण्मयान्यतमकलशद्वयमव्रणं मनोहरं अलंकृतं शुद्धपुण्यजलपूरितं सपल्लवं निधाय सूत्रवेष्टितोत्तरकलशे पंचरत्नानि निक्षिपेत् ॥ तदुपरि-विततं सफलं पात्रं निधाय तत्पश्चिमदेशे प्रशस्तान् प्रतिवचनसमर्थान् निषिद्धप्रतिग्रहनिवृत्तान् शुचीन् सोत्तरीयान् पवित्रपाणीन् युग्मान् माहेश्वरान् प्राङ्मुखासने उपवेश्य गंधपुष्पादिभिरभ्यर्च्य यथाचारं सुमुखश्चेत्यादिना गणपतिं स्मृत्वा षोडशोपचारैरभ्यर्च्य उत्तरकलशे देवानावाहयेत् ॥ तद्यथा ॥ "कलशस्य मुखे रुद्रः कंठे विष्णुः समाश्रितः ॥ मूले तत्र स्थितो ब्रह्मा मध्ये मातृगणाः स्मृताः ॥ कुक्षौ तु सागराः सर्वे सप्तद्वीपा वसुंधरा ॥ ऋग्वेदोथ यजुर्वेदः सामवेदो ह्यथर्वणः ॥ अंगैश्च सहिताः सर्वे कलशं तु समाश्रिताः ॥

नंतर रांगोळीनें अलंकृत केलेल्या भूतलावर, प्रस्थभर (धान्याचें माप)—अगर शक्त्यनुसार कमीही—धान्य पसरून, दक्षिण व उत्तर भागीं, सोनें, रुपें, तांबें, अगर माती,—यांपैकीं एकाद्याचे दोन-व्रण नसलेले, सुंदर, अलंकृत, शुद्ध व पुण्यजलानें पूरित, पल्लवांनीं युक्त, असे कलश—घेऊन—ते तेथें ठेवावेत. सूत्रवेष्टित उत्तर भागीं ठेविलेल्या अशा कलशांत पांच रत्नें घालावींत. त्यावर विस्तीर्ण व फलांनीं युक्त असें एक पात्र ठेवून, त्याच्या पश्चिमभागीं, —चांगले, प्रतिवचन देण्यास समर्थ, निषिद्ध दान न घेणारे, शुद्ध, उत्तरीय धारण केलेले, हातांत पवित्र धारण केलेले,—असे दोन माहेश्वर पूर्वमुख आसनावर बसवून, गंधपुष्पादिकांनीं त्यांची पूजा करून, आचाराप्रमाणें, "सुमुखश्च"० इत्यादिकेंकरून गणपतीचें स्मरण करून, षोडशोपचारांनीं त्याची पूजा करून, उत्तर कलशामध्यें देवाचें आवाहन करावें. तें येणेंप्रमाणें:—कलशाच्या मुखीं रुद्र, कंठीं विष्णु, मूलीं ब्रह्मा, व मध्याच्या ठायीं सर्व मातृगण आहेत असें जाणावें. कुक्षीमध्यें सर्व सागर व सप्तद्वीपवती पृथ्वी आहे असें समजावें. ऋग्वेद, यजुर्वेद, सामवेद व अथर्वण-

गायत्री चैव सावित्री शांतिः पुष्टिकरी तथा ॥ आयांतु मम शांत्यर्थं दुरितक्षयकारकाः ॥ अनन्याश्चिंतयंतो मां ये जनाः पर्युपासते ॥ तेषां नित्याभियुक्तानां योगक्षेमं वहाम्यहं ॥ सर्वमंगलमांगल्ये शिवे सर्वार्थसाधके ॥ शरण्ये त्र्यंबके देवि नारायणि नमोस्तुते ॥ तदेव लग्नं सुदिनं तदेव ताराबलं चंद्रबलं तदेव ॥ विद्याबलं दैवबलं तदेव गौरीपते तेंऽघ्रियुगं स्मरामि" ॥ इतीष्टदेवतां नत्वा ॥ ॐ दुर्गायै नमः क्षेत्रपालाय नमः । मात्रे नमः ॥ पित्रे नमः । आचार्येभ्यो नमः । इष्टदेवतायै नमः ॥ सर्वेभ्यो माहेश्वरेभ्यो नमः ॥ इति नत्वा ॥ प्राणानायम्य । देशकालौ संकीर्त्य । दीक्षाकर्म कर्तुमादौशुद्धिवृद्ध्युभ्युदयसिद्धिद्वारा परमेश्वरप्रीत्यर्थं माहेश्वरैः सह स्वस्तिपुण्याहवाचनं करिष्ये ॥ —इति संकल्प्य ॥ ततः सर्वे माहेश्वराः प्राङ्मुखास्तिष्ठेयुः । तद्दक्षिणतः कर्ता उत्तरकलशं बिभ्रन्नुदङ्मुखस्तिष्ठेत् ॥ अथ कर्ता आपइत्युक्त्वा. शिवा आपः संतु । इति माहेश्वरान् वाचयित्वा । गंधा इत्युक्त्वा । सुगंधाः पांतु इति वाचयित्वा सुमनसइत्युक्त्वा । सौमनस्यमस्त्विति वाचयित्वा । अक्षताइत्युक्त्वा । अक्षतं चारिष्टं चास्त्विति वाचयित्वा ।

वेद—हे सर्व अंगप्रत्यंगांसह कलशामध्यें वास करितात. गायत्री, सावित्री, शांति व पुष्टिकरी—या विघ्नविनाशना देवी माझ्या शांत्यर्थ येवोत ! अनन्य भक्तीनें जे माझी उपासना करितात, त्या नित्ययुक्त भक्तांचा सर्व योगक्षेम मीं आपल्या शिरावर घेतों. सर्व मंगल वस्तूंनाही मांगल्य देणारे, शिवे, सर्व अर्थातें साध्य करून देणारे, शरण्ये, त्र्यंबके हे नारायणी देवि, तुजला माझें नमन असो—"तदेव लग्नं"० इत्यादिकेंकरून इष्टदेवतांना नमन करावें "ॐ दुर्गायै नमः" इत्यादिकेंकरून नमस्कार करावा. नंतर प्राणायाम करून, देशकालादिकांचें संकीर्तन करून "दीक्षाकर्मकर्तुं" इत्यादि संकल्प करावा.

नंतर सर्व माहेश्वर पूर्वमुख राहातील. त्यांच्या उजवीकडे कर्त्यानें उत्तर कलश हातीं घेऊन उत्तरमुख होऊन उभें राहावें. नंतर कर्ता "आपः" असें ह्मणून, "शिवा आपःसंतु" असें माहेश्वरांकडून वदवावें. "गंधाः" असें ह्मणून "गंधाःपांतु" असें ह्मणवावें. "सुमनसः" असें ह्मणून "सौमनस्यमस्तु" असें वदवावें. "अक्षताः"

तांबूलानि पांतु । ऐश्वर्यमस्तु । दक्षिणाः पांतु । बहुधेयं चास्तु इति-वाचयित्वा । तं कलशं पूर्ववन्निधाय दक्षिणं जानुं भूमौ निपात्यो-दङ्मुखः । श्रद्धयाग्निः समिध्यते श्रद्धया पूयते हविः । श्रद्धां भगस्य मूर्धनि वचसा वेदयामसि । प्रियꣳश्रद्धे ददतः प्रियꣳश्रद्धे दिदासतः । प्रियं भोज्येषु यज्वसु इदं म उदितं कृधि । श्रद्धाꣳदेवा यजमाना वायुगोपामु-पासते ॥ इति

इति जपित्वा पुनस्तं कलशमादायोत्थायोदङ्मुखो मनः समाधी-यतां । इत्युक्त्वा समाहितमनसः स्मः इति तैरुक्ते । प्रसीदंतु भवंतः इत्युक्त्वा । प्रसन्नाः स्मः इति तैरुक्ते सर्वैः सह शांतिरस्तु । पुष्टिरस्तु । तुष्टिरस्तु । वृद्धिरस्तु । अविघ्नमस्तु । आयुष्यमस्तु आरोग्यमस्तु । स्वस्ति शिवं कर्मास्तु । कर्मसमृद्धिरस्तु । धर्मसमृद्धिरस्तु । पुत्रसमृ-द्धिरस्तु । वेदसमृद्धिरस्तु । शास्त्रसमृद्धिरस्तु । धनधान्यसमृद्धिरस्तु । इष्टसंपदस्तु । इति पंचदश वाक्यान्युक्त्वा ॥ स्वयं कर्मदेवतात्मको भगवान् शिवः प्रीयतामित्युक्त्वा । प्रीयतां भगवान् कर्मदेवतात्मकः शिवः इति तैर्वाचयित्वा । पुण्याहं वाचयिष्येहमित्युक्त्वा । वाच्यता-मिति तैरुक्ते । उद्गातेवशकुनेसामगायसि ब्रह्मपुत्रइव स-

---

असें ह्मणून, "अक्षतंचारिष्टंचास्तु" असें वदवावें "तांबूलानि पांतु" इत्यादि वदवून तो कलश पूर्ववत् ठेवून दक्षिण (उजवा) गुडघा भूमीवर ठेवून उत्तरमुख होऊन खालील मंत्र जपावा:—"श्रद्धयाग्निः" इत्यादि (मुळांत पहावें.)

याप्रमाणें जप करून पुनः तो कलश आणून उठून उत्तरमुख होऊन "मन शांत करावें," असें आपण माहेश्वरांस ह्मणावें "समाहितमनसःस्मः" असें ते ह्मणतील.

[आपण ह्मणावें	माहेश्वर ह्मणतील]
"प्रसीदंतु भवंतः"	"प्रसन्नाःस्मः"
"सर्वैःसह शांतिरस्तु" इत्यादि १५ वाक्यें ह्मणावींत.	"स्वयंकर्म०" इत्यादि वाक्यें— ह्मणावींत.
"पुण्याहं वाचयिष्ये.	"वाच्यताम्"

याप्रमाणें उत्तर प्रत्युत्तरें झाल्यानंतर "उद्गातेव शकुने०" इत्यादि ऋचा

वनेषु श॰ँसिसि। ऋषे(व)वाजी शिशुमतीरपीत्यासर्वतोनः शकुने भद्रमावद । विश्वतोनः शकुने पुण्यमावद । इतिऋचं सर्वैःसह पठित्वा । ॐ पुण्याहं भवंतो ब्रुवंत्विति स्वयं मंद्रस्वरेणोक्त्वा । माहेश्वरैरेव पुण्याहमिति तथोक्ते । पुनरेव मध्यस्वरेणोक्त्वा । तथैव तैरुक्ते । पुनरेवोच्चैःस्वरेणोक्त्वा । तथैव तैरुक्ते । स्वस्ति न इंद्रो वृद्धश्रवाः स्वस्तिनः पूषा विश्ववेदाः । स्वस्तिनस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः स्वस्तिनो मघवा धात्विंद्रः । इति ऋचं सर्वैः सह पठित्वा ॥ ॐ स्वस्तिभवंतो ब्रुवंत्विति पूर्ववदुक्त्वा दीक्षाकर्मणः स्वस्तीति तैरुक्ते । स्वस्तिदीक्षाकर्मणे भवंतो ब्रुवंत्विति करिष्यमाणकर्मनाम पूर्ववदुक्त्वा । दीक्षाकर्मणे स्वस्तीति तैरुक्ते। ऋद्ध्यामस्तोम॰ँसनुयाम वाजमानो मंत्र॰ँसरथे होपयातं । यशोन पक्वं मधु गोष्वंतराभूतांशो अश्विनोः काममप्राः इति ऋचं सर्वैःसह पठित्वा ऋद्धिंभवंतो ब्रुवंत्विति पूर्ववदुक्ते ॐ ऋद्ध्यतामिति तैस्तथैव प्रत्युक्ते। सामात्यः प्राङ्मुख उपविश्य । ततो माहेश्वराः प्राङ्मुखमुपविश्य तदृद्धिकलशोदकं विशाले ताम्रादिपात्रे निनीय यजमानं सामात्यं मंत्रैरभिषिंचेयुः । तेच मंत्राः ॐतत्सवितुर्वरेण्यं विश्वामित्रः

सर्वांसह पठण कराव्या. "ॐ पुण्याहं भवंतो ब्रुवंतु" असें स्वतः मंद्र (गंभीर व मंद) स्वरानें ह्मणून, "पुण्याहः" असें माहेश्वरांकडून ह्मणवावें. नंतर याचप्रमाणें मध्यम स्वरानें व उच्चस्वरानेंही ह्मणावें "स्वस्ति न इंद्रो०" इत्यादि ऋचा, नंतर, सर्वांसह ह्मणाव्या. "ॐ स्वस्ति भवंतो ब्रवंतु" असें आपण ह्मणावें. "दीक्षाकर्मणः स्वस्ति" असें त्यांनीं ह्मणावें. "स्वस्ति दीक्षाकर्मणे भवंतो ब्रुवंतु" असें पूर्वींप्रमाणें ह्मणावें. "दीक्षाकर्मणे स्वस्ति" असें त्यांनीं ह्मणावें नंतर, "ऋद्ध्यामस्तोम॰ँसनुयाम०"इत्यादि ऋचा सर्वांसह ह्मणाव्या. "ऋद्धिं भवंतो ब्रुवंतु" असें आपण ह्मणावें. "ऋद्ध्यताम्" असें त्यांनीं प्रत्युत्तर दिल्यानंतर अमात्यांसह पूर्वमुख बसून, नंतर महेश्वरांनींही पूर्वमुख बसवून, तदृद्ध्यर्थ असलेलें कलशोदक विशाल अशा ताम्रपात्रामध्यें घालून अमात्यांसह यजमानास मंत्रांनीं अभिषेक करावा. ते मंत्र येणेंप्रमाणें:—"ॐ तत्सवितुः०" इत्यादिक (मूळांत पहावें). इत्यादिक मंत्रांनीं

सविता गायत्री । आपोहिष्ठेति नवर्चस्यांबरीषः । सिंधुद्वीपआपो गायत्री । पंचमीवर्धमाना सप्तमी प्रतिष्ठे त्ये द्वे अनुष्टुभौ । आपोहिष्ठा मयो भुवस्तान ऊर्जे दधातन । महेरणाय चक्षसे । योवः शिवतमो रसस्तस्य भाजयते ह्नः । उशतीरिवमातरः । तस्मा अरंगमामवो यस्य क्षयाय जिन्वथ । आपो जनयथाचनः ॥ शंनो देवीरभिष्टय आपोभवंतु पीतये । शंयोरभिस्रवंतुनः । देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णोहस्ताभ्यामश्विनोर्भैषज्येन तेजसे ब्रह्मवर्चसायाभिषिंचामि । देवस्यत्वा सवितुः प्रसवेश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णोहस्ताभ्यां सरस्वत्यै भैषज्येन वीर्याभावाद्यायाभिषिंचामि । देवस्यत्वासवितुः प्रसवेश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णोहस्ताभ्यां इंद्रस्येंद्रियेण श्रियै यशसे बलायाभिषिंचामि ॥ अमृताभिषेकोस्तु इति सपल्लवैरभिषिंचेयुः ॥ ततः सुवासिनीभिः नीराजनं कार्यं ततो माहेश्वराणां वैदिकाशिषो ग्राह्या इति पुण्याहवाचनम् ॥

॥ अथ नांदी ॥ तंडुलपूरितपात्रे फलं निधाय चतुर्विंशति माहेश्वराराधनपरिमितं हिरण्यं दद्यात् ॥ तद्यथा ॥ देशकालौ संकीर्त्य अस्यां शुभतिथौ दीक्षिष्यमाणस्तदादौ नांदीशोभनदेवताप्रीत्यर्थं नांदीसमाराधनं करिष्ये इति संकल्प्य ॥ श्रीनंदिभृंगिरिटिवीरकवीरभद्र पुष्पदंतचंडाभरणदंडपाणिचंडेश्वरदारुकरेणुकविकर्णविजयकर्णघंटाकर्णरेणुकर्णगोकर्णरेवणसिद्धमरुळसिद्धएकोरामाराध्यपंडिताराध्यसुकेतुरुरुउपमन्युभृगुदधीचिगौतमादिप्रमथगणान् पुरातनभक्तमहागणा-

---

हातीं पानें घेऊन अभिषेक करावा. नंतर सुवासिनींनीं नीराजन करावें. नंतर माहेश्वरांकडून वैदिक आशीर्वाद ग्रहण करावेत. ॥ इति पुण्याहवाचनम् ॥

॥अथ नांदी ॥ तांदुळानें भरलेल्या पात्रामध्यें कलश ठेवून २४ माहेश्वरांच्या आराधनांस पुरेसें हिरण्य द्यावें. तें येणेंप्रमाणें:—देशकालांचें संकीर्तन करून "अस्यां शुभतिथौ०" इत्यादिक संकल्प करावा. नंतर, "श्रीनंदी, भृंगिरिटि," इत्यादिकांनीं

नत्रावाहयामि । नंद्यादिमहागणाः सायुधाः सशक्तयः सपरिवाराः समागत्यात्र पूजां भवंतो गृह्णंतु इति विज्ञाप्य । अष्टविधार्चनं कुर्यात् ॥ "हिरण्यगर्भगर्भस्थं हेमबीजं विभावसोः ॥ अनंतपुण्यफलदमतश्शांतिं प्रयच्छ मे ॥" अनेन हिरण्येन नांदीशोभनदेवताः प्रीयंताम् इति द्रव्यं दद्यात् ॥ चतुर्विंशतिमाहेश्वराराधनं कुर्यात् इति ॥ नांदीविधानम् ॥

अथांकुरार्पणम् ॥ प्राणानायम्य देशकालौ संकीर्त्य दीक्षाकर्मसाफल्यनिरंतरशुभत्वसिद्धिद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थमंकुरार्पणं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य ॥ शुद्धभूमिं गोमयेनोपलिप्य ॥ रंगवल्यादिभिरलंकृत्य । तत्र सिताक्षतान् प्रकीर्य किंचिद्गंभीरं नववेणुपात्रं सूत्रेणावेष्ट्य तदेव पालिकात्वेन संस्थाप्य वल्मीकमृदं ह्रदपंकं शुष्कगोमयचूर्णं तत्र निक्षिप्य पालिकामूलं श्वेततंडुलैः पूरयित्वा दूर्वांकुराश्वत्थशिरीषबिल्वपत्राणामुपरि शुभे मुहूर्ते तत्पात्रं निक्षिप्य तत्र सितरक्तहरिद्वर्णादिपुष्पाण्यवकीर्य मध्यादिपंचस्थानेषु ईशानादिपंचमूर्तीन् पूजयेत् ॥ षोडशोपचारैः पंचमूर्तीन् सम्यगभ्यर्च्य पालिकाप-

---

विज्ञापना करून प्रमथ गणांचें अष्टविध अर्चन (पूजा) करावें. "हिरण्यगर्भ०" इत्यादिकांनीं "या सुवर्णानें नांदीशोभनदेवता संतुष्ट होवो" असें ह्मणून द्रव्य द्यावें; व नंतर २४ माहेश्वरांची यथाविधि पूजा करावी. ॥ इति नांदीविधानम् ॥

॥ अथ अंकुरार्पणम् ॥ प्राणायाम करून देशकालादिक संकीर्तन करून "दीक्षाकर्म०"—इत्यादि संकल्प करावा. शुद्ध भूमि गोमयानें सारवून, रांगोळीनें अलंकृत करून, तेथें पांढऱ्या अक्षता टाकून, किंचित् गंभीर असें नूतन वेणूचें (वेळू; बांबू) पात्र घेऊन, त्यास सुताचें आवेष्टन (गुंडाळणें) करून, तेंच "पालिका" (बोळकीं) आहे असें समजून त्याची स्थापना करावीं. वारुळाची माती, सरोवरांतील कमळ, व शुष्क गोमयाचें चूर्ण, तेथें घालून "पालिकेचें मूळ श्वेत तांदुळांनें भरून, दूर्वांकुर, अश्वत्थ (पिंपळ) ,शिरीष, व बिल्व–यांच्या पानांवर शुभ मुहूर्तीं तें पात्र ठेवून तेथें पांढरीं, तांबडीं, पिंवळीं, इत्यादि प्रकारचीं फुलें टाकावींत. मध्य आदिपंचस्थानीं, नंतर, ईशानादि पंचमूर्तींची पूजा करावी.

श्चिमतः प्राङ्मुखस्तिष्ठन्नुपतिष्ठेत्।"दिशांपतीन्नमस्यामि सर्वकामफलप्रदान्॥ कुर्वंतु सततं कर्म कुर्वंतु सततं शुभम्॥"

॥ ततः ॥ व्रीहिमुद्गचणकतिलगोधूमपंचधान्यानि तोयेन प्रक्षाल्य ईशान्यादि पंचस्थानेषु समंत्रकं वापयेत्॥ तत्र ईशानादिपंचब्रह्ममंत्राः। इत्यंकुरार्पणम्॥

अथ मंटपदेवताप्रतिष्ठा ॥ अथ सर्वैरनुज्ञाय। याजाता ओषधयो देवेभ्यस्त्रियुगंपुरा। तासांपर्वराभ्यासं परिस्तरमाहरन्॥ मंदामिबभ्रूणामहꣳ शतंधामानि सप्तच शतंवो अंबधामानि सहस्रमुतवोरुहः॥ अथशतकृत्वो यूयमिमं मे अगदं कृत। पुष्पावतीः प्रसूवतीः फलिनीरफलाउत। अश्वाइव सजित्वरीः वीरुधः पारयिष्णवः। याः फलिनीर्याअफला अपुष्पा याश्च पुष्पिणीः। बृहस्पतिप्रसूतास्तानो मुंचंत्वꣳहसः। इतिमंटपोपरि अक्षतान्निक्षिप्य। अथ शतरुद्रानावाहयेत्॥ तदेवमिंद्रदिशि॥ त्रातारमिंद्रमवितारमिंद्रंहवेहवेꣳसुहवꣳशूरमिंद्रं।हुवेनु (म) शक्रं पुरुहूतमिंद्रꣳ स्वस्तिनो मघवा धात्विंद्रः। अनेनेंद्रं। कपिलेशाय नमः। अजाय नमः। वद्धाय नमः। वज्रदेहायनमः। प्रमर्दनाय नमः। विभूतये नमः। अव्ययाय नमः। शास्त्रेनमः। पिनाकिने नमः। त्रिदशाधिपाय नमः।

षोडशउपचारांनीं पंचमूर्तींची चांगली पूजा करून पालिकेच्या पश्चिमभागीं पूर्वमुख राहून उपस्थान (पूजा) करावें. "दिशांपती०" इत्यादि ह्मणावें. नंतर, व्रीहि, (एक प्रकारचें भात) मूग, तीळ, गहूं—हीं पांच धान्यें पाण्यानें धुवून, ईशान्यादि पंचस्थानीं समंत्रक पेरावींत. ते ईशानादि पंच ब्रह्ममंत्र होत!
॥ इति अंकुरार्पणम्॥

॥ अथ मंटपदेवताप्रतिष्ठा ॥

सर्वांची संमति घेऊन "याजाता ओषधयो०" इत्यादि (मूळांत पहावें) मंत्रांनीं मंडपाच्या वर अक्षता घालाव्यात. नंतर १०० रुद्रांचें आवाहन करावें; तें असें:— (पूर्व दिशेस) "त्रातारमिंद्र०" इत्यादि मंत्रानें इंद्राचें आवाहन; व "कपिलेशाय-

इंद्रवीर्या इंद्रपूजिताः हे दशरुद्राः सवाहनाः सशक्तयः सपरिवाराः समागत्यात्र मंटपे मत्कृतानशेषोपचारान्स्वीकृत्य प्रसीदंतु भवंतः । इत्यावाह्य ॥ पूजयेत् ॥ अथाग्नेय्यां दिशि । त्वंनो अग्ने वरुणस्य विद्वान् देवस्य हेडो वयासि सीष्ठाः ॥ यजिष्ठोवन्हितमः शोशुचानो विश्वाद्वेषा ँ सिप्रमुमुग्ध्यस्मत् ॥ अनेनाग्निमावाह्य ॥ अग्निवीर्याय नमः । हुताशिने नमः ॥ पिंगलाय नमः । खादकाय नमः । हराय नमः । ज्वलाय नमः । दहनाय नमः । बभ्रवे नमः । भस्मांतकाय नमः । क्षयांतकाय नमः अग्निवीर्याः अग्निपूजिताः हे दशरुद्राः इत्यादि पूजांतं पूर्ववत् ॥ अथ यमदिशि ॥ सुगंनः पंथामभयंकृणोतु । यस्मिन्नक्षत्रे यमयेति राजा । यस्मिन्नेनमभ्यषिंचंत देवाः । तदस्य चित्र ँ हविषा यजाम इति यमं । तत्र । विधात्रे नमः । कर्त्रे नमः । धात्रे नमः । श्रीकामाय नमः । सर्वनियोक्त्रे नमः । याम्येशाय नमः । रमेशाय नमः । संयोक्त्रे नमः । हराय नमः । यमपूजिता यमवीर्या हे दशरुद्राः । इत्यादि पूजांतं पूर्ववत् ॥ अथ नैर्ऋत्यां दिशि ॥ असुन्वंतमयजमानमिच्छस्तेनस्तेत्यांतस्करस्यान्वेषि । अन्यमस्मदिच्छसात इत्यानमोदेवि निर्ऋते तुभ्यमस्तु । अनेन निर्ऋतिं आवाह्य । तत्र । नैर्ऋतेशाय नमः वरुणाय नमः । हंत्रे नमः । क्रूरदृष्टये नमः । भयानकाय नमः । ऊर्ध्वकेशाय नमः । विरूपाक्षाय नमः । धूम्राय नमः लोहिताय नमः । दंष्ट्रकाय नमः ।

नमः०" इत्यादिकांच्या योगें इंद्रपूजित. दशरुद्रांस आवाहन करून, त्यांचीं पूजा करावी. (आग्नेय दिशेस) "त्वं नो अग्ने०" इत्यादिकांनें अग्नीचें आवाहन; व "अग्निवीर्याय नमः०" इत्यादिकांनीं पूर्ववत् अग्निपूजित दशरुद्रांचें आवाहन करून पूजा करावी. (दक्षिण दिशेस) "सुगं नः पंथामभयं०" इत्यादि मंत्रांनीं यमाचें आवाहन; व "विधात्रे नमः०" इत्यादिकांनीं यमपूजित दशरुद्रांचें आवाहन, करून त्यांची पूर्ववत् पूजा करावी (नैर्ऋत्य दिशेस) "असुन्वंत०" इत्यादि मंत्रानें निर्ऋतीचें आवाहन, व "नैर्ऋतेशाय नमः०" इत्यादिकांनीं निर्ऋतिपूजित

नैर्ऋतिवीर्याः नैर्ऋतिपूजिताः हे दशरुद्राः । इत्यादि पूजांतं पूर्ववत् ॥ अथ वरुणदिशि ॥ तत्वायामि ब्रह्मणा वंदमानस्तदाशास्ते यजमानो हविर्भिः । अहेडमानो वरुणेह बोध्युरुश ँ स-मान आयुः प्रमोषीः ॥ अनेन वरुणमावाह्य ॥ बलाय नमः । अतिबलाय नमः । पाशहस्ताय नमः । महाबलाय नमः । श्वेताय-नमः । जयभद्राय नमः । दीर्घबाहवे नमः । बलांतकाय नमः । वड-वामुखाय नमः । भैरवाय नमः । वरुणवीर्या वरुणपूजिताः हे दशरु-द्राः । इत्यादिपूजांतं पूर्ववत् ॥ अथ वायव्यदिशि ॥ आनो नियु-द्भिः शतिनीभिरध्वरं । सहस्रिणीभिरुपयाहि यज्ञं । वायो अस्मिन् हविषमादयस्व । यूयं पातु स्वस्तिभिः सदानः ॥ इत्यनेन वायुमावाह्य ॥ अत्र ॥ शीघ्राय नमः । लघवे नमः । वायुवेगाय नमः । सूक्ष्माय नमः । तीक्ष्णाय नमः । भयंकराय नमः । पंचात्मकाय नमः । पंचशिखाय नमः । कपर्दिने नमः । मेघ-वाहनाय नमः । वायुवीर्याः वायुपूजिताः हे दशरुद्राः इत्यादि पूजांतं पूर्ववत् ॥ अथ कुबेरदिशि ॥ वय ँ सोमव्रते तव मनस्तनूषु बिभ्रतः । प्रजावंतः सचेमहि । इंद्राणी देवी सुभगा सुपत्नी । इत्यनेन कुबेरमावाह्य ॥ तत्र ॥ निधीशाय नमः । रूप-वते नमः । धन्याय नमः । सौम्याय नमः । शांताय नमः । जटा-धराय नमः । कामप्रसादाय नमः । लक्ष्मीशाय नमः । प्रकाशाय नमः । इंदुयक्षपाय नमः । कुबेरवीर्या कुबेरपूजिताः हे दशरुद्राः

दशरुद्रांचें आवाहन करून त्यांची पूर्ववत् पूजा करावी. (पश्चिमदिशेस) "तत्वा यामि०" इत्यादि मंत्रांनीं वरुणाचें आवाहन; व "बलाय नमः०" इत्यादिकांनीं वरुणपूजित दशरुद्रांचें आवाहन करून त्यांची पूजा करावी. (वायव्य दिशेस) "आनो नियुद्भिः०" इत्यादि मंत्रानें वायूचें आवाहन; व "शीघ्राय नमः०" इत्या-दिकांनीं वायुपूजित दशरुद्रांचें आवाहन करून त्यांचीं पूर्ववत् पूजा करावी (उत्तर दिशेस) वय ँ सोमव्रते०" इत्यादि मंत्रानें कुबेराचें आवाहन करून व "निधीशाय नमः" इत्यादिकांनीं कुबेरपूजित दशरुद्रांचें आवाहन

इत्यादि पूजांतं पूर्ववत् ॥ अथ ऐशानदिशि ॥ तमीशानं जगतस्तस्थुषस्पतिम् । धियं जिन्वमवसे हूमहे वयम् । पूषानो यथावेदसामसद्वृधे । रक्षितापायुरदब्धस्वस्तये । इत्यनेन ईशानमावाह्य ॥ तत्र ॥ ईशानाय नमः । विश्वेशाय नमः । ज्ञानवते नमः । मातृपिंगलाय नमः । भूतपालाय नमः । अजाय नमः । वलये नमः । मित्राय नमः । सर्वविद्याधिपाय नमः । सुखकृते नमः । ईशानवीर्या ईशानपूजिता हे दशरुद्राः इत्यादि पूजांतं पूर्ववत् ॥ अथ वायव्यपश्चिमयोर्मध्ये अधस्तात् अधोदिशि ॥ स्योना पृथिवी भवान्नृक्षरानिवेशिनी । यच्छानः शर्म सप्रथाः ॥ इत्यनेन विष्णुमावाह्य ॥ तत्र ॥ बलिप्रियाय नमः । विषधराय नमः । वीरोग्रसनाय नमः । पालकाय नमः । शुभाय नमः । सुवीर्याय नमः । वृषभाय नमः । पातालेशाय नमः । लोहिताय नमः । अनंताय नमः । विष्णुवीर्याः विष्णुपूजिताः हे दशरुद्रा इत्यादिपूजांतं पूर्ववत् ॥ अथ पूर्वेशानयोर्मध्ये ऊर्ध्वमूर्ध्वदिशि ॥ अस्मे रुद्रा मेहनापर्वतासो वृत्रहत्ये भरहूतौ सजोषाः । यः शंसते स्तुवते धायि वज्रमिंद्रज्येष्ठा अस्मान् अवंतु देवाः ॥ इत्यनेन ब्रह्माणमावाह्य ॥ अध्यक्षाय नमः । नभसे नमः । लिप्सवे नमः । शंभवे नमः । विभवे नमः । गणाध्यक्षाय नमः । विवाहाय नमः । गुणसंवाहाय नमः । त्र्यक्षाय नमः । त्रिदशवंदिताय नमः ।

करून त्यांची पूर्ववत् पूजा करावी. (ईशान्य दिशेस) "तमीशानं०" इत्यादि मंत्रानें ईशानाचें आवाहन करून व "ईशानाय नमः" इत्यादिकांनीं ईशानपूजित दश रुद्रांचें आवाहन करून त्यांची पूर्ववत् पूजा करावी. (वायव्य व पश्चिम यां दोहोंमधील अधस्तात् (खालीं) खालील दिशेस) "स्योना पृथिवी." इत्यादि मंत्रानें विष्णूचें आवाहन करून, व "बलिप्रियाय नमः" इत्यादिकांनीं विष्णुपूजित दशरुद्रांचें आवाहन करून त्यांची पूजा करावी. (पूर्व व ईशान्य या दोहोंमधील ऊर्ध्व दिशेस) "अस्मे रुद्रा मेहना." इत्यादिकानें ब्रह्माचें आवाहन; व "अध्यक्षायनमः०" इत्यादिकांनीं ब्रह्मा-

ब्रह्मवीर्या ब्रह्मपूजिताः हे दशरुद्रा इत्यादि पूजांतं पूर्ववत् ॥ एवं शतरुद्रान् तत्तद्दिक्ष्वावाह्य पूजयेत् ॥

अथ शिवलिंगं संस्कुर्यात् ॥ मंटपस्योत्तरभागे भूमिं गोमयेनोपलिप्य गोमूत्रगोमयक्षीरदधिघृतैस्तत्तन्मंत्रेण मार्जयित्वा । रोचनो रोचमानः शोभनो शोभमानः कल्याण इति गोरोचनया संमार्जयेत् ॥ षड्भिर्मंत्रैः षड्गव्यैः सकृदेव संमार्जनम् । मंडलं विधाय रंगवल्ल्यादिभिरलंकृत्य । ताम्रपात्राद्यन्यतमपात्रं तत्र निक्षिप्य । स्फाटिकश्रीशैलजरजतादिष्वेकतमं पंचसूत्रघटितं शिवलिंगमादाय वेदमंत्रैः प्रक्षाल्य । वारुणे भागे पात्रे निक्षिप्य । पूजाद्रव्याणि संपाद्य । यजमानः प्राणानायम्य एवं गुणेत्यादिशुभतिथौ कर्षणादिदोषशांत्यर्थं "हिरण्यशृंगं पवमानः सुवर्जनः नमस्ते रुद्रमन्यव" इत्यनुवाकैः शिवलिंगं स्नापयिष्ये इति संकल्प्य ॥ अनुवाकक्रममाह ॥ हिरण्यशृंगं वरुणं प्रपद्ये । तीर्थं मे देहि याचतः । यन्मया भुक्तमसाधूनां पापेभ्यश्च प्रतिग्रहः । तन्न इंद्रो वरुणो राजा पाणिनाह्यवमर्शत् ॥ यन्मे मनसा वाचा कर्मणा वा दुष्कृतं कृतं । तन्न इंद्रो वरुणो बृहस्पतिः सविता च

पूजित दशरुद्रांचें आवाहन करून त्यांची पूर्ववत् विधिवत् पूजा करावी, याप्रमाणें १०० रुद्रांचें त्या त्या दिशेस आवाहन करून त्यांची पूजा करावी.

अथ शिवलिंगं संस्कुर्यात् ॥ आतां शिवलिंगाला संस्कार करावा. तो असा मंडपाच्या उत्तर भागीं भूमि गोमयानें सारवून, गोमूत्र, गोमय, क्षीर (दूध) दहीं, तूप, इत्यादिकांनीं मंत्रयोगें मार्जन करावें. "रोचनो०" इत्यादिकानें गोरोचनानें मार्जन करावें. षड्गव्यांनीं व सहाही मंत्रानीं एकच वेळ मार्जन करावें. मंडळ करून रांगोळीनें अलंकृत करावें. तांब्याचें वगैरे पात्रांपैकीं कोणतेंही पात्र तेथें ठेवावें. स्फटिकाचे, श्रीशैलजाचें, अगर रुप्याचें; पंचसूत्रांनीं घटित असें शिवलिंग आणून वेदमंत्रांनीं त्याचें प्रक्षालन करावें. पश्चिम भागीं मग तें पात्रांत ठेवून, पूजेचें सामान आणून, यजमानानें प्राणायाम करून. "एवंगुणे"त्यादि (मूळांत पहावें) संकल्प करावा. अनुवाकांचा क्रम. "हिरण्यशृंगं०" इत्यादि अनुवाकांनीं (मूळांत पहावें) शिवलिंगास स्नान घालावें. पंचोप-

पुनंतु पुनःपुनः ॥ नमोऽग्नयेऽप्सुमते नम इंद्राय नमो वरुणाय नमो वारुण्यै नमोऽद्भ्यः । यदपां क्रूरं यदमेध्यं यदशांतं तदपगच्छतात् । "अत्याशनादतीपानाद्यच्च उग्रात् प्रतिग्रहात्॥ तन्मे वरुणो राजा पाणिना ह्यवमर्शतु॥" "सोऽहमपापो विरजो निर्मुक्तो मुक्तकिल्बिषः ॥ नाकस्य पृष्ठमारुह्य गच्छेद्ब्रह्मस लोकताम्" यश्चाप्सु वरुणस्स पुनात्वघमर्षणः । पवमानः सुवर्जनः । पवित्रेण विचर्षिणिः । यः पूता स पुनातु मा । पुनंतु मा देवजनाः । पुनंतु मनवो धिया । पुनंतु विश्व आयवः । जातवेदः पवित्रवृत् । पवित्रेण पुनीहि मा । शुक्रेण देव दीद्यत् ॥ अग्ने क्रत्वा क्रतू ँ रनु । यत्ते पवित्रमर्चिषि । अग्ने विततमंतरा ब्रह्म तेन पुनीमहि । उभाभ्यां देव सवितः । पवित्रेण सवेन च । इदं ब्रह्म पुनीमहि । वैश्वदेवी पुनति देव्यागात् । यस्यै बह्वीस्तनुवो वीतपृष्ठाः । तया मदंतः सधमाद्येषु । वय ँ स्याम पतयो रयीणां । वैश्वानरो रश्मिभिर्मा पुनातु । वातः प्राणेनेषिरो मयोभूः । द्यावापृथिवी पयसा पयोभिः । ऋतावरी यज्ञीये मा पुनीतां । बृहद्भिः सवितस्तृभिः । वर्षिष्ठैर्देवमन्वभिः । अग्ने दक्षैः पुनाहि मा । येन देवा अपुनत । येनापो दिव्यं कशः । तेन दिव्येन ब्रह्मणा । इदं ब्रह्म पुनीमहि । यः पावमानीरध्येति । ऋषिभिः संभृत ँ रसं । सर्व ँ सपूतमश्नाति । स्वदितं मातरिश्वना । पावमानीर्यो अध्येति । ऋषिभिः संभृत ँ रसः । तस्मै सरस्वती दुहे । क्षीर ँ सर्पिर्मधूदकम् । पावमानीः स्वस्त्ययनीः । सुदुघा हि पयस्वतीः ऋषिभिः संभृत ँ रसः । ब्राह्मणेष्वमृत ँ हितम् । पावमानीर्दिशंतु नः । इमं लोकमथो अमुम् । कामान् समर्द्धयंतु नः । देवीर्देवैः समाभृताः । पावमानीः स्वस्त्ययनीः । सुदुघा हि घृतश्चुतः । ऋषिभिः संभृतो

रसः। ब्राह्मणेष्वमृत ँ हितम् । येन देवा अपुनत । आत्मानं पुनते सदा । तेन सहस्रधारेण । पावमान्यः पुनंतु मा । प्राजापत्यं पवित्रं । शतोद्यान ँ हिरण्मयं । तेन ब्रह्मविदो वयम् । पूतं ब्रह्म पुनीमहि । इंद्रः सुनीती सहवा पुनातु । सोमस्वस्त्या वरुणः समीच्या । यमो राजा प्रमृणाभिः । पुनातु मा । जातवेदा मूर्जयंत्या पुनातु । नमस्ते रुद्रमन्यव..........अस्मिन्निधेहितम् ॥ इत्यनुवाकैश्च शिवलिंगं संस्नाप्य ॥ पंचोपचारैः संपूज्य ॥ पुनः प्राणानायम्य देश-कालावनुकीर्त्य ॥ पुनः कर्षणाग्नितप्तादिपापशांत्यर्थं जलाधिवासं कारयिष्ये ॥ इति संकल्प्य ॥ गंगादितीर्थांबुपंचगव्यभसितमिश्रो-दकैः पूरितपात्रे लिंगस्थलं सकूर्चाभ्यां वस्त्राभ्यां समावेष्ट्य निक्षिप्य अभिमर्शनपूर्वकं अष्टोत्तरशतषडक्षरमंत्रेणाभिमंत्र्य ॥ तत्तत्कालोचितं जलाधिवासं कारयित्वा ततस्तल्लिंगं जलादुद्धृत्य । अन्यमंडले तल्लिंगस्थलं स्नपनपात्रे निक्षिप्य । वेष्टितवस्त्रं व्यपोह्य । पंचगव्यै-र्भस्मोदकैर्गंधतोयैः संस्नाप्य । गंधादिभिरभ्यर्च्य । पुनस्तत्र षट्-संमार्जनेन भूशुद्धिं कृत्वा मंडलस्य ईशानदिशि रंगवल्ल्यादिनाष्टदल-पद्मं विलिख्य । सप्तहस्तप्रमाणं वस्त्रमाच्छाद्य तदुपरि अंगुलप्रमाणं

चारांनीं पूजा करावी. पुनः प्राणायाम करून, देशकालादिकांचे अनुकीर्तन, करून, "कर्षणाग्नि०" इत्यादि संकल्प करावा. गंगादि तीर्थांचें पाणी, पंचगव्य व भस्म यांहीं मिश्रित अशा पाण्यानें भरलेल्या पात्रांत सकूर्च अशा दोन वस्त्रांनीं लिंगस्थल वेष्टून, तें तेथें ठेवून अभिमार्जन करितांनां १०८ वेळा षडक्षरी मंत्रानें अभिमंत्रित करावें. त्या त्या काळीं उचित असा जलाधि-वास करवून नंतर तें लिंग पाण्यांतून बाहेर काढून, दुसऱ्या मंडळांत तें लिंग-स्थळ स्नान घालण्याच्या पात्रांत ठेवून, वेष्टन केलेलें वस्त्र काढून टाकावें नंतर पंचगव्य, भस्मोदक, व गंधोदक, यांनीं स्नान घालून, गंधादिकांनीं पूजा करावी पुनः तेथें षट्संमार्जनानें भूशुद्धि करून, मंडलाच्या ईशान्यदिशेस रांगोळी वगैरेनीं अष्टदल पद्म लिहून, सप्तहस्तप्रमाण वस्त्रानें आच्छादन करून, त्यावर

श्यामाकैः स्थंडिलं कृत्वा अष्टदलपद्मं विरच्य वस्त्रमाच्छाद्य । तदुपरि तिलैः स्थंडिलं कृत्वा अष्टदलपद्मं च रचयित्वा वस्त्रमाच्छाद्य । तदुपरि गोधूमैः स्थंडिलं कृत्वा अष्टदलकमलं च लिखित्वा तदुपरि वस्त्रमाच्छाद्य । तदुपरि व्रीहिभिः स्थंडिलं कृत्वा अष्टदलपद्मं लिखित्वा तदुपरि वस्त्रमाच्छाद्य। तदुपरि तंडुलैःस्थंडिलं कृत्वा अष्टदलपद्मं विलिख्य तदुपरि वस्त्रमाच्छाद्य । तदुपरि चूतविल्वामलककुशापामार्गपत्राणि निक्षिप्य ॥ तदुपरि वस्त्रमाच्छाद्य ॥ प्राणानायम्य । देशकालावनुकीर्त्य । अस्यां शुभतिथौ शांत्यर्थं शयनार्थं धान्याधिवासं करिष्ये इति संकल्प्य ॥ तल्लिंगस्थलं सकूर्चेन वस्त्रयुग्मेन संवेष्ट्य तत्पुरुषमंत्रेण प्राक्शिरस्कमधःसूत्रं निक्षिप्य ॥ वामपाणिना स्पृशन् सीत्कारप्राणायामेन सहस्रमूलमंत्रेणाभिमंत्र्य । धान्याधिवासं कृत्वा ॥ अनंतरं शयनाल्लिंगमुद्धृत्य लिंगस्थलमादाय भस्मतोयैर्गंधोदकैः सद्योजातमंत्रेण संस्नाप्य पंचोपचारैरभ्यर्च्य ॥

अंगुळभर श्यामाक धान्याचें स्थंडिल करून अष्टदलपद्म लिहून वर वस्त्रानें झांकावें. त्यावर तिळांचें स्थंडिल करून अष्टदल पद्म लिहून वर वस्त्राचें आच्छादन घालावें. नंतर गव्हांचें स्थंडिल करून अष्टदल पद्म काढून वस्त्राचें आच्छादन घालावें. त्यावर व्रीहींचे स्थंडिल करून अष्टदल पद्म लिहून वस्त्राचें आवरण घालावें. त्यावर तांदुळाचें स्थंडिल करून अष्टदलपद्म लिहून वर वस्त्रानें आच्छादित करावें. त्यावर आंब्याचीं, बिल्वाचीं, आंवळयाचीं, कुशाचीं, आघाड्याचीं, पानें घालून, वर वस्त्राचें आवरण घालावें. नंतर प्राणायाम करून देशकालादिकांचें अनुकीर्तन करून "अस्यां शुभतिथौ०" इत्यादि संकल्प करावा. तें लिंगस्थल सकूर्च वस्त्रद्वयानें संवेष्टन करून तत्पुरुष मंत्रानें शिराच्या मागून खालीं सूत्र ठेवावें. वामहस्तानें स्पर्श करून सीत्कार प्राणायामानें सहस्र मूळ मंत्रानें अभिमंत्रित करावें. नंतर धान्याधिवास करून शयनस्थलापासून तें लिंग आणून लिंगस्थळीं तें ठेवून, भस्मोदक, व गंधोदक यांहींकरून "सद्योजात०" मंत्रानें स्नान घालून पंचोपचारांनीं पूजा करावी.

अन्यमंडले तंडुलस्थंडिलोपरिपात्रे लिंगस्थलं निक्षिप्य प्राणानायम्य ॥ एवं गुणेत्यादि शुभतिथौ षडध्वशोधनद्वारा शिवकलावाहनार्थं षडध्वशुद्धिं करोमीति संकल्प्य तत्र, अधःपट्टिकां दक्षिणहस्तेन कूर्चेन संस्पृशन् ॥ ॐ ह्रां अनाश्रितभुवनाय नमः ॥ ॐ ह्रां अनाथभुवनाय नमः । २ व्योमरूपिणे नमः । २ ऊर्ध्वगाय नमः । २ मोचिका । २ रोचिका । २ दीपिका । २ इंधिका । २ शांत्यतीता । २ शांति । २ विद्या । २ प्रतिष्ठा । २ निवृत्ति । २ शिखंडी । २ श्रीकंठ । २ त्रिमूर्ति । २ एकरुद्र । एकनेत्र । शिवोत्तम । सूक्ष्मभू । अनंत । विद्याधिप । ज्वाला । नंदिनी । रूपिणी । अंबिका । स्थाणुमती । ब्रह्मवेताली । त्रिगुणी । मनोन्मन । २ सर्वभूतदमन । बल प्रमथन । बलविकरण । कलविकरण । काल । रुद्र । ज्येष्ठवाम । एकवीर । पंचांतक । सूरग । पिंग । ज्योति । संवर्त । चंड । क्रोधेश । श्रीकंठ । उमा । कुमार । विष्णु । भैरव । कृत । अकृत । ब्रह्म । प्रजेश । सौम्य । इंद्र । गंधर्व । यक्ष । राक्षस । पिशाच । स्थूलेश्वर । स्थलेश्वर । शंखकर्ण । कालांजन । मंडलेश्वर । माकोटि । दुरंड । डालगंड । अनुपमगुणयुत । विदूरक । घोरक । प्रजापति । हुताशन । कालरूपी । विशाल । जटिल । रौद्र । पिंगलाक्ष । कालदंष्ट्र । अजेश । सर्वविद्धु । भासुर । सुबाहु । मंत्ररूपी । स्थाणु । स्वर्णाक्ष । भद्रकर्ण । गोकर्ण । महाबल । अविमुक्त । रुद्रकोटि । वस्त्रापद । भीम । महेंद्र । अट्टहास । विमल । बल । नाखंडल । कुरुक्षेत्र । गया । भैरव । केदार । मध्यम । महाकाल । मातृकेश्वर । कल्पमान् । श्रीशैल । हरिश्चंद्र । नाकुल । भारभूति । डिंडि । आषाढी । पुष्कर । नैमिष । प्रभास । अमरेश । त्रिदशवंदित । त्र्यक्ष । गुणसंवाह । विवाह । विचक्षण । विभु । शंभु । लिप्सु । नभो । अध्यक्ष । अनंत । लोहित । पातालेश । वृषभ । सुवीर्य । शुभ ।

दुसऱ्या एका मंडळांत तांदुळाच्या स्थंडिलावरच्या पात्रांत लिंगस्थळ ठेवून प्राणायाम करून, "एवंगुणेत्यादिशुभ" इत्यादि संकल्प करून तेथील

पालक । वीरोग्रसन । विषधर । वलिप्रिय । सर्वसुखकृत् । सर्वविद्याधिप । मित्र । वल । अज । भूतपाल । मातृपिंगल । ज्ञानवान् । विद्येश । ईशान । इंदुयक्षप । प्रकाश । लक्ष्मीश । कामप्रसाद । जटाधर । शांत । सौम्य । धन्यरूपवान् । निधीश । मेघवाहन । कपर्दी । पंचशिखी । पंचात्मक । भयंकर । तीक्ष्ण । सूक्ष्म । वायुवेग । लघु । शीघ्र । भैरव । वडवामुख । वलांतक । दीर्घवाहु । जयभद्र । श्वेत । महावल । पाशहस्त । अतिबल । वल । दंष्ट्रक । लोहित । धूम्र । विरूपाक्ष । ऊर्ध्वरेतो । भयानक । क्रूरदृष्टि । हंतृ । वरुण । निर्ऋतेश । यमपूजित । हर । संयोक्तृ । रमेश । यास्येश । सर्वनियोक्तृ । श्रीकाम । कर्तृ । धातृ । विधातृ । क्षयांतक । भस्मांतक । वभ्रु । दहन । ज्वलन । हर । खादक । पिंगल । हुताशी । अग्निरुद्र । त्रिदशाधिप । पिनाकी । शास्तृ । अव्यय । विभूति । प्रमर्दन । वज्रदेह । वद्ध । अज । कपिलेश । रौद्र । वैष्णव । व्राह्म । पाटक । कूष्मांड । कालाग्निरुद्रभुवनाय नमः । इति भुवनाध्वन्यासः ॥

तत्पंकजे पदाध्वन्यासः ॥ ॐ हां ॐ ॥ ॐ हां व्योमव्यापिने । ॐ हां व्योमरूपाय ॥ ॐ हां सर्वव्यापिने । २ शिवाय । २ अनंताय । २ अनाद्याय । २ अनाश्रिताय । २ शिवाय । २ शाश्वताय । २ योगपीठसंस्थिताय । २ नित्ययोगिने । २ ध्यानाधाराय । २ ॐ नमः शिवाय । २ सर्वप्रभवे । २ शिवाय । २ ईशानशिरसे । २ तत्पुरुषवक्त्राय । २ अघोरहृदयाय । २ वामदेवगुह्याय । २० सद्योजातमूर्तये । ॐ नमो नमः । ॐ हां गुह्यातिगुह्याय । गोत्रे । २ निधनाय । २ सर्वविद्याधिपाय । २ ज्योतिरूपाय । २ परमेश्वरपदाय । २ अचेतनाचेतन । २ व्योम व्योम । ३० ॥ व्यापिन्

अधः पट्टिकेंत उजव्या हातांतील कूर्चानें स्पर्श करावा. "ॐहं अनाश्रितभुवनाय नमः०" इत्यादि इत्यादि भुवनाध्वन्यास होय.

त्याच पद्मामध्यें पदाध्वन्यास असा करावा. "ॐ हां ॐ"—इत्यादि इत्यादि—पदाध्वन्यास होय!

व्यापिन् । २ अरूपिन् अरूपिन् । २ प्रथम प्रथम । २ तेजस्तेजः । २ ज्योतिर्ज्योतिः । २ अरूपिन् । २ अनग्नि । २ अधूम । २ अभस्म । २ अनाद । २ नानाना । २ धूधूधू । ॐ भूः । २ ॐ भुवः । २ ॐ स्वः । २ अनिधन । २ निधन । २ निधनोद्भव । २ शिव । २ शर्व । ९० ॥ २ परमात्मन् । २ महेश्वर । २ महातेजः । २ सद्भावेश्वर । २ परमेश्वर । २ महादेव । २ योगाधिपते । २ मुंच मुंच । २ प्रथम प्रथम । शर्व शर्व । २ भव भव । २ भवोद्भव । २ सर्वभूत सुखोद्भव । २ सर्वसांनिध्यकर । २ ब्रह्मविष्णुरुद्रपर । २ अनर्चितानर्चित । २ असंस्थितासंस्थित । २ अपूर्वस्थितापूर्वस्थित । २ साक्षिसाक्षि । २ तरु तरु । ७० ॥ २ पतंग पतंग । २ पिंग पिंग । २ ज्ञान ज्ञान । २ शब्द शब्द । २ सूक्ष्म सूक्ष्म । २ शिवशिव । २ सर्वद । २ ॐ नमो नमः । २ ॐ शिवाय । २ नमो नमः । ८० ॥ ॐ हां ॐ ॥ ८१ ॥ इति पदाध्वन्यासः ॥—

अथ तत्कंठे वर्णाध्वन्यासः ॥ ॐ हां अं नमः ॥ ॐ हां आं नमः । ॐ हां इं नमः । ॐ हां ईं नमः । ॐ हां उं नमः । ॐ हां ऊं नमः। ॐ हां ऋं नमः । २ ॐ हां ॠं नमः । २ ॐ हां ऌं नमः । २ ॐ हां ॡं नमः । ॐ हां एं नमः । ॐ हां ऐं नमः । २ ओं नमः । २ औं नमः । २ अं । २ अः ॥ २ कं । २ खं । २ गं । २ घं । २ ङं । २ चं । २ छं । २ जं । २ झं । २ ञं । २ टं । २ ठं । २ डं । २ ढं । २ णं । २ तं । २ थं । २ दं । २ धं । २ नं । २ पं । २ फं । २ बं । २ भं । २ मं । २ यं । २ रं । २ लं । २ वं । २ शं । षं । सं । २ हं । २ ळं । २ क्षं ॥ ५० ॥ इति वर्णाध्वन्यासः ॥

अथोर्ध्वपंकजे कलाध्वन्यासः ॥ ॐ हां शांत्यतीतकलायै नमः ।

त्याचप्रमाणें तत्कंठीं वर्णाध्वन्यास करावा. "ॐ हां अं नमः०"—इत्यादि इत्यादि–वर्णाध्वन्यास होय !

त्याचप्रमाणें ऊर्ध्वकमलामध्यें कलाध्वन्यास करावा. "ॐ हां शांत्यतीत-

ॐ ह्रां शांतिकलायै नमः । २ विद्याकलायै नमः । प्रतिष्ठाकलायै नमः । निवृत्तिकलायै नमः ॥ ५ ॥ इति कलाध्वन्यासः ॥

अथोर्ध्वपट्टिकायां तत्वाध्वन्यासः ॥ ॐ ह्रां शिवतत्वाय नमः । २ शक्तितत्वाय । २ सदाशिवतत्वाय । २ ईश्वर । २ शुद्धविद्या । २ काल । २ नियति । २ कला । २ विद्या । २ राग । २ पुरुष । २ प्रकृति । २ गुण । २ बुद्धि । अहंकार । २ चित्त । २ नेत्र २ । २ त्वक् । २ श्रोत्र । २ जिव्हा । २ घ्राण । २ वाक् । २ पाणि । २ पाद । २ पायु । २ उपस्थ । २ शब्द । २ स्पर्श । २ रूप । २ रस । २ गंध । २ आकाश । २ वायु । २ अग्नि । २ जल । २ पृथ्वीतत्वाय नमः ॥ इति तत्वाध्वन्यासः ॥—

अथ तदाज्यप्रदारिके मंत्राध्वन्यासः ॥ ॐ ह्रां हृदयाय नमः । ॐ ह्रां शिरसे स्वाहा । २ शिखायै वषट् । २ कवचाय हुं । २ नेत्र त्रयाय वौषट् । २ अस्त्राय फट् । ॐ ह्रां सद्योजाताय नमः । ॐ ह्रीं वामदेवाय नमः । ॐ ह्रूं अघोराय नमः । ॐ ह्रैं तत्पुरुषाय नमः । ॐ ह्रः ईशानाय नमः ॥ ११ ॥ इति मंत्राध्वन्यासः ॥

एवं लिंगे षडध्वन्यासान् कृत्वा तल्लिंगं गंधपुष्पादिभिः संपूज्य । अष्टत्रिंशत्कलान्यासं कुर्यात् ॥ सांगुष्ठतर्जन्या लिंगं स्पृशन् । "ईशानः सर्वविद्यानां नमः ।" शशिन्यै नमः ऊर्ध्वमूर्ध्नि । "ईश्वरः सर्वभूतानां नमः" अंगदायै नमः । पूर्वमूर्ध्नि । "ब्रह्माधिपतिर्ब्रह्मणोऽधिपतिर्ब्रह्मा नमः ।" इष्टदायै नमः । दक्षिणमूर्ध्नि । शिवो मे अस्तु नमः ।

कलायै नमः० "—इत्यादि इत्यादि–कलाध्वन्यास होय !

त्याचप्रमाणें ऊर्ध्व पट्टिकेंत तत्वाध्वन्यास करावा. "ॐ ह्रां शिवतत्वाय नमः०"—इत्यादि इत्यादि तत्वाध्वन्यास होय !

त्याचप्रमाणें त्याच्या (आज्य प्रदारिकेंत) मंत्राध्वन्यास करावा. तो असा. "ॐ ह्रां हृदयाय नमः"—इत्यादि इत्यादि–मंत्राध्वन्यास होय !

याप्रकारें लिंगाचे ठायीं सहा अध्वन्यास करून तें गंधपुष्पादिकांच्या योगें पूजावें. व नंतर ३८ कलान्यास करावा. अंगुष्ठ व तर्जनीच्या योगें

मरीच्यै नमः । वाममूर्ध्नि । सदाशिवो नमः । ज्वालिन्यै नमः । पश्चिममूर्ध्नि ॥ अथ सांगुष्ठमध्यमया । "तत्पुरुषाय विद्महे नमः ।" शांत्यै नमः। पूर्ववक्त्रे । "महादेवाय धीमहि नमः ।" विद्यायै नमः । दक्षिणवक्त्रे । "तन्नो रुद्रो नमः ।" प्रतिष्ठायै नमः । वामवक्त्रे । "प्रचोदयात् नमः।" ॐ निवृत्यै नमः । पश्चिमवक्त्रे । सांगुष्ठानामिकया । ॐ "अघोरेभ्यो नमः" । तामस्यै नमः । हृदये । ॐ "अथ घोरेभ्यो नमः" । मोहायै नमः । कंठे ॥ ॐ "घोर नमः" । जयायै नमः । दक्षिणांसे । ॐ "घोरतरेभ्यो नमः ।" निद्रायै नमः । वामांसे । ॐ सर्वतः सर्व नमः । मृत्यवे नमः । नाभौ । सर्वेभ्यो नमः । मायायै नमः । जठरे । नमस्ते अस्तु नमः। अभयायै नमः । पृष्ठे । रुद्ररूपेभ्यः शिवेभ्यो नमः । जरायै नमः वक्षसि । सांगुष्ठकनिष्ठिकया । वामदेवाय नमः। विरजायै नमः । गुह्ये । ज्येष्ठाय नमः । रक्षायै नमः । लिंगे । ॐ श्रेष्ठाय नमो रत्यै नमः । दक्षिणोर्वोः । रुद्राय नमः पालिन्यै नमः । वामोर्वोः । कालाय नमः संज्ञायै नमः । दक्षिणजानुनि । कलनमः। कालायै नमः । वामजानुनि । विकरणाय नमः क्रियायै नमः दक्षिण जंघायां । वल नमः । वुद्ध्यै नमः । वामजंघायां । विकरणाय नमः। ज्ञानायै नमः । दक्षिणस्फिजि । बलाय नमः धात्र्यै नमः । वामस्फिजि । वलप्रमथनाय नमः भ्रामिण्यै नमः। कट्यां । सर्वभूतदमनाय नमः मोहिन्यै नमः । दक्षिणपार्श्वे । मनोन्मनाय नमः । अभयायै नमः । वामपार्श्वे । सर्वैरंगुलीभिः । सद्योजातं प्रपद्यामि नमः । सिद्ध्यै नमः । दक्षिणपादे । सद्योजाताय वै नमः । ऋद्ध्यै नमः । वामपादे। भवे नमः । द्युत्यै नमः । दक्षिणकरे । अभवे नमः । लक्ष्म्यै नमः । वामकरे । नातिभवे नमः । मेधायै नमः । घ्राणे । भजस्व मां नमः । कांत्यै नमः । शिरसि । भव नमः । श्रद्धायै नमः । दक्षिणबाहौ । उद्भवाय नमः । धृत्यै नमः । वामबाहौ । इत्यष्टत्रिंशत्कलान्यासः ॥

लिंगास स्पर्श करून, "ईशानः सर्व०"—इत्यादि इत्यादि—अष्टत्रिंशत् (३८) कलान्यास करावा.

अथ दीक्षा ॥ परेद्युः यजमानः कृतनित्यक्रियः कृतमंगलस्नानमलंकृतं कुमारं उक्तस्वस्तिवाचनकृतकौतुकबंधं आनीय प्राणानायम्य देशकालौ संकीर्त्य अस्य कुमारस्य दीक्षां कर्तुं तत्प्राच्यांगभूतं वापनादि करिष्ये इति संकल्प्य ।

उष्णेन वायु उदकेनेह्यदिति केशान् वपतु। उष्णाशीतास्वप आनीय। आप उंदंतु जीवसे दीर्घायुत्वाय वर्चसे। इति जलेन शिरः संमृज्य ॥ त्रीन् दर्भान् पुरस्तादंतर्धाय । येनावपत्सविता क्षुरेण सोमस्य राज्ञो वरुणस्य विद्वान्। तेन ब्रह्मणो वपते दमस्यायुष्मान् जरदष्टिर्यथासत्। अयमसौ श्लोक्याय स्वस्तये यत्क्षुरेण मर्चयता सुपेशासा वसा वपसि केशान्। शुंधि शिरो मास्यायुः प्रमोषीः। इति पूर्वतः केशान् वापयित्वा। अप उपस्पृश्य तान् केशान् शकृत् पिंडे निधाय ततस्त्रीन् दर्भान् दक्षिणतोंऽतर्धाय। येन पूषा बृहस्पतेरग्नेरिंद्रस्य चायुषे वपत्। तेनास्यायुषे वप। सौश्लोक्याय स्वस्तये। इति दक्षिणतः केशान् वापयित्वा। अपः उपस्पृश्य। ततस्त्रीन् दर्भान् पश्चादंतर्धाय । येन भूयश्चरात्ययं ज्योक्च

अथ दीक्षा—यजमानानें नित्य कर्म आटोपून, मंगलस्नान केलेल्या, अलंकृत, व वर सांगितल्याप्रमाणें स्वस्तिवाचनादि करून कौतुक (कंकण) बांधलेल्या कुमारास आणून, प्राणायाम करून, देशकालादिकांचें संकीर्तन करून, "अस्य कुमारस्य०" इत्यादि संकल्प करावा. नंतर "उष्णेन वायु उदकेन०" इत्यादि मंत्रानें डोक्यास पाणी लावून तीन दर्भ पूर्वेस केसांवर ठेवून; काढावेत. व "येना वपत् सविता०" इत्यादि मंत्रांनीं पूर्वेकडील केस काढावेत (वरूयानें) पाण्यास शिवून ते केस शेणाच्या गोळ्यांत ठेवावे. नंतर तीन दर्भ दक्षिणेस केसांवर ठेवून काढावे नंतर; "येन पूषा०" इत्यादि मंत्रांनीं दक्षिणेकडचे केस काढावेत. पाण्यास शिवून, पुनः तीन दर्भ पश्चिमेस केसांवर ठेवून काढावेत "येन भूयश्चरात्ययं०" इत्यादि मंत्रांनीं पश्चिमेकडील केस काढावेत. पाण्यास शिवून पुनः

पश्चातिसूर्यम्। तेनास्यायुषे वपसौ। श्लोक्याय स्वस्तये। इति केशान् वापयित्वा। अप उपस्पृश्य। ततस्त्रीन् दर्भानुत्तरतोऽतर्धाय। येन पूषा बृहस्पतेरग्नेरिंद्रस्य चायुषे वपत्। तेन माहेश्वरशर्मन्नायुषा। वचसा यथा जोकुसुमना असाः। इत्युत्तरतः केशान् वापयित्वा। अपउपस्पृश्य। तान् केशान् शकृत्पिंडे निधाय। ततः कुमारस्य माता तदभावे वटुर्वा। उप्त्वाय केशान् वरुणस्य राज्ञो बृहस्पतिः सविता सोमो अग्निः तेभ्यो निधानम्। बहुधान्वविंदन्नंतरा द्यावा पृथिवी अपस्वः। इत्युक्त्वा तान् केशान् उदुंबरमूले दर्भस्तंबे वा निदधाति। ततः सम्यक् स्नापयित्वा। अनंतरं सदस्यपूजां कृत्वा लब्धानुज्ञः माहेश्वरैः सह सामान्यार्घ्यहस्तो द्वाराणि अस्त्रेण संप्रोक्ष्य कवचेनावकुंठ्य। ॐ हां शांतिकलाद्वाराय नमः। इतिपूर्वे॥ ॐ हां विद्याकलाद्वाराय नमः। दक्षिणे॥ ॐ हां निवृत्तिकलाद्वाराय नमः। इति पश्चिमे॥ २॥ प्रतिष्ठाकलाद्वाराय नमः। इत्युत्तरे॥ इति संपूज्य॥ तच्छाखयोर्दक्षिणवामयोः पूर्वादारभ्य॥ ॐ हां नंदिने नमः॥ २॥ महाकालाय नमः। दक्षिणे॥ २॥ भृंगिने नमः॥ २॥ विनायकाय नमः। पश्चिमे। ३ वृषभाय नमः। २ स्कंदाय नमः। उत्तरे। २ देव्यै नमः॥२ चंडाय नमः॥ इति प्रतिद्वारं द्वौ द्वौ ध्यानपुरःसरं संपूज्य

तीन दर्भ उत्तरेस केंसांवर ठेवून काढावेत "येन पूषा०" इत्यादि मंत्रांनीं उत्तरेकडील केस काढावेत. पाण्यास शिवून, ते सारे केस शेणांत ठेवावे. नंतर कुमाराची आई, अगर ती नसतां दुसरा एकादा वटु (ब्रह्मचारी), "उप्त्वाय केशान्०" इत्यादि मंत्रांनीं जे केस उदुंबराच्या मुळीं, अगर दर्भ पुष्कळ वाढलेल्या ठिकाणीं, ठेवावेत. नंतर त्यास चांगला न्हावूं घालून, सदस्यांची (सभेंतील लोक) पूजा करून त्यांचें अनुमोदन घेऊन ॐ हां शांतिकलाद्वाराय नमः" यानें पूर्वेस, ॐ हां विद्या०" इत्यादीनें दक्षिणेस, "ॐ हां निवृत्ति०" इत्यादिकेंकरून पश्चिमेस, व ॐ हां प्रतिष्ठा० इत्यादीनें उत्तरेस,— याप्रमाणें पूजा करावी. त्याच्या शाखेच्या उजव्या वाजूस, पूर्वेकडून सुरुकरून, "ॐ हां नंदिने०" इत्यादीनें पूर्वेस "ॐ हां भृंगिने०" इत्यादीनें दक्षिणेस "ॐ हां वृषभाय०" इत्यादीनें पश्चिमेस "ॐ हां देव्य०" इत्यादीनें उत्तरेस,— याप्रमाणें प्रतिद्वारीं २–२ नंदी ध्यानपुरः सर, पूजावेत.

यजमानःदिव्यदृष्ट्या अवलोकनात् दिव्यान् विघ्नान् ॐ ह्वः अस्त्राय फडिति पुष्पं क्षिप्त्वा अंतरिक्षगान् हुं फट् पाशुपतास्त्रेण दक्षिणपाद-पार्ष्णिघातैस्त्रिभिः भूमिष्ठान् त्रिविधान् विघ्नान् यागगृहादुद्वास्य सुगंधादिना धूपयित्वा लाजाचंदनसिद्धार्थभस्मपुष्पकुशाक्षतान्वा शुद्धलाजान्वा अस्त्राय फट् इति विकीर्य । मंगलतूर्यैर्दक्षिणपाद-पुरःसरं मंडपस्य पश्चिमद्वारेण किंचिद्वामशाखां समाश्रयन् अंतः प्रविश्य वेदिकायां कलशस्थापनस्य पश्चिमभागे किंचिद्दक्षिणभाग-माश्रित्य प्राङ्मुखः सन् इष्टदेवतागुर्वादीन्नमस्कृत्वा चित्रासनादौ सपत्नीक उपविश्य मौहूर्तिकोक्ते शुभे मुहूर्ते कृतवापस्नापितं बद्ध-शिखं कुमारं मौहूर्तिकोक्ते शुभे मुहूर्ते स्वसमीपमानीय तन्मुखं सम्य-गीक्षेत । स्वदक्षभागे शिशुमुपवेश्य त्रिगणान् श्वेतादीन् ध्यायेत् । तद्यथा ॥ "वृषराजो महातेजा महामेघसमस्वनः । मेरुमंदरकैलास हिमाद्रिशिखरोपमः ॥" "सिताभ्रशिखराकारः ककुदा परिशोभितः । महाभोगींद्रकल्पेन वालेन च विराजितः" ॥ रक्तास्यशृंगचरणो रक्त-

---

नंतर यजमानानें दिव्यदृष्टीनें पाहून दिव्य विघ्नें असल्यास तीं—"ॐ ह्वः अस्त्राय फट्" ह्या मंत्रानें; अंतरिक्षांतील विघ्नें असल्यास तीं हुं फट् पाशुपतास्त्रेण" हा मंत्र ह्मणून, उजव्या पायाच्या टांचेनें तीन वेळा भूमीवरमारून, भूमीवरचीं विघ्नें,—याप्रमाणें हीं त्रिविध विघ्नें—यागाच्या (होमाच्या) गृहापासून दूर करून, सुगंध द्रव्यानें तें गृह धूपित करून; लाजा, चंदन, शुद्धार्थ (अक्षता), भस्म, पुष्पें, कुश, व अक्षता—हीं; अगर शुद्ध लाजाच "अस्त्राय फट्" या मंत्रानें चोहोंकडे टाकाव्यात. मंगळ वाद्यें वाजत असतां उजवा पाय पुढें ठेवून मंटपाच्या पश्चिमद्वारानें थोडें डावीकडे वळून आंत प्रवेश करून वेदिकेच्या ठायीं कलशस्थापनेच्या पश्चिमभागीं जरा उजवीकडे वळून पूर्वमुख होऊन इष्ट देवतांचें व गुरु वगैरेंचें मानसिक नमन करून चित्रविचित्र आसनावर पत्नीसह बसून ज्योतिष्यानें सांगितलेल्या शुभ मुहूर्तीं, क्षौर कर्म झाल्यानंतर स्नान घातलेल्या, व शेंडी बांधलेल्या कुमारास आपल्या जवळ आणवून त्याचें तोंड चांगलें निरीक्षण करावें. आपल्या उजव्या भागीं मुलास बसवून श्वेत आदि तीन गणांचें ध्यान करावें. तें असें:—"वृषराजो०" इत्यादि (मूळांत पहावें).

प्रायविलोचनः । पीवरोन्नत सर्वांगःसुचारुगमनोज्वलः ॥" प्रशस्तलक्षणः श्रीमान् प्रज्वलन् मणिभूषणः । शिवप्रियः शिवासक्तः शिवयोर्ध्वजवाहनः ॥" "तथा तच्चरणन्यासप्रापितापरविग्रहः । गोराजपुरुषः श्रीमान् श्रीमच्छूलवरायुधः ॥" तयोराज्ञां पुरस्कृत्य स मे कामं प्रयच्छतु ॥ नंदीश्वरो महातेजा नगेंद्रतनयात्मजः ।" स नारायणकैर्देवैर्नित्यमभ्यर्च्य वंदितः ॥ शर्वः शांतः पुरद्वारी सार्धं परिजनैः स्थितः ।" "सर्वेश्वरसमप्रख्यः सर्वासुरविमर्दनः ॥ सर्वेषां शिवधर्माणामध्यक्षत्वेऽभिषेचितः ।" "शिवप्रियः शिवासक्तः श्रीमच्छूलवरायुधः ॥ शिवाश्रितेषु संसक्तस्त्वनुरक्तस्तुतैरपि ।" "सत्कृत्य शिवयोराज्ञां स मे कामं प्रयच्छतु ॥ भृंगीशो नाम गणपः शिवाराधनतत्परः ।" "प्रयच्छतु स मे कामं भर्तुराज्ञापुरःसरम् ॥ वीरभद्रो महातेजा हिमकुंदेंदुसंनिभः" "भद्रकालीप्रियो नित्यं मातृणां चाभिरक्षकः ॥ यज्ञस्य च शिरोहर्ता दक्षस्य च दुरात्मनः ।" "उपेंद्रेंद्रयमादीनां देवानामंगतक्षकः ॥ शिवस्यानुचरः श्रीमान् शिवशासनपालकः ।" "शिवयोः शासनादेव स मे दिशतु वांछितं ॥ श्वेतादिलकुलीशांतान् योगाचार्यमतानुगान् ॥" "सद्वादशोत्तरशतशिष्यसंख्यान् स्मराम्यहं ॥" इति शिवगणान् स्मृत्वा प्राणानायम्य देशकालावनुकीर्त्य ॥ एवंगुणविशिष्टायां शुभतिथौ अस्य कुमारस्य आणवादिमलत्रयापनोदनमायापाशविच्छेदनोभयपूर्वकशिवलिंगधारणयोग्यतासिद्धिद्वारा द्विजत्वसिद्ध्या वेदाध्ययनाधिकारार्थं एनं कुमारं वेधमनुक्रियात्मकशिवदीक्षाख्यकर्मणा संस्करिष्ये इति संकल्प्य ॥

अथ पंचकलशार्चनम् ॥ गुरुः प्राणानायम्य । देशकालावनुकीर्त्य शिष्यस्य स्नपनार्थं ईशानादिपंचकलशस्थापनं करिष्ये इति । संक-

---

याप्रमाणें शिवगणाचें स्मरण करून, प्राणायामानंतर देशकालादिकांचे अनुकीर्तन करून, "एवंगुणविशिष्टायां॰" इत्यादि संकल्प करावा.

अथपंचकलशार्चनम् ।। गुरूनें प्राणायाम करून देशकालांचें अनुकीर्तन

ल्य ॥ मही द्यौः पृथिवीचन । इमं यज्ञं मिमिक्षितां । पिपृतान्नो भरीमभिः । इति भूमिं स्पृष्ट्वा जपेत् ॥ ओषधयः संवदंते सोमेन सह राज्ञा । यस्मै कृणोति ब्राह्मणस्त९ राजन् पारयामसि इति प्रतिकलशं द्विप्रस्थधान्यं पद्मेषु दद्यात् ॥ तदुपरि तदर्धतंडुलं तदुपरि तदर्धतिलं दद्यात् ॥ तत्र । आकलशेषु धावति श्येनो वर्म विदाहते । अभिद्रोणा कनिक्रदत् । इति सौवर्णाद्यन्यतमकलशान्निदध्यात् । इमंमे गंगे यमुने सरस्वति शितुद्रिस्तोमं सचतापरुष्णिया । असिक्निया मरुद्वृधे वितस्तयार्जी किये शृणुह्या सुषोमया । आपो वा इद९ सर्वं विश्वाभूतान्यापः । प्राणावा आपः । पशव आपः । सम्राडापो विराडापः । स्वराडापः । छंदा९ स्यापः । ज्योती९ ष्यापः । यजू९ ष्यापः । सत्यमापः । सर्वा देवता आपः । भूर्भुवः सुवराप ॐ । इति मंत्राभ्यां तीर्थोदकमभिमंत्र्य ईशानादिसद्यांतमंत्रेण कलशेषु जलं पूरयेत् । “गंधद्वारां दुराधर्षां नित्यपुष्टां करीषिणीम् ॥ ईश्वरी९ सर्वभूतानां तामिहोपव्हये श्रियम् ॥” इति कलशेषु शिवाष्टगंधं निदध्यात् । कांडात्कांडात्प्ररोहंति पुरुषः परुषः परी । एवानो दूर्वे प्रतनु सहस्रेण शतेन च ॥ इति पंचपल्लवपंचत्वग्दूर्वाश्च दद्यात् । स्योना पृथिवी भवानृक्षरानि

करून “शिष्यस्य स्नपनार्थं०” इत्यादि संकल्प करावा. “मही द्यौः पृथिवी०” इत्यादि मंत्र भूमीस स्पर्श करून जपावा. “ओषधयः संवदंते०” इत्यादि मंत्रानें प्रतिकलशांत दोन प्रस्थभर धान्य पद्मांमध्यें घालावें. त्यावर तदर्ध तांदूळ, त्यावर तदर्ध तिळ घालावे. नंतर “आकलशेषु०” इत्यादि मंत्रानें सोनें वगैरे कशाचेही कलश ठेवावेत. “इमंमेगंगे०” इत्यादि मंत्रांनीं तीर्थोदक अभिमंत्रून ईशान प्रारंभ करून सद्योजातपर्यंत मंत्रांनीं प्रत्येक कलशीं पाणी भरावें. “गंधद्वारां० इत्यादिकानें कलशांमध्यें शिवाष्टगंध घालावा “कांडात् कांडात्०” इत्यादिकानें पंचपल्लव व त्वग्दूर्वा कलशांमध्यें घालावेत. “स्योना पृथिवी०” इत्यादिकानें पंच पवित्र मृत्तिका घालाव्यात.

वेशिनी । यच्छानः शर्म सप्रथाः । इति पवित्रपंचमृत्तिकाः निक्षिपेत् ॥ सहिरत्नानि दाशुषे सुवासि (ति) सविता भगः । तं भागं चित्रमीमहे ॥ इति पंचरत्नानि निक्षिपेत् ॥ हिरण्यरूपः सहिरण्यसंदृगपांनपात्से दुहिरण्यवर्णः । हिरण्ययात् परियोनेर्निषद्या हिरण्यदादत्यंनमस्मै । इति सुवर्णप्रतिमां दद्यात् । पूर्णादर्विं परापतेति फलं दद्यात् । युवासुवासाः परिवीतं आगात्स उश्रेयान् भवति जायमानः । तं धीरासः कवय उन्नयंति स्वाध्यो ३ मनसा देवयंतः । इति वस्त्रं दद्यात् ॥ तंतुं तन्वन् रजसो भानुमन्वहि । ज्योतिष्मतः पथो रक्षधिया कृतान् । अनुल्बणं पयसजो गुवा मपो जनुर्भव जनया दैव्यं जनम् । इति श्वेततंतुभिर्वेष्टयेत् । पवित्रं ते विततं ब्रह्मणस्पते प्रभुर्गात्राणि पर्येषि विश्वतः । अतप्ततनुर्नतदामोऽश्नुते । श्रितास इद्वहंतस्तत्समाशत । इति दर्भकूर्चं दद्यात् । याःफलिनीर्या अफला अपुष्पायाश्च पुष्पिणीः । बृहस्पतिप्रसूतास्तानो मुंचंत्व ँ हसः । इति पूगपुष्पफलानि दद्यात् । इति पंचकलशानलंकृत्य तत्तत्कलशपूजार्थं ऋत्विजो वृणुयात् ॥

आसनप्राणायामसंकल्पः ॥ एवंगुणविशिष्टायामस्यां शुभतिथौ अमुकगोत्रायामुकनाम्ने कुमाराय करिष्यमाणदीक्षाकर्मप्रयुक्तपंचकलशपूजार्थं ऋत्विजो वरिष्ये ॥ इति संकल्प्य ॥ अथेशान

"सहिरत्नानि०" इत्यादिकांनें पांच रत्नें घालावींत. "हिरण्यरूपः०" इत्यादिकानें सुवर्णप्रतिमा घालावी. "पूर्णा दर्वि परा०" इत्यादिकानें फल घालावें. "युवा सुवासा०" इत्यादिकानें वस्त्र घालावें. "तंतुं तन्वन्०" इत्यादिकांनें श्वेततंतूंनीं वेष्टन करावें "पवित्रं ते०" इत्यादिकांनें दर्भकूर्च घालावे. "याः फलिनीर्या०" इत्यादिकांनें पूगपुष्प व फळें घालावींत. याप्रकारें पंच कलश अलंकृत करून त्या त्या कलशाच्या पूजेस्तव ऋत्विजांचें आवाहन करावें.—

"आसनप्राणायाम संकल्पः"—"एवंगुणविशिष्टायां०" इत्यादिक संकल्प करावा. "अथेशानकलशपूजार्थं०" इत्यादिकानें ऋत्विजास पुजून त्याच्या

कलशपूजार्थं ईशानमुखोद्भूतं विश्वाराध्यं गुरुं त्वां वृणीमहे ॥ ॐ नमो भगवते आगमाध्ययनाय शुद्धनीलवर्णाय ईशानमुखोद्भूताय मध्यमकलशाधीश्वराय लिंगयज्ञोपवीतिने शिवलांछनधारकाय अपरिमितभक्तगणाधीश्वराय चिन्मुद्रांकिताय अत्याश्रमाय षट्कृतिप्रणवजापकाय अपरिमितशिखाय नीलकंथाय विल्वदंडाय कारुण्यमूर्तये नमः। इति ऋत्विजं पूजयित्वा तन्मुखेन गुरुकलशपूजां कारयेत् ॥

अथ पूर्वस्यां दिशि सद्योजातकलशपूजार्थं सद्योजातमुखोद्भूतं रेवणसिद्धं त्वां वृणीमहे ॥ ॐ नमो भगवते रेवणसिद्धाय ऋग्वेदशाखाध्ययनाय हरिद्वर्णाय सद्योजातमुखोद्भूताय पूर्वकलशाधीश्वराय लिंगयज्ञोपवीतिने शिवलांछनधारकाय द्वादशसहस्रचरलिंगाध्यक्षाय गुरुधर्मभिक्षां देहीति मुद्रांकिताय गृहस्थाश्रमाय शिवपंचाक्षरीजापकाय षट्त्रिंशज्जटामुकुटमंडिताय पीतकंथाय अश्वत्थदंडाय घनलिंगाय नमो नमः ॥ गंधाद्युपचारांस्तस्य कृत्वा तन्मुखेन सद्योजातकलशपूजां कारयेत् ॥

अथ दक्षिणदिशि वामदेवकलशपूजार्थं वामदेवमुखोद्भूतं मरुळाराध्यमाचार्यं त्वां वृणीमहे ॥ ॐ नमो भगवते मरुळाराध्याय यजुर्वेदाध्ययनाय श्वेतवर्णाय वामदेवमुखोद्भूताय दक्षिणकलशाधीश्वराय लिंगयज्ञोपवीतिने शिवलांछनधारकाय असंख्यातचरलिंगाध्यक्षाय भवति भिक्षां देहीति मुद्रांकिताय ब्रह्मचर्याश्रमाय गायत्रीजापकाय पंचशिखाय श्वेतकंथाय पालाशदंडाय ब्रह्मचारिणे नमो नमः। इति ऋत्विजं पूजयित्वा तन्मुखेन दक्षिणकलशपूजां कारयेत् ॥

अथ पश्चिमदिशि। अघोरकलशपूजार्थं अघोरमुखोद्भूतम् एकोरामाराध्यं देवं त्वां वृणीमहे ॥ ॐ नमो भगवते एकोरामाराध्यदेवाय सामवेदाध्ययनाय रक्तवर्णाय पश्चिममुखोद्भूताय पश्चिमकलशाधीश्वराय लिंगयज्ञोपवीतिने शिवलांछनधारकाय त्रिसहस्रचरलिंगाध्यक्षाय लिंगार्पितभिक्षां देहीति मुद्रांकिताय वानप्रस्थाश्रमाय

प्रणवमंत्रजापकाय एकशिखाय रक्तकंथाय न्यग्रोधदंडाय वानप्रस्था-श्रमाय नमो नमः ॥ इति ऋत्विजं पूजयित्वा तन्मुखेन अघोरकलश-पूजां कारयेत् ॥

अथोत्तरदिशि ॥ तत्पुरुषकलशपूजार्थं तत्पुरुषमुखोद्भूतं पंडि-ताराध्यं त्वां वृणीमहे ॥ ॐ नमो भगवते पंडिताराध्याय अथर्वण-शाखाध्ययनाय हरिद्वर्णाय तत्पुरुषमुखोद्भूताय उत्तरकलशाधीश्व-राय लिंगयज्ञोपवीतिने शिवलांछनधारकाय षट्सहस्रचरलिंगाध्य-क्षाय दयाधर्मभिक्षां देहीति मुद्रांकिताय विरक्ताश्रमाय ॐ नमो हंसायेति जापकाय एकादशजटामुकुटमंडिताय हरित्कंथाय वेणु-दंडाय विरक्ताश्रमाय नमो नमः ॥ इति ऋत्विजं पूजयित्वा तन्मु-खेन उत्तरदिक्कलशपूजां कारयेत् ॥

अथ कलशपूजा ॥ ईशानकलशपूजां करिष्ये ॥ तदंगत्वेन प्राण-प्रतिष्ठापनं करिष्ये ॥ ईशानप्राणप्रतिष्ठापनमंत्रस्य ब्रह्मा ऋषिः । बृहती च्छंदः । ईशानो देवता । ईशान इति बीजं ईश्वरी इति शक्तिः । सदाशिवों इति कीलकम् । ईशानप्राणप्रतिष्ठार्थं जपे विनि-योगः । ईशानः सर्वविद्यानां अंगुष्ठाभ्यां नमः । ईश्वरः सर्वभूतानां तर्जनीभ्यां नमः । ब्रह्माधिपतिः मध्यमाभ्यां नमः । ब्रह्मणोऽधिपतिः अनामिकाभ्यां नमः । ब्रह्माशिवो मे अस्तु कनिष्ठिकाभ्यां नमः ।

मुखानें गुरुकलशपूजा करवावी. "अथ पूर्वस्यां दिशि०" इत्यादिकांनें ऋ-त्विजास पुजूनत्याच्या मुखानें सद्योजातकलशपूजा करवावी. "अथ दक्षिणदिशि०" इत्यादिकानें ऋत्विजास पुजून त्याच्या मुखानें दक्षिणकलशपूजा करवावी. "अथ पश्चिमदिशि०" इत्यादिकांनें ऋत्विजास पुजून त्याच्या मुखानें पश्चिम कलशपूजा करवावी. "अथोत्तरदिशि०" इत्यादिकांनें ऋत्विजास पुजून त्याच्या मुखानें उत्तरदिक्कलशपूजा करवावी.

अथ कलश पूजा ॥ ईशानकलशपूजा करितों. त्याचेंच अंगभूत ह्मणून प्राणप्रतिष्ठापन करितों. "ईशानप्राण०" इत्यादिक मंत्रांनीं सर्व उपचार मंत्रांत

सदाशिवों करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः । ईशानः सर्वविद्यानां हृदयाय नमः । ईश्वरः सर्वभूतानां शिरसे स्वाहा । ब्रह्माधिपतिः शिखायै वषट् । ब्रह्मणोऽधिपतिः कवचाय हुं । ब्रह्मा शिवो मे अस्तु नेत्रत्रयाय वौषट् । सदाशिवों अस्त्राय फट् । ध्यानं ॥ ईशानः सर्वविद्यानां ईश्वरः सर्वभूतानां ब्रह्माधिपतिर्ब्रह्मणोऽधिपतिर्ब्रह्मा शिवोमे अस्तु सदाशिवों ॥ ईशानस्य प्राणा इह प्राणा ईशानस्य जीव इह स्थितः ॥ ईशानस्य सर्वेंद्रियाणि कायवाङ्मनश्चक्षुःश्रोत्रजिव्हाघ्राणप्राणा इहैवागत्य सुखं चिरं तिष्ठंतु स्वाहा ॥ प्रसादलिंगाय नमः ॥ श्रोत्रेंद्रियात्मने नमः । शरणस्थलस्वरूपाय नमः । शांत्यतीत कलात्मने नमः । शब्दग्रहणसाधनाय नमः । पराशक्त्यै नमः । शिवसादाख्यात्मने ईशानमूर्तये नमः । सान्निध्यं कुरु कुरु स्वाहा । सप्तमुद्राः प्रदर्श्य । सद्योजातं प्रपद्यामि इत्यासनं । सद्योजाताय वै नमः । इति पाद्यम् ॥ भवे भवे नातिभवे इत्यर्घ्यम् । भवोद्भवाय नमः इत्याचमनीयम् । वामदेवाय नम इति स्नानं । ज्येष्ठाय नम इति वस्त्रं । श्रेष्ठाय नम इति उत्तरीयं । रुद्राय नम इति गंधं । कालाय नम इत्यक्षतान् । कलविकरणाय नम इति पुष्पं । बलविकरणाय नम इति धूपं । बलाय नम इति दीपं । बलप्रमथनाय नम इति काले नैवेद्यं । सर्वभूतदमनाय नम इति तांबूलं । मनोन्मनाय नम इति मंत्रपुष्पं । सर्वभूतदमनाय नम इति प्रदक्षिणाद्युपचारान् कृत्वा । मूलमष्टोत्तरशतं जपेत् ॥

अथ पूर्वदिशि सद्योजातकलशपूजां करिष्ये । तदंगत्वेन प्राणप्रतिष्ठां करिष्ये । सद्योजातप्राणप्रतिष्ठापनमंत्रस्य । ब्रह्माऋषिः । उष्णिक् छंदः । सद्योजातमूर्तिर्देवता । सद्योजातमिति बीजं । प्रपद्यामीति शक्तिः । भवोद्भव इति कीलकं । सद्योजातप्राणप्रतिष्ठार्थे

सांगितल्याप्रमाणें करून मूलमंत्राचा १०८ वेळां जप करावा.

त्या प्रमाणेंच पूर्व दिशेस सद्योजात कलशपूजा करितों. तदंगभूत प्राण—प्रतिष्ठापनही करितों. "सद्योजात प्राण०" इत्यादिकांनीं पूर्ववत् सर्व उपचार

जपे विनियोगः । सद्योजातं अंगु० । प्रपद्यामि तर्जं० । सद्योजाताय वै नमो नमः मध्य० । भवे भवे अना० । नातिभवे भवस्वमां कनि०। भवोद्भवाय नमः करतल० । सद्योजातं हृदयाय० । प्रपद्यामि शिरसे० । सद्योजाताय वै नमो नमः शिखायै० । भवेभवे कवचाय० । नातिभवे भवस्वमां नेत्रत्रयाय० । भवोद्भवाय नमः अस्त्राय० । ॐ भूर्भुवस्वरोमिति दिग्बंधः । अथ ध्यानमंत्रः । सद्योजातं प्रपद्यामि सद्योजाताय वै नमो नमः । भवे भवे नातिभवे भवस्वमां भवोद्भवाय नमः । सद्योजातस्य प्राणा इह प्राणाः सद्योजातस्य जीव इह स्थितः। सद्योजातस्य सर्वेंद्रियाणि कायवाङ्मनश्चक्षुःश्रोत्रजिव्हाघ्राणप्राणा इहैवागत्य सुखं चिरं तिष्ठंतु स्वाहा । आचारलिंगाय नमः । भक्तस्थलस्वरूपाय नमः । घ्राणेंद्रियात्मने नमः । निवृत्तिकलाय नमः । गंधग्रहणसाधनाय नमः । क्रियाशक्त्यात्मने नमः । कर्मसादाख्याय नमः । सद्योजातमूर्तये० । सान्निध्यं कुरु कुरु स्वाहा ॥ सप्तमुद्राः प्रदर्श्य । पूर्ववदुपचारान् प्रकल्प्य । मूलमंत्रमष्टोत्तरशतं जपेत् ॥

अथ दक्षिणदिशि वामदेवकलशपूजां करिष्ये ॥ तदंगत्वेन प्राणप्रतिष्ठापनं करिष्ये । अस्य श्रीवामदेवप्राणप्रतिष्ठापनमंत्रस्य । ब्रह्मा ऋषिः । शक्वरी छंदः । वामदेवो देवता। वामदेव इति बीजं । रुद्र इति शक्तिः । सर्वभूतदमनाय नम इति कीलकं । वामदेवप्राणप्रतिष्ठार्थे जपे विनियोगः । वामदेवाय नमो ज्येष्ठाय नमः । अंगु० । श्रेष्ठाय नमो रुद्राय नमः तर्जं० । कालाय नमः कलविकरणाय नमः मध्य० । बलविकरणाय नमो बलाय नमः अना० । बलप्रमथनाय नमः सर्वभूतदमनाय नमः कनिष्ठि० । मनोन्मनाय नमः करतल० । एवं हृदयादिन्यासः । ध्यानमंत्रः ॥ वामदेवाय नमो ज्येष्ठाय नमः श्रेष्ठाय नमो रुद्राय नमः कालाय नमः कलविकरणाय नमो

करून मूळ मंत्राचा १०८ वेळां जप करावा.

त्याप्रमाणेंच दक्षिणदिशेस वामदेवकलशपूजा करितों. तदंगभूत प्राणप्रतिष्ठापनही करितों. "अस्य श्रीवामदेव०" इत्यादिकांनीं पूर्ववत् सर्वोपचारांनीं

बलविकरणाय नमो बलाय नमो बलप्रमथनाय नमः सर्वभूतदमनाय नमो मनोन्मनाय नमः । वामदेवस्य प्राणा इह प्राणा वामदेवस्य जीव इह स्थितः । वामदेवस्य सर्वेंद्रियाणि कायवाङ्मनश्चक्षुःश्रोत्रजिव्हाघ्राणप्राणा इहैवागत्य सुखं चिरं तिष्ठंतु स्वाहा ॥ गुरुलिंगाय नमः । जिव्हेंद्रियात्मने नमः । माहेश्वरस्थलस्वरूपाय नमः । प्रतिष्ठाकलाय नमः । रसग्रहणसाधनाय नमः । ज्ञानशक्त्यात्मने नमः । कर्तृसादाख्याय नमः । वामदेवाय० । सांनिध्यं कुरु कुरु स्वाहा ॥ अथ सप्तमुद्राप्रदर्शनपूर्वकं पूर्ववत् पूजां कारयेत् । मूलमंत्रमष्टोत्तरशतं जपेत् ॥

अथ पश्चिमदिशि अघोरकलशपूजां करिष्ये ॥ तदंगत्वेन प्राणप्रतिष्ठापनं करिष्ये । ॐ अस्य श्रीअघोरमंत्रस्य । ब्रह्मा ऋषिः । त्रिष्टुप् छंदः । अघोरेभ्य इति बीजं । सर्वेभ्य इति शक्तिः । रुद्ररूपेभ्य इति कीलकं । अघोरप्राणप्रतिष्ठार्थे जपे विनियोगः । अघोरेभ्यः अंगु० । अथ घोरेभ्यः तर्ज० । घोरघोरतरेभ्यः मध्य० । सर्वेभ्यः अना० । सर्वशर्वेभ्यः कनि० । नमस्ते अस्तु रुद्ररूपेभ्यः करतल० । एवं हृदयादिन्यासः । ध्यानमंत्रः ॥ अघोरेभ्योथ घोरेभ्यो घोरघोरतरेभ्यः । सर्वेभ्यः सर्वशर्वेभ्यो नमस्ते अस्तु रुद्ररूपेभ्यः ॥ अघोरस्य प्राणा इह प्राणा अघोरस्य जीव इह स्थितः । अघोरस्य सर्वेंद्रियाणि कायवाङ्मनश्चक्षुःश्रोत्रजिव्हाघ्राणप्राणा इहैवागत्य सुखं चिरं तिष्ठंतु स्वाहा । शिवलिंगाय नमः । नेत्रात्मने० । प्रसादस्थलस्वरूपाय० । विद्याकलायै० । रूपग्रहणसाधनाय० । मूर्तसादाख्याय० । अघोरमूर्तये० । इच्छाशक्तये० । सांनिध्यं कुरु कुरु स्वाहा ॥ सप्तमुद्राप्रदर्शनपूर्वकं पूर्ववदुपचारान् प्रकल्प्य मूलमंत्रमष्टोत्तरशतं जपेत् ॥

पूजा करून मूळमंत्राचा १०८ वेळां जप करावा.

त्याचप्रमाणें पश्चिम दिशेस अघोरकलशपूजा करितों. तदंगभूत प्राणप्रतिष्ठापनही करितों. "ॐ अस्य श्रीअघोरमंत्रस्य०" इत्यादिकांनीं पूर्ववत् सर्वोपचा-

अथोत्तरदिशि तत्पुरुषपूजां करिष्ये ॥ तदंगत्वेनप्राणप्रतिष्ठापनं करिष्ये ॥ अस्य श्रीतत्पुरुषप्राणप्रतिष्ठापनमंत्रस्य । ब्रह्मा ऋषिः । गायत्रीच्छंदः । तत्पुरुषो देवता । तद्बीजं । महादेवायेति शक्तिः । रुद्र इति कीलकम् । तत्पुरुषप्राणप्रतिष्ठार्थं जपे विनियोगः । तत्पुरुषायअंगु० । विद्महे तर्जं० । महादेवाय मध्य० । धीमहि अना० । तन्नो रुद्रः कनि० । प्रचोदयात् करतल० ॥ एवं हृदयादिन्यासः ॥ ध्यानं ॥ तत्पुरुषाय विद्महे महादेवाय धीमहि तन्नो रुद्रः प्रचोदयात् ॥ तत्पुरुषस्य प्राणा इह प्राणा तत्पुरुषस्य जीव इह स्थितः । तत्पुरुषस्य सर्वेंद्रियाणि कायवाङ्मनश्चक्षुःश्रोत्रजिव्हाघ्राणप्राणा इहैवागत्य सुखं चिरं तिष्ठंतु स्वाहा । त्वगिंद्रियात्मने नमः । जंगमलिंगाय० । प्राणलिंगस्थलाय० । शांतिकलायै० आदिशक्त्यै० । स्पर्शविषयात्मने० । अमूर्तसादाख्याय० । तत्पुरुषब्रह्मणे० । सांनिध्यं कुरु कुरु स्वाहा ॥ सप्तमुद्राप्रदर्शनपूर्वकं पूर्ववदुपचारान् प्रकल्प्य मूलमंत्रमष्टोत्तरशतं जपेत् ॥—॥ इति पंचकलशस्थापनविधिः ॥

अनंतरं कलशस्थापनस्योत्तरभागे उपलेपनाद्यग्निप्रतिष्ठापनं कुर्यात् । तद्यथा । यजमानः प्राङ्मुखो वाग्यतो द्विराचम्य प्राणानायम्य देशकालौ संकीर्त्य अस्य कुमारस्य मलमायाविच्छेदपूर्वकतद्दीक्षाधिकारसिद्धिद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं शिवदीक्षांगहोमं कर्तुं स्थंडिलादि करिष्ये इति संकल्प्य ॥

रांनीं पूजा करून मूल मंत्राचा १०८ वेळां जप करावा.

त्याचप्रमाणें उत्तर दिशेस तत्पुरुषकलशपूजा करितों. तदंगभूत प्राणप्रतिष्ठापनही करितों. "अस्य श्रीतत्पुरुष." इत्यादिकांनीं पूर्ववत् सर्वोपचारांनीं पूजा करून मूळमंत्राचा १०८ वेळां जप करावा.—"इति पंचकलशस्थापनविधिः—"—

नंतर कलशस्थापनाच्या उत्तरभागीं उपलेपनानंतर अग्निप्रतिष्ठापन करावें. तें असें:—यजमानानें पूर्वमुख, व मौनी होऊन दोन वेळां आचमन करून प्राणायामानंतर देशकालादिकांचें संकीर्तन करून "अस्य कुमारस्य०" इत्यादि संकल्प करावा. गोमयानें सारविलेल्या शुद्ध प्रदेशांत, शुद्ध मातीनें ईशान्येस प्रारंभ

गोमयादिलिप्ते शुद्धदेशे शुद्धमृदा ईशान्यारंभं प्रदक्षिणमुदक्संस्थं चतुरंगुलोन्नतं वा चतुर्दिक्षु मिलित्वा द्विसप्तत्यंगुलपरिधिकं फलितमष्टादशांगुलविस्तृतं होमानुसारेण तदधिकं वा न तु ततो न्यूनं मध्योन्नतं स्थंडिलं कुर्यात् ॥ तद्गोमयेन प्रदक्षिणमुपलिप्य दक्षिणेऽष्टौ उदीच्यां द्वे प्रतीच्यां चतुः प्राच्यामर्धमंगुलानि त्यक्त्वा दक्षिणोपक्रमामुदगायतां प्रादेशमात्रामेकां रेषां तस्या दक्षिणोत्तरयोः प्रागायते पूर्वरेषया असंस्पृष्टे प्रादेशमिते द्वे रेषे लिखित्वा तयोर्मध्ये परस्परमसंस्पृष्टा उदक्संस्थाः प्रागायताः प्रादेशसंमितास्तिस्र इति षट् लेखाः यज्ञीयशकलमूलेन दक्षिणहस्तेनोल्लिख्य रेषासु तत् शकलमुदगग्रं निधाय । स्थंडिलमद्भिरभ्युक्ष्य शकलमाग्नेय्यां निरस्य पाणिं प्रक्षाल्य वाग्यतो भवेत् । ततस्तैजसेनासंभवे मृण्मयेन वा पात्रयुग्मेन संपुटीकृत्य सुवासिन्या स्वगृहात् समृद्धं निर्धूममग्निमाहृत्य स्थंडिलाग्नेय्यां निधाय । **जुष्टोदमूना आत्रेयो वसुश्रुतोग्निस्त्रिष्टुप् । जुष्टोदमूना अतिथिर्दुरोण इमंनो यज्ञमुपयाहि विद्वान् । विश्वा अग्ने अभियुजो विहत्या शत्रूयता माभराभोजनानि ।** एह्यग्नेराहुगणोऽग्निस्त्रिष्टुप् अग्न्यावाहने विनियोगः ॥ **एह्यग्न इह होता निषीदादब्धः सुपुर**

करून दक्षिणोत्तरेकडे सर्व चार (४) अंगुळें उंच, अथवा चारी दिशेस मिळून ७२ अंगुळें परीघ असलेल्या चतुष्कोणासारिखें, प्रत्येक बाजू १८ अंगुळें लांब याप्रमाणें—होम जसा करावयाचा असेल तसें अधिकच परंतु कमी न करितां मध्यास जरा उन्नत असें एक स्थंडिल करावें. त्याच्या भोंवतीं गोमयानें, दक्षिण भागास ८ अंगुळें, उत्तरेस २, पश्चिमेस ४, व पूर्वेस ½, याप्रमाणें जागा सोडून सारवून काढावें.

याप्रमाणें सहा लेख यज्ञीय (समिधा) (?) (यज्ञाचीं लांकडें) च्या तुकड्याच्या मुळानें उजव्या हातानें लिहून, त्या रेषांमध्यें तो तुकडा उत्तराभिमुख रोवावा. स्थंडिलावर पाणी शिंपडून तो तुकडा आग्नेय दिशेस टाकून, हात धुवून मौनव्रतधारण करावें. नंतर

मृण्मय अशा दोन पात्रांत सुवासिनीनें एकावर एक झांकून स्वगृहांतून, चांगला पेटलेला, व निर्धूम असा अग्नि आणून, तो स्थंडिलाच्या आग्नेय बाजूस घालावा. "जुष्टोदमूना०" इत्यादिकानें आवाहन करावें. "एह्यग्न०" इत्यादीनें

एता भवानः। अवतांत्वा रोदसि विश्वमिन्वे यजामहे सौमनसाय देवान । इत्यक्षतैरावाह्य ॥ आच्छादनं दूरीकृत्य समस्तव्याहृतीनां परमेष्ठी प्रजापतिः । प्रजापतिर्बृहती । अग्निप्रतिष्ठापने विनियोगः । भूर्भुवः स्वः आत्माभिमुखं पाणिभ्यां षट्सु रेखासु अग्निं प्रतिष्ठापयामीत्यग्निं प्रतिष्ठाप्य । प्रोक्षितेंऽधनानि निक्षिप्य। वेणुधमन्या प्रबोध्य । ध्यायेदेवं । चत्वारिश्रृंगा । वामदेवोऽग्निस्त्रिष्टुप् । अग्निमूर्तिध्याने विनियोगः । ॐ चत्वारिशृंगा त्रयो अस्य पादा द्वे शीर्षे सप्त हस्तासोऽस्य ॥ त्रिधाबद्धो वृषभो रोरवीति महादेवोमर्त्याँ॰ आविवेश । स्मृतिमंत्राश्च । सप्तहस्तश्चतुःश्रृंगः सप्तजिह्वो द्विशीर्षकः ॥ त्रिपात् प्रसन्नवदनः सुखासीनः शुचिस्मितः ॥ स्वाहां तु दक्षिणे पार्श्वे देवीं वामे स्वधां तथा ॥ बिभ्रद्दक्षिणहस्तैस्तु शक्तिमन्नं स्रुचं स्रुवं ॥ तोमरं व्यजनं वामे घृतपात्रं च धारयन् ॥ मेषारूढो जटाबद्धो गौरवर्णो महौजसः ॥ धूमध्वजो लोहिताक्षः सप्तार्चिः सर्वकामदः ॥ आत्माभिमुखमासीन एवं रूपो हुताशनः ॥ इति ध्यात्वा ॥ एष हि देवः प्रदिशोनुसर्वाः पूर्वोहि जातः स उ गर्भे अंतः। स विजायमानः स जनिष्यमाणः प्रत्यङ्मुखस्तिष्ठति विश्वतोमुखः । हे अग्ने प्राङ्मुखो देव प्रत्यङ्मुखः सन् मम अभिसंमुखो भव । इत्यक्षतोदकं अग्नेः पूर्वदिग्भागे विसृजेत् ॥ ततः प्राणानायम्य । एवंगुणेत्यादिशुभतिथौ मया क्रियमाणे शिवदीक्षाहोमे देवतापरिग्रहार्थं अन्वाधानं करिष्ये इति संकल्प्य ॥ समिद्वयमादाय

अक्षता घालून आवाहन करावें. नंतर आच्छादन काढून, "समस्त व्याहृतीनां॰" इत्यादिकेंकरून अग्निप्रतिष्ठापना करून, वर कोळसे टाकून, वेळूच्या फुंकणीनें फुंकून तो अग्नि प्रज्वलित करून, याप्रकारें ध्यावें:—"चत्वारिश्रृंगा॰" इत्यादि वेदमंत्रें; व त्याचप्रमाणें—"सप्तहस्तश्चतुःश्रृंगः॰" इत्यादि स्मृतिमंत्रें;—यांनीं त्याचें ध्यान करून, "एषहि देवः॰" इत्यादिकांनें अक्षतोदक अग्नीच्या पूर्व दिग्भागीं सोडावें. नंतर प्राणायाम करून, "एवंगुणेत्यादि शुभतिथौ॰"

अस्मिन्नन्वाहितेऽग्नौ जातवेदसमग्निमिध्मेन प्रजापतिं प्रजापतिं च अघोरदेवते आज्येन अग्नीषोमौ चक्षुषी आज्येन अत्र प्रधानं शिवषडक्षरीमंत्रेण तत्तत्संख्यया प्रधानदेवता आज्यद्रव्येण शेषेण स्विष्टकृदिध्मसंनहनेन रुद्रमयासमग्निं देवान् विष्णुमग्निं वायुं सूर्यं प्रजापतिं चैताः प्रायश्चित्तदेवता आज्येन ज्ञाताज्ञातदोषनिवर्हणार्थं त्रिवारमग्निं मरुतश्चाज्येन अंगदेवताः प्रधान देवताः सर्वाः संनिहिताः संतु सांगोपांगेन कर्मणा सद्यो यक्ष्ये इति संकल्प्य ॥ तूष्णीं समस्तव्याहृतिभिर्वा आज्यसमिद्धोमं कुर्यात् ॥ ततः पत्न्या अग्न्यायतनालंकरणं कारयेत् ॥ अग्न्यायतनादष्टांगुलिपरिमिते देशे ऐशानीं दिशमारभ्य प्रदक्षिणं समंतात्सोदकेन पाणिना त्रिः परिमृज्य पूर्वमुपरिनिहितदर्भैर्दशांगुलिपरिमिते देशे प्राच्यादिषु परिस्तृणीयात् ॥ तत्र प्राच्यां प्रतीच्यां चोदगग्रा दर्भाः । अवाच्यामुदीच्यां च प्रागग्राः । पूर्वपश्चात् परिस्तरणमूलयोरुपरि दक्षिणपरिस्तरणं । उत्तरपरिस्तरणं तु तदग्रयोरधस्तात् ते च दर्भाः अनियतसंख्या एकैकस्यां दिशि चत्वार इत्येवं षोडश वा । ततोऽग्नेर्दक्षिणतो ब्रह्मासनार्थं उत्तरतश्च पात्रासादनार्थं कांश्चित् प्रागग्रान् दर्भानास्तृणीयात् । अग्नेरीशानांतं त्रिरंभसा परिषिच्य ॥ उत्तरा-

---

वगैरे संकल्प करावा. दोन समिधा आणून, "अस्मिन्नन्वाहितेऽग्नौ०" इत्यादि संकल्प करावा. नंतर मौन धारण करून समस्त व्याहृतीनें आज्य (घृत) समिद्ध होम करावा. नंतर पत्नीकडून अग्निस्थान अलंकृत करवावें. अग्निस्थानापासून आठ (८) आंगुळीभर जाग्यांत पूर्वादि दिशेस परिस्तरण (आंथरणें) करावें. तेथें पूर्व व दक्षिण दिशांस उदगग्र (उत्तरेकडे टोकें केलेले आहेत असे) दर्भ ठेवावे; पश्चिमेस व उत्तरेस प्रागग्र (पूर्वेकडे टोकें केलेले असे) दर्भ ठेवावे. पूर्व पश्चिम परिस्तरणाच्या टोकावर दक्षिण परिस्तरण असावें. उत्तर परिस्तरण त्यांच्या टोकापासून खालीं पुष्कळ दर्भांनीं करावें, अथवा प्रत्येक दिशेस चार चार याप्रमाणें सोळा दर्भ तरी घ्यावे. नंतर अग्नीच्या दक्षिणेस ब्रह्मासनार्थ, उत्तरेस पात्रासनार्थ, कांहीं प्रागग्र दर्भ टाकावेत. अग्नीभोंवतीं ईशान्येपर्यंत तीन वेळां पाण्यानें परिषिंचन करावें. उत्तरेस

स्तीर्णेषु दक्षिणवामपाणिभ्यां क्रमेण प्रोक्षणीं स्रुवं । प्रणीताज्य-पात्रे । इध्मा बर्हिषि द्वे द्वे उदगपवर्गं प्राक्संस्थं च न्युब्जान्यासादयेत् । इत्येतावतामेवासादनम् ॥ ततः प्रोक्षणीपात्रमुत्तानं कृत्वा तत्रानंतर्गर्भितसाग्रसमस्थूलप्रादेशमात्रकुशद्वयरूपपवित्रे निधाय शुद्धाभिरद्भिस्तत्पात्रं पूरयित्वा गंधपुष्पादि क्षिप्त्वा हस्तयोरंगुष्ठोपक-निष्ठिकाभ्यां उदगग्रे पृथक् पवित्रे धृत्वा अपस्त्रिरुत्पूय पात्राण्युत्ता-नानि कृत्वा इध्मं च विस्रस्य सर्वाणि उत्तानेन हस्तेन त्रिःप्रोक्षयेत् ॥ ततो यथोक्तलक्षणमीशानदिगवस्थितं माहेश्वरं अस्मिन् शिवदीक्षा-होमकर्मणि ब्रह्माणं त्वां वृण इति तत्पाणिं पाणिना धृत्वा वरयेत् । ततो ब्रह्मा वृतोऽस्मी त्युक्त्वा प्राङ्मुख आचम्य समस्तपाण्यंगुष्ठो भूत्वा अग्रेणाग्निं परीत्य दक्षिणत उदङ्मुखः स्थित्वा आसनार्थं दर्भेषु दक्षिणभागस्थमेकं दर्भमंगुष्ठानामिकाभ्यां गृहीत्वा निरस्तः परा-वसुरिति नैर्ऋत्यां निरस्य अपस्पृश्य इदमहमर्वावसोः सदने सीदामीयुक्त्वा उदङ्मुख एव वामोर्वोरुपरि दक्षिणपादं संस्थाप्य उपविश्य गंधाक्षतादिभिरर्चितः सन् ॐ ब्रह्मा ब्रहस्पतिर्ब्रह्मा ब्रह्म-सदन आशिष्यते बृहस्पते यज्ञं गोपाय स यज्ञं पाहि स यज्ञपतिं पाहि

टाकलेल्या दर्भावर उजव्या व डाव्या हातांनीं, क्रमानें प्रोक्षणी (पात्रविशेष) व स्रुव (पळी); प्रणीत अश्या आज्यपात्री; याप्रमाणें आसादन करावें. नंतर प्रोक्षणीपात्र उत्तान (उताणें) करून, तेथें, अंतर्गर्भित, साग्र, समस्थूल, व प्रादेशमात्र अशा दोन कुशांनीं पवित्र बनवून, तें पात्रांत घालावें. नंतर शुद्ध पाण्यानें तें पात्र भरून, गंधपुष्पादि त्यांत टाकून, हातीं आंगठा, व अनामिका यांच्या ठायीं २ पवित्रें धारण करून, पाण्यानें तीन वेळां आचमन करून पात्रें उत्तान (उताणें) सर्वांचें उत्तान हस्तानें प्रोक्षण करावें; नंतर मूळांत दिल्याप्रमाणें विधिवत् होम करून, कुमारास मूळांत सांगितल्याप्रमाणें योगमार्गानें चित्ताकर्षण करून घेऊन, त्याला सच्चिदानंदत्व पटवावें. (याचा सविस्तर विधि फारच अस-ल्यामुळें व मराठींत तो बरोबर कधींच उतरत नसल्यामुळें तो जशाचा तसाच मुळांत पाहावा.)—

स मां पाहीति जप्त्वा सदा यज्ञमना वर्तेत । ततो यजमानः प्रणीत-पात्रमग्नेः प्रत्यङ्निनीय । तत्र पवित्रे निधायोत्पूताभिरद्भिः पूर-यित्वा । गंधपुष्पाक्षतान्निक्षिप्य । मुखसममुद्धृत्य । अग्नेरुत्तरतो दर्भेषु निधाय । पवित्रे गृहीत्वान्यैर्दर्भैराच्छादयेत् ॥ ततः पवित्रे आज्यपात्रे निधाय तत्पात्रं पुरतः संस्थाप्य तस्मिन्नाज्य-मासिच्य अग्नेरुत्तरतः स्थितांगारान् भस्मना सहाग्नेरुदक् परिस्तर-णाद्बहिर्निरुह्य तेष्वाज्यपात्रमधिश्रित्य ज्वलता दर्भोल्मुकेनावज्व-ल्यांगुष्ठपर्वमात्रं प्रक्षालितं दर्भाग्रद्वयं आज्ये प्रक्षिप्य पुनर्ज्वलता तेनैव दर्भोल्मुकेन आज्यं त्रिःपर्यग्नि कृत्वा तदुल्मुकमपास्य अपः-स्पृष्ट्वा आज्यपात्रं भुवि कर्षन्निवोदगुद्वास्य अंगारानग्नौ प्रत्यस्यापः स्पृष्ट्वा तत्रस्थमेवाज्यं सवितुष्ट्वा हिरण्यस्तूपःसवितापुर उष्णिक् । आज्यस्योत्पवने विनियोगः ॥ सवितुष्ट्वा प्रसव उत्पुनाम्यच्छिद्रेण पवि-त्रेण वसोःसूर्यस्य रश्मिभिरिति मंत्रेणैकश्रुत्योच्चारितेनैकवारं द्विस्तूष्णी-मुत्तानपाणिद्वयांगुष्ठोपकनिष्ठिकाभ्यामंतयोर्दर्भयोरसंस्पृष्टं गृहीताभ्यां उदगग्राभ्यां प्रागुत्पूय ते पवित्रे अद्भिः प्रोक्ष्य स्कंदाय स्वा-हेति अग्नौ प्रहरेत् ॥ अथाग्नेः पश्चात् परिस्तरणाद्बहिरात्मनोऽग्रतो स्रुवं प्रोक्ष्य तत्र बर्हिः संनहनीं रज्जुं उदगग्रां प्रसार्य्य तस्यां बर्हिः प्रागग्रमुदगग्रमविरलमास्तीर्य तस्मिन्नाज्यपात्रं निधाय स्रुवं संमा-र्जयेत् ॥ तद्यथा ॥ दक्षिणेन हस्तेन स्रुवं गृहीत्वा सव्येन कांश्चिद्दर्भा-नादाय सहैवाग्नौ प्रताप्य स्रुवं निधाय दक्षिणहस्तेन दर्भान् गृहीत्वा स्रुवं सव्येन धारयेत् ॥ दक्षिणेन हस्तेन स्रुवस्य बिलं दर्भाग्रैः प्रागादि-प्रागपवर्गं त्रिःसंमृज्य अधस्ताद्दर्भाग्रेणैवाभ्यात्मं बिलपृष्ठं त्रिःसंमृज्य ततो दर्भाणां मूलैर्दंडस्याधस्ताद्बिलपृष्ठादारभ्य यावदुपरिष्टाद्बिलं तावत्त्रिः संमृज्याद्भिः प्रोक्ष्य आज्यस्थाल्या उत्तरतो निधाय उदगसंस्पृष्ट्वा दर्भान् अद्भिः प्रक्षाल्य अग्नावनुप्रहरेत् ॥ एकादशांगुलिपरिमिते देशे गंधा-क्षत पुष्पैरग्निं समंत्रमर्चयेत् ॥ तत्र मंत्रौ ॥ विश्वानिनेत्यस्यानयोर्वसु-श्रुतोऽग्निस्त्रिष्टुप् ॥ अग्न्यर्चने विनियोगः ॥ विश्वानिनो दुर्गहा

जातवेद इति प्राक् सिंधुं न नावा दुरितातिपर्षि इति आग्नेयां। अग्नेऽअत्रिवन्मनसा गृणानः इति दक्षिणे । अस्माकं बोध्य विता तनूनां । इति नैऋत्यां । यस्त्वा हृदा कीरिणा मन्यमानः । इति वरुणदिशि । अमर्त्यं मर्त्यो जोहवीमि । इति वायव्यां । जातवेदो यशो अस्मासु धेहि । इति कुबेरदिशि । प्रजाभिरग्ने अमृतत्वमस्यां इति ऐशान्यां ॥ एवं अष्टदिक्षु गंधाक्षतपुष्पैरग्निं समंत्रकमभ्यर्चयेत् ॥ तत आत्मानंचालं कृत्य हस्तं प्रक्षाल्य । इध्मवंधनरज्जुं इध्मस्थाने निधाय । पाणिनेध्ममादाय मूलमध्याग्रेषु स्रुवेणाज्येन त्रिरभिघार्य । मूलमध्यमयोर्मध्यभागे गृहीत्वा । अयंत इध्म इत्यस्य वामदेवोऽग्निस्त्रिष्टुप् । इध्माधाने विनियोगः । ॐ अयंत इध्म आत्मा जातवेदस्तेनेध्यवस्वर्धस्व चेद्धवर्धय चास्मान् प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन समेधय स्वाहेति इध्ममग्नावाधाय जातवेदसेऽग्नय इदं न ममेति त्यजेत् । ततः स्रुवेणाज्यमादाय अग्नेरायतनस्य वायव्यकोणमारभ्याग्नेयकोणपर्यंतं प्रजापतये इति मनसा स्मरन् स्वाहेत्युच्चारयन् नैरंतर्येणाज्यधारा मग्नौ इध्मदारूपरि हुत्वा पुनराज्यमादाय ततः नैर्ऋत्यकोणतः ऐशानीपर्यंतं तथैव हुत्वा त्यक्त्वा च स्रुवेणाज्यमादाय अग्नये स्वाहेत्यग्नेरुत्तरपार्श्वे पूर्वभागे हुत्वा अग्नय इदं न मम इति त्यक्त्वा । पुनराज्यमादाय सोमाय स्वाहेति दक्षिणपार्श्वे तत्समप्रदेशे हुत्वा सोमायेदं न मम इति त्यागः । इत्याज्यसंस्कारांतं कृत्वा दीक्षां कुर्यात् ॥ तद्यथा ॥

आचार्योऽग्नेः पश्चादवस्थित्वा कुमारं प्राङ्मुखमवस्थाप्य कौपीनार्थं त्रिवृतं कार्पाससूत्रं कटावाबध्य कौपीनं परिधाप्य द्वितीयजन्मन्युल्व प्रतिनिधिभूतं महत् शुक्लवासः समंत्रकं परिधाप्य अन्येन काषायवाससा तथैव प्रावरयेत् ॥ तत्र मंत्रः । युवं वस्त्राणीत्यस्यौचथ्यो दीर्घतमा मित्रावरुणस्त्रिष्टुप् । वासो धारणे विनियोगः । ॐ युवं वस्त्राणि पीवसा वसाथे युवोरच्छिद्रा मंतवो हसर्गाः ।

अवाति रथमनृतानि विश्वऋतेन मित्रावरुणा सचेथे इति । ततः कुमारं आत्मनोऽग्नेश्च मध्येन यज्ञपात्रोत्तरं गमयित्वा तत्र विधिवदाचमय्य पुनस्तथैवानीय स्वदक्षिणत उपवेश्य तत आचार्यः आसनमासाद्य । वं वरुणमंडलाय नमः । हः अस्त्राय फडिति उत्तानेन हस्तेन संप्रोक्ष्य । यमिति वायुबीजेन विशोष्य तत्र ह्रीमिति मायाबीजेन उपविश्य पृथिव्या मेरुपृष्ठ ऋषिः । सुतलं छंदः । कूर्मो देवता । आसने विनियोगः । पृथ्वि त्वया धृता लोका देवी त्वं विष्णुना धृता । त्वं च धारय मां देवि पवित्रं कुरुचासनम् ” । कूर्मासनाय नमः । अनंतासनाय ममः । योगासनाय नमः । विमलासनाय नमः । मध्ये परमसुखासनाय नमः । “अपसर्पंतु ये भूता ये भूता भुवि संस्थिताः ॥ ये भूता विघ्नकर्तारस्ते नश्यंतु शिवाज्ञया ॥” अनेन वामपादपार्ष्णिना भूमौ घातत्रयं कृत्वा । “ऊर्ध्वकेशि विरूपाक्षि मांसशोणितभक्षिणि । तिष्ठ देवि शिखावंधे चामुंडे ह्यपराजिते ॥ अपक्रामंतु भूतानि पिशाचाः सर्वतो दिशः ॥ सर्वेषामविरोधेन पूजाकर्म समारभेत्” ॥ इत्यासनशुद्धिं विधाय ॥ प्राणानायम्य । गुरुपंक्तिनमस्कार पूर्वकं शिवषडक्षरीन्यासं यथावत्कृत्वा ॥ “प्रसीद देवदेवेश देहमाश्रित्य मामकम् ॥ विमोचयैनं विश्वेश घृणयैव घृणानिधे” ॥ इति देवं संप्रार्थ्य । मंत्रार्थभूतं गुरुस्वरूपं सर्वेश्वरं सर्वात्मकं सत्यज्ञानानंदलक्षणं देवतातत्वं परब्रह्माहमस्मीति चिरं ध्यात्वा तदेव गुरुस्वरूपं परं ब्रह्म स्वानुग्रहार्थं लीलया परममंगलात्मिकां सर्वावयवसंपूर्णां सर्वाभरणभूषितां समस्तपरिवारसहितां सर्वपुरुषार्थदात्रीं निखिलतेजोमयीं परशिवदिव्यमूर्तिं धारयित्वा स्वहृदयकमलमधितिष्ठतीति भावयित्वा मानसैरुपचारैः सर्वाभरणसहितां देवतामाराध्य स्वमूर्तित्वेन संचिंत्य गंधादिभिरभ्यर्च्य अष्टाविंशतिवारं मूलमंत्रं जप्त्वा गुरुदेवतानमस्कारं कृत्वा तदनुज्ञां लब्ध्वा दीक्षां कुर्यात् ॥ प्राणानायम्य अस्य कुमारस्य पाशोपक्षयार्थं शांभवीनामका

ज्ञादीक्षां उपमादीक्षां च करिष्ये ॥ इति संकल्प्य ॥ कुमारं सम्यगीक्ष्य हे वत्स सदाचारान् परित्यज्य न प्रवर्तय । इत्याज्ञादीक्षया चोपदिश्य हे शिष्य पुरातन कृताचारसदृशं कुरु इत्युपमादीक्षया चोपदिश्य ॥ ततः पंचगव्यं विधिवत् सादयेत् ॥ प्राणानायम्य ॥ देशकालावनुकीर्त्य शिष्यस्य आत्मशुद्ध्यर्थं पंचगव्यप्राशनं कारयितुं पंचगव्यसंयोजनं करिष्ये इति संकल्प्य ॥ गोमयेनोपलिप्ते शुद्धस्थंडिले तंडुलैरवकीर्य प्राचीरुदीचीश्चतस्रो रेखाः कृत्वा नवकोष्ठानि भवंति ॥ मध्ये कोष्ठे दुग्धं । ऐंद्रे दधि । याम्ये घृतं । पश्चिमे गोमयं। उत्तरे गोमूत्रं । ईशान्ये कुशोदकं । निधाय गायत्र्या गोमूत्रं । "गंधद्वारामिति" गोमयं। "आप्यास्वेयति" क्षीरं। "दधिक्राव्ण" इति दधि। "शुक्रमसि०" इत्याज्यं । "देवस्यत्वेति" कुशोदकमभिमंत्र्य पंचोपचारैः संपूज्य ॥ एकस्मिन् भाजने दर्भमये कूर्चं प्रणवेन तदर्धमावाह्य गोमूत्रमेकपलं गायत्र्या सिंचयेत् "गंधद्वारेत्यंगुष्ठार्धं" गोमयं निक्षिपेत् ॥ आप्यायस्व समे तुते विश्वतः सोम वृष्ण्यं । भवा वाजस्य संगथे । इति क्षीरं सप्तपलं दद्यात् ॥ दधिक्राव्णो अकारिषं जिष्णोरश्वस्य वाजिनः । सुरभिनो मुखा करत् प्रण आयु ँ षितारिषत् ॥ इति दधि ॥ शुक्रमसि ज्योतिरसि तेजोसि देवो वः सवितोत्पुनात्वच्छिद्रेण पवित्रेण वसोः सूर्यस्य रश्मिभिः॥ इति घृतं। देवस्यत्वासवितुः प्रसवेश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामाददे । इति कुशोदकं प्रणवेनालोड्य प्राणानायम्य पंचगव्येनांतःशोधनं करोमीति संकल्प्य ॥ "यत्त्वगस्थि गतं पापं देहे तिष्ठति मामके ॥ प्राशनं पंचगव्यस्य दहत्वग्निरिवेंधनं ॥" इति कुमारेण वाचयित्वा पंचगव्यप्राशनं कारयेत् ॥ ततः आचार्यः प्राणानायम्य देशकालावनुकीर्त्य शोधनीद्वारा मांसपिंडनिवृत्त्यर्थं स्वस्तिकमंडलं रचयित्वा दर्भासनादौ उत्तराभिमुखं कुमारमुपवेश्य भूतशुद्धिं कुर्यात् ॥ तद्यथा ॥ आचार्यः दिव्यदृष्ट्या शिशुं विलोक्य तद्धृदंबुजात् तच्चैतन्यं भावनया स्वात्मनि

संयोज्य प्राणानायम्य देहांतर्गतमशुद्धं वायुं रेचकप्राणायामेन अस्त्रमंत्रेणोत्सार्य बाह्यवायुना उदरं प्रपूर्य पादांगुष्ठद्वयादारभ्य यावदस्थिद्विरूपादूर्ध्वं ब्रह्मबिलांतमेकीभूतां अधोमुखैः पद्ममुकुलैर्युक्तां शरीरांतराले अतिसूक्ष्मविद्युल्लेखामिव भास्वरां अंतःसुषिरयुक्तां सुषुम्नानाडीं संचिंत्य तन्मध्ये हूं इति शिखाबीजं ज्वलंतं संचिंत्य हृत्कंठतालुभ्रूमध्यब्रह्मरंध्रेषु अधोमुखतया स्थितानि पद्ममुकुलानि पूरककुंभकरेचकैर्विकसितोत्तंभितोर्ध्वमुखीकृतानि भावयित्वा मूलाधारप्रदेशे दीपशिखावज्ज्वलंतं हुंकारं गूढसंततोच्चारणात् ऊर्ध्वमुद्गच्छंतं ध्यायन् तेन पंचापि ब्रह्महृत्पद्मनालग्रंथीन् भिन्नान् भावयित्वा हुंकारं प्रति निवृत्त्या दक्षिणनाड्या वायुं रेचयेत् ॥ पुनरपि हुंकारमंत्रंमूलाधारे ध्यायन् पूरकवायुना उपसंहृत्य स्वशरीरस्य व्यापकचैतन्यं हृत्पंकजाश्रितं पुर्यष्टकरूपसूक्ष्मदेहान्वितं जीवं पुर्यष्टकादादाय स्फुरत्तारकाकारं अतिसूक्ष्ममेकाकिनं ह्यामिति हृदयबीजं संपुटितं कृत्वा हुंकारं मूर्ध्नि निवेश्य कुंभकं कृत्वा वायुमूर्ध्वं प्रवर्तयन् संहारमुद्रया तमादाय द्वादशांतपर्यंतं नीत्वा तदुपरिस्थिते परमशिवे योजयेत् ॥ "ब्रह्महत्याशिरस्कं च स्वर्णस्तेयभुजद्वयं ॥ सुरापानहृदा युक्तं गुरुतल्पकटिद्वयम् ॥ तत्संयोगिपदद्वंद्वमंगप्रत्यंगपातकं ॥ उपपातकरोमाणि पिंगभ्रूश्मश्रुलोचनं ॥ अधोमुखं कृष्णवर्णमंगुष्ठपरिमाणकं ॥ खड्गचर्मधरं पापं वामकुक्षौ विचिंतयेत् ॥" इति पापपुरुषं विचिंत्य यमिति वायुबीजोत्थितवायुना शोषयित्वा पुनस्तं पापपुरुषं रमित्यग्निबीजोत्थितवह्निना दहित्वा पुनर्यमिति वायुबीजेन तद्भस्म दक्षिणनासापुटेन बहिर्निःसार्य वमित्यमृतबीजेनोत्थितया अमृतधारया निष्कल्मषं स्वशरीरं संप्लाव्य शुद्धिं कृत्वा पृथिव्यादिभूतशुद्धिं कुर्यात् । पादादारभ्य जानुपर्यंतं चतुरस्रं पीतवर्णं कठिणस्वभावं वज्रलांछितं ह्रामिति हृदयबीजेन पार्थिवबीजसहितेन अधिनायकेन सद्योजातेनाधिष्ठितब्रह्मणा कारणेश्वरेण युक्तं निवृत्तिकलारूपं पार्थिवमंडलं भावयामीति विचिंत्य ह्रां निवृत्तिकलायै हुं फ-

डिति पूरकपूर्वं सुषुम्नायां यावद्द्वादशांतं प्राणवायुं प्रेरयित्वा प्रतिनिवृत्त्या दक्षिणनाड्या विरेचयेत् ॥ इत्युद्धातपंचकेन गंधरूपरसस्पर्शशब्दगुणानुत्सार्य स्वविरुद्धवायुनाभिभूतां तदाकारां चिंतयेत् तदनु जान्वादि नाभिपर्यंतं अर्धचंद्राकारं श्वेतवर्णं शुभ्रमंभोजलांच्छितं द्रवस्वभावं ह्रीमिति शक्तिबीजेनाप्यब्बीजेनाधिनायकेन वामदेवेनाधिष्ठितं विष्णुना कारणेश्वरेण युक्तं प्रतिष्ठाकलारूपं आप्यमंडलं भावयामीति विचिंत्य ह्रीं प्रतिष्ठाकलायै हुं फडिति मंत्रेण पूरकपूर्वं सुषुम्नायां यावद्द्वादशांतं प्राणवायुं प्रेरयित्वा प्रतिनिवृत्त्या दक्षिणनाड्या विरेचयेत् ॥ इत्युद्धातचतुष्टयेन अपां रसरूपस्पर्शशब्दगुणानुत्सार्य जलं स्वविरुद्धं वह्निनाभिभूतं तदाकारं भावयेत् ॥ तदनु नाभ्यादिकंठपर्यंतं त्र्यश्रं रक्तवर्णं पचनस्वभावं स्वस्तिकलांछितं ॐ हूं इति शिखाबीजेन अग्निबीजसहितेन अधिनायकेन अघोरेणाधिष्ठितं रुद्रेण कारणेश्वरेण युक्तं विद्याकलारूपं अग्निमंडलं भावयामीति संचिंत्य । हूं विद्याकलायै हुं फडिति मंत्रेण पूरकपूर्वं सुषुम्नायां यावद्द्वादशांतं प्राणवायुं प्रेरयित्वा प्रतिनिवृत्त्या दक्षिणनाड्या विरेचयेत् इत्युद्धातत्रयेणाग्निगतान् रूपस्पर्शशब्दगुणानुत्सार्य वह्निं स्वविरुद्धं जलेनाभिभूतं तदाकारं भावयेत् ॥ तदनु कंठादिभ्रूमध्यपर्यंतं षडश्रं कृष्णवर्णं चलनस्वभावं षड्बिंदुलांछितं हैं इति वायुबीजेन अधिनायकेन तत्पुरुषेणाधिष्ठितं ईश्वरेण कारणेश्वरेणान्वितं शांतिकलारूपं वायुमंडलं भावयामीति संचिंत्य ॥ हैं शांतिकलायै हुं फडिति पूरकपूर्वं सुषुम्नायां यावद्द्वादशांतं प्राणवायुं प्रेरयित्वा प्रतिनिवृत्त्या दक्षिणनाड्या विरेचयेत् ॥ इत्युद्धातद्वयेन वायौ स्पर्शशब्दगुणद्वयमुत्सार्य वायुं स्वविरुद्धपृथिव्यभिभूतस्वरूपं तदाकारं चिंतयेत् ॥ तदनु भ्रूमध्यादिब्रह्मरंध्रपर्यंतं वृत्ताकारं धूम्रवर्णं आकाशस्वभावं बिंदुशक्तिलांछितं हः इत्यस्त्रमंत्रेण संयुक्तं नभोबीजेन अधिनायकेन ईशानेनाधिष्ठितं सदाशिवेन कारणेश्वरेणान्वितं शांत्यतीतकलामयं आकाशमंडलं भावयामीति संचिंत्य हः शांत्यतीतकलायै

हुं फडिति पूरकपूर्वं सुषुम्नायां यावद्द्वादशांतं प्राणवायुं प्रेरयित्वा प्रतिनिवृत्त्या दक्षिणनाड्या विरेचयेत् ॥ इत्येकेनोद्धातेन शब्दगुणमुत्सार्य अनित्यत्वाऽशुद्धत्वादिस्वरूपं विमुच्य नित्यत्वव्यापकत्वादियुक्तं परमाकाशाभिभूतं तत्स्वरूपं भावयेत् ॥ तदनु शब्दस्पर्शरूपरसगंधबुद्ध्यहंकारमनोरूपपुर्यष्टकात्मकसूक्ष्मशरीरशुद्ध्यर्थं हृत्कंठतालुभ्रूमध्यब्रह्मरंध्रस्थितेषु ब्रह्मादिषु कारणपुरुषेषु ब्रह्मणि शब्दस्पर्शौ प्रविलापयामि। रसं विष्णौ प्रविलापयामि। रूपं रुद्रे प्रविलापयामि। बुद्ध्यहंकारावीश्वरे प्रविलापयामि। मनोगंधौ सदाशिवे प्रविलापयामि। इति सूक्ष्मशरीरांशान् शब्दादीन् प्रविलापयेत् ॥ ततः स्थूलशरीरशुद्ध्यर्थं स्वशरीरे पादादिशिरःपर्यंतस्थानेषु स्थितानि कृतिरूपादियुक्तानि पंचमहामंत्रभूतानि ध्यात्वा। पृथिवीमप्सु प्रविलापयामि। आपोऽग्नौ प्र०। अग्निं वायौ प्र०। वायुमाकाशे प्र०। आकाशमहंकारे प्र०। तमहंकारं महत्तत्त्वे प्र० ॥ महत्तत्त्वं प्रकृतिस्वरूपमायायां प्रविलापयामि ॥ तथाविधां च मायां नित्यशुद्धबुद्धमुक्तस्वरूपे स्वात्मप्रकाशे सत्यज्ञानानंदलक्षणे परमकारणे ब्रह्मणि प्रविलापयामीति प्रविलापनानंतरं दिव्यदृष्ट्या तं शिशुं विलोकयन् आत्मस्थितं तच्चैतन्यं पुनः शिष्ये नियोजयेत् ॥ शिष्यस्तु शुद्धोऽहं मुक्तोऽहं सच्चिदानंदस्वरूपोऽहमस्मीति चिरकालं भावयेत् ॥ ततः शिशोः ब्रह्मरंध्रगतसहस्रदलकमलकर्णिकायां स्थितेन परमात्मना सहैकीभूतं जीवात्मानं सोऽहमित्यंकुशमुद्रया सुषुम्नानाडीमार्गेणानीय हृदयकमले स्थापयेत् ॥

ॐ अस्य श्रीप्राणप्रतिष्ठामंत्रस्य ब्रह्मविष्णुमहेश्वरा ऋषयः शिरसि स्पृशेत्। ऋग्यजुःसामाथर्वणच्छंदांसीति मुखे। सकलजगत्सृष्टिस्थितिसंहारकारिणी प्राणशक्तिर्देवता। इति हृदये ॥ अं बीजं गुह्ये। ह्रीं शक्तिः पादयोः। ह्रूं कीलकं सर्वांगे। प्राणप्रतिष्ठान्यासे

॥ अथ प्राणप्रतिष्ठामंत्रः ॥

"अस्य श्रीप्राणप्रतिष्ठामंत्रस्य" इत्यादिकांनीं प्रतिष्ठान्यास–हृदयादिन्यास–

विनियोगः ॥ ॐ पृथिव्यप्तेजोवाय्वाकाशात्मने अंगुष्ठाभ्यां नमः । नं शब्दस्पर्शरूपरसगंधात्मने तर्जनीभ्यां नमः । मं श्रोत्रत्वक्चक्षुर्जिह्वाघ्राणात्मने मध्यमाभ्यां नमः । शिं वाक्पाणिपादपायूपस्थात्मनेऽनामिकाभ्यां नमः । वां प्राणापानव्यानोदानसमानवचनादानगमनविसर्गानंदात्मने कनिष्ठिकाभ्यां नमः । यं मनोऽहंकारबुद्धिचित्तज्ञानात्मने करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः । एवं हृदयादिन्यासः । ध्यानं ॥ रक्तांभोधिस्थपोतोल्लसदरुणसरोजाधिरूढा कराब्जैः । पाशं कोदंडमिक्षूद्भवमलिगुणमप्यंकुशं पंचबाणान् ॥ बिभ्राणाऽसृक्कपालं त्रिनयनलसिता पीनवक्षोरुहाढ्या । देवी बालार्कवर्णा भवतु सुखकरी प्राणशक्तिः परा नः ॥ शिष्यस्य प्राण इह प्राणः । शिष्यस्य जीव इह स्थितः । शिष्यस्य सर्वेंद्रियाणि कायवाङ्मनश्चक्षुश्रोत्रजिह्वाघ्राणप्राणा इहैवागत्य स्वस्तये सुखं चिरं तिष्ठंतु स्वाहा ॥ इति प्राणप्रतिष्ठापनं कृत्वा ॥

षट्त्रिंशत्कलान्यासं कुर्यात् ॥ तच्चेत्थं ॥ आत्मानमावाह्य हृद्यासने मूर्तिं विन्यस्य दंडभंग्या ब्रह्मणि विन्यसेत् ॥ बद्धमुष्टिना । अङ्गुष्ठाग्रेण शुद्धस्फटिकसन्निभं "ईशानः सर्वविद्यानां—शिवों" इति मूर्ध्नि विन्यसेत् । तर्जन्यङ्गुष्ठयोगतः "तत्पुरुषाय विद्महे—प्रचोदयात्" इति मुखे विन्यसेत् । मध्यमांगुष्ठयोगेन "अघोरेभ्यो रुद्ररूपेभ्यः इति हृदि अंगुष्ठानामिकायोगात् "वामदेवाय नमो मनोन्मनाय-नमः" इतिगुह्ये न्यसेत् ॥ कनिष्ठांगुष्ठयोगेन "सद्योजातं भवोद्भवाय नमः" इति पादयोः ॥

वगैरे करून, नंतर "रक्तांभोधिस्थ०" इत्यादि ध्यान करावें. "शिष्यस्य प्राण०" इत्यादिकांनीं प्राणप्रतिष्ठापन करून:—

षट्त्रिंशत् कलान्यास—करावा. तो असा. आत्म्याचें आवाहन करून हृदयरूपी आसनावर मूर्ति बसवून नंतर ती ब्रह्मांत लीन करावी. "बद्धमुष्टिना०" इत्यादि—इत्यादि—योगें त्या त्या स्थानीं मूळांत सांगितल्याप्रमाणें न्यास करावेत.

अथ कलान्यासः ॥ बद्धमुष्टिना । अंगुष्ठाग्रेण । ॐ ह्रां "ईशानः सर्वविद्यानां" शशिन्यै नमः । ऊर्ध्वमूर्ध्नि । २ "ईश्वरः सर्वभूतानां" अंगदायै नमः । पूर्वमूर्ध्नि । २ "ब्रह्माधिपतिर्ब्रह्मणोधिपतिः" इष्टदायै नमः । दक्षिणमूर्ध्नि । २ "ब्रह्माशिवो मे अस्तु" मरीच्यै नमः । उत्तरमूर्ध्नि । २ "सदाशिवों" ज्वलिन्यै नमः । पश्चिममूर्ध्नि । ५ । तर्जन्यंगुष्ठयोगतः । ॐ ह्रां अव्यक्तकलायै नमः । शांत्यतीतकलायै नमः । ऊर्ध्ववक्रे । २ "तत्पुरुषाय विद्महे" । शांत्यै नमः । पूर्ववक्रे । २ "महादेवाय धीमहि" । विद्यायै नमः । दक्षिणवक्रे । २ "तन्नो रुद्रः" प्रतिष्ठायै नमः उत्तरवक्रे । २ "प्रचोदयात्" । निवृत्त्यै नमः । पश्चिमवक्रे ॥ ५ ॥ मध्यमांगुष्ठयोगेन । २ "अघोरेभ्यः" तमायै नमः । हृदये । २ "अथ घोरेभ्यो" मोहायै नमः । ग्रीवायां । २ "घोर" रक्षायै नमः । दक्षिणांसे । २ "घोरतरेभ्यः" निद्रायै नमः वामांसे । २ "सर्वेभ्यः" सर्वतो हृद्यायै नमः । नाभौ । २ "शर्वेभ्यः" मायायै नमः । जठरे । २ "नमस्ते अस्तु रुद्र" अभयायै नमः । पृष्ठे । २ "रूपेभ्यः" रमायै नमः उरसि । ८ ॥ अंगुष्ठानामिकायोगात् । ॐ ह्रां "वामदेवाय नमो" रजायै नमः । गुह्ये । २ "ज्येष्ठाय नमः श्रेष्ठाय नमो" रम्यायै नमः । लिंगे । २ "रुद्राय नमः" रत्यै नमः । दक्षिणोरौ । २ "कालाय नमः" काल्यै नमः । वामोरौ । २ "कल" कामायै नमः । दक्षिणजानुनि । २ "विकरणाय" संयमिन्यै नमः । वामजानुनि । २ "बल" क्रियायै नमः । दक्षिणजंघायां । २ "विकरणाय नमो" बुद्ध्यै नमः । वामजंघायां । २ "बल" कार्यायै नमः । दक्षिणस्फिजि । २ "प्रमथनाय नमो" धात्र्यै नमः । वामस्फिजि । २ "सर्वभूतदमनाय नमो" ब्रह्मण्यै नमः । कट्यां । २ "मन" मो-

---

नंतर कलान्यास करावा. मुष्टि बांधून अंगुष्ठाग्रानें:—"ॐ ह्रां ईशान:०" इत्यादिकांनीं—त्या त्या स्थानीं त्या त्या मूर्धांत—त्या त्या वक्रीं—याप्रमाणें ३८ स्थळीं कलान्यास करावा.

ह्रिन्यै नमः । दक्षिणपार्श्वे । २ "उन्मनाय नमः" भवायै नमः । वामपार्श्वे ॥ १३ ॥ कनिष्ठांगुष्ठयोगेन । "सद्योजातं प्रपद्यामि" सिद्ध्यै नमः । दक्षिणपादे । २ "सद्योजाताय वै नमो नमः" ऋद्ध्यै नमः । वामपादे । २ "भवे" द्युत्यै नमः । दक्षिणपाणौ । २ "अभवे" लक्ष्म्यै नमः । वामपाणौ । २ "अनातिभवे" मेधायै नमः । नासिकायां । २ "भवस्व मां" कांत्यै नमः । शिरसि । २ "भव" स्वधायै नमः । दक्षिणबाहौ । २ "उद्भवाय नमः धृत्यै नमः । वामबाहौ । ८ ॥ एवं अष्टत्रिंशत्कलान्यासं विन्यस्य ॥

अथ षडध्वन्यासः ॥ ॐ अं आत्मतत्त्वाय नमः । हृदये । ॐ उं अंतरात्मतत्त्वाय नमः । मुखे । ॐ मं परमात्मतत्त्वाय नमः । मूर्ध्नि विन्यसेत् ॥

ततः कलशाभिषेकाख्यदीक्षा ॥ आचार्यः प्राणानायम्य । अस्य कुमारस्य कलशाभिषेकाख्यदीक्षां करिष्ये ॥ इति संकल्प्य ॥ ततो देशिकः कुशदूर्वांकुरपल्लवसहितान् ऋत्विग्भिः सह कलशानुद्धृत्य तदंतःस्थिततीर्थेन शिष्यमस्तकादिपंचस्थानेषु ईशानादिमंत्रेण प्रोक्षणं कृत्वा ततस्तान् कुशदूर्वांकुरपल्लवसहितान् पंचकलशान् ऋत्विग्भिः सह कलशानुद्धृत्य यथापूर्वं तत्तन्मंत्रेण प्रोक्षणं कृत्वा । एवं त्रिवारमघमर्षणं कृत्वा अनंतरं देशिकः प्राणानायम्य एवंगुण इत्यादिशुभतिथौ अस्य कुमारस्य अनादिमलसंहरणार्थं भूतिपट्टा-

---

नंतर षडध्वन्यास करावा. "ॐ अं आत्मतत्त्वाय०" इत्यादिकांनीं त्या त्या स्थानीं न्यास करावा.

नंतर कलशाभिषेकनामकदीक्षा आचार्यानें प्राणायामानंतर "अस्य कुमारस्य० आदि संकल्प करावा. नंतर देशिकानें कुश, दूर्वांकुर, व पल्लव यांहीं युक्त असे कलश ऋत्विजांबरोबर घेऊन, त्यांतील पाण्यानें शिष्याच्या मस्तकादि पंच स्थानीं ईशानादि मंत्रांनीं प्रोक्षण करावें. याप्रमाणें तीन वेळां अघमर्षण (पापक्षालन) करून प्राणायामानंतर "एवंगुणेत्यादि०" मूळांत दिल्याप्रमाणें संकल्प करावा.

ख्यदीक्षां करिष्ये ॥ भस्मस्नानोद्धूलनत्रिपुंड्रधारणं च करिष्ये ॥ इति संकल्प्य ॥

भस्मस्नानोद्धूलनं कृत्वा । विभूतिं जलेन मिश्रीकृत्य त्रियायुषं जमदग्नेः कश्यपस्य त्रियायुषं । अगस्त्यस्य त्रियायुषं । यद्देवानां त्रियायुषं । तन्मे अस्तु त्रियायुषं । इति मंत्रेण त्रियंबकमंत्रेण च । ॐ शिवाय नमः शिरसि । ॐ महेश्वराय नमः ललाटे । ॐ रुद्राय नमः श्रोत्रद्वये । ॐ श्रीकंठाय० गले । ॐ शंभवे० भुजद्वये । ॐ ईश्वराय नमः हृदि । ॐ महादेवाय० नाभिदेशे । ॐ पशुपतये० पृष्ठदेशे । ॐ शंकराय० बाहुयुगुले । ॐ वृषध्वजाय० ककुद्देशे । ॐ परमात्मने० मणिबंधद्वये । एवं भस्मधारणं ॥

अथ रुद्राक्षधारणं ॥ रूद्राक्षपूजां कृत्वा ॥ "रुद्राक्षवृक्षबीजाय भूतिसंभूतिहेतवे ॥ नेत्रत्रयाय रुद्राय नमो लोकहितार्थिने ॥" इति मंत्रेण नमस्कृत्य ॥ ॐ श्रीसदाशिवाय नमः शिखायां ॥ वह्निसूर्यसोमाधिपाय० शिरसि ॥ षट्त्रिंशत्तत्त्वात्मने० मूर्ध्नि ॥ ॐ अष्टमूर्त्यात्मने नमः कर्णयोः ॥ ॐ त्रियंबककलात्मने नमः कंठे । ॐ श्रीकंठादिमूर्त्यात्मने नमः उरसि ॥ ॐ सुखासनादिषोडशमूर्त्यात्मकाय श्रीकंठाय नमः दक्षिणबाहौ ॥ ॐ सोमकलात्मकाय श्रीसोमनाथाय नमः वामबाहौ ॥ ॐ द्वादशादित्यात्मने श्रीमहादेवाय नमः दक्षिणमणिबंधे ॥ ॐ केशवादिमूर्त्यधिपाय श्रीउमापतये नमः वाममणिबंधे ॥ ॐ शतरुद्रेश्वरात्मकाय श्रीविश्वेश्वराय नमः यज्ञोपवीतं ॥ ॐ जननस्थानभूतये सर्वात्मने सर्वकालरूपाय उमापतये

भस्मस्नानास्तव उद्धूलन (उधळणें) करून, विभूति जलानें मिश्रित करून, "त्रियायुषं जमदग्नेः" इत्यादि मंत्रांनीं व "त्रियंबकं"—मंत्रानेंही अभिमंत्रित करून; "ॐ शिवाय नम०" इत्यादि मंत्रांनीं त्या त्या स्थानीं भस्म धारण करावें.

अथ रुद्राक्षधारणम् ।।—रुद्राक्षांची पूजा करून, "रुद्राक्षवृक्षबीजाय०"

नमः उदरे धारयेत् ॥ इति रुद्राक्षधारणम् ॥ इति भूतिपट्टाख्य-दीक्षा ॥

अनंतरं होमः ॥ गुरुः यज्ञेश्वरसमीपं गत्वा उपविश्य कुमारं स्वदक्षिणतः उपविश्य प्राणानायम्य ॥ अस्यां शुभतिथौ अस्य कुमारस्य समस्तमलमायाविच्छेदपूर्वकतत्तद्दीक्षाधिकारसिद्धिद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं प्रधानदेवताहोमेन यक्ष्ये । इति संकल्प्य ॥ षडक्षरेणाज्येन दशवारं हुत्वा । अनंतरं यथास्थानमागत्य । उप-विश्य । स्वदक्षभागे उत्तराभिमुखं शिशुमुपवेश्य ॥ प्राणानायम्य । देशकालावनुकीर्त्य । अस्य कुमारस्य आयत्ताख्यदीक्षां करिष्ये । इति संकल्प्य ॥ मंडलसमीपं गत्वा पात्रस्थितपंचसूत्रघटितसर्वमंत्र-न्यासकृतशिवलिंगस्थलमादाय यथास्थानमागत्य उपविश्य लिंग-स्थलं स्ववामहस्ते निधाय । अर्चनविधानेनार्चयित्वा शिवलिंग-स्थलं नूतनवस्त्रे निधाय । शिष्यबद्धांजलिं संपूज्य ततः शिष्य-मस्तकं संपूज्य गायत्र्या त्रिवारमभिमंत्र्य । तत्र "नीलतोयदमध्यस्था विद्युल्लेखेव भास्वरा । नीवारशूकवत्तन्वी पीता भास्वत्यणू(नू)पमा॥

इत्यादि मंत्रानें, त्यास नमन करावें; आणि "ॐ श्रीसदाशिवाय०" इत्यादि मंत्रांनीं त्या त्या स्थानीं रुद्राक्षधारण करावें.

इति भूतिपट्टाख्यदीक्षा—

नंतर होम. गुरूनें यज्ञेश्वराजवळ बसून, कुमारास आपल्या उजवीकडे बस-वून, प्राणायामानंतर; "अस्यां शुभतिथौ०" इत्यादि संकल्प करून, षडक्षरमंत्रानें घृतानें १० वेळा होम करून, नंतर आपापल्या स्थानीं येऊन बसून, आपल्या उजवीकडे उत्तराभिमुख कुमारास बसवून, प्राणायामानंतर देशकालादिकांचें अनु-कीर्तन करून; "अस्य कुमारस्य०" इत्यादि संकल्प करावा. मंडलाच्या जवळ जाऊन पात्रामध्यें असलेलें पंचसूत्रघटित, व सर्व मंत्रन्यासकृत शिवलिंगस्थल आणून आपापल्या जागीं येऊन बसून तें लिंगस्थल आपल्या वामहस्तीं ठेवावें. यथाविधि पूजा करून तें नूतन वस्त्रांत ठेवावें. शिष्यांनीं केलेली अंजुळी, व नंतर त्याचें मस्तक पुजून गायत्रीनें ३ वेळा अभिमंत्रून; "नीलतोयद०" इत्यादिकानें

तस्याः शिखाया मध्ये परमात्मा व्यवस्थितः । सब्रह्मा सशिवः सहरिः सेंद्रः सोऽक्षरः परमः स्वराट्" ॥ इति ज्योतीरूपां चित्कलां ध्यात्वा तत्र मानसिकानुपचारान् प्रकल्प्य तत्सांनिध्यर्थं पुनः संपूज्य । भगवन् आवाहितो भव । स्थापितो भव । संनिहितो भव । संनिरुद्धो भव । संमुखो भव । प्रार्थितो भव । इति षण्मुद्राः प्रदर्श्य ॥ तत आचार्यः स्वस्य दक्षिणहस्ते गंधमंडलं कृत्वा । पंचस्वंगुलिषु अंगुष्ठादिक्रमेण नकारादीन् मध्ये श्रीप्रणवं च विन्यस्य सद्योजातादिमूर्तीनावाह्य संपूज्य । "यो वेदादौ स्वरः प्रोक्तो वेदांते च प्रतिष्ठितः । तस्य प्रकृतिलीनस्य यः परः स महेश्वरः ॥" इति प्रणवं ध्यात्वा ॥ **अयं मे हस्तो भगवानयं मे भगवत्तरः। अयं मे विश्वभेषजोऽयं शिवाभिमर्शनः** ॥ इति मंत्रेण अयं हस्तः पाशनिवर्तकः शुभंकरः इति शिवतेजोमयं ध्यात्वा शिवमंत्रमुदीरयन् शिष्यस्य शिरसि सपुष्पं सकुशं शिवहस्तं निधाय शिवासनमिति शिष्यशिरो ध्यात्वा नादबिंदुयुतं चित्पीठं तत्र गुरुश्चिंतयेत् ॥ तस्मिन् पीठे शिवं । ज्वलत्कालानलाभासा तडित्कोटिसमप्रभा ॥ तस्योर्ध्वे च शिखा सूक्ष्मा चिद्रूपा परमा कला ॥ "यथाकला तथा भावो यथा भावस्तथा मनः ॥ यथा मनस्तथा दृष्टिर्यथा दृष्टिस्तथा स्थलं ॥ सा कला परमा सूक्ष्मा तत्वानां बोधिनी परा ॥" इति

ज्योतीरूप चित्कला ध्यान, करून मानसिक उपचारानें पुनः पूजा करून; "भगवन्नवहितो भव०" इत्यादि षण्मुद्रा दाखवून; नंतर आचार्यानें आपल्या उजव्या हातीं गंधाचें मंडल करून अंगुष्ठापासून प्रारंभ करून ५ ही बोटांत 'न' आदि पंचाक्षरांचा न्यास करावा. मध्यभागीं श्री ॐ काराचा न्यास करावा. नंतर सद्योजातादि पंचमूर्तींचें आवाहन करून त्यांची पूजा करावी. "यो वेदादौ०" इत्यादिकानें ॐ काराचें ध्यान करावें. "अयं मे हस्तो०" इत्यादि मंत्रानें हा माझा हातपाशापासून मुक्त करणारा व शुभंकर आहे असें शिवतेजोमय स्मरून, शिवमंत्राचा उच्चार करीत, शिष्याच्या डोक्यांत सपुष्प व सकुश शिवहस्त ठेवून, शिवासन आहे असें शिष्यमस्तकास मानून, नादबिंदुयुक्त चित्पीठ तेथें आहे असें गुरूनें चिंतन करावें. त्या पीठांत शिवाचें "ज्वलत्कालानलाभासा०" इत्यादि

शिवं ध्यात्वा संपूज्य तेनैव हस्तेन शिशोः सर्वांगालंभनं कुर्यात् ॥ अनंतरं तां शिष्यमस्तकस्थितकलां लिंगे समुपवेशयेत् ॥

यथा ॥ गुरुः पुष्पाक्षतादिसहितः स्वांजलिः सन् । स ॐकारो य ॐकारः स प्रणवो यः प्रणवः स सर्वव्यापी सोऽनंतो योऽनंतः तत्तारं यत्तारं तत्सूक्ष्मं यत्सूक्ष्मं तच्छुक्लं यच्छुक्लं तद्वैद्युतं यद्वैद्युतं तत्परब्रह्म स एव स एको रुद्रः स ईश्वरः स भगवान् स महेश्वरः स महादेवः ॥ इति मंत्रेण च ब्रह्मरंध्रस्थितसहस्रदलकमलकर्णिकाविहरत्कोटिसूर्यप्रतीकाशामतिसूक्ष्मरूपां चित्कलां भावमनोदृष्टिद्वारा स्वरूपीकृत्य ॥ "नीलतोयदमध्यस्था विद्युल्लेखेव भास्वरा ॥ नीवारशूकवत्तन्वी पीता भास्वत्यणूपमा ॥ तस्याः शिखाया मध्ये परमात्मा व्यवस्थितः । सब्रह्मा सशिवः सहरिः सेंद्रः सोऽक्षरः परः स्वराट् । इति परशिवमूर्तिं सुषुम्नानाड्या निर्गमय्य तत्र पुष्पादिसहितस्वांजलावानीय मूलमंत्रपूर्वकं सर्वांतर्यामिणं लोकानुग्रहाय गृहीतविग्रहं ज्योतिर्मयं सर्वमंगलात्मकं भगवंतमावाहयामीति तां शिवकलां लिंगे स्थापयेत् ॥ आवाहितो भव । स्थापितो भव । संनिहितो भव । संनिरुद्धो भव । संमुखो भव । प्रार्थितो भव । इति षण्मुद्राः प्रदर्श्य । अभिमर्शनपूर्वकं अष्टोत्तरशतमूलमंत्रं जप्त्वा प्रांजलिः सन् भगवन् परशिव नित्यमत्र

ध्यान करून त्यास पुजून, त्याच हस्तानें शिशूचें सर्वांग कुरवाळावें. नंतर शिष्य मस्तकीं असलेली कला लिंगांत आणवावी—गुरूनें हातीं पुष्प व अक्षता घेऊन, अंजुळी करून, "स ॐकारो य०" इत्यादि मंत्रांनीं ब्रह्मरंध्रस्थित सहस्रदल कमलकर्णिकेमध्यें खेळत असलेल्या कोटिसूर्यांप्रमाणें प्रकाशमान, व सूक्ष्मरूप अशा, चित्कलेस भावनेनें व मानसिक दृष्टीनें जाणून; "नीलतोयद०" इत्यादिकानें परशिव मूर्तीस सुषुम्ना नाडीनें बाहेर घालवून; नंतर पुष्पादिक स्वांजुळींत आणून मूलमंत्रपूर्वक "सर्वांतर्यामिणं०" इत्यादिकानें शिवकलेस लिंगस्थलीं स्थापावें. "आवाहितो भव०" इत्यादि षण्मुद्रा दाखवून अभिमर्शन (स्पर्श) पूर्वक १०८ वेळा मूळमंत्र जपून, अंजलि करून, "भगवन् परशिव०" इत्यादि

स्थिरो भव ॥ इति देवं संप्राध्यं विज्ञाप्य संपूज्य शिवलिंगस्य कुमारस्य मध्ये अंतःपटं धारयित्वा मंगलाष्टकं पठता "तदेव लग्नमिति" पठन् शुभे मुहूर्ते अंतःपटमुद्गपसार्य हे वत्स एतत्संपूजितं शिवलिंगं विलोकय । इत्युक्त्वा मंत्राक्षतान् शिष्यशिरसि विकीर्य ॥ यजमानः प्राणानायम्य देशकालौ संकीर्त्य शुभतिथौ अस्य कुमारस्य स्वायत्ताभिधानदीक्षां करिष्ये इति संकल्प्य ॥

आचार्यः वामहस्ते शिवलिंगं निधाय पुष्पांजलिं दत्वा । मंगलाष्टकं पठता "तदेव लग्नं" इत्युक्ते शिष्यस्तु "ॐ नमो ब्रह्मणे धारणं मे अस्त्वनिराकरणं धारयिता भूयासं करणयोः श्रुतं माचोढ्वं ममामुष्य ॐ ॥ इति शिष्यसंप्रार्थनानंतरं आचार्यः ॐ ऊर्ध्वाय नमः । ॐ ऊर्ध्वलिंगाय नमः । ॐ हिरण्याय नमः । हिरण्यलिंगाय नमः । ॐ सुवर्णाय नमः । सुवर्णलिंगाय नमः । ॐ दिव्याय नमः । दिव्यलिंगाय नमः । ॐ भवाय नमः । भवलिंगाय नमः । ॐ शर्वाय नमः । शर्वलिंगाय नमः । ॐ शिवाय नमः । शिवलिंगाय नमः । ॐ ज्वलाय नमः । ज्वललिंगाय नमः । ॐ आत्मने नमः । आत्मलिंगाय नमः । ॐ परमाय नमः । परमलिंगाय नमः । एतत्सोमस्य सूर्यस्य सर्वलिंग ५ स्थापयति पाणिमंत्रं पवित्रं ॥ इति शिष्यवामहस्ते उत्तराभिमुखं सोमसूत्रं यथा भवति तथा शिव-

---

देवाची प्रार्थना करून, पूजा करून; शिवलिंगाच्या व कुमाराच्या मध्यें अंतःपट धरून मंगलाष्टक ह्मणून, "तदेव लग्नं०" इत्यादि ह्मणून शुभ मुहूर्ती अंतःपट काढून "हे वत्स०" इत्यादि ह्मणून मंत्राक्षता शिष्याच्या मस्तकावर टाकून; यजमानानें प्राणायामानंतर देशकालादिकांचें संकीर्तन करून "शुभ तिथौ अस्य कुमारस्य०" इत्यादि संकल्प करावा.

नंतर आचार्यानें वामहस्तीं शिवलिंग ठेवून पुष्पांजलि द्यावी. मंगलाष्टक ह्मणून "तदेव लग्नं०" इत्यादिक पठन करून; नंतर शिष्यानें "ॐ नमो ब्रह्मणे०" इत्यादि विशिष्ट संप्रार्थना करावी. नंतर आचार्यानें "ॐ ऊर्ध्वाय नमः" इत्यादि मंत्रांनीं शिष्याच्या डाव्या हातीं, उत्तराभिमुख, सोमसूत्र जसें असतें तसें, शिवलिंग

लिंगं निधाय हे वत्स तव प्राणलिंगमेतदिति भावय । हे वत्स एत-देव खलु सर्वतत्वातीतं परवस्त्विति अनुचिंतय। हे वत्स इदमेव हि अजहर्योरपि दुर्लक्षं निजतत्वमिति निश्चिनु । निमिषार्धमप्येतत् त्वच्छरीरान्न वियोजयन् अवधानेन धारय । त्रिकालमप्येतत्समर्चां नियमेन समाचर । यत्किंचिदपि वस्तुजातं प्राणलिंगेऽस्मिन् अस-मर्प्य न स्वीकुरु । इतो भोगमोक्षादयः सर्वेऽपि पुरुषार्थाः करगता एवेति विश्वसिहि सर्वक्लेशान्परित्यज्य सदा सुखयुक्तो भव । सत्यमिदं सत्यमिदं इति । ॐ यज्ञोपवीतमिति मंत्रेण द्विजत्वचिन्हार्थं शिवलिंगं दद्यात् ॥ यज्ञोपवीतमित्यस्य परब्रह्म परमात्मा त्रिष्टुप् । शिवलिंगधार-णे विनियोगः । ॐ **यज्ञोपवीतं परमं पवित्रं प्रजापतेर्यत्सहजं पुरस्तात् । आयुष्यमग्र्यं प्रतिमुंच शुभ्रं यज्ञोपवीतं बल-मस्तु तेजः ।** इति मंत्रेण कुमारहृदयस्थाने सज्जिकायां पट्टवस्त्रेण वा बध्नीयात् । अथाभिवादनप्रकारः ॥ कुमारः । प्रत्यङ्मुखीभूय आचार्याभिमुखो भूत्वा दक्षिणं जानु भूतले निधाय पाणिभ्यां यथा सव्यदक्षिणं श्रोत्रे संस्पृश्य व्यस्तपाणिराचार्यस्य दक्षिणपादं स्वद-क्षिणहस्तेन सव्यं च सव्यहस्तेन जानुप्रभृतिपादपर्यंतं स्पृष्ट्वा अमुक-गोत्रो अमुकशर्मा अहं भो अभिवादये । इत्युच्चारयन् शिरोऽवनति-पूर्वकमभिवाद्य आचार्येण आयुष्मान् भव सौम्य देवदत्तशर्मन्निति

ठेवून "हे वत्स तव प्राणलिंगं०" इत्यादिकांनीं—व "ॐ यज्ञोपवीतं०" या मंत्रानें द्विजत्वचिन्हार्थ शिवलिंग (धारणास्तव) द्यावें. "यज्ञोपवीतमित्यस्य०" इत्यादि मंत्रानें कुमाराच्या हृदयस्थानीं पट्टवस्त्रानें बांधावें.

आतां अभिवादनप्रकार सांगतों. कुमार प्रत्यङ्मुख होऊन व आचार्याच्या अभिमुख होऊन, उजवा गुडघा भूतलावर ठेवून, हातानें क्रमेंकरून डावा व उजवा कान शिवून, आचार्याचा दक्षिणपाद आपल्या दक्षिण हस्तानें, व वामपाद आपल्या वामहस्तानें—याप्रमाणें व्यस्तपाणि होऊन,—गुडघ्यापासून पायापर्यंत स्पर्श करून, "अमुक गोत्रो०" इत्यादि ह्मणून, मस्तक नम्र करून आचार्यास नमस्कार करावा. नंतर आचार्यानें "आयुष्मान् भव०" इत्यादि आशीर्वाद

प्रयुक्ताशीर्वादो विनयावनतो भूत्वा शिवषडक्षर्युपदेशं वांछन्नधिभो शिवषडक्षरीं भो अनुब्रूहीत्याचार्यं प्रत्युक्त्वा वामपाणिमुत्तानीकृत्य दक्षिणपाणिं न्यङ्मुखीकृत्य संधाय पाणिपृष्ठमंगुलीश्चांगुष्ठौ च दृढीकृत्य तं ब्रह्मांजलिं दक्षिणांके निक्षिप्य उदङ्मुखः सन् आचार्यांतिकमासीत ॥ अथाचार्यः प्राणानायम्य देशकालावनुकीर्त्य अस्यां शुभतिथौ अस्य कुमारस्य सर्वार्थसिद्धिप्रदमनुदीक्षां करिष्ये इति संकल्प्य ॥ शिष्यांजलिं तत्परिधानीयवाससाऽऽच्छाद्य स्वपाणिभ्यां तदंजलिं परिगृह्य ॥ ॐ अस्य श्रीशिवपंचाक्षरीमहामंत्रस्य वामदेवो ऋषिः । पंक्तिश्छंदः । सदाशिवो देवता । ॐ बीजं । उमा शक्तिः । शिव इति कीलकं । श्रीसदाशिवप्रीत्यर्थे जपे विनियोगः । ॐ यं ॐ सर्वशक्तिधाम्ने अंगुष्ठाभ्यां नमः । ॐ वां ॐ नित्यतृप्त शक्तिधाम्ने तर्जनीभ्यां नमः । ॐ शिं ॐ अनादिबोधशक्तिधाम्ने मध्यमाभ्यां नमः । ॐ मं ॐ स्वतंत्रशक्तिधाम्ने अनामिकाभ्यां नमः । ॐ नं ॐ अलुप्तशक्तिधाम्ने कनिष्ठिकाभ्यां नमः । ॐ ॐ ॐ अनंत शक्तिधाम्ने करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः । ॐ सर्वज्ञशक्तिधाम्ने हृदयाय नमः । ॐ नं ॐ नित्यतृप्तशक्तिधाम्ने शिरसे स्वाहा । ॐ मं ॐ अनादिबोधशक्तिधाम्ने शिखायै वषट् । ॐ शिं ॐ स्वतंत्रशक्तिधाम्ने कवचाय हुं । ॐ वां ॐ अलुप्तशक्तिधाम्ने नेत्रत्रयाय वौषट् ॥ ॐ यं ॐ अनंतशक्तिधाम्ने अस्त्राय फट् ॥ भूर्भुवस्वरों इति दिग्बंधः ॥

दिल्यानंतर, विनयानें नम्र होऊन, शिवषडक्षरीच्या उपदेशाची इच्छा धरून, "अधि भो शिवषडक्षरीं०" इत्यादि आचार्यास ह्मणून; उजवा हात खालीं व डावा हात उताणा करून, ते जोडून, हस्तपृष्ठ, अंगुळी, व अंगुष्ठ दृढ करून, ही ब्रह्मांजलि उजव्या मांडीवर ठेवून, उत्तरमुख होऊन, आचार्याजवळ बसावें. आचार्यानें प्राणायामानंतर देशकालादिकांचें अनुकीर्तन करून "अस्यां शुभतिथौ०" इत्यादि संकल्प करावा. शिष्यांजलि त्यानें परिधान केलेल्या वस्त्रानें झांकून आपल्या दोहों हातांनीं ती अंजुळी घेऊन, "ॐ अस्य श्रीशिवपंचाक्षरी०" इत्यादिकानें त्या त्या स्थानीं अंगुष्ठादिन्यास व त्याचप्रमाणें हृदयादिन्यास करून; "भूर्भुवःस्वरों" यानें दिग्बंध करावा.

अथध्यानं ॥ "ध्यायेन्नित्यं गिरीशं रजतगिरिनिभं चारुचंद्रावतंसं । रत्नाकल्पोज्ज्वलांगं परशुमृगवराभीतिहस्तं प्रसन्नं ॥ पद्मासीनं समंतात्स्तुतममरगणैर्व्याघ्रकृत्तिं वसानं । विश्वाद्यं विश्वरूपं निखिलभयहरं पंचवक्त्रं त्रिनेत्रम्" ॥ इति ध्यानम् ॥ स्वयमुक्त्वा वाचयित्वा प्रणवसहितमूलपंचाक्षरीं स्वयमुक्त्वा त्रिवारं वाचयेत् ॥ ततः मम व्रत इत्यस्य प्रजापति ऋषिः । बृहस्पतिर्देवता । त्रिष्टुप् छंदः । वटोर्हृदये ऊर्ध्वांगुलिपाणिनिधाने विनियोगः ॥ ॐ मम व्रते हृदयं ते दधामि । मम चित्तमनुचित्तं ते अस्तु । मम वाचमेकव्रतो जुषस्व । बृहस्पतिष्ट्वानियुनक्तु मह्यमिति स्वपाणिमूर्ध्वांगुलिं ब्रह्मचारिणो हृदयदेशे निधाय ॥ तस्य रक्षणार्थं शुध्यर्थं च मेखलामाबध्नीयात् ॥ तत्र । इयं दुरुक्तादिति द्वयोर्वामदेवो मेखला त्रिष्टुप् । मेखलाबंधने विनियोगः ॥ ॐ इयं दुरुक्तात्परिबाधमाना शर्मवरूथं पुनतीन आगात् । प्राणापानाभ्यां बलमाभरंती प्रिया देवानां सुभगा मेखलेयं । ऋतस्य गोप्त्री तपसः परस्पिघ्नती रक्षः सहमाना अरातीः । सानः समंतमनुपरेहि भद्रया । भर्तारस्ते मेखले मा रिषाम । इति वाचयित्वा मेखलां त्रिरावृत्य नाभिप्रदेशे ग्रंथित्रयं कुर्यात् ॥ तदा वटुः रहस्यांगसहितवेदत्रयेणावृतोऽहं इति मन्येत ॥ ततः । तद्धर्मक्षेमार्थं अधर्मनिवृत्तये च केशसंमितं पालाशदंडं दद्यात् ॥ तत्र । स्वस्ति न इत्यस्य स्वस्त्यात्रेयो विश्वेदेवास्त्रिष्टुप् । दंडदाने

नंतर, ध्यान करावें. "ध्यायेन्नित्यं गिरीशं." इत्यादि ध्यान स्वतः ह्मणून व त्याकडून ह्मणवून, प्रणवसहित मूलपंचाक्षरीमंत्र स्वतः ह्मणून तीनवेळा त्याजकडून ह्मणवावें. नंतर "मम व्रते" इत्यादिकांनीं आपला ऊर्ध्वांगुलि हस्त ब्रह्मचाऱ्याच्या हृदयीं ठेवून; त्याच्या रक्षणार्थ व शुद्ध्यर्थ मेखला बांधावी. "इयं दुरुक्तादि०" इत्यादि ह्मणवून मेखला तीनवेळा गुंडाळून नाभिप्रदेशीं तीन गांठी द्याव्यात. तेव्हां वटूनें, "रहस व अंगें यांसहित वेदत्रयानें मीं वेष्टित आहें" असें मानावें. नंतर त्याच्या धर्माचरणांत व्यत्यय न यावा ह्मणून, अधर्मापासून त्याची निवृत्ति व्हावी

विनियोगः ॥ ॐ स्वस्तिनो मिमीतामश्विना भगः स्वस्ति देव्यदितिरनर्वणः । स्वस्तिपूषा असुरो दधातु नः । स्वस्ति द्यावापृथिवी सुचेतु ना ॥ ततो वटोः तद्ग्रहणे मंत्रः ॥ "अदांतं दमयित्वा मां मार्गे संस्थापयन्स्वयम् ॥ दंडः करे स्थितो यस्मात् तस्माद्रक्ष यतोऽभयं" इति वाचयेत् । ततः कुमारस्याचारमादिशेत् । ब्रह्मचार्यसि । आचमनं कुरु । मूत्रपुरीषादौ शुध्यर्थमित्यर्थः ॥ कर्म कुरु । शिवपूजादीत्यर्थः ॥ दिवा मा स्वाप्सीः । आचार्याधीनो वेदमधिष्येत । सत्यं वद । धर्मं चर । स्वाध्यायान्मा प्रमदः । आचार्याय प्रियं धनमाहृत्य प्रजातंतुं माव्यवभेत्सीः । सत्यान्न प्रमदितव्यम् । धर्मान्न प्रमदितव्यम् । कुशलान्न प्रमदितव्यम् । भूत्यै न प्रमदितव्यमिति धर्मान् बोधयेत् ॥ ततः आचार्यः यज्ञेश्वरसमीपं गत्वा उपविश्य स्रुवेणाज्यं गृहीत्वा । यदस्येति हिरण्यगर्भोऽग्निरिति धृतिः । स्विष्टकृद्धोमे विनियोगः ॥ ॐ यदस्य कर्मणो त्यरीरिचं यद्वान्यूनमिहाकरं । अग्निष्टत् स्विष्टकृद्विद्वान् सर्वं स्विष्टं सुहुतं करोतु मे । अग्नये स्विष्टकृते सुहुतहुते सर्वप्रायश्चित्ताहुतीनां कामानां समर्धयित्रे सर्वान्नः कामान् समर्धय स्वाहा ॥ इत्येकश्रुत्योच्चार्य अग्नावीशानदेशे जुहुयात् । स्विष्टकृते अग्नय इदं न मम इति त्यागः ॥ ततोग्नेरुत्तरतः स्थितामिध्मबंधनरज्जुं विस्रस्य । प्रोक्ष्य पशुपतये रुद्राय स्वाहा ॥ इति हुत्वा । पशुपतये

म्हणून, केशसंमित पालाशदंड त्याच्या हातीं द्यावा. नंतर "स्वस्तिनो०" इत्यादिकांनीं—व "आदांतं०" इत्यादिकांनीं, दंड ग्रहण करवावा. नंतर "अभय असो" असें म्हणवावें. नंतर कुमारास खालीलप्रमाणें आचार सांगावा.—"ब्रह्मचार्यसि०" इत्यादि; इत्यादि, धर्म सांगावा. नंतर आचार्यानें यज्ञेश्वराजवळ जावून बसून, पळीनें घृत घेऊन, "यदस्य०" इत्यादि मंत्रांचा उच्चार करून अग्नीच्या ईशान्यभागीं होम करावा. त्यावेळीं स्विष्टकृते०" इत्यादि म्हणून अग्नींत घृत सोडावें. नंतर अग्नीच्या उत्तरेस असलेली, इध्म बंधनाची दोरी सोडावी. नंतर (हस्त) धुवून "पशुपतये रुद्राय स्वाहा" या मंत्रानीं हवन करून; "पशुपतये

रुद्रायेदं न मम । अपः स्पृष्ट्वा ॥ अथ स्रुवेण प्रायश्चित्ताज्याहुतीः सप्त जुहुयात् ॥ तत्रमंत्राः ॥ अयाश्चेति मंत्रस्य विमदो यालग्निः पंक्तिः । प्रायश्चित्ताज्यहोमे विनियोगः ॥ अयाश्चाग्नेस्यनभिशस्तीश्च सत्यमित्वमया असि । अयासा वयसा कृतो या सन् हव्यमूहिषे व्यानो धेहि भेषजं स्वाहा इत्येकश्रुत्या जुहुयात् । अयासे अग्नय इदं न मम । अतो देवा मेधातिथिर्देवा गायत्री प्रायश्चित्ताज्यहोमे विनियोगः । अतो देवा अवंतु नो यतो विष्णुर्विचक्रमे । पृथिव्याः सप्तधामभिः स्वाहा ॥ देवेभ्य इदं न मम । इदं विष्णुर्मेधातिथिर्विष्णुर्गायत्री । प्रायश्चित्ताज्यहोमे विनियोगः ॥ इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे पदं । समूढमस्य पांसुरे स्वाहा ॥ विष्णव इदं न मम ॥ व्यस्तसमस्तव्याहृतीनां विश्वामित्रो जमदग्निर्भरद्वाजः प्रजापतयोऽग्निर्वायुः सूर्यः प्रजापतयो गायत्र्युष्णिगनुष्टुप् बृहत्यः । प्रायश्चित्ताज्यहोमे विनियोगः । ॐ भूः स्वाहा । अग्नय इदं न मम । ॐ भुवः स्वाहा । वायव इदं न मम । ॐ स्वः स्वाहा । सूर्याय इदं न मम । ॐ भूर्भुवः स्वः स्वाहा प्रजापतय इदं न मम । ततो ब्रह्मा कर्तारं परीत्याग्नेर्वायुदेशे तिष्ठन्नेता एव अयाश्चाग्नेस्येत्यादिना सप्ताज्याहुतीर्जुहुयात् ॥ त्यागं यजमानोऽत्र कुर्यात् ॥ ततस्तत्तत्स्थो ब्रह्मैव मंत्रे विपर्यासादिनियतनिमित्ते सति । यद्वो देवा अभितपा मरुतस्त्रिष्टुप् ॥ मंत्रविपर्यासादिनिमित्तकप्रायश्चित्ताज्यहोमे विनियोगः । ॐ यद्वो देवा अतिपातयानि वाचाच प्रयुती देव हेलनं । अरायो अस्माँ अभिदुच्छुनायते न्यत्रास्मिन् मरुतस्तन्निधेतनस्वाहा । यजमानः । मरुभ्यः इदं न मम । अनाज्ञातमिति मंत्रद्वयस्य हिरण्यगर्भोऽग्निरनुष्टुप् ज्ञाताज्ञातकृतदोषपरिहारार्थमाज्यहोमे विनियोगः ॥ अनाज्ञातं

रुद्रायेदं न मम" ह्मणून पाण्यास स्पर्श करावा. नंतर पळीनें प्रायश्चित्तार्थ घृतानें सात (७) वेळा होम करावा. त्यावेळीं खालील मंत्र ह्मणावेत. "अयाश्चेति मंत्रस०" इत्यादिकांच्या योगें सांगितलेल्या प्रकारानें ते ते जप व होम करावेत.

यदाज्ञातं यज्ञस्य क्रियते मिथु । अग्ने तदस्य कल्पयत्वं हि वेत्थ यथातथ ँ स्वाहा ॥ यजमानः अग्नय इदं न मम । पुरुषसंमितो यज्ञो यज्ञः पुरुषसंमितः । अग्ने तदस्य कल्पय त्वं हि वेत्थ यथातथ ँ स्वाहा ॥ यजमानः अग्नय इदं न मम। यत्पाकत्रेत्यस्य त्रितोऽग्निस्त्रिष्टुप् ॥ न्यूनातिरिक्तपरिपूर्णाज्यहोमे विनियोगः । यत्पाकत्रा मनसा दीनदक्षा न यज्ञस्य मन्वते मर्त्यासः ॥अग्निष्टद्धोता क्रतुविद्विजानन्यजिष्ठो देवा ँ ऋतुशो यजाति स्वाहा ॥ यजमानः अग्नय इदं न मम । स्कन्नभिन्नाद्यनियतनिमित्ते सति वक्ष्यमाणप्रकारेण तत्तत्प्रतिपदोक्तजपहोमान् कुर्यात् । ब्रह्माभावे यजमान एव वै तान् प्रायश्चित्तादीन् कृत्वा अन्यस्मै वरं दद्यात् ॥ ततः तंडुलकणान् समिद्दर्भशकलान् अद्भिः प्रोक्ष्य अग्नौ प्रहरेत् ॥ ततः यजमानः अवभृतस्थानीयपूर्णपात्रं जलेन मार्जनं कुर्यात् ॥ तद्यथा ॥ पूर्वासादितं पूर्णपात्रमास्तीर्णे बर्हिषि दक्षिणपाणिना निधाय । तत्र गंगादिपुण्यनदीः स्मरन् दक्षिणपाणिना स्पृशन् । पूर्णमसि पूर्णं मे भूयाः । सुपूर्णमसि सुपूर्णं मे भूयाः ॥ सदसि सन्मे भूयाः। सर्वमसि सर्वं मे भूयाः॥ अक्षितरसि मा मेऽक्षेष्ठाः। इति जपित्वा कुशाग्रैः प्रागादिपंचदिक्षु जलमंत्रैः यथालिंगं सिंचेत् ॥ तत्र मंत्राः ॥ प्राच्यां दिशि देवा ऋत्विजो मार्जयंताम् ।

ब्राह्मण जवळ नसल्यास यजमानानें स्वतः हें प्रायश्चित्तादिक करून दुसऱ्यांस वर द्यावा. नंतर तांदुळांचे कण, समिधा, व दर्भशकल हीं पाण्यांत भिजवून अग्नीमध्यें जोरानें फेकावींत. नंतर यजमानानें अवभृथस्थानीं असलेल्या पूर्ण पात्रांतील जळानें मार्जन करावें. तें असेंः—पूर्वी घेतलेलें पूर्ण पात्र, बर्ह (पात्रविशेष) पसरून उजव्या हातानें ठेवून, त्या ठायीं गंगादि पुण्य नदींचें स्मरण करून उजव्या हातानें स्पर्श करून, "पूर्णमसि०" इत्यादि जप करून कुशाग्रानें पूर्वादि पंचदिशांस जलमंत्रांनीं यथालिंग सिंचन करावें. त्या वेळीं, "प्राच्यांदिशि०" इत्यादि मंत्र ह्मणून एकेक पळीनें एकेक दिशेस याप्रमाणें सर्वही दि-

दक्षिणस्यां दिशि मासाः पितरो मार्जयंताम् । प्रतीच्यां दिशि ग्रहाणि पशवो मार्जयंताम् । उदीच्यां दिश्याप ओषधयो वनस्पयो मार्जयंताम् ॥ ऊर्ध्वायां दिशि यज्ञः संवत्सरः प्रजापतिर्मार्जयंताम् ॥ इत्येकश्रुत्या पठन् प्रतिदिशं सिक्त्वा ॥ वामभागे स्थितपत्न्या सह कुशाग्रैः स्वशिरसि मार्जयेत् ॥ तत्र मंत्राः ॥ आपो अस्मानित्यस्य देवश्रवा आपस्त्रिष्टुप् । मार्जने विनियोगः । ॐ आपो अस्मान्मातरः शुंधयंतु घृतेन वो घृतप्वः पुनंतु । विश्वं हिरिप्रं प्रवहंति देवी रुदिदाभ्यः शुचिरा पूतयेम्मि । इदमापः सिंधुद्वीप आपोनुष्टुप् । मार्जने विनियोगः ॥ इदमापः प्रवहत यत्किंचिद्दुरितं मयि । यद्वाहमभिदुद्रोह यद्वा शेप उतानृतं ॥ सुमित्र्यान आप ओषधयः संतु । दुर्मित्रास्तस्मै संतु । इत्येतैः मंत्रांते मार्जनं कृत्वा ॥ योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः । तं हन्मि इति नैर्ऋतिदेशे कुशाग्रैरपः सिंचेत् ॥ ततो यजमानः वामपार्श्वस्थितपत्न्यंजलौ पूर्णपात्रस्थितं जलं । माहं प्रजां परासिंच । यानः सयावरीस्तना । समुद्रे वो निनयानि नः । स्वं पाथो अपीथेति मंत्रमेकश्रुत्या पत्न्या वाचयन् स्वयं वा पठन् निनयेत् । अंजलिस्थजलैः ब्रह्मा दर्भाग्रेण पापापनोदनार्थं आत्मानं यजमानपत्नीं च प्रोक्षयेत् । पत्नी तज्जलं बर्हिषि निषिंचेत् । ततः कर्ता अग्नेर्वायव्यस्थितः संस्थाजपेनोपतिष्ठेत ॥ तद्यथा ॥ अग्ने त्वं न इति चतसृणां गोपायनालोपायना वा

शांस सिंचन करावें वामभागीं असलेल्या पत्नीसह आपणांवर कुशाग्रानें मार्जन करावें. त्यावेळीं, "आपो अस्मानि" त्यादि मंत्रांचा उपयोग करावा. "योऽस्मान्द्वेष्टि ०" इत्यादि मंत्रानें नैऋत्यदिशेस कुशाग्रानें उदक सिंचन करावें. नंतर यजमानानें वामभागीं असलेल्या पत्नीच्या ओंजळींत पूर्ण पात्रामधील पाणी, "माहं प्रजां परासिंच०" इत्यादि मंत्र पत्नीकडून ह्मणवून व स्वतः ह्मणून, पत्नीनें–घालावें. नंतर ब्राह्मणानें दर्भाग्रांनीं अंजुळींतील पाण्यानें आपणांस व यजमानपत्नीस प्रोक्षण करावें. नंतर पत्नीनें तें जल वेणींत प्रोक्षण करून द्यावें.

बंधुः सुबंधुः श्रुतबंधुर्विप्रबंधुश्चैकैकर्चा ऋषयः ॥ अग्निर्देवता द्विपदा विराट् छंदः । अग्न्युपस्थाने विनियोगः । अग्ने त्वं नो अंतमः । उत त्राता शिवो भव वरूथ्याः । वसुरग्निर्वसुश्रवा-अच्छानक्षि द्युमत्तमंरयिंदाः। सनो बोधिसुधीहवमुरुष्याणो अघायतः समस्मात् । तं त्वाशुचिष्ठदीदिवः सुम्नाय नूनमीमहे सखिभ्यः ॥ ॐ चमे स्वरश्चमे यज्ञोपचतेनमश्च । यत्ते न्यूनं तस्मै ते उपयत्तेऽतिरिक्तं तस्मै ते नमः । स्वस्ति श्रद्धां मेधां यशः प्रज्ञां विद्यां बुद्धिं श्रियं बलं । आयुष्यं तेज आरोग्यं देहि मे हव्यवाहन ॥" ततो ब्रह्मापि तथैव स्थित्वा एतैरेवोपतिष्ठेत । ततः कर्ता (आचारात्) मानस्तोकेति कुत्सो रुद्रस्त्रिष्टुप् विभूतिग्रहणे विनियोगः । ॐ मानस्तोके तनये मान आयुषि मानो गोषु मानो अश्वेषु रीरिषः । वीरान् मानो रुद्रभामितो वधीर्हविष्मंतः सदमित्वा हवामहे । इति स्रुवबिलपृष्ठेन विभूतिं गृहीत्वा "त्रियायुषं जमदग्नेरिति" ललाटे । कश्यपस्य त्रियायुषं" इति कंठे । "अगस्त्यस्य त्रियायुषमिति" नाभौ । "यद्देवानां त्रियायुषमिति" दक्षिणस्कंधे "तन्मे अस्तु त्रियायुषमिति" वामस्कंधे ।" सर्वमस्तु "शतायुषमिति" शिरसि धारयेत् । ततः कर्ता परिस्तरणानि विसृज्य । अग्निं परिसमूह्य परिषिच्य । विश्वानिनो दुर्गहा जातवेदः । सिंधुं ननावा दुरितातिपर्षि । अग्ने

नंतर कर्त्यानें अग्नीच्या वायव्यभागीं बसून जपानें त्याची पूजा, "अग्ने त्वंन ०" इत्यादि मंत्रांनीं करावी. नंतर ब्राह्मणानेंही त्याचप्रमाणें राहून त्याच प्रमाणें त्याची पूजा करावी नंतर कर्त्यानें "मानस्तोके ०" इत्यादि मंत्रानें पळीच्या बुडानें होमाच्या जागेंतील विभूति घेऊन; "त्रियायुषं ०" इत्यादि त्या त्या मंत्रांनीं–ललाटादि त्या त्या स्थानीं ती धारण करावी. नंतर चोहोंकडे पसरलेले दर्भ काढून टाकून, अग्नीस चोंहोंकडून फुंकून व परिषिंचन करून "विश्वानि नो ०" इत्यादि मंत्रांनीं त्याची पूजा करून नैवेद्यादि देऊन, दक्षिणा-

अत्रिवन्नमसा गृणानः। अस्माकं बोद्ध्यविता तनूनां। यस्त्वाहृदा कीरिणा मन्यमानः। अमर्त्यं मर्त्यो जोहवीमि। जातवेदो यशो अस्मासु धेहि। प्रजाभिरग्ने अमृतत्वम-स्यां इति। अर्चयित्वा नत्वा च पुष्पादिभिरलंकृत्य नैवेद्यतांबूलं निवेद्य ब्रह्मणे यथोक्तदक्षिणाभावे हुतशेषं घृतादि सहिरण्यं दत्त्वा ब्रह्माभावे अन्यस्मै माहेश्वराय दत्त्वा। पात्राणि प्रक्षाल्य पूर्वक्रमेण द्वंद्वशः उत्सृज्य ॥

"यस्य स्मृत्या च नामोक्त्या जपहोमक्रियादिषु ॥ न्यूनं संपूर्णतां याति सद्यो वंदे सदाशिवम् ॥" "मंत्रहीनं क्रियाहीनं भक्तिहीनं सुरेश्वर ॥ यद्धुतं तु मया देव परिपूर्णं तदस्तु मे ॥" अनेन शिव-दीक्षाहोमेन भगवान् सर्वात्मको यज्ञरूपी श्रीपरमेश्वरः प्रीयताम् ॥

"गच्छ गच्छ सुरश्रेष्ठ स्वस्थानं परमेश्वर ॥ यत्र ब्रह्मादयो देवा-स्तत्र गच्छ हुताशन ॥" यज्ञेश्वराय नमः। यथास्थानं प्रतिष्ठापयामि॥ अनंतरं माहेश्वरभोजनपर्याप्तं तंडुलरूपां भिक्षां याचयेत् ॥ तत्र क्रमः। भिक्षापात्रमादाय आदौ मातरं भवति भिक्षां देहि इति एवं मातुः-स्वसारं भगिनीं अन्यानपि बांधवान् प्रत्याख्यायिनः। प्रत्याख्यायि-नीश्च याचयित्वा भिक्षामाचार्याय निवेद्य माध्यान्हिकशिवपूजां

स्थानीं होम करून राहिलेलें घृतादिक पदार्थ हिरण्यासह ठेवून, ते ब्राह्मण जवळ नसल्यास, इतर माहेश्वरांस द्यावेत. पात्रें (भांडीं) धुवून पूर्वक्रमानें २–२ सोडून द्यावींत.

"यस्यस्मृत्या ०" इत्यादि मंत्रांनीं अनेन "शिवदीक्षाहोमेन ०" इत्यादि ह्मणावें. नंतर "गच्छ गच्छ सुरश्रेष्ठ ०" इत्यादिक ह्मणावें.

नंतर माहेश्वरांचें पोट भरेल इतक्या तांदुळांची भिक्षा मागावी. ती अशी. भिक्षापात्र घेऊन प्रथम मातेकडे जावून "भवति ! भिक्षां देहि" असें ह्मणावें. याप्रमाणें मावशीकडे वगैरे अन्य बांधवांकडेही भिक्षा मागावी; नंतर ती भिक्षा आचर्याकडे नेऊन देऊन माध्यान्हकालच्या शिवपूजेला–लागावें.

कुर्यात् ॥ ततः माहेश्वराशिषां ग्रहणं । सुवासिनीभिः नीराजनं । फलपूजादि कृत्वा माहेश्वरेभ्यो यथाशक्ति दक्षिणतांबूलादीन् दत्वा संतर्पणं कुर्यात् ॥ श्रीसांबसदाशिवार्पणमस्तु ॥ शुभं भूयात् ॥

अथ शिवदीक्षानंतरं वेदव्रतचतुष्टयनिर्णयः ॥ तत्र वीरादिगोत्रजानां ऋगादिवेदिनां वेदचतुष्टयारंभो वर्तते। तत्र स्ववेदारंभं पूर्वं कृत्वा तदाहुतीर्हुत्वा ततोऽन्यवेदं पठेत् । स्ववेदारंभमंतरा अन्यवेदारंभे दोषः । तथाच ॥ अधीत्य शाखामात्मीयामन्यशाखां ततः पठेत् ॥ स्वशाखां यः परित्यज्य शाखारंडः स उच्यते ॥ इति शिवार्पणमस्तु ॥

हर ॐ,, अथ वीरशैवविवाहविधिर्लिख्यते ॥

अथ विवाहांगभूतवाग्दानं । ज्योतिर्विदादिष्टे विवाहनक्षत्रादियुते

नंतर माहेश्वरांचा आशीर्वाद ग्रहण करावा. नंतर सुवासिनींनीं नीराजन विधि करावा. फल वगैरेंनीं पूजा (माहेश्वरांची) करून यथाशक्ति दक्षिणा तांबूलादिक देऊन त्यास संतुष्ट करावें.

॥ श्रीसांबसदाशिवार्पणमस्तु ॥

शिवदीक्षेनंतर वेदव्रतचतुष्टयांचा निर्णय सांगतों. त्याविषयीं, वीरादि गोत्रांत उत्पन्न झालेल्या ऋग्वेदि लोकांचा चारी वेद पठण करण्यास प्रारंभ होतो त्यांतही, प्रथम आपल्या वेदाचा आरंभ करून, त्याजविषयीं होम वगैरे करून नंतर इतर वेद त्यांनीं पठण करण्यास सुरू करावेत. आपला वेद पठण करीत असतां मध्येंच सोडून देऊन इतर वेदांचें पठण सुरू केल्यास दोषप्राप्ति सांगितली आहे त्याचप्रमाणें आपल्या शाखेचें आधीं अध्ययन करून नंतर इतर शाखांचें अध्ययन करावें; आपली शाखा सोडून देऊन जो परशाखेचें अध्ययन करितों त्यास "शाखारंड" ह्मणतात.

॥ इति श्रीशिवार्पणमस्तु ॥

अतां वीरशैवविवाह विधि सांगतात.

विवाहांगभूतवाग्दानविधि लिहितों. ज्योतिष्यांनीं सांगितलेल्या विवाह

शुभे काले । द्वाभ्यां । चतुर्भिः । अष्टभिः प्रशस्तवेषधारिभिः । "अनृक्षरा ऋजवः संतुपंथा" इति उच्चरद्भिर्माहेश्वरैः । तावतीभिः पुरंध्रीभिर्मंगलगीततूर्यैश्च सह शकुनदर्शनपूर्वकमलंकृतवरयुता वा । तद्युता वा । कन्यागृहमेत्य वरेण तत्पित्रादिनापि प्रार्थिताः बांधवाः सदसि भद्रासने प्राङ्मुखीं सालंकारां सुवेषां कन्यामुपवेश्य । तद्धस्ते फलतांबूलादीनि दत्वा । श्रीसांबसदाशिवस्मरणपूर्वकं । प्राङ्मुखासीनाः । प्रत्यङ्मुखा वा । अमुकप्रवरान्वितगोत्रोत्पन्नाय । अमुकप्रपौत्राय । अमुकपौत्राय । अमुकपुत्राय । अमुकनाम्ने वराय । अमुकगोत्रोत्पन्नां । अमुकप्रपौत्रीं । अमुकपौत्रीं । अमुकपुत्रीं । अमुकनाम्नीं कन्यां । भार्यात्वाय वृणीमहे ॥ इति ब्रूयुः ॥ अथ दाता । भार्याज्ञातिबंध्वनुमतिं कृत्वा । यथोक्तमनूद्यानन्नूद्य वा वृणीध्वमिति वदेत् । एवं पुनः द्विः प्रयोज्य ॥ प्रदास्यामीति त्रिश्चोच्चैर्वदेत् । ततो वरपित्रादिर्गंधाक्षतवस्त्रभूषणपुष्पादिभिः कन्यामलंकुर्यात् । अथ दाता स्वयं उदङ्मुखः प्राङ्मुखं वरं पूजयित्वा आचम्य पूर्वाभि-

---

नक्षत्रादियुक्त शुभकाळीं, २—४ -अगर ८—सभ्य वेषधारण केलेल्या, "अनृक्षरा." इत्यादिकांचा उच्चार करीत असलेल्या, माहेश्वरांसह; व तितक्याच पुत्रवती स्त्रियांसह; मंगल वाद्यें वाजवीत, शकुन वगैरे पाहून, अलंकृत वरास बरोबर घेऊन अगर न घेऊन,—कन्येच्या घरीं जावें. वरानें व त्याच्या पित्यानें प्रार्थना केल्यावरून बांधवांनीं, त्या सभेंत उत्तम आसनावर पूर्वमुख करून त्या अलंकारयुक्त, व सुवेषयुक्त कन्येस बसवून; तिच्या हातीं फलतांबूलादि देऊन; श्रीसांबसदाशिवाचें स्मरण करून; पूर्व अगर उत्तर मुख बसून; "अमुक प्रवरान्वित ०" इत्यादि इत्यादि "अमुकनाम्नीं कन्यां भार्यात्वाय वृणीमहे०"—असें 'वरपक्षांकडील लोक' ह्मणतात. नंतर दात्यानें, भार्या, ज्ञाति, बांधव वगैरेंची अनुमति घेऊन, "विधिवत् हिला निर्दोष अशी पाहून "वृणीध्वम्" ह्मणजे निवडा असें ह्मणावें. याप्रमाणें दोन वेळां करावें, "प्रदास्यामि," '"देतों"' असें दात्यांनीं तीन वेळा मोठ्यानें ओरडून ह्मणावें. नंतर वर व त्याचा पिता इत्यादिकांनीं, गंध, अक्षता, वस्त्र, भूषण, पुष्प, आदिकरून कन्येला अलंकृत करावें. दात्यानें स्वतः उत्तर अगर पूर्वमुख

मुखः सन् । कन्यां वामत उपवेश्य पत्न्या सह देशकालौ स्मृत्वा । करिष्यमाणविवाहांगभूतवाग्दानमहं करिष्ये इति संकल्प्य ॥ कलशपूजादिमाहेश्वरपूजनांतं यथाचारं कृत्वा । स्वस्थाने गृहीतारमुपवेश्य ॥ स्वयं तत्पुरतः उदङ्मुख उपविश्य । गंधतांबूलादिना पूजयित्वा ॥ स च दातारं । ततो दाता आचारतः पंच हरिद्राखंडानि पंच पूगफलानि गंधाक्षतालंकृतानि गृहीत्वा ॥ अमुकप्रवरान्वितगोत्रोत्पन्नाय । १ प्रपौत्राय । १ पौत्राय । १ पुत्राय । १ नाम्ने वराय । अमुकप्रवरान्वितगोत्रोत्पन्नां । १ प्रपौत्रीं । १ पौत्रीं । १ पुत्रीं । १ नाम्नीमिमां कन्यां । ज्योतिर्विदादिष्टे सुमुहूर्ते वाचा संप्रददे इति चोक्त्वा । "अव्यंगेऽपतितेऽक्लीवे दशदोषविवर्जिते । इमां कन्यां प्रदास्यामि भक्तमाहेशसंनिधौ ॥ इति प्रतिगृहीतृवस्त्रप्रांते तानि पूगफलानि पंच हरिद्राखंडानि प्रक्षिप्य । "प्रतिष्ठेस्थो देवतानां मामा संतासं" इति मंत्रेण । तथास्त्वित्यादिना बद्ध्वा । ग्रंथिं गंधादिभिरभ्यर्चयेदित्याचारप्राप्तं ततः प्रतिगृहीताऽपि पंच पूगफलानि पंच हरिद्राखंडानि । अमुकगोत्रोत्पन्नवरविषये भवंतो निश्चिता भवंत्विति दातृवस्त्रप्रांते प्रक्षेपादि कुर्यात् ॥

वसलेल्या वराची पूजा करून, आचमनानंतर पूर्वाभिमुख होऊन; कन्येस डाव्या बाजूस बसवून, पत्नीसह देशकालादिकांचें स्मरण करून, "करिष्यमाण०" इत्यादि संकल्प करावा. नंतर कलशपूजेपासून माहेश्वरपूजेपर्यंत यथासांग सर्व कांहीं करावें. प्रतिगृहीत्यास आपल्या स्थानीं बसवून, स्वतः त्यापुढें उत्तरमुख बसून, त्यास गंधतांबूलादिकेंकरून पुजून, आणि त्यानें त्याचप्रमाणें दात्यासही उलट पुजून; नंतर आचाराप्रमाणें दात्यानें हातीं, ५ हळकुंड, ५ सुपाऱ्या, गंध अक्षता, व अलंकार घेऊन; "अमुकप्रवरान्वित०" इत्यादि० इत्यादि—(मूळांत दिल्याप्रमाणें) ह्मणून; व "अव्यंगेऽपतित०" इत्यादिकही नंतर ह्मणून प्रतिगृहीत्याच्या वस्त्राच्या पदरांत त्या सुपाऱ्या व ते हळकुंड घालून, "प्रतिष्ठे०" इत्यादि मंत्रानें—व "तथास्त्वि—"त्यादिकांनें,—गांठ बांधून; ती (गांठ) गंधादिकांनीं पूजावी, असा आचार आहे. नंतर प्रतिगृहीत्यानें देखील "अमुकगोत्रोत्पन्न०" इत्यादि (मूळांत असल्याप्रमाणें) ह्मणून

ततो दाता । "वाचा दत्ता मया कन्या पुत्रार्थं स्वीकृता त्वया ॥ कन्यावलोकनविधौ निश्चितस्त्वं सुखी भव ॥" इति वरपितरं प्रति वदेत् । स च । "वाचा दत्ता त्वया कन्या पुत्रार्थं स्वीकृता मया ॥ वरावलोकनविधौ निश्चितस्त्वं सुखी भव ॥ इति दातारं प्रति वदेत् । भ्रात्रादौ स्वीकर्तरि । भ्रात्रर्थं शिष्यार्थं इत्यूहः कार्यः ॥ ततो माहेश्वराः । शिवा आपः संतु । सौमनस्यमस्तु । अक्षतं चारिष्टं चास्तु दीर्घमायुः शांतिः पुष्टिस्तुष्टिश्चास्तु । एतद्वचः सत्यमस्त्वित्युक्त्वा । समानीव आकूतिः समाना हृदयानि वः । समानमस्तु वो मनो यथा वः सुसहासति ॥ प्रसुग्मंताधियसा नस्य सक्षिणि वरेभिर्वराम् । अभिषु प्रसीदत ॥ अस्माकमिंद्र उभयं जुजोषति । यत्सोम्यस्यांधसो बुबोधति ॥ हिंकृण्वती वसुपत्नी वसूनां ॥ वत्समिच्छंती मनसाभ्यागात् । दुहामश्विभ्यां । पयो अघ्न्येयं सावर्धतां । महते सौभगाय । ततो दाता पात्रस्थसिततंडुलपुंजे गौरीमावाह्य । षोडशोपचारैः पूजयेत् । "कात्यायनि नमस्तुभ्यं शंकरप्रियभामिनि । विवाहभाग्यमारोग्यं पुत्रलाभं च देहि मे ॥ इति कन्या गौरीं प्रार्थयेत् ॥ ततः पुरंध्रीभिः नीराजनादि मांगलिकं कार्यं । माहेश्वराश्च गंधतांबूलादिना पूजिताः ॥ आशीर्मंत्रान् पठेयुः ॥ ते च हिंकृण्वतीति ऋक् ॥ समिद्धस्य श्रयमाणः पुरस्ताद्ब्रह्म वस्वानो अचरं

दात्याच्या वस्त्राच्या पदरांत हळकुंड वगैरे बांधावेत. नंतर दात्यानें—"वाचादत्ता" इत्यादिक वराच्या पित्याप्रत ह्मणावें व त्यानें (वरपित्यानें) ही "वाचादत्तात्वया०" इत्यादिक दात्याप्रत ह्मणावें. (भाऊ वगैरे स्वीकार करणारे असल्यास 'भ्रात्रर्थं०" वगैरे ह्मणावें.) नंतर माहेश्वरांनीं "शिवा आपः संतु०". इत्यादि ह्मणून, "समानीव आकूतिः०" इत्यादि (वेदोक्त) मंत्र ह्मणावेत नंतर दात्यानें पात्रामधील तांदुळाच्या गुंफ्यावर गौरीचें आवाहन करून; "कात्यायनि०" इत्यादिकांनें कन्येकडून गौरीची प्रार्थना करवावी. नंतर पुत्रवती स्त्रियांनीं नीराजनादि. विधि करावेत. माहेश्वरांनींही, गंध तांबूलादिकरून

सुवीराः । आरे अस्मादमतिं बाधमान उच्छ्रयस्व महते सौभगाय ॥ वनस्पते शतवल्शो विरोहसहस्र वल्शा-विव य ँ रुहेम ॥ यं त्वामयं स्वधितिस्तेजमानः प्रणिनाय महते सौभगाय। इंदुर्देयानामुपसक्यमायन्। सहस्रधारः पवते मदाय ॥ अभिस्तवावो अनुधाय पूर्वमगमिंद्रं महते सौभगाय। घृतादुल्लुसं ऋक् ॥ १ ॥ तदस्तु मित्राव-रुणा ऋक् ॥ २ ॥ गृहा वै प्रतिष्ठासूक्तं तत्प्रतिष्ठिततमया वाचा शंस्तव्यं तस्माद्यद्यपि दूरइव पशून् लभते गृहा मे वै नानाजिग-मिषति ग्रहा हि पशूनां प्रतिष्ठापयतीति वाग्दानविधिः ॥

ततो वैवाहिके शुभे मुहूर्ते ॥ वधूवरयोस्तैलहरिद्रारोपणादि यथाचारं कार्यं । अथ विवाहपूर्वदिनकर्तव्यं ॥ वधूपिता वरपिता च विवाहदिनात् पूर्वेद्युः ॥ पूर्वाह्णे सपत्नीकः कृताभ्यंगो धृतमांगलिक-वेषः कृतनित्यक्रियः मंगलसंभारं संभृत्य कृतलेपनरंगमालिके प्रांगणे शुभासने ॥ प्राङ्मुख उपविश्य । स्वस्य दक्षिणतः पत्नीं तद्द-क्षिणतः कन्यां वरं चोपवेश्य ॥ आचम्य । इष्टदेवतागुर्वादीन् नम-स्कृत्वा । प्राणानायम्य । देशकालौ संकीर्त्य । अमुकशर्मणः पुत्रस्य कन्यायाः श्वः करिष्यमाणविवाहांगभूतस्वस्तिवाचनांकुरारोपण-नांदीसमाराधनमंडपदेवताप्रतिष्ठाकुलदेवताप्रार्थनं च करिष्ये आर-

---

पूजित होत्साते' आशीर्वादमंत्र ह्मणावेत. ते–हे–"समिद्ध०" इत्यादि इत्यादि (मूळांत पहावें). ॥ इत्यादि वाग्दानविधिः ॥

नंतर विवाहाच्या शुभमुहूर्तीं वधू व वर या दोघांसही तेल व हळद आचा-राप्रमाणें लावावी. विवाहाच्या पूर्वीच्या दिवसाचें कर्तव्य वधूपिता व वरपिता हे पूर्वींच्या दिवशीं पूर्वाह्णीं सपत्नीक होऊन अभ्यंगस्नान करून, मंगलवेषधारण करून, नित्य कर्में वगैरे सर्व आटोपून, मंगल द्रव्यें व वस्त्रें धारण करून; सारवून रांगोळी वगैरे घालून अलंकृत केलेल्या आंगणांत शुभासनावर पूर्वमुख बसून, आपापल्या उजव्या बाजूस, पत्नीस, व वर व वधूस बसवून; आचमन करून; इष्टदेवता गुरु वगैरेंचें स्मरण करून; प्राणायामानंतर देशकाला-

ब्धस्य कर्मणः निर्विघ्नेन परिसमाप्त्यर्थं आदौ श्रीसिद्धिविनायक-पूजां करिष्ये इति संकल्प्य ॥

गणानां त्वा गणपति ँ हवामहे कविं कवीनामुपमः श्रवस्तमं । ज्येष्ठराजं ब्रह्मणां ब्रह्मणस्पत आनः शृण्वन्नूतिभिः सीदसादनम् ॥ इत्यावाह्य । भूः गणपतिमावाहयामि । भुवः गणपतिमावाहयामि । स्वः गणपतिमावाहयामि । इत्यावाह्य नवशक्तिपूजां करिष्ये ॥ तीव्रायै नमः । ज्वालिन्यै नमः । नंदायै० । भोगदायिन्यै० । कामरूपिण्यै० । उग्रायै० । तेजोवत्यै० । सत्यायै० । विघ्ननाशिन्यै० । ॐ नमो भगवते सकलगुणात्मकशक्तियुताय महागणाधीश्वराय योगपद्मपीठात्मने नमः सुवर्णपीठं कल्पयामि । "स्वात्मसंस्थमजं शुद्धं त्वामद्य गणनायक । अरणाविव हव्याशमूर्तिमावाहयाम्यहं ॥ ॐ भूर्भुवःस्वरों सशक्तिसांगसायुधसवाहन सपरिवारमहागणाधीश्वर अत्रागच्छागच्छ । आवाहयामि । आवाहितो भव । स्थापयामि । स्थापितो भव । संनिहितो-भव । अवकुंठितो भव । व्याप्तो भव । वरदो भव । इति षण्मुद्राः प्रदर्श्य ॥ एकदंताय विद्महे । वक्रतुंडाय धीमहि । तन्नो विघ्नेश्वरः प्रचोदयात् ॥ गां हृदयाय नमः । गीं शिरसे स्वाहा । गूं शिखायै वषट् । गैं कवचाय हुं । गौं नेत्रत्रयाय वौषट् । गः अस्त्राय फट् । ॐ भूर्भुवःस्वरोमिति दिग्बंधः ॥ ध्यानं ॥ "रक्तो रक्तांगरागः शुककुसु[illegible]युतस्तुंदिलश्चंद्रमौलिर्नेत्रैर्युक्तस्त्रिभिर्वामन-करचरणो वीजपूरात्तवा[illegible]ः ॥ हस्ताग्रक्लृप्तपाशांकुशरदवरदो

दिकांचें संकीर्तन करून; "अमुकशर्मणः पुत्रस०" इत्यादिक—संकल्प करावा. "गणानांत्वा०" इत्यादि वेदमंत्रानें सिद्धिविनायकाचें आवाहन करून, "भूः गणपतिं०" इत्यादिकांनींही आवाहन करावें. नंतर नवशक्तिपूजा करावी. "तीव्रायै नमः०" इत्यादिकांनीं ती करावी. नंतर "ॐ नमो भगवते०" इत्यादि आवाहनादि करून, नंतर करन्यास व हृदयादिन्यासही करून, मग "ॐ भूर्भुवःस्वरों" यानें दिग्बंध करावा. नंतर "रक्तो रक्तांग०" इत्यादि ध्यान करावें. नंतर

नागवक्रोऽहिभूषो देवः पद्मासनस्थो भवतु नतसुखो भूतये विघ्नराजः'' ॥ गं गणपतये नमः इति जपं कृत्वा द्वादशनामपूजां करिष्ये ॥ सुमुखाय नमः। एकदंताय० कपिलाय०। गजकर्णकाय०। लंबोदराय०। विकटाय०। विघ्नराजाय०। गणाधिपाय०। भालचंद्राय०। गजाननाय०। धूमकेतवे०। सिद्धिविनायकमूर्तये०। इति पुष्पाणि समर्पयामि। धूपमाघ्रापयामि। दीपं दर्शयामि। नैवेद्यं समर्पयामि। तांबूलं समर्पयामि। सुवर्णपुष्पं समर्पयामि। निषुसीद गणपते गणेषु त्वामाहुर्विप्रतमं कवीनाम्। न ऋते त्वत्क्रियते किंचनारे महामर्कं मघवं चित्रमर्च इति मंत्रपुष्पं समर्पयामि ॥ ''वक्रतुंड महाकाय सूर्यकोटिसमप्रभ। निर्विघ्नं कुरु मे देव सर्वकार्येषु सर्वदा'' ''यस्य स्मृत्या च नामोक्त्या तपोदीक्षाक्रियादिषु ॥ न्यूनं संपूर्णतां याति सद्यो वंदे सदाशिवम् ॥'' इति गणपतिपूजनेन श्रीभगवान् सदाशिवः प्रीतो भवतु ॥

रंगवल्ल्यादियुक्ते भूतले। मही द्यौः पृथिवी च न। इमं यज्ञं मिमिक्षतां। पिपृतान्नो-भरीमभिः। इति दक्षिणोत्तरतो भूमिं स्पृष्ट्वा जपेत्। ओषधयः संवदंते। सोमेन सह राज्ञा। यस्मै करोति ब्राह्मणस्त ँ राजन्पारयामसि। इति तंडुलपुंजौ दक्षिणोत्तरतः कृत्वा। आकलशेषु धावति। पवित्रेषु परिषिच्यते। उक्थैर्यज्ञेषु वर्धते। इति पुंजोपरि धातुमयौ मृण्मयौ वा कलशौ निधाय। इमं मे गंगे यमुने सरस्वति शितुद्रि-

---

''गं गणपतये नमः'' याचा जप करावा; व १२ नांवांची पूजा करावी. ''सुमुखाय नमः०'' इत्यादि० याप्रमाणें गणपतिपूजन करून ''इति गणपतिपूजनेन०'' इत्यादि विधीप्रमाणें ह्मणावें—असो. रांगोळीनें अलंकृत भूमीवर, ''महीद्यौः०'' इत्यादिक मंत्र, दक्षिणेस व उत्तरेस भूमीस स्पर्श करून, जपावेत. ''ओषधयः०'' इत्यादिकांनें दक्षिणेस १ व उत्तरेस १ याप्रमाणें २ राशी तांदुळांच्या करून; ''आकलशेषु०'' इत्यादिकांनीं त्या राशींवर धातूचे अगर मातीचे दोन कलश ठेवावेत. ''इमं मे गंगे०'' इत्यादिकांनीं तीर्थजलानें ते कलश भरावेत.

स्तोम ँ सचता परुष्णिया ॥ असिक्निया मरुद्वृधे वितस्त-यार्जीकिये शृणुह्या सुषोमया इति तीर्थजलेन प्रत्येकं पूरयित्वा॥ "गंधद्वारां दुराधर्षां नित्यपुष्टां करीषिणीं । ईश्वरीं सर्वभूतानां तामिहोपह्वये श्रियम् ॥" इति गंधं कलशयोर्दद्यात् ॥ चंदनादिना ताव-नुलिप्य ॥ मालाभूषितौ कृत्वा । स हि रत्नानि दाशुषे सुवाति सविता भगः । तं भागं चित्रमीमहे । इति पंच रत्नानि निक्षिप्य । प्रसवो यज्ञेषु देवयंतो अर्चंद्यावान ँ होभिः । पृथिवि इषद्यै एषां ब्रह्मान्यसमानि विप्रा विषवग्वियंति वनिनो न शाखाः । इति आम्रपल्लवानि निक्षिप्य । हिरण्यवर्णः सहिरण्यसंद्रगपांनपात्सेदुहिरण्यवर्णः ॥ हिरण्ययात् प-रियोनेर्निषद्या हिरण्यं दादत्यं नमस्मै इति हिरण्यं दद्यात् ॥ पूर्णादर्वीपरापत सुपूर्णा पुनरापता । वस्नेव विक्रीणावह इषमूर्ज ँ शतक्रतो इति । याः फलिनीर्या अफला अपुष्पा याश्च पुष्पिणीः । बृहस्पतिप्रसूतास्ता नो मुंचत्व ँ हसः । इति च कलशयोरुपरि नारिकेलफले निक्षिप्य । युवासुवासाः परिवीत आगात् सउश्रेयान् भवति जायमानः । तं धीरा सः कवय उन्नयंति ॥ स्वाध्यो३ मनसा देवयंतः । इति कल-शयोरुपरि वस्त्रे निदध्यात् ॥ तत्वायामि शुनः शेपो वरुणस्त्रिष्टुप् । उत्तरकलशे वरुणावाहने विनियोगः । तत्वायामि ब्रह्मणा वंदमानस्तदाशास्तेयजमानो हविर्भिः ॥ अहेडमानो वरुणे-ह बोध्युरुश ँ समान आयुः प्रमोषीः । इत्यावाह्य । कलशस्य

"गंधद्वारां०" इत्यादिकानें त्यांत गंध घालावें. चंदनानें अनुलेपन करून, व माळा घालून, "सहिरत्नानि०" इत्यादिकांनीं पांच रत्न त्यांत टाकून, "प्रवो यज्ञेषु" इत्यादिकांनीं त्यांत आंब्यांचीं पानें घालावींत "हिरण्यवर्णः" इत्यादिकांनीं नंतर त्यांत हिरण्य टाकावें. "पूर्णा दर्वीपरा"—इत्यादिकांनीं कलशांवर नारळ ठेवून, "युवासुवासाः" इत्यादिकांनीं ते कलश वस्त्रित करावेत. नंतर "तत्त्वायामि०" इत्यादिकानें उत्तर कलशांत वरुणाचें आवाहन करून, "कलशस्यमुखे०" इत्या-

मुखे रुद्रः कंठे विष्णुः समाश्रितः । मूले तत्र स्थितो ब्रह्मा मध्ये मातृगणाः स्मृताः ॥ कुक्षौ तु सागराः सर्वे तीर्थानि तु ह्रदा नदाः ॥ गंगे च यमुने चैव गोदावरि सरस्वति । नर्मदे सिंधुकावेरि जलेऽस्मिन् संनिधिं कुरु ॥'' इति कलशौ स्पृष्ट्वा जपेत् पूजां कृत्वा अक्षतांश्च निक्षिपेत् ॥ मातृदेवो भव । पितृदेवो भव । आचार्यदेवो भव। अतिथिदेवो भव । अवनिकृतजानुमंडलः कमलमुकुलसदृशमंजलिं शिरसि कृत्वा । उमामहेश्वराभ्यां प्रमथगणेभ्यो । भक्तमाहेश्वरेभ्यो नमः । इति नमस्कारं कृत्वा । ततः कर्ता दक्षिणेन पाणिना उत्तरकलशं बिभ्रन् आप इत्युक्त्वा । शिवा आपः संतु इति माहेश्वरान् वाचयित्वा । गंधा इत्युक्त्वा सुगंधाः पांत्विति वाचयित्वा । सुमनस इत्युक्त्वा । सौमनस्यमस्त्विति वाचयित्वा । तांबूलानि पांतु । ऐश्वर्यमस्तु । दक्षिणाः पांतु । बहुधेयं चास्तु । दीर्घमायुः । शांतिः पुष्टिस्तुष्टिश्चास्तु ॥ शुभाः शोभनाः प्रवर्तंताम् । तमहमोंकारमादिं कृत्वा । ऋग्यजुःसामाशीर्वचनं बहुऋषिसंमतं । संविज्ञातं भवद्भिरनुज्ञातः । पुण्यं पुण्याहं वाचयिष्ये । वाच्यतामिति वदेयुः । भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः । भद्रं पश्येमाक्षिभिर्यजत्राः । स्थिरैरंगैस्तुष्टुवा ँ सस्तनूभिः । व्यशेम देवहितं यदायुः॥ द्रविणोदा द्रविण सस्तुरस्य । द्रविणो दासनरस्य प्रियं सत् । द्रविणोदावीरवती । विषण्णो द्रविणो दारासते

दिकांचा जप, कलशास स्पर्श करून, करावा. नंतर पूजा करून अक्षता घालाव्यात. "मातृदेवो भव०" इत्यादिकें करून भुईवर गुडघे टेंकून कमळाच्या पाकोळी प्रमाणें अंजुळी डोक्यावर करून, "उमामहेश्वराभ्यां०" इत्यादिकें करून नमस्कार करावा. नंतर कर्त्यानें उजव्या हातानें उत्तरेकडील कलश घेऊन, "आपः" असें ह्मणावें. "शिवा आपः संतु" असें माहेश्वरांकडून वदवावें. "गंधाः" असें ह्मणून 'सुगंधाः पांतु' असें वदवावें. "सुमनस" असें ह्मणून, "सौमनस्यमस्तु" असें वदवावें. "तांबूलानि पांतु०" इत्यादि ह्मणून, "पुण्यं पुण्याहं वाचयिष्ये" असें ह्मणावें. "वाच्यताम्" असें ते ह्मणतील० "भद्रं कर्णेभिः०" इत्यादि वेदमंत्र

दीर्घमायुः । सविता पश्चातात्सविता पुरस्तात्सवितोत्तरात्तात्सविताधरात्तात्सविता नः संतु सर्वं रातिं सविता नो रासतां दीर्घमायुः ॥ आप उंदंतु जीवसे दीर्घायुत्वाय वर्चसे । यस्त्वा हृदा कीरिणा मन्यमानो मर्त्यं मर्त्यो जोहवीमि । जातवेदो यशो अस्मासु धेहि प्रजाभिरग्नेरमृतत्वमस्याम् । यस्मै त्व ँ सुकृते जातवेद उलोकमग्ने कृणवस्योनं । आश्विन ँ स पुत्रिणं वीरवंतं गोमंत ँ रयन्न शते स्वस्ति । संत्वा सिंचामि यजुषा प्रजामायुर्धनं च । दीर्घमायुरस्तु मनः समाधीयतां । समाहितमनसः स्मः । प्रसीदंतु भवंतः । प्रसन्नाः स्मः ॥ शांतिरस्तु । पुष्टिरस्तु । तुष्टिरस्तु । वृद्धिरस्तु । अविघ्नमस्तु । आयुष्यमस्तु । आरोग्यमस्तु । स्वस्त्यस्तु । शिवं कर्मास्तु । कर्मसमृद्धिरस्तु । शास्त्रसमृद्धिरस्तु । वेदसमृद्धिरस्तु । पुत्रसमृद्धिरस्तु । धनधान्यसमृद्धिरस्तु । इष्टसंपदस्तु । अरिष्टनिरसनमस्तु । यत्पापं तत्प्रतिहतमस्तु । यच्छ्रेयस्तदस्तु ॥

उत्तरे कर्मण्यविघ्नमस्तु । उत्तरोत्तरमहरहरभिवृद्धिरस्तु । उत्तरोत्तराः क्रियाः शुभाः शोभनाः प्रवर्तन्तां ॥ तिथिकरणमुहूर्तनक्षत्रसंपदस्तु ॥ माहेश्वरीपुरोगा मातरः प्रीयंताम् । भगवती कात्यायनी प्रीयताम् । भगवती माहेश्वरी प्रीयतां भगवती पुष्टिकरी प्रीयताम् । भगवती तुष्टिकरी प्रीयतां । भगवती ऋद्धिकरी प्रीयतां । भगवती वृद्धिकरी प्रीयतां । हताः परिपंथिनो । हता अस्य कर्मणो विघ्नकर्तारः । शत्रवः पराभवं यांतु । शाम्यंतु घोराणि शाम्यंतु पापानि शाम्यंत्वीतयः । शुभानि वर्धतां । शिवा आपः संतु । शिवा ऋतवः संतु । शिवा ओषधयः संतु । शिवा वनस्पतयः संतु । शिवा आहुतयः संतु । शिवा अतिथयः संतु । अहोरात्रे शिवे स्यातां । निकामेनिकामेनः पर्जन्यो वर्षतु ॥ फलिन्यो नओषधयः पच्यंतां

ह्मणाल्यानंतर, "मनः समाधीयतां०" आदि प्रार्थना करावी (मूळांत पहावें).

योगक्षेमो नः कल्पतां ॥ पुण्याहकालान् वाचयिष्ये । वाच्यतामिति प्रतिब्रूयुः । मह्यं सकुटुंबाय भक्तमाहेश्वरमहाजनान् नमस्कुर्वाणायाशीर्वचनमपेक्षमाणाय । विवाहकर्मणः पुण्याहं भवंतो ब्रुवंत्विति स्वयं मंद्रस्वरेणोक्त्वा ॥ ॐ पुण्याहमिति । तथैव तैरुक्ते । पुनरेव मध्यस्वरेणोक्त्वा । तथैव तैरुक्ते । पुनरेवोच्चैःस्वरेणोक्ते । तथैव तैरुक्ते । स्वस्तये वाचमुपब्रुवामहै । सोमं स्वस्ति भुवनस्ययस्पतिः । बृहस्पतिं सर्वगणं स्वस्तये आदित्यासो भवंतु नः । मह्यं सकुटुंबाय भक्तमाहेश्वरमहाजनान् नमस्कुर्वाणाय । आशीर्वचनमपेक्षमाणाय । विवाहकर्मणे स्वस्ति भवंतो ब्रुवंतु । विवाहकर्मणे स्वस्तीति तैरुक्ते । एवं त्रिर्वदेत् । ऋद्ध्यामस्तोमं सनुयाम वाजमानो मंत्र ँ सरथे होपयातम् ॥ यशोनु पक्वं मधुगोष्वंतराभूतां यशो अश्विनोः काममप्राः ॥ विवाहकर्मणे ऋद्धिं भवंतो ब्रुवंतु । ॐ ऋद्ध्यतां । ऋद्धिः समृद्धिः । एवं त्रिरुक्त्वा । तत उत्तरकलशं दक्षिणहस्ते । दक्षिणकलशं वामहस्ते गृहीत्वा ताभ्यां धाराद्वयं पात्रे संततधारया निषिंचेत् । वास्तोष्पते प्रतिजानीह्यस्मांत्स्वावेशो अनमीवो भवानः ॥ यत्त्वेमहे प्रति तन्नो जुषस्व । शं न एधि द्विपदे शं चतुष्पदे ॥ "औषधानि च रत्नानि कालस्यावयवाश्च ये । सरितः सागराः शैलास्तीर्थानि च ह्रदा नदाः । एते त्वामभिषिं-

---

"पुण्याहकालान् वाचयिष्ये" असें ह्मटल्यानंतर "वाच्यताम्" असें ते ह्मणतील. "मह्यं सकुटुंबाय०" इत्यादि स्वतः आधीं गंभीर व मंद स्वरानें ह्मणून, "ॐ पुण्याहं" असें त्यांनीं ह्मटल्यानंतर, पुनः आपण मध्यस्वरानें ह्मणून त्यांनींही तसेंच ह्मटल्यानंतर, पुनः आपण उच्च स्वरानें ह्मणून त्यांनींहीं तसेंच ह्मटल्यानंतर; "स्वस्तये वाचमुपब्रुवामहै०" इत्यादि० ह्मणून त्यांनीं "विवाहकर्मणे स्वस्ति" असें ह्मटल्यानंतर; याप्रमाणें तीन वेळा ह्मणावें. "ऋद्ध्याम स्तोमं०" इत्यादि—याप्रमाणें तीन वेळा ह्मणून; नंतर उत्तरकलश उजव्या हातीं घेऊन; त्या दोहीं कलशांनीं पात्रांत संततधारा सोडाव्यात. "वास्तोष्पते०" इत्यादि मंत्रांनीं यजमानानें

चंतु सर्वकाम्यार्थसिद्ध्ये'' । शांतिः पुष्टिस्तुष्टिश्चास्तु । शिव ॐ शिवमस्तु । भगवान् शिवः प्रीयतां । इति भवंतो ब्रुवंतु । भगवांच्छिवः प्रीयतां । श्रियै यशसे बलायाभिषिंचामि ॥ यजमानः स्वशिरसि कन्याशिरसि अभिषिंचेत् । ते च मंत्राः । तत्सवितुर्वरेण्यं विश्वामित्रः सविता गायत्री । आपोहिष्ठेति नवर्चस्यांबरीषः । सिंधुद्वीप आपो गायत्री पंचमी वर्धमानः ॥ सप्तमी प्रतिष्ठेंत्ये द्वे अनुष्टुभौ । आपो हिष्ठा मयो भुवस्तान उर्जे दधातन । महेरणाय चक्षसे । यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयते ह नः । उशतीरिव मातरः तस्मा अरंग मामवो यस्य क्षयाय जिन्वथ । आपो जनयथाचनः ॥ शंनो देवीरभिष्टये । आपो भवंतु । पीतये । शंयोरभिस्रवंतु नः । देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामश्विनोर्भैषज्येन अग्नेस्तेजसा सूर्यस्य वर्चस्येंद्रस्येंद्रियेण बलाय श्रियै यशसेऽन्नाद्याय भूर्भुवःसुवरों अमृताभिषेकोस्तु इति सपल्लवैरभिषिंचेत् । ततः सुवासिनीभिः नीराजनं कार्यं । ततो माहेश्वरेभ्यः वैदिकाशिषो ग्राह्याः इति पुण्याहवाचनम् ॥

अथ नांदीसमाराधनम् ॥ तंडुलपूरितपात्रे फलं निधाय चतुर्विंशतिमाहेश्वराराधनपरिमितं हिरण्यं दद्यात् । तद्यथा । देशकालौ संकीर्त्य अस्यां शुभतिथौ श्वः करिष्यमाणविवाहांगभूतनांदीशोभनदेवताप्रीत्यर्थं नांदीसमाराधनं करिष्ये इति संकल्प्य ॥

स्वतःच्या व कन्येच्या डोक्यावर अभिषेक करावा. त्याविषयीं हे मंत्र आहेत. "आपोहिष्ठा मयोभुवः०" इत्यादिक मंत्रांनीं हातीं पल्लव घेऊन अभिषिंचन करावें. नंतर सुवासिनींनीं नीराजन करावें. नंतर माहेश्वरांकडून वैदिकाशीर्वाद (घ्यावेत) ग्रहण करावेत.—॥ इति पुण्याहवाचनम् ॥—

अथ नांदी समाराधनम् ॥

तांदुळानें भरलेल्या पात्रांत फल ठेवून २४ माहेश्वरांच्या पूजेस पुरेल इतकें हिरण्य द्यावें. तें असें. देशकालादिकांचें संकीर्तन करून, "अस्यां शुभतिथौ०"

श्रीनंदि । भृंगिरिटि । वीरक । वीरभद्र । पुष्पदंत । अंडाभरण । दंडपाणि । चंडेश्वर । रेणुक । दारुक । विकर्ण । विजयकर्ण । रेणुकर्ण । घंटाकर्ण । गोकर्ण । रेवणसिद्ध । मरुळसिद्ध । एकोराम । पंडिताराध्य । सुकेतु । रुरु । उपमन्यु । भृगु । दधीचि । गौतमादिप्रमथगणान् पुरातनभक्तमहागणानत्रावाहयामि । नंद्यादिमहागणाः सायुधाः सशक्तयः सपरिवाराः समागत्यात्र पूजां गृह्णंतु भवंत इति विज्ञाप्य ॥ अष्टविधार्चनं कुर्यात् । "हिरण्यगर्भगर्भस्थं हेमबीजं विभावसोः । अनंतपुण्यफलदमतः शांतिं प्रयच्छ मे ॥ अनेन हिरण्येन नांदीशोभनदेवताः प्रीयंतां ॥ इति द्रव्यं दद्यात् ॥ चतुर्विंशतिमाहेश्वराराधनं कुर्यात् । इति नांदीविधानम् ॥

अथांकुरार्पणविधिः ॥ देशकालावनुकीर्त्य अमुकनाम्न्याः कन्यायाः अमुकनाम्नो वरस्य च श्वः करिष्यमाणविवाहांगभूतमंकुरारोपणं च करिष्ये । सुवर्णरजतताम्रमृण्मयान्यतमपात्रिकाः संपाद्य स्वस्तिवाचनपूर्वकं विघ्नेश्वरपूजां कृत्वा ॥ **युवा सुवासाः परिवीत आगात्स उश्रेयान् भवति जायमानः । तं धीरासः कवय उन्नयंति स्वाध्योऽ३मनसा देवयंतः** ॥ इत्यनेन वस्त्रयुग्ममास्तीर्य । तदुपरि अमुष्मिन् लोकं रुह्नीयादिति सचरुं कुर्वीताग्ने घृतं विष्णोस्तंडुलास्तस्मात् ॥ इत्यनेन तंडुलपुंजं कृत्वा । तदुपरि **धन्वनागा धन्वना जिंजयेम धन्वना तीव्राः समदो जये**

इत्यादि संकल्प करावा. "श्रीनंदी०" इत्यादिकें करून महागणांची विज्ञापना करून, अष्टविधा पूजा करावी, "हिरण्यगर्भगर्भस्थं०" इत्यादिकानें द्रव्य द्यावें. २४ माहेश्वरांचें पूजन करावें.—॥ इति नांदीविधानम् ॥

अथांकुरारोपणम् ॥ देशकालादिकांचें अनुकीर्तन करून "अमुकनाम्न्याः०" इत्यादि संकल्प करावा. सोनें, रुपें, तांबें, व मोतीं, ह्यांशिवाय बाकी कशाचींही भांडीं घेऊन, स्वस्तिवाचनपूर्वक, विघ्नेश्वरांची पूजा करून, "युवा सुवासाः" इत्यादिकांनें दोन वस्त्रें आंथरून, त्यावर "अमुष्मिन् लोकं०" इत्यादिकांनें तांदुळांच्या २ राशी करून त्यावर "धन्वनागा०" इत्यादि मंत्रानें ५ कोणांत दर्भ

माधन्व धनुःशक्रो रपकामं कृणोति । धन्वना सर्वाः प्रदिशो जयेमा वक्ष्यंति वेदागनिगंति कर्णप्रिय ँ स-खायं परिषस्वजाना ॥ इत्यनेन पंचकोणकान् दर्भानास्तीर्य पंच-ब्रह्ममंत्रैस्तन्मध्ये पंचपालिकाः निक्षिप्य ॥ एष रुद्रो यदग्निरोषधीः। प्रास्याग्नावादित्यं । जुहोति रुद्रा देवपशूनंतर्दधात्यथो ओषधीष्वेव पशून् प्रतिष्ठापयति । इत्यनेनाम्रपल्लवैरलं-कृत्वा । ॐ ह्रां नं सद्योजाताय नमः । ॐ ह्रीं यं वामदेवाय० । ॐ ह्रूं शिं अघोराय नमः । ॐ ह्रैं वां तत्पुरुषाय नमः । ॐ ह्रौं यं ईशानाय नमः ॥ इति पालिकासु पंचब्रह्ममंत्रैः पंचमूर्तीरावाह्य ॥ "मृत्तिके हृ न मे पापं यन्मया दुष्कृतं कृतं ॥ मृत्तिके ब्रह्मदत्तासि काश्यपेनाभिमंत्रिते । मृत्तिके देहि मे पुष्टिं त्वयि सर्वं प्रतिष्ठितं ॥ मृत्तिके प्रतिष्ठिते सर्वं तन्मे निर्णुद मृत्तिके । त्वया हतेन पापेन गच्छामि परमां गतिम् ॥" इत्यनेन वल्मीकमृत्तिकां करीषचूर्णं च पंचपात्रेषु निक्षिप्य ॥ ओषधयः संवदंते सोमेन सह राज्ञा । यस्मै करोति ब्राह्मणस्त ँ राजन् पारयामसि । इत्यनेन माषमुद्गचणकगोधूमव्रीहिपंचबीजानि तोयेन प्रक्षाल्य पात्रेषु निक्षि-पेत् । आपोहिष्ठा मयो भुवस्तान ऊर्जे दधात न । महेर-णाय चक्षसे । यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयते हनः। उशतीरिव मातरः ॥ तस्मा अरंग मामवो यस्य क्षयाय जिन्वथ । आपो जनयथा च नः ॥ अनेन कलशोदकं पालिकासु निषिंच्य । अष्टविधार्चनं कुर्यात् ॥ इति अंकुरार्पणविधिः ॥

टाकून, त्यामध्यें पंचपालिका (   ) टाकून; "एषरुद्रो यदग्नि०" इत्यादिकें करून आंब्याच्या डाहळ्यांनीं सुशोभित करावें. "ॐ ऱ्हां नं सद्यो०" इत्यादिकेंकरून त्या पालिकांमध्यें पंचब्रह्ममंत्रांनीं पंचमूर्तींचें आवाहन करावें. "मृत्तिकेहनमे०" इत्यादिकांनीं वारुळाची माती व करीष (   ) चूर्ण पंचपात्रांमध्यें टाकावें. "ओषधयः संवदंते०" इत्यादिकांनीं, उडीद, मूग, चणक, गहूं, व्रीहि, हीं पंचधान्यें पाण्यानें धुऊन त्या त्या भांड्यांत घालावीं.

अथ मंटपदेवताप्रतिष्ठा ॥ पूर्ववत् संकल्प्य ॥ श्वः करिष्यमाण-विवाहकर्मांगभूतमंटपदेवतास्थापनं च करिष्ये । इति संकल्प्य ॥ अथ सर्वैरनुज्ञाय । याजाता ओषधयो देवेभ्यस्त्रियुगं पुरा ॥ तासां पर्वराभ्यासं परिस्तरमाहरन् । मंदामिव्रभ्रूणामहꣳ शतं धामानि सप्त च शतं वो अंब धामानि सहस्रमुतवो रुहः । अथ शतक्रत्वो यूयमिमं मे अगदं कृत । पुष्पावतीः प्रसूवतीः फलिनीरफला उत । अश्वा इव सजित्वरीः वीरुधः पारयिष्णवः । याः फलिनीर्या अफला अपुष्पा-याश्च पुष्पिणीः । बृहस्पतिप्रसूतास्तानो मुंचंत्व ꣳ हसः । इति मंटपोपरि अक्षतान्निक्षिप्य ॥ अथ शतरुद्रानावाहयेत् ॥ तदेवम् ॥ इंद्रदिशि ॥ त्रातारमिंद्रमवितारमिंद्र ꣳ हवेहवे सुहव ꣳ शूरमिंद्रं । ह्वयेन शक्रं पुरुहूतमिंद्र ꣳ स्वस्तिनो मघवा धात्विंद्रः । अनेन इंद्रं । कपिलेशाय नमः । अजाय० । बद्धाय० । वज्रदेहाय० । प्रमर्दनाय० । विभूतये० । अव्ययाय० । शास्त्रे० । पिनाकिने० । त्रिदशाधिपाय० । इंद्रवीर्या इंद्रपूजिता हे दशरुद्राः सवाहनाः सशक्तयः सपरिवाराः समागत्यात्र मंटपे मत्कृतानशेषो-पचारान् स्वीकृत्य प्रसीदंतु भवंतः इत्यावाह्य पूजयेत् ॥ अथाग्नेय्यां दिशि ॥ त्वं नो अग्ने वरुणस्य विद्वान् देवस्य हेडो वया-सिष्ठाः यजिष्ठो ॥ वह्नितमः शो शुचानो विश्वाद्वेषा ।

"आपोहिष्ठा मयोभुवः०" इत्यादिकांनीं कलशोदक पालिकांवर घालून, अष्टविध पूजा करावी—इत्यंकुरार्पणम् ॥

अथ मंटपदेवताप्रतिष्ठा ॥

पूर्वीप्रमाणें संकल्प करून; "श्वः करिष्यमाण०" इत्यादि संकल्प करावा. नंतर सर्वांचीं अनुमति घेऊन, "याजाता ओषधयो०" इत्यादिक मंत्रांनीं मंटपावर अक्षता टाकव्यात. नंतर शतरुद्रांचें आवाहन करावें (तें यथाविधि मागें शिवदीक्षाविधींत सांगितल्याप्रमाणें करावें. पुनरुक्तीस्तव येथें पुनः दिलें नाहीं.)—याप्रमाणें शत-रुद्रांचें त्या त्या दिशेस आवाहन करून त्यांची पूजा करावी.

सि प्रमुमुग्ध्यस्मत् ॥ अनेनाग्निमावाह्य । अग्निवीर्याय नमः । हुताशिने० । पिंगलाय० । खादकाय० । हराय० । ज्वलाय० । दहनाय० । बभ्रवे० । भस्मांतकाय० । क्षयांतकाय० । अग्निवीर्या अग्निपूजिता हे दश रुद्राः इत्यादि पूजांतं पूर्ववत् ॥ अथ यमदिशि ॥ सुगन्नः पंथामभयं कृणोतु ॥ यस्मिन्नक्षत्रे यमयेति राजा। यस्मिन्नेनमभ्यषिंचंत देवाः ॥ तदस्य चित्र ँ हविषा यजाम । इति यमं ॥ तत्र ॥ विधात्रे नमः । कर्त्रे० । धात्रे० । श्रीकामाय० । सर्वनियोक्त्रे० । याम्येशाय नमः । रमेशाय० । संयोक्त्रे० । हराय० । यमपूजिता यमवीर्या हे दशरुद्राः इत्यादि पूजांतं पूर्ववत् ॥ अथ नैरृत्यां दिशि ॥ असुन्वंतमयजमान मिच्छस्ते नस्तेत्यांतस्करस्यान्वेषि । अन्यमस्मदिच्छस्तत इत्यानमो देवि निरृते तुभ्यमस्तु ॥ अनेन निरृतिमावाह्य ॥ तत्र ॥ नैर्‌ऋतेशाय नमः । वरुणाय० । हंत्रे० । क्रूरदृष्ट्ये० । भयानकाय० । ऊर्ध्वकेशाय० । विरूपाक्षाय० । धूम्राय० । लोहिताय० । दंष्ट्रकाय० । नैर्‌ऋतिवीर्याः नैर्‌ऋतिपूजिता हे दशरुद्राः इत्यादि पूजांतं पूर्ववत् ॥

अथ वरुणदिशि ॥ तत्वायामि ब्रह्मणा वंदमानस्तदाशास्ते यजमानो हविर्भिः । अहेडमानो वरुणेह बोध्युरुश ँ समान आयुः प्रमोषीः । अनेन वरुणमावाह्य । बलाय नमः । अतिबलाय० । पाशहस्ताय० । महाबलाय० । श्वेताय० । जयभद्राय० । दीर्घबाहवे० । बलांतकाय० । वडवामुखाय० । भैरवाय० । वरुणवीर्याः वरुणपूजिता हे दशरुद्रा । इत्यादिपूजांतं पूर्ववत् ॥

अथ वायव्यदिशि ॥ आनो नियुद्भिः स्यतिनीभिरध्वरम् । सहस्रिणीभिरुपयाहि यज्ञं ॥ वायो अस्मिन् हविषमादयस्व । यूयं पातु स्वस्तिभिः सदा नः ॥ इत्यनेन वायुमा-

वाह्य ॥ अत्र ॥ शीघ्राय नमः । लघवे० । वायुवेगाय नमः । सूक्ष्माय० । तीक्ष्णाय० । भयंकराय० । पंचात्मकाय० । पंचशिखाय० । कपर्दिने० । मेघवाहनाय० । वायुवीर्या वायुपूजिता हे दशरुद्रा इत्यादि पूजांतं पूर्ववत् ॥

अथ कुबेरदिशि ॥ वय ँ सोमव्रते तव ॥ मनस्तनूषु बिभ्रतः । प्रजावंतो अशीमहि । इंद्राणी देवी सुभगा सुपत्नी । इत्यनेन कुबेरमावाह्य ॥ तत्र ॥ निधीशाय० । रूपवते० । धन्याय० । सौम्याय० । शांताय० । जटाधराय० । कामप्रसादाय० । लक्ष्मीशाय० । प्रकाशाय० । इंदुयज्ञपाय नमः । कुबेरवीर्याः कुबेरपूजिताः हे दशरुद्रा इत्यादि पूजांतं पूर्ववत् ॥

अथ ईशानदिशि ॥ तमीशानं जगतस्तस्थुषस्पतिं । धियं जिन्वमवसे हूमहे वयम् । पूषानो यथा वेदसामसद्वृधे ॥ रक्षिता पायुरदब्धः स्वस्तये । इत्यनेन ईशानमावाह्य ॥ तत्र ॥ ईशानाय नमः ॥ विद्येशाय० । ज्ञानवते० । मातृपिंगलाय० । भूतपालाय० । अजाय० । वलये० । मित्राय० । सर्वविद्याधिपाय० । सुखकृते० । ईशानवीर्या ईशानपूजिता हे दशरुद्रा इत्यादि पूजांतं पूर्ववत् ॥

अथ वायव्यपश्चिमयोर्मध्ये अधस्तात् । अधोदिशि ॥ स्योना पृथिवी भवान्नृक्षरानिवेशिनी । यच्छानः शर्मः सप्रथाः ॥ इत्यनेन विष्णुमावाह्य ॥ तत्र ॥ वलिप्रियाय नमः । विषधराय० । वीरोग्रसनाय० ॥ पालकाय० ॥ शुभाय० । सुवीर्याय० । वृषभाय० । पातालेशाय० । लोहिताय० । अनंताय० । विष्णुवीर्या विष्णुपूजिता हे दशरुद्रा इत्यादि पूजांतं पूर्ववत् ॥

अथ पूर्वैशानयोर्मध्ये ऊर्ध्वोर्ध्वदिशि ॥ अस्मे रुद्रा मेहना पर्वतासो वृत्रहत्ये भरहूतौ सजोषाः । यः शंसते स्तुवते धायि वज्रमिंद्र ज्येष्ठा अस्मान् अवंतु देवाः । इत्यनेन ब्रह्मा-

णमावाह्य ॥ तत्र ॥ अध्यक्षाय नमः ॥ नभसे० । लिप्सवे० । शंभवे० । विभवे० । गणाध्यक्षाय० । विवाहाय० । गुणसंवाहाय० । त्र्यक्षाय० । त्रिदशवंदिताय० । ब्रह्मवीर्या ब्रह्मपूजिता हे दशरुद्रा इत्यादिपूजांतं पूर्ववत् ॥ एवं शतरुद्रान् तत्तद्दिक्ष्वावाह्य पूजयेत् ॥

अष्टमंगलद्रव्याणि निक्षिप्य । याजाता ॥ इत्यनेन मंटपमभिमंत्र्य ॥ **क्षेत्रैयैत्वा निऋत्यै त्वाद्रुहो मुंचामि वरुणस्य पाशात् । अनागसं ब्रह्मणे त्वा करोमि शिवेते द्यावा पृथिवी उभे इमे** ॥ इत्यनेन पंचविंशतिहस्तप्रमाणदर्भपाशेन मंटपमावेष्टयेत् ॥ ॐ मंडपाय नमः । ह्रीं पाशहस्ताय० । ह्रौंकारस्वरूपाय नमः । ॐ कारशिरसे० । वकारहस्ताय० । यकाराभयवरप्रदाय० । नकारदेहाय० । मकारपीठाय० । महाधर्माय० । शिवाय सच्चिदानंदविग्रहाय० । अं आं ज्योतिर्लिंगस्वरूपाय हृदयाय० । तीक्ष्णश्रृंगाय विद्महे । वेदपादाय धीमहि । तन्नो वृषभः प्रचोदयात् ॥ इति मंटपस्य पूर्वदिशि नंदिनमावाहयेत् । **एकदंताय विद्महे । वक्रतुंडाय धीमहि । तन्नो विघ्नेश्वरः प्रचोदयात्** । इति दक्षिणदिशि विघ्नेश्वरमावाहयेत् ॥ **तत्पुरुषाय विद्महे । महासेनाय धीमहि । तन्नो षण्मुखः प्रचोदयात्** ॥ इति पश्चिमदिशि षण्मुखमावाहयेत् ॥ **तत्पुरुषाय विद्महे । महारौद्राय धीमहि । तन्नो वीरः प्रचोदयात्** ॥ इत्युत्तरदिशि वीरभद्रमावाहयेत् ॥ **गणांबिकायै विद्महे । महातपायै धीमहि ।**

अष्टमंगलद्रव्यें टाकून, "या जाता०" इत्यादिकांनीं मंटप अभिमंत्रून, "क्षेत्रैयैत्वा०" इत्यादिकांनें २५ हात लांब अशा दर्भपाशानें मंटपास आवेष्टन करावें. "ॐ मंटपाय नमः०" इत्यादिकांनीं मंटपाच्या पूर्वदिशेस नंदीचें आवाहन करावें. एकदंताय विद्महे०" इत्यादिकांनीं दक्षिणदिशेस विघ्नेश्वराचें आवाहन करावें, "तत्पुरुषाय विद्महे०" इत्यादिकांनीं पश्चिम दिशेस षण्मुखाचें आवाहन करावें. "तत्पुरुषाय विद्महे०" इत्यादिकांनीं उत्तरदिशेस वीरभद्राचें आवाहन करावें. "गणांबिकायै०" इत्यादिकें करून मंटपाच्या मध्यें उमामहेश्वरांचें आवाहन

तन्नो गौरी प्रचोदयात् ॥ ॐ ह्रां व्योमव्योमाय विद्महे सूक्ष्मसूक्ष्माय धीमहि। तन्नो शिवः प्रचोदयात् ॥ इति मंटपमध्ये उमामहेश्वरावावाह्य षोडशोपचारैः संपूजयेत् ॥ इति महादेवतास्थापनाविधिः ॥

अथ कौतुकबंधनम् ॥ श्वः करिष्यमाणविवाहकर्मांगभूतकौतुकबंधनं करिष्ये इति संकल्प्य ॥ तंडुलैः पूरितपात्रे क्रमुकानां फलैः सह न्यस्ते तांबूलपत्राणि तेषु भस्म विधाय च ॥ कौतुकं षोडशोपचारैः संपूज्य। त्रियंबकमंत्रेण भस्मना संमृज्य तेनैव मंत्रेण वरस्य दक्षिणकरे बध्नीयात्। स्त्रीणां तु वामकरे बध्नीयात् ॥'

अथ विवाहदिनकर्तव्यम्। वधूपिता सपत्नीकः कृताभ्यंगो धृतमांगलिकवेषः कृतलेपनरंगमालिके मंटपस्य पुरोभागे शुभासने प्राङ्मुख उपविश्य ॥ स्वदक्षिणतः पत्नीं तद्दक्षिणतः कन्यां चोपविश्य। आचम्य ॥ इष्टदेवतागुर्वादीन् नमस्कृत्य। अप उपस्पृश्य। प्राणानायम्य। देशकालावनुकीर्त्य। अमुकगोत्रोत्पन्नाया अमुकनाम्न्याः कन्याया अमुकगोत्रोत्पन्नवरस्य च अद्य करिष्यमाणविवाहकर्म-

---

करून, त्यां सर्वांचीं षोडश उपचारेंकरून, पूजा करावी—॥ इति मंटपदेवतास्थापनाविधिः ॥

अथ कौतुकबंधनम् ॥—"श्वः करिष्यमाण विवाह०" इत्यादि संकल्प करून, तांदुळांनीं भरलेल्या पात्रांत क्रमुकाच्यां फळांसह (सुपारीसह) तांबूलाचीं पानें ठेवून, व त्यावर भस्म घालून; कौतुक षोडश उपचारांनीं पुजून, त्र्यंबकमंत्रानें भस्म लावून, त्याच मंत्रानें वराच्या उजव्या हातीं बांधावें; व वधूच्या डाव्या हातीं बांधावें असें समजावें—

अथ विवाहदिनकर्तव्यम् ॥

वधूपिता पत्नीसह अभ्यंगस्नान करून, मंगलवेष धारण करून, सारवून रांगोळी वगैरे घातलेल्या, मंटपाच्या पुढच्या भागांत शुभासनावर पूर्वमुख बसून; आपल्या उजवेकडेस पत्नीस व तिच्या उजवेकडेस कन्येस असें बसवून; आचमनानंतर इष्टदेवता व गुरु यांचें स्मरण करून, पाण्यास स्पर्श करून; प्राणायामानंतर देशकालादिकांचें अनुकीर्तन करून; "अमुकगोत्रोत्पन्नायाः०" इत्यादि

प्रयुक्तईशानादिपंचकलशस्थापनं करिष्ये इति संकल्प्य ॥ महीद्यौःपृथिवीचन इमं यज्ञं मिमिक्षतां । पिपृतान्नो भरीमभिः। इति भूमिं स्पृष्ट्वा जपेत् । ओषधयः संवदंते सोमेन सह राज्ञा। यस्मै करोति ब्राह्मणस्त ँ॒ राजन् पारयामसि । इति प्रतिकलशं द्विप्रस्थधान्यं पात्रेषु निदध्यात् । तद्धान्योपरि तदर्धतंडुलं तदुपरि तदर्धतिलं निदध्यात् । तत्र । आकलशेषु धावति श्येनो वर्म विदाहते । अभिद्रोणाकनिक्रदत् । इति सौवर्णाद्यन्यतमकलशान् निदध्यात् । इमं मे गंगे यमुने सरस्वति शितुद्रिस्तोमं सचता परुष्ण्या ॥ असिक्निया मरुद्वृधे वितस्तया र्जीकिये शृणुह्या सुषोमया । आपो वा इद ँ॒ सर्वंविश्वा भूतान्यापः प्राणा वा आपः । पशव आपः । सम्राडापो । विराडापः । स्वराडापः छंदा ँ॒ स्यापः । ज्योती ँ॒ ष्यापः । यजू ँ॒ ष्यापः । सत्यमापः । सर्वदेवता आपः । भूर्भुवः सुवरापः । ॐ इति मंत्राभ्यां तीर्थोदकमभिमंत्र्य । ईशानादिसद्योमंत्रेण कलशेषु जलं पूरयेत् ॥ "गंधद्वारां दुराधर्षां नित्यपुष्टां करीषिणीं ॥ ईश्वरी ँ॒ सर्वभूतानां तामिहोपह्वये श्रियं" इति कलशेषु शिवाष्टगंधं निदध्यात् ॥ कांडात् कांडात् प्ररोहंति परुषः परुषः परी ॥ एवानो दूर्वे प्रतनु सहस्रेण शतेन च । इति पंचपल्लवपंचत्वग्दूर्वाश्च दद्यात् ॥ स्योना पृ-

---

संकल्प करावा "महीद्यौः पृथिवीचन०" इत्यादि मंत्र भूमीस स्पर्श करून जपावेत. "ओषधयः संवदंते०" इत्यादि मंत्रानें प्रत्येक कलशीं प्रस्थ धान्य घालावें (पांचही कलशांमध्यें). त्या धान्यावर तदर्ध तांदूळ, त्यावर तदर्ध तिल घालावेत तेव्हां "आकलशेषु०" इत्यादि मंत्रांनीं सोनें वगैरे कशाचेही कलश ठेवावेत. "इमं मे गंगे०" इत्यादिक मंत्रांनीं तीर्थोदक अभिमंत्रून, ईशानादि सद्योमंत्रांनीं कलशांमध्यें जल भरावें. "गंधद्वारा" इत्यादिकांनीं कलशांत शिवाष्टगंध घालावें. "कांडात् कांडात्०" इत्यादिकांनीं पंच पल्लव, पांच झाडांच्या साली, व दूर्वा–हीं त्या कलशांत घालावीत. "स्योना पृथिवी०" इत्यादिकांनीं पांच

थिवी भवा नृक्षरानिवेशिनी। यच्छानः शर्म सप्रथाः ॥ इति पवित्रपंचमृत्तिका निक्षिपेत्॥ सहिरत्नानि दाशुषे। सुवाति सविताभगः। तं भागं चित्रमीमहे। इति पंचरत्नानि निक्षिपेत्। हिरण्यरूपः सहिरण्यसंदृगपांनपात्से दुहिरण्यवर्णः। हिरण्ययात्परियोनेर्निषद्य हिरण्य दादत्यन्नमस्मै ॥ इति सुवर्णप्रतिमां दद्यात्॥ "पूर्णा दर्वी परापतेति फलं दद्यात्। युवा सुवासाः परिवीत आगात्। स उश्रेयान् भवति जायमानः॥ तंधीरासः कवय उन्नयंति॥ स्वाध्यो ३ मनसा देवयंतः। इति वस्त्रं दद्यात्॥ तंतुं तन्वन्नजसो भानुमन्वहि। ज्योतिष्मतः पथो रक्षाधिया कृतान्॥ अनुल्बणं पयसजो गुवामपो जनुर्भव जनया दैव्यं जनं। इति श्वेततंतुभिर्वेष्टयेत्॥ पवित्रं ते विततं ब्रह्मणस्पते प्रभुर्गात्राणि पर्येषि विश्वतः। अतसतनूर्न तदामोऽश्नुते॥ श्रितास इद्वहंतस्तत्समाशत इति दर्भकूर्चं दद्यात्॥ याः फलनीर्या अफला अपुष्पायाश्च पुष्पिणीः॥ बृहस्पतिप्रसूतास्तानो मुंचंत्व ँ हसः। इति पूगपुष्पफलानि दद्यात्॥ इति पंचकलशानलंकृत्य तत्र कलशपूजार्थं ऋत्विजो वृणीयात्॥

आसनप्राणायामसंकल्पः॥ एवं गुणविशिष्टायामस्यां शुभतिथौ अमुकगोत्रोत्पन्नायाः अमुकनाम्न्याः कन्यायाः अमुकगोत्रोत्पन्नस्य

पवित्र मृत्तिका त्यांत घालाव्यात. "सहिरत्नानि०" इत्यादिकांनीं पांच रत्न घालावेत. "हिरण्यरूपः" इत्यादिकांनीं सुवर्णप्रतिमा घालावी. "पूर्णा दर्वीपरा०" इत्यादींनीं वस्त्र घालावें. "तंतुं तन्वन् रजसो०" इत्यादिकांनीं श्वेत तंतूंनीं वेष्टन करावें. "पवित्रं ते विततं ब्रह्मणस्पते०" इत्यादिकांनीं दर्भकूर्च द्यावें. "याः फलिनीर्या०" इत्यादिकांनीं पूगिपुष्प व फल द्यावींत. याप्रमाणें पंचकलश अलंकृत करून त्या त्या कलशाच्या पूजेस्तव ऋत्विज शोधून (निवडून) काढावेत.)

आसनप्राणायामसंकल्पः॥—"एवंगुणविशिष्ट०" इत्यादिक संकल्प करावा. (नंतर ईशानादि पंच कलश पूजार्थ मागें शिवदीक्षा विधींत सांगितल्या

वरस्य च अद्यकरिष्यमाणविवाहकर्मप्रयुक्तपंचकलशपूजार्थं ऋत्विजो वरिष्ये ॥ अथेशानकलशपूजार्थं ईशानमुखोद्भूतं विश्वाराध्यं गुरुं त्वां वृणीमहे ॥ ॐ नमो भगवते आगमाध्ययनाय शुद्धनीलवर्णाय ईशानमुखोद्भूताय मध्यमकलशाधीश्वराय लिंगयज्ञोपवीतिने शिवलांछनधारकाय अपरिमितभक्तगणाधीश्वराय चिन्मुद्रांकिताय अत्याश्रमाय षट्कृतिप्रणवजापकाय अपरिमितशिखाय क्रियाकंथाय विल्वदंडाय कारुण्यमूर्तये नमः । इति ऋत्विजं पूजयित्वा तन्मुखेन गुरुकलशपूजां कारयेत् ॥

अथ पूर्वस्यां दिशि सद्योजातकलशपूजार्थं सद्योजातमुखोद्भूतं रेवणसिद्धं त्वां वृणीमहे ॥ ॐ नमो भगवते रेवणसिद्धाय ऋग्वेदशाखाध्ययनाय पीतवर्णाय सद्योजातमुखोद्भूताय पूर्वकलशाधीश्वराय लिंगयज्ञोपवीतिने शिवलांछनधारकाय द्वादशसहस्रचरलिंगाध्यक्षाय गुरुधर्मभिक्षां देहीति मुद्रांकिताय गृहस्थाश्रमाय शिवपंचाक्षरीजापकाय षट्त्रिंशज्जटामुकुटमंडिताय स्वर्णकंथाय अश्वत्थदंडाय घनलिंगाय नमो नमः ॥ इति ऋत्विजं पूजयित्वा तन्मुखेन सद्योजातकलशपूजां कारयेत् ॥

अथ दक्षिणदिशि वामदेवकलशपूजार्थं वामदेवमुखोद्भूतमरुळाराध्यमाचार्यं त्वां वृणीमहे ॥ ॐ नमो भगवते मरुळाराध्याय यजुर्वेदाध्ययनाय श्वेतवर्णाय वामदेवमुखोद्भूताय दक्षिणकलशाधीश्वराय लिंगयज्ञोपवीतिने शिवलांछनधारकाय असंख्यातचरलिंगाध्यक्षाय भवति भिक्षां देहीति मुद्रांकिताय ब्रह्मचर्याश्रमाय गायत्रीजापकाय पंचशिखाय श्वेतकंथाय पालाशदंडाय ब्रह्मचारिणे नमो नमः ॥ इति ऋत्विजं पूजयित्वा तन्मुखेन दक्षिणकलशपूजां कारयेत् ॥

अथ पश्चिमदिशि ॥ अघोरकलशपूजार्थं अघोरमुखोद्भूताय एको-

प्रमाणें ते ते ऋत्विज बोलावून त्यांची पूजा करावी). असो. याप्रमाणें ऋत्विजांची पूजा करावी.

रामाराध्यदेवं त्वां वृणीमहे ॥ ॐ नमो भगवते एकोरामाराध्यदेवाय सामवेदशाखाय रक्तवर्णाय पश्चिममुखोद्भूताय पश्चिमकलशाधीश्वराय लिंगयज्ञोपवीतिने शिवलांछनधारकाय त्रिसहस्रचरलिंगाध्यक्षाय लिंगार्पितभिक्षां देहीति मुद्रांकिताय वानप्रस्थाश्रमाय सूक्ष्मपंचाक्षरीमंत्रजापकाय एकशिखाय रक्तकंथाय न्यग्रोधदंडाय वानप्रस्थाश्रमाय नमो नमः ॥ इति ऋत्विजं पूजयित्वा तन्मुखेन पश्चिमकलशपूजां कारयेत् ॥

अथोत्तरदिशि तत्पुरुषकलशपूजार्थं तत्पुरुषमुखोद्भूतं पंडिताराध्यं त्वां वृणीमहे ॥ ॐ नमो भगवते पंडिताराध्याय अथर्वणशाखाध्ययनाय हरिद्वर्णाय तत्पुरुषमुखोद्भूताय उत्तरकलशाधीश्वराय लिंगयज्ञोपवीतिने शिवलांछनधारकाय षट्सहस्रचरलिंगाध्यक्षाय दयाधर्मभिक्षां देहीति मुद्रांकिताय विरक्ताश्रमाय ॐ नमो हंसायेति जापकाय एकादशजटामुकुटमंडिताय हरित्कंथाय वेणुदंडाय विरक्ताश्रमाय नमो नमः ॥ इति ऋत्विजं पूजयित्वा तन्मुखेनोत्तरदिक्कलशपूजां कारयेत् ॥

अथ कलशपूजा ॥ ईशानकलशपूजां करिष्ये ॥ तदंगत्वेन प्राणप्रतिष्ठापनं च करिष्ये ॥ ईशानप्राणप्रतिष्ठापनमंत्रस्य ब्रह्मा ऋषिः । बृहतीच्छंदः । ईशानो देवता । ईशान इति बीजं । ईश्वरी इति शक्तिः । सदाशिवों इति कीलकं । ईशानप्राणप्रतिष्ठार्थे जपे विनियोगः । ईशानः सर्वविद्यानां अंगुष्ठाभ्यां नमः । ईश्वरः सर्वभूतानां तर्जनीभ्यां० । ब्रह्माधिपतिर्मध्यमाभ्यां नमः । ब्रह्मणोधिपतिः अनामिकाभ्यां नमः । ब्रह्मा शिवो मे अस्तु कनिष्ठिकाभ्यां नमः । सदाशिवों करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ ईशानः सर्वविद्यानां हृदयाय

अथ कलशपूजा ॥—(त्याचप्रमाणें पंच कलशांची पूजा देखील, शिवदीक्षा विधींत सांगितलेल्याप्रमाणें त्या त्या कलशांत त्या त्या देवतांचें आवाहन करून त्यांची पूजा करावी). असो.

इति पंचकलशस्थापनविधिः ॥

नमः । ईश्वरः सर्वभूतानां शिरसे स्वाहा । ब्रह्माधिपतिः शिखायै वषट् । ब्रह्मणोऽधिपतिः कवचाय हुं । ब्रह्मा शिवो मे अस्तु नेत्रत्रयाय वौषट् । सदाशिवों अस्त्राय फट् ॥ ध्यानं ॥ ईशानः सर्वविद्यानां ईश्वरः सर्वभूतानां ब्रह्माधिपतिर्ब्रह्मणोऽधिपतिर्ब्रह्मा शिवो मे अस्तु सदाशिवों ॥ ईशानस्य प्राणा इह प्राणा ईशानस्य जीव इह स्थितः ॥ ईशानस्य सर्वेंद्रियाणि कायवाङ्मनश्चक्षुःश्रोत्रजिव्हाघ्राणप्राणा इहैवागत्य सुखं चिरं तिष्ठंतु स्वाहा ॥ प्रसादलिंगाय नमः ॥ श्रोत्रेंद्रियात्मने० ॥ शरणस्थलस्वरूपाय० ॥ शांत्यतीतकलात्मने० ॥ शब्दग्रहणसाधनाय० ॥ पराशक्त्यै० ॥ शिवसादाख्यात्मने ईशानमूर्तये० ॥ सांनिध्यं कुरु कुरु स्वाहा ॥ सप्त मुद्राः प्रदर्श्य ॥ सद्योजातं प्रपद्यामि इत्यासनं । सद्योजाताय वै नमः इति पाद्यं । भवे भवे नातिभवे इति अर्घ्यं । भवोद्भवाय नम इत्याचमनीयं । वामदेवाय नम इति स्नानं । ज्येष्ठाय नम इति वस्त्रं । श्रेष्ठाय नमः इत्युत्तरीयं । रुद्राय नम इति गंधं । कालाय नम इत्यक्षतान् । कलविकरणाय नम इति पुष्पं । बलविकरणाय नम इति धूपं । बलाय नम इति दीपं । बलप्रमथनाय नम इति काले नैवेद्यं । सर्वभूतदमनाय नम इति तांबूलं । मनोन्मनाय नम इति मंत्रपुष्पं । सर्वभूतदमनाय नम इति प्रदक्षिणाद्युपचारान् कृत्वा । मूलमष्टोत्तरशतं जपेत् ॥

अथ पूर्वदिशि सद्योजातकलशपूजां करिष्ये ॥ तदंगत्वेन प्राणप्रतिष्ठां करिष्ये ॥ सद्योजातप्राणप्रतिष्ठापनमंत्रस्य । ब्रह्मर्षिः । उष्णिक् छंदः । सद्योजातमूर्तिर्देवता । सद्योजातमिति बीजं । प्रपद्यामीति शक्तिः । भवोद्भव इति कीलकं । सद्योजातप्राणप्रतिष्ठार्थे जपे विनियोगः । सद्योजातं अंगु० । प्रपद्यामि तर्जं० । सद्योजाताय वै नमो नमः मध्य० । भवे भवे अना० । नातिभवे भवस्व मां कनि० । भवोद्भवाय नमः करतल० ॥ सद्योजातं हृदयाय० । प्रपद्यामि शिरसे० । सद्योजाताय वै नमो नमः शिखायै० । भवे भवे कवचाय० । नातिभवे भवस्व मां नेत्रत्रयाय० । भवोद्भवाय नमः

अस्त्राय० ॥ ॐ भूर्भुवस्वरोमिति दिग्बंधः ॥ अथ ध्यानमंत्रः ॥ सद्योजातं प्रपद्यामि सद्योजाताय वै नमो नमः । भवे भवे नाति भवे भवस्व मां भवोद्भवाय नमः । सद्योजातस्य प्राणा इह प्राणाः सद्योजातस्य जीव इह स्थितः । सद्योजातस्य सर्वेंद्रियाणि कायवाङ्मनश्चक्षुःश्रोत्रजिव्हाघ्राणप्राणा इहैवागत्य सुखं चिरं तिष्ठंतु स्वाहा । आचारलिंगाय नमः । भक्तस्थलस्वरूपाय० । घ्राणेंद्रियात्मने० । निवृत्तिकलाय० । गंधग्रहणसाधनाय० । क्रियाशक्त्यात्मने० । कर्मसादाख्याय० सद्योजातमूर्तये० । सांनिध्यं कुरु कुरु स्वाहा ॥ सप्त मुद्राः प्रदर्श्य । पूर्ववदुपचारान् प्रकल्प्य । मूलमंत्रमष्टोत्तरशतं जपेत् ॥

अथ दक्षिणदिशि वामदेवकलशपूजां करिष्ये ॥ तदंगत्वेन प्राणप्रतिष्ठापनं करिष्ये ॥ अस्य श्रीवामदेवप्रतिष्ठापनमंत्रस्य । ब्रह्मर्षिः । शक्वरीच्छंदः । वामदेवो देवता । वामदेव इति बीजं । रुद्र इति शक्तिः । सर्वभूतदमनाय नम इति कीलकं । वामदेवप्राणप्रतिष्ठार्थे जपे विनियोगः । वामदेवाय नमो ज्येष्ठाय नमः अंगु० । श्रेष्ठाय नमो रुद्राय नमः तर्ज० । कालाय नमः कलविकरणाय नमः मध्य०। बलविकरणाय नमो बलाय नमः अना० । बलप्रमथनाय नमः सर्वभूतदमनाय नमः कनिष्ठि० । मनोन्मनाय नमः करतल० । एवं हृदयादिन्यासः । ध्यानमंत्रः । वामदेवाय नमो ज्येष्ठाय नमः श्रेष्ठाय नमो रुद्राय नमः कालाय नमः कलविकरणाय नमो बलविकरणाय नमो बलाय नमो बलप्रमथनाय नमः सर्वभूतदमनाय नमो मनोन्मनाय नमः । वामदेवस्य प्राणा इह प्राणाः वामदेवस्य जीव इह स्थितः । वामदेवस्य सर्वेंद्रियाणि कायवाङ्मनश्चक्षुःश्रोत्रजिव्हाघ्राणप्राणा इहैवागत्य सुखं चिरं तिष्ठंतु स्वाहा ॥ गुरुलिंगाय नमः । जिव्हेंद्रियात्मने० । माहेश्वरस्थलस्वरूपाय० । प्रतिष्ठाकलाय० । रसग्रहणसाधनाय० । ज्ञानशक्त्यात्मने० । कर्तृसादाख्याय० । वामदेवाय० ।

सांनिध्यं कुरु कुरु स्वाहा ॥ अथ सप्तमुद्राप्रदर्शनपूर्वकं पूर्ववत् पूजां कारयेत् । मूलमंत्रं अष्टोत्तरशतं जपेत् ॥

अथ पश्चिमदिशि अघोरकलशपूजां करिष्ये ॥ तदंगत्वेन प्राणप्रतिष्ठापनं करिष्ये ॥ ॐ अस्य श्रीअघोरमंत्रस्य । ब्रम्हर्षिः । त्रिष्टुप् छंदः । अघोरेभ्य इति वीजं । सर्वेभ्य इति शक्तिः । रुद्ररूपेभ्य इति कीलकं । अघोरप्राणप्रतिष्ठार्थे जपे विनियोगः । अघोरेभ्यः अंगु० । अथ घोरेभ्यः तर्ज० । घोरघोरतरेभ्यः मध्य० । सर्वेभ्यः अना० । सर्वशर्वेभ्यः कनि० । नमस्ते अस्तु रुद्ररूपेभ्यः करतल० । एवं हृदयादिन्यासः ॥ ध्यानमंत्रः ॥ अघोरेभ्योऽथ घोरेभ्यो घोरघोरतरेभ्यः । सर्वेभ्यः सर्वशर्वेभ्यो नमस्ते अस्तु रुद्ररूपेभ्यः ॥ अघोरस्य प्राणा इह प्राणा अघोरस्य जीव इहस्थितः । अघोरस्य सर्वेंद्रियाणि कायवाङ्मनश्चक्षुःश्रोत्रजिव्हाघ्राणप्राणा इहैवागत्य सुखं चिरं तिष्ठंतु स्वाहा ॥ शिवलिंगाय नमः । नेत्रात्मने० । प्रसादस्थलस्वरूपाय० । विद्याकलायै० । रूपग्रहणसाधनाय० । मूर्तसादाख्याय० । अघोरमूर्तये० । इच्छाशक्तये० । सांनिध्यं कुरु कुरु स्वाहा ॥ सप्तमुद्राप्रदर्शनपूर्वकं पूर्ववदुपचारान् प्रकल्प्य मूलमंत्रमष्टोत्तरशतं जपेत् ॥

अथोत्तरदिशि । तत्पुरुषपूजां करिष्ये ॥ तदंगत्वेन प्राणप्रतिष्ठापनं करिष्ये अथ श्रीतत्पुरुषप्राणप्रतिष्ठापनमंत्रस्य । ब्रह्मर्षिः । गायत्री छंदः । तत्पुरुषो देवता । तद्बीजं । महादेवायेति शक्तिः । रुद्र इति कीलकं । तत्पुरुषप्राणप्रतिष्ठार्थे जपे विनियोगः ॥ तत्पुरुषाय अंगु० । विद्महे तर्ज० । महादेवाय मध्य० । धीमहि अना० । तन्नो रुद्रः कनि० । प्रचोदयात् करतल० ॥ तत्पुरुषाय हृदयाय० विद्महे शिरसे० महादेवाय शिखायै० धीमहि कवचाय हुं तन्नो रुद्रः नेत्रत्रयाय० प्रचोदयात् अस्त्राय० ध्यानं ॥ तत्पुरुषाय विद्महे । महादेवाय धीमहि । तन्नो रुद्रः प्रचोदयात् ॥ तत्पुरुषस्य प्राणा इह प्राणा

तत्पुरुषस्य जीव इह स्थितः। तत्पुरुषस्य सर्वेंद्रियाणि कायवाङ्मनश्चक्षुःश्रोत्रजिव्हाघ्राणप्राणा इहैवागत्य सुखं चिरं तिष्ठंतु स्वाहा ॥ त्वगिंद्रियात्मने नमः। जंगमलिंगाय०। प्राणलिंगस्थलाय०। शांतिकलायै०। आदिशक्त्यै०। स्पर्शविषयात्मने०। अमूर्तसादाख्याय०। तत्पुरुषब्रह्मणे० सांनिध्यं कुरु कुरु स्वाहा सप्तमुद्राप्रदर्शनपूर्वकं पूर्ववदुपचारान् प्रकल्प्य मूलमंत्रमष्टोत्तरशतं जपेत् ॥

इति पंचकलशस्थापनविधिः ॥

अथ वधूवरयोः फालफलकधारणं ॥ शुभके शिर आरोह शोभयंति मुखं मम ॥ मुख ९ हि मम शोभया भूया ९ संछ भ ९ कुरु॥ यामाह रज्जुं जमदग्निश्रद्धायै कामाया वै इमां त्वामपि नह्येहं भगेन सह वर्चसा। इति मंत्रेण शोभनसूचनार्थं वीरमाहेश्वरसंनिधौ मंगलतूर्यैः सह वधूवरयोर्ललाटे फालफलकं बध्नीयात् ॥ गंधाक्षतपुष्पमालाभूषितः सन्। भक्तमाहेश्वरेष्टदेवतादीन् नमस्कारं कृत्वा तथा पित्रादींश्च नमस्कृत्य तैरनुमोदितो यथाविभवमश्वादियानमारुह्य स्वर्चितैर्ज्ञातिबांधवैरन्यैर्माहेश्वरैः पुरंध्रीभिः। धृतछत्रपूर्णकलशदर्पणपुष्पाक्षतदीपमालाध्वजलाजैर्मंगलं तूर्यादिभिश्च सह वधूगृहं गत्वा तद्द्वारदेशे प्राङ्मुखः स्थितः ॥ नीराजनपूर्णकुंभादि-

---

अथ वधूवरयोः फालफलकधारणम् ॥—("बाशिंग" ह्मणून प्रसिद्ध आहे त्याचें धारण)—"शुभके शिर आरोह०" ह्या मंत्रानें शोभन चिन्हार्थ वीरमाहेश्वरांजवळ, मंगळवाद्यें वाजत असतां वधू व वर यांच्या कपाळास बाशिंग बांधावें. गंध, अक्षता, व फुलांच्या माळा यांनीं विभूषित होऊन, भक्तमाहेश्वर व इष्टदेवता इत्यादिकांस नमस्कार करून, त्याचप्रमाणें पितरांसही वंदन करून, त्यांच्या अनुमतीनें आपापल्या शक्तीस अनुसरून अश्वादि वाहनावर बसून; आपण पूज्य मानिलेले ज्ञातिबांधव इतर माहेश्वर, व पुरंध्री, (पुत्रवती स्त्रिया), यांच्यासह; पूर्वेकडचा कलश, छत्र, पुष्प, अक्षता, माला, दीपध्वज, लाजा, वगैरे घेऊन; मंगळवाद्यें वाजवीत; वधूगृहीं जाऊन, तेथें दाराजवळ पूर्वसुख राहावें. नीराजन, व पूर्णकुंभादि घेऊन सामोरे आलेल्या पुत्रवती स्त्रियांकडून नीराजन

युताभिः पुरंध्रीभिः प्रत्युद्यातो नीराजनपूर्वकमंतर्गृहं प्रविश्य ॥ मंटपस्योत्तरदेशे दर्भास्तीर्णे चतुःपादभद्रपीठे प्राङ्मुखमुपविशेत् ॥

अथ मधुपर्कः ॥ पाद्यार्थं ॥ अर्घ्यार्थं ॥ मंत्रवत्रिराचमनीयार्थं । शुद्धाचमनीयार्थं । जलपात्रचतुष्टयं ॥ मधुयुक्तदधिपूरितकांस्यपात्रं ॥ पंचविंशतिदर्भैरवागग्रमावृतं विष्टरं च संपाद्य । प्राणानायम्य । देश-कालौ संकीर्त्य। कन्यार्थिनं गृहमागतं । इमं वरं कन्यादानांगभूतमधुप-र्कैणार्हयिष्ये । इति संकल्प्य ॥ प्रागुक्तलक्षणं दर्भमयं कूर्चं पंचाशता भवेत् ब्रह्मपंचविंशतिविष्टरः ॥ विष्टरो विष्टरो विष्टरः। प्रतिगृह्यताम् ॥ इति आसनार्थं वरहस्ते दद्यात् ॥ वरः प्रतिगृह्णामीत्युक्त्वा ॥ अहं वर्षस्वित्यस्य वामदेवो विष्टरोऽनुष्टुप् विष्टरोपवेशने विनियोगः । अहं वर्षसु जातानां विद्युतामिव सूरि इदं तमधितिष्ठामि यो मा कश्चा-भिदासतीति । उदगग्रे विष्टरे उपविशेत् । इति विष्टरमंत्रेण पद्भ्या-माक्रम्य चासीत । पाद्यं । पाद्यं । पाद्यं । प्रतिगृह्यताम् । प्रतिगृह्णा-मीति वरो गृह्णीयात् । अस्मिन् राष्ट्रे श्रियमावेशयाम्यतो देवी प्रतिपश्याम्यापः॥ दक्षिणं पादमवने निजेऽस्मिन् राष्ट्रमिंद्रियं दधामि । सव्यं पादमवने निजेऽस्मिन् राष्ट्रमिंद्रियं वर्धयामि । पूर्वमन्यमपरमन्यं

(आरती) ओंवाळून घेतल्यानंतर आंत (घरीं) जावें. मंटपाच्या उत्तरेस दर्भानें आस्तीर्ण अशा चार पायांच्या भद्रपीठावर (चौकीवर) बसावें.

अथ मधुपर्कः ॥ पाद्यार्थ, अर्घ्यार्थ, व मंत्रयुक्त तीन वेळा आचमन कर-ण्यास्तव; मधासहित दह्यानें भरलेलें कांस्यपात्र द्यावें. २५ दर्भांनीं एक विष्टर पश्चिमेस दर्भाग्र असलेलें करावें. नंतर प्राणायाम करून देशकालादिकांचें संकी-र्तन करावें मग "कन्यार्थिनं गृह०" इत्यादि संकल्प करावा. मागें सांगितलेलें दर्भमय विष्टर (आसन) "पंचाशता भवेत् ब्रह्मा०" इत्यादि मंत्रानें, वराच्या हातीं बसण्याकरितां द्यावें. वरानें "मी तें घेतों" असें ह्मणावें. नंतर "अहं वर्षसु जातानां०" इत्यादि विष्टरमंत्रानें त्या आसनावर पाय पसरून बसावें. "पाद्यं" असें तीन वेळा ह्मणून हें घ्यावें असें वरास ह्मणावें. "मीं घेतों" असें वरानें उत्तर द्यावें. नंतर "अस्मिन् राष्ट्रे०" इत्यादि मंत्र ह्मटल्यानंतर दात्यानें त्या उदकानें

पादाववने निजे देवाराष्ट्रस्य गुप्त्या अभयस्या विरुध्यै। आपः पादावने जनीर्द्विषंतं निर्वहंतु मे ॥ ततो दाता तेनोदकेन वरस्य दक्षिणसव्य-पादौ क्षालयेत् ॥ ततो वरः लौकिकेन जलेनाचम्य । ततो दाता अर्घ्यमर्घ्यमर्घ्यम् । प्रतिगृह्यतामिति । प्रतिगृह्णामीति वरः । त्रिभि-र्निवेदितमर्घ्यं अंजलिना प्रतिगृह्य भूमौ निक्षिपेत् । दाता आचमनीय-माचमनीयमाचमनीयम् प्रतिगृह्यतां ॥ वरः प्रतिगृह्णामीति त्रिभि-र्निवेदितमाचमनीयं प्रतिगृह्य ॥ स्वेष्टलिंगस्य समर्पणं कृत्वा । तस्मिन्नेकदेशं गृहीत्वा ॥ अमृतोपस्तरणमसीति प्राश्य । लौकिकेन जलेनाचम्य । आनीयमानं मधुपर्कं । मित्रस्य त्वा चक्षुषा प्रेक्षे । इत्य-वेक्ष्य पूर्ववत्त्रिर्निवेद्य दाता निवेदितं मधुपर्कं । देवस्य त्वासवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां । पूष्णो हस्ताभ्यां प्रतिगृह्णामि इति । मंत्रेण अंजलिना प्रतिगृह्य स्वेष्टलिंगस्य समर्पणं कृत्वा । स्वांज-लिस्थमेव । मधु वाताइत्यर्चस्य राहुगुणो गौतमो विश्वेदेवा गायत्री । मधुपर्कावेक्षणे विनियोगः ॥ मधुवाता ऋतायते मधु क्षरंति सिंधवः । माध्वीर्नः संत्वोषधीः । मधु नक्तमुतोषसि । मधुमत् पार्थिव ँ रजः । मधु द्यौरस्तु नः पिता ॥ मधु-मान्नो वनस्पतिर्मधुमा ँ अस्तु सूर्यः । माध्वीर्गावो भवंतु नः । इत्यवेक्ष्य ॥ तत्पात्रं सव्यहस्ते धृत्वा । अंगुष्ठानामिकाभ्यां

वराचे दोन्ही पाय धुवावेत. नंतर वरानें उगीच आचमन करून, दात्यानें "अर्घ्य-मर्घ्यमर्घ्यं प्रतिगृह्यताम्" असें ह्मटलें असतां, "मीं घेतों" असें ह्मणावें. तीनदा दिलेलें अर्घ्य अंजलींत घेऊन भूमीवर सोडून द्यावें. दात्यानें "आचमनीय०" इत्यादि ह्मणतां 'वरानें "घेतों" असें ह्मणून तें घ्यावें; व तें आपल्या इष्टलिंगास अर्पण करावें; व "अमृतोप०" इत्यादिकांनें प्राशन करावें. नंतर उगीच आच-मन करून, आणीत असलेल्या मधुपर्काकडे "मित्रसत्वा०" इत्यादिकानें पाहून; दात्यानें दिलेलें मधुपर्क, "देवसत्वा०"इत्यादि मंत्रांनीं अंजुळींत घेऊन आपल्या इष्टलिंगास अर्पण करावें आपल्या हातांतील मधुपर्काकडे "मधुवाता ऋतायते०" इत्यादि मंत्रांनीं पाहून, तें पात्र उजव्या हातीं घ्यावें; व अंगुष्ठ व अनामिका

मधुपर्कं त्रिःप्रदक्षिणमालोड्य अंगुलिगतं मधुपर्कलेपं । वसवस्त्वा गायत्रेण छन्दसाजा भक्षयंत्विति पूर्वस्यां निक्षिपेत् ॥ निमार्ष्टि रुद्रास्त्वा त्रैष्टुभेव छंदसा भक्षयंत्विति दक्षिणतः । आदित्यास्त्वा जागतेन छंदसा भक्षयंत्विति पश्चात् । विश्वेत्वादेवा अनुष्टुभेन छंदसा भक्षयंत्वित्युत्तरतः ॥ क्षिप्त्वा भूतेभ्यस्त्विति त्रिरावृतेन मंत्रेण मध्यात् किंचित् गृहीत्वा त्रिरूर्ध्वं क्षिप्त्वा । मधुपर्कपात्रं भूमौ निधाय । मधुपर्कैकदेशं गृहीत्वा । **विराजो दोहोऽसि । विराजो दोहमसीया ममपद्याय विराज** इति प्राश्य ॥ लौकिकोदकेनाचम्य । पुनर्गृहीत्वा ॥ विराजो दोहोऽसीति प्राश्य । पूर्ववदाचम्य । मधुपर्कशेषं उदङ्मुखे अप्सु निक्षिपेत् ॥ पूर्वनिवेदिताचमनीयैकदेशं । अमृतापिधानमसीति पीत्वा । लौकिकेन जलेनाचमेत् । इति मधुपर्कः ॥

अथ कन्या स्नाता परिहिताहतवस्त्रा गृहांतरे सूत्रवेष्टितोपलसितदृषदुपरि ॥ हरिद्रागौरीं । सौभाग्यादिकामनया षोडशोपचारैः पूजयेत् । कात्यायनि नमस्तुभ्यं शंकरप्रियभामिनि । विवाहभाग्यमा-

---

यांनीं मधुपर्क तीन वेळा ढवळून; बोटांस लागलेला मधुपर्काचा लेप, "वसवस्त्वा०" इत्यादि मंत्रानें पूर्वेकडे फेंकून द्यावा "मिमार्ष्टि रुद्राः०" इत्यादिकानें दक्षिणेस टाकावा. "आदित्यास्त्वा०" इत्यादिकांनीं पश्चिमेस टाकावा. "विश्वेत्वा देवा०" इत्यादिकानें उत्तरेस टाकावा. "क्षिप्त्वा भूतेभ्यस्तु" ह्यानें तीन वेळा पुनः ढवळून मधील मधुपर्क तेवढें घेऊन तीन वेळा वर टाकावा. नंतर मधुपर्कपात्र खालीं ठेवावें. थोडेसें मधुपर्क घेऊन "विराजो दोहोसि०" इत्यादिकांनें प्राशन करावें. नंतर उगीच आचमन करून मधुपर्काचें शेष उत्तरेस पाण्यांत टाकावें. नंतर आचमनीय थोडें घेऊन "अमृताय०" इत्यादिकानें पिवून, उगीच आचमन करावें.

इति मधुपर्कः ॥

नंतर कन्येनें न्हावून, धुतलेलें वस्त्र नेसून, घरीं जावून सूत्रवेष्टित व अलंकृत अशा दगडावर हरिद्रा गौरीचें पूजन, सौभाग्याच्या इच्छेनें, षोडशोपचारांनीं करावें. "कात्यायनि नमः" इत्यादि प्रार्थना करावी. नंतर सौभाग्यादिक दे अशी गौरीची प्रार्थना करीत तेथेंच बसावें.

रोग्यं पुत्रलाभं च देहि मे इति प्रार्थयेत् ॥ ततो गौरीं सौभाग्यादि-प्रार्थयमाणा तत्रैव तिष्ठेत् ॥

अथ सभापूजा ॥ अथो ये अस्य स त्वा नो हंतेभ्यो करं नमः । नमो वः किरिकेभ्यो देवानाꣳ हृदयेभ्यः । गणेभ्यो गणपतिभ्यश्च वो नमो नमः । नमस्ते रूद्ररूपेभ्यः । इति मंत्रेण संस्तुत्य । सदक्षिणा तांबूलानि दत्वा । नमः सदसे सदस्पतये नमः सखीनां पुरो गणान् चक्षुषे नमो दिवे नमः । पृथिव्यै नमः । युवभ्यो नमः आसीनेभ्यो यजाम देवाय विशत् । नमः सदस्येभ्यः प्रमथगणेभ्यः सदस्येभ्यो रुद्रगणेभ्यो नमः ॥ सदस्येभ्यो अमरगणेभ्यो नमः । सदस्येभ्यो आचार्येभ्यो नमः । सदस्येभ्यो माहेश्वरगणेभ्यो नमः । परब्रह्मणे नमः । इति शिष्टनमस्कारं कृत्वा । अथ । वहुग्वै वह्वश्वायै । वह्वजाविकायै । वहुव्रीहियवायै । वहुमाषतिलायै । वहुहिरण्यायै । वहुहस्तिनिकायै । वहुदासपूरुषायै । रैमत्यै । पुष्टिमत्यै । वहुरायस्पोषायै । राजास्तु सोमो वा । एतस्य राज्यमाधत्ते । यो राजा सन् राज्यो वा सोमेन यजते । देवसुवामे तानि हवीꣳषि भवंति ॥ एतावंतो वै देवानाꣳस वाः ॥ तऽएवास्मै सवान् ॥ प्रयच्छंति । त एनं पुनः । सुवंते राज्याय देवासु राजा भवति । इति मंत्राभ्यां भक्तमाहेश्वराः ॥ आशीर्वचनं कृत्वा ॥ मंत्राक्षतान् वरस्य शिरसि निक्षिपेत् ॥

अथ दानार्थं जलशुद्धिः ॥ पुरोधाः । वरदक्षिणतः । उदङ्मुख उपविश्य । मध्ये प्रागग्रानुदगग्रान्वा दर्भानास्तीर्य ॥ तेषु तैजसं शुद्ध-

---

अथ सभापूजा ॥—"अथो ये अस०" इत्यादिकांनीं सभाजनांची स्तुति करून, दक्षिणा तांबूल आदि त्यांना देऊन, "नमः सदसे०" इत्यादि मंत्रांनीं सर्व शिष्टांस नमस्कार करावा नंतर "बहुग्वै बव्हश्वायै०" इत्यादि मंत्रांनीं माहेश्वर आशीर्वाद देऊन, वराच्या डोक्यावर मंत्राक्षता टाकितात.

अथ दानार्थजलशुद्धिः ॥—पुरोहितानें वराच्या दक्षिणेस अगर उत्तरेस

तीर्थादिजलपूर्णकलशं निधाय । व्रीहियवानारोप्य गंधपुष्पादिभिरलंकृत्य । दूर्वापल्लवैर्मुखमवस्तीर्य । अब्लिंगाभिः ऋग्भिः अभिमंत्रयेत् ॥

अथ स्वलंकृते वेश्मनि सुमंगलगीततूर्यमंगलघोषे क्रियमाणे मंटपे पूर्वपश्चिमयोः श्वेततंडुलैर्द्वौ राशी प्रत्येकं प्रत्येकं प्रस्थपरिमितौ कृत्वा मध्ये कुंकुमादिस्वस्तिकांकितकांडपटं राश्योर्मध्ये उत्तरदिशं धारयेयुः ॥ अथ ॥ पूर्वराशौ प्रत्यङ्मुखं वरं । पश्चिमराशौ च प्राङ्मुखीं कन्यां । तंडुलगुडजीरिकयुतांजली उभाववस्थाप्य । माहेश्वराः । सत्येनोत्तंभिताभूमिः । सूर्येणोत्तंभिता द्यौः । ऋतेनादित्यास्तिष्ठंति दिवि सोमो अधिश्रितः ॥ इति सूक्तं पठेयुः ॥ पुरंध्र्यो मंगलगीतानि वदेयुः । वधूवरौ च मनसि इष्टदेवतान् ध्यात्वा समाहितौ तिष्ठेताम् । अथ । फलाक्षतयुते ज्यौतिषके मंगलाष्टकपठनपूर्वकं सुमुहूर्तोऽस्त्विति वदति सति । वधूवराभ्यां शिरसि परस्परगुडजीरिकावकिरणं कारणीयम् स्वस्तिदा विशस्पतिर्वृत्रहा विमृदो

बसून, मध्यें पूर्व अगर उत्तर यांजकडे टोंकें केलेले दर्भ पसरून, त्यावर तापवून शुद्ध केलेलें तीर्थादिकांचे जलांनें भरलेला कलश ठेवावा. त्यावर व्रीहि, यव, वगैरे घालून; गंधपुष्पादिकांनीं अलंकृत करून; दूर्वा व पल्लव यांनीं त्या कलशाचें मुख झांकून "आपोहिष्ठेति" मंत्रांनीं अभिमंत्रित करावें.—

नंतर चांगल्या अलंकृत अशा घरीं मंगल वाद्यें वाजत असतां, मंटपांत, पूर्वेस एक व पश्चिमेस एक याप्रमाणें एकेक प्रस्थभर तांदुळांनीं दोन राशी करून; मध्यें कुंकू आणि स्वस्तिक वगैरेंनीं चिन्हित असें वस्त्र त्या दोन्ही राशींमध्यें उत्तरेकडे धरावें. नंतर पूर्वराशीजवळ पश्चिमसुख करून वरास; व उत्तर राशीजवळ पूर्वमुख करून वधूस; तांदूळ, गूळ, व जिरे हातीं देऊन, बसवून; माहेश्वरांनीं " सत्येनो० " इत्यादि सूक्त ह्मणावें. पुत्रवती स्त्रियांनीं मंगळ गीतें गावींत, वधू व वर यांनीं मनांत इष्टदेवतांचें ध्यान करून, शांत मन करून बसावें. नंतर, फल व अक्षता यांनीं युक्त अशा ज्यौतिषकांमध्यें (जोशांनीं) मंगलाष्टक ह्मटल्यानंतर " सुमुहूर्तें " वगैरे ह्मणत असतां वधूवरांनीं एकमेकांच्या

वशी वृषेंद्रः पुरएतु नः । स्वस्तिदाभयंकरः । स्वस्ति न इंद्रो वृद्धश्रवाः स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः ॥ स्वस्ति नस्ताक्ष्यों अरिष्टनेमिः। स्वस्तिनो बृहस्पतिर्दधातु। ॐशांतिः शांतिरस्तु । सावधानां श्रियं च लक्ष्मीं च । पुष्टिं च कीर्तिं च । घृणालुतां ब्राह्मण्यं बहुपुत्रतां श्रद्धामेधे प्रज्ञां च जातवेदाः संदध्यात् । ॐशांतिः शांतिः सर्वशांतिरस्तु ॥ शं नो मित्रः शंवरुणः शं नो भवत्यर्यमा । शं न इंद्रो बृहस्पतिः । शं नो विष्णु-रुरुक्रमः ॥ इत्येकानुवाकं जपित्वा । तदेव लग्नं सुदिनं तदेव ताराबलं चंद्रबलं तदेव । विद्याबलं दैवबलं तदेव गौरीपते तेंऽ-घ्रियुगं स्मरामि ॥ इति ॥

प्रतिष्ठिते काले कांडपटं उदगपसार्य अथ परस्परनिरीक्षणं च कारणीयं तद्यथा ॥ वरः अभ्रातृघ्नीं । वरुणापतिघ्नीं । बृहस्पते । इंद्रापुत्रघ्नीं ॥ लक्ष्यं तामस्ये सवितस्सचेति जपन्निरीक्षणं कुर्यात् ॥ अघोरचक्षुरपतिघ्न्येधि शिवा पशुभ्यः सुमनाः सुवर्चाः । जीवसूर्देव कामा स्योना शं नो भवद्विपदे शं चतुष्पदे इति कन्यां वीक्ष्यमाणो जपित्वा दर्भाग्रेण भ्रुवोर्मध्यं । भूर्भुवस्सुव-मिति सप्तव्याहृतिभिः परिमृज्य । दर्भं निरस्य । अप उपसंस्पृश्य । ततः ॥ त्रिवारं वा । पंचवारं वा । परस्परं शिरसि वधूपूर्वकं अक्ष-तारोपणं कारणीयमाचारात् । अनृक्षरा ऋजवः संतु पंथा

डोक्यावर आपल्या हातांतील, गूळ व जिरें टाकावेत. "स्वस्तिदाभिरसस्येऽ" इत्यादि अनुवाक जपून; "तदेव लग्नं०" इत्यादि ह्मणावें.

प्रतिष्ठित काळीं अंतःपट उत्तरेस सारून एकमेकांनीं एकमेकांचें निरीक्षण करावें. तें असें:—वरानें "अभ्रातृघ्नीं०" इत्यादिकांचा जप करीत करावें. "अघोरस्थ चक्षु०" इत्यादिक जपून कन्येस पाहून, दर्भाग्रानें "भूर्भुवः स्वरों" आदि सात व्याहृतींनीं, दोन्हीं भिंवयांच्या मधील भागास स्पर्श करावा. नंतर दर्भ टाकून देऊन, पाणी शिवून, ३ अगर ५ वेळा आचाराप्रमाणें एकमेकांनीं एक-मेकांच्या डोक्यावर अक्षता टाकाव्यात; पैकीं वधूनें आधीं टाकाव्यात. "अ-

येभिः सखायो यंति नो वरेयम् । सम॒र्यमा सं भगो नो निनीयात् सं जास्पत्यं सुयममस्तु देवाः । इति वरं प्राङ्मुखं । वधूं प्रत्यङ्मुखीं कृत्वा ॥ उक्तस्वस्त्ययनाय वराय दद्यात् । तत्रायं क्रमः ॥ दाता वधूवरदक्षिणतः पत्नीसहितः उदङ्मुख उपविश्य । आचम्य । पवित्राक्षतपाणिः । प्राणानायम्य । देशकालौ संकीर्त्य । ममास्मत्कुलीनानां च निरतिशयशिवप्रसादरूपनिरतिशयानंदावाप्त्यर्थं कन्यादानकल्पोक्तफलावाप्तये अनेन वरेण अस्यां कन्यायां उत्पादयिष्यमाणसंतत्या द्वादशपूर्वान् द्वादशपरान् पुरुषांश्च पवित्रीकर्तुं आत्मनश्च श्रीसांबसदाशिवप्रीतये ब्राह्मविवाहविधिना श्रीमदनंतकल्याणगुणगणालंकारशाश्वतैश्वर्यमहिमाभिरामानेककोटिसोमसूर्याग्निप्रभाप्रतिभासमानश्रीमत्सदाशिवमहैश्वर्यपट्टवर्धनसद्योजातवामदेवाघोरतत्पुरुषेशानशिवसादाख्यमूर्तिसादाख्यामूर्तिसादाख्यकर्तृसादाख्यकर्मसादाख्यसदाशिवेशब्रह्मेश्वरेश्वरमहेशानपरंज्योतिपरमात्मपरमेश्वरपरब्रह्मपरंधामविश्वाधिकविश्वेश्वरविश्वतोमुखविश्वव्यापकविश्वरूपतानादिगणेश्वरादिगणेश्वरनिरालंबगणेश्वरनिरामयगणेश्वरनिर्गुणगणेश्वराद्यनंतकोटिपरशिवलीलामहाप्रमथगणानां मध्ये षोडशमहादानांतर्भूतकन्यादानमहं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य ॥

सपत्नीक उत्थाय उदङ्मुख एव कन्यां परिगृह्य । कन्यां कनकसंपन्नां कनकाभरणैर्युताम् ॥ दास्यामि शंभवे तुभ्यं शिवलोक-

---

नृक्षरा० ” इत्यादिकांनीं वरास पूर्व–मुख, व वधूस पश्चिममुख वसवून; उक्त स्वस्त्ययनाकरितां वरास द्यावी, तें असें. दात्यानें वधूवरांच्या उजवीकडे पत्नीसह उत्तरमुख वसून; आचमनानंतर पवित्र व अक्षता हातीं धारण करून; प्राणायामानंतर देशकलादिकांचें संकीर्तन करून; “ममास्मत् कुलीनानां० ” इत्यादि (मूळांत दिल्याप्रमाणें) संकल्प करावा.

नंतर पत्नीसह उठून उत्तरमुखच राहून कन्येस जवळ धरून, “कन्यां कनक० ” इत्यादि मंत्र पठण करून; नवकांस्य पात्रावर ठेवलेल्या वराच्या अंजलींत, उजव्या हातानें, फलयुक्त कन्येची अंजुली घालून; आपल्या उजवेकडेस

जिगीषया ॥ विश्वंभराः सर्वभूताः साक्षिण्य सर्वदेवताः । इमां कन्यां प्रदास्यामि शंभोः प्रीतिकराय च ॥ इति मंत्रौ पठित्वा । नवकांस्यपात्रोपरिस्थवरांजलौ दक्षिणहस्तेन फलयुक्तकन्यांजलिं क्षिपन् स्वदक्षिणभागस्थभार्यादत्तपूर्वकल्पिताविच्छिन्नजलधारया सह वदेत् ॥ कन्या तारयतु । पुण्यं वर्धतां । शिवा आपः संतु । सौमनस्यमस्तु । अक्षतं चारिष्टं चास्तु । दीर्घमायुः । श्रेयः शांतिः पुष्टिस्तुष्टिश्चास्तु । यत्पापं तत्प्रतिहतमस्तु । पुण्याहं भवंतो ब्रुवंतु । श्रीरस्त्विति भवंतो ब्रुवंतु । यच्छ्रेयस्तदस्तु । तस्मिन् सुवर्णो मधुकृत् कुलायै भजन्नास्ते मधुदेवताभ्यः । तस्याः सते हरयः सप्ततीरे स्वधां दुहानमम्रतस्य धारां । इति मंत्रौ पठित्वा । अमुक गोत्रोत्पन्नः शर्माऽहं । ममास्मत्कुलीनानां च निरतिशयशिवप्रसादरूपनिरतिशयानंदावाप्त्यर्थं । कन्यादानकल्पोक्तफलावाप्तये अनेन वरेण अस्यां कन्यायामुत्पादयिष्यमाणसंतत्या द्वादशपूर्वान् द्वादशपरान् पवित्रीकर्तुं आत्मनश्च श्रीसांबसदाशिवप्रीतये ब्राह्मविवाहविधिना अमुकप्रवरान्वितगोत्रोत्पन्नाय प्रपौत्राय पौत्राय पुत्राय नाम्ने वराय अमुकगोत्रोत्पन्नां प्रपौत्रीं पौत्रीं पुत्रीं नाम्नीं कन्यां संतानाभिवृद्ध्यर्थं तुभ्यमहं संप्रददे । श्रियै कन्यां प्रतिगृह्णातु भवानिति सकुशं सबिल्वदलं साक्षतं सहिरण्यं वारि निक्षिपेत् । श्रीसांबसदाशिवः प्रीयतामिति वदेत् ॥ एवं त्रिवारं कर्तव्यम् ॥ वरः ॐ स्वस्तीत्युक्त्वा । कन्यादक्षिणां समभिमृश्य । क इदं कस्मा अदात्कामः ॥ कामोऽदात् । कामो दाता कामः प्रतिगृहीता कामः । समुद्रमाविश कामेन त्वा प्रतिगृ-

---

असलेल्या भार्येनें दिलेल्या पूर्वकल्पित पूर्व कल्पित संतत धारेनें पाणी घालून असें ह्मणावें:—"कन्या तारयतु । पुण्यं वर्धतां०"०इत्यादि मंत्र ह्मणावेत. नंतर "अमुक गोत्रोत्पन्नः शर्माहं०" इत्यादिक मंत्र ह्मणून, त्याच्या अंजळींत, सकुश, सबिल्व, साक्षत, व सहिरण्य, पाणी घालावें. याप्रमाणें ३ वार करावें. वरानें नंतर "ॐ स्वस्ति" असें ह्मणून कन्यारूप दक्षिणेस शिवून, "कइदं

ण्हामि कामैतत्ते वृष्टिरसि द्यौस्त्वा ददातु पृथिवी प्रतिगृह्णातु इति जपित्वा । धर्मप्रजाशुध्यर्थं प्रतिगृह्णामीति वदेत् । अथ दाता गौरीं कन्यामिमां शैवीं यथाशक्ति विभूषितां गोत्राय शर्मणे तुभ्यं दत्तां शैव समाश्रय ॥ कन्ये ममाग्रतो भूयाः कन्ये मे देहपार्श्वयोः । कन्ये मे पृष्ठतो भूयास्त्वद्दानान्मोक्षमाप्नुयाम् ॥ मम वंशेऽतुले जाता पालिता वत्सराष्टकं । तुभ्यं शैव मया दत्ता पुत्रपौत्रप्रवर्धिनी ॥ धर्मे चार्थे च कामे च नातिचरितव्या त्वयेयम् । नातिचरामीति वरो ब्रूयात् । एवं त्रिः । दाता देशकालौ संकीर्त्य । कृतस्य कन्यादानस्य प्रतिष्ठासिद्ध्यर्थं । इमां दक्षिणां तुभ्यमहं संप्रददे । इति सजलं यथाशक्ति सुवर्णं दक्षिणात्वेन वरहस्ते दद्यात् । ॐ स्वस्तीति वरः ॥ ततो दाता यथाशक्ति दश दानानि कुर्यात् ॥ अथ वरः । यत्कुक्षिवां संव्वननो विश्वे देवा अनुष्टुप् ॥ कुक्ष्यभिमर्शने विनियोगः ॥ यत्कुक्षिवां संव्वननो पुत्रो अंगीरसा भवेत ॥ तेन नोऽद्य विश्वेदेवा संप्रयांसवर्बीवरन् । इत्यनेन कन्याकुक्षिमभिमृशेत् ॥ आयुर्वर्धनकरमक्षतारोपणं कुर्यात् ॥ तद्यथा । तैजसपात्रे गव्यक्षीरघृतमासिच्य पात्रांतरेणार्द्राक्षतशुक्लशालितंडुलानादाय वरः प्रक्षालितपाणिः प्रक्षालितवध्वंजलौ क्षीरघृते स्वहस्तद्वयांगुलीभिः द्विरुपस्तीर्य

कस्मा० " इत्यादिक जपून, " धर्मप्रजाशुद्ध्यर्थं मीं घेतों " असें ह्मणावें. नंतर दात्यानें " गौरीं कन्यां० " आदिवाक्यें वराप्रत ह्मणावींत. वरानें देखील " नातिचरामि " असें ह्मणावें याप्रमाणें तीन वेळा ह्मणावें. दात्यानें देश कालादिकांचें स्मरण करून, " कृतस्य कन्या० " इत्यादिकांनें पाणी सोडून वराच्या हातीं यथाशक्ति सुवर्ण (दक्षिणा ह्मणून) द्यावें. "ॐ स्वस्ति " असें वरानें ह्मणावें. नंतर दात्यानें यथाशक्ति दहा दानें करावींत नंतर वरानें " यत् कुक्षिवांसंव्वननो० " इत्यादिकोंनें कन्येच्या कुक्षीस स्पर्श करावा. आयुर्वर्धनकर असें अक्षताक्षेपण करावें. ते असें:— तैजस पात्रामध्यें गव्यक्षीर घृत शिंपडून, दुसऱ्या एकाद्या पात्रामधून ओल्या अक्षता, पांढऱ्या शालि (धान्य), व तांदूळ आणून, हात धुवून वरानें, हात धुतलेल्या वधूच्या अंजलींत, क्षीर आणि घृत आपल्या हाताच्या २ अंगुलींनीं २ वेळा घालून त्याचप्रमाणें

द्विवारं तथैव तंडुलानारोप्य । तेन तथैव द्विरभिधारयेत् । ततो वरांजलावप्येवं दात्राऽन्येन पूरिते दाता तदंजल्योः सुवर्णं निधाय ॥ कन्यांजलिं वरांजल्युपरि निधाय । कन्या तारयतु । दक्षिणाः पांतु । बहुधेयं चास्तु । पुण्यं वर्धतां । शांतिः पुष्टिस्तुष्टिश्चास्तु । तिथिकरणमुहूर्तनक्षत्रसंपदस्तु ॥ इत्युच्चार्य कन्यामुद्धृत्यांजलिस्थानक्षतान् । **भगो मे कामः समृध्यतां ।** इति वरमूर्ध्न्यारोपयेत् । ततो वरः स्वांजलिस्थानक्षतान् ॥ **यज्ञो मे कामः समृध्यतां ।** इति कन्याशिरसि निक्षिपेत् । एवं पुनर्द्विवारं कार्यं । तत्र द्वितीये **श्रियो मे कामः समृध्यतामिति** वधूः ॥ **यशो मे कामः समृध्यतामिति** वरः । तत्र तृतीये **प्रजा मे कामः समृध्यतामिति** कन्या । **धर्मो मे कामः समृध्यतामिति** वरः ॥ तूष्णीं द्विवारमक्षतारोपणं कार्यं ॥ अथ वरः स्वशिरःपुष्पमेकं क्षीरघृतेनाप्लाव्य तेन कन्याभ्रुवोर्मध्यं व्याहृतिभिः परिमृज्य ॥ सापि स्वशिरःपुष्पेण तथैव भ्रुवोर्मध्यं परिमृज्य । आदौ वधूः पुष्पमालां वरकंठे बध्नीयात् ॥ वरः पुष्पमालां तदेवलग्नमिति पठित्वा वधूकंठे बध्नीयात् ॥ वधूपूर्वकं पुनर्द्विवारं कार्यमाचारात् ॥

त्यावर तांदूळ घालून त्यानें असें दोन वेळा धारण करण्यास घ्यावें नंतर वराच्या अंजुळींत देखील दात्यानें सुवर्ण घालून; कन्यांजलि वरांजुळीवर ठेवून; " कन्या तारयतु० " इत्यादिकांचा उच्चार करून कन्येला धरून तिच्या हातांतील अक्षता, " भगोमे० " यानें वराच्या डोक्यावर घालवावेत. नंतर वरानें आपल्या अंजुळींतील अक्षता, " यज्ञो मे कामः० " इत्यादिकानें, कन्येच्या डोक्यावर घालाव्या. याप्रमाणें पुनः द्विवार करावें. दुसऱ्या खेपेस " श्रियोमे० " इत्यादि वधूनें; व " यशोमे० " इत्यादि वरानें—ह्मणावें; व तिसऱ्या खेपेस—" प्रजा मे कामः० " इत्यादि वधूनें, व " धर्मो मे कामः० " इत्यादि वरानें ह्मणावें. त्याचप्रमाणें मौन धारण करून २ वेळा अक्षतारोपण करावें. नंतर वरानें आपल्या डोईवरील एक फूल क्षीर व घृत यांत बुडवून, त्यानें कन्येच्या भिंवयांमधील भागास मंत्र ह्मणत स्पर्श करावा. त्याचप्रमाणें वधूनेंही तसेंच करावें. प्रथम वधूनें वराच्या कंठांत फुलांची माळ बांधावी

अथ मांगल्यधारणं ॥ वधूवरौ प्राङ्मुखौ भद्रपीठोपरि उपविश्य ॥ तैजसपात्रे अक्षतोपरि फलसहितं मंगलसूत्रं निधाय। षोडशोपचारैः संपूज्य । सर्वमंगलमांगल्ये शिवे सर्वार्थसाधके। शरण्ये त्र्यंबके देवि नारायणि नमोऽस्तु ते ॥ इति संप्रार्थ्य ॥ भक्त-माहेश्वरैः पुरंध्रीभिः स्पर्शनं कारयित्वा । देवदेवस्य श्रीमहादेवस्य कारुण्येन लब्धो मुहूर्त इति सभ्याननुज्ञाप्य । तैरुक्ते मंगलतूर्यैः सह मंगलसूत्रमादाय वरः । मांगल्यतंतुनानेन मम जीवनहेतुना । कंठे बध्नामि सुभगे त्वं जीव शरदः शतं ॥ आयुष्यं वर्चस्यं सुवीर्यं रायस्पोषमौद्भिद्यं । इदं हिरण्यं वर्चस्वचैत्र्याया विशतादिमा ॥ उच्चैर्वाचि पृथुनाचि सभासाहं धनंजयं सर्वासमृद्धिऋऋद्धयः । हिरण्येऽस्मिन् समाहिताः । सुन-महं हिरण्यस्य पितुरिव नामाग्रभैषम् । सामाहिरण्य-र्चसम् ॥ पूरुषप्रियं कुरु । संम्राजं च विराजं च अभि-ष्टिर्या च मे ध्रुवा ॥ लक्ष्मीराष्ट्रस्य या मुखे तया मामिंद्रा समुःसृजा अग्रे प्रजातं पर्यद्धिरण्यममृतं यज्ञे अधिमर्त्येषु य एनद्वेद समुद्रवेनमर्हति जरा मृत्युर्भवति या बिभर्ति यद्वेद राजा वरुणो यदु देवी सरस्वती । इंद्रो यद्वृत्रहा । वेद तस्मै । वर्चसायुषा न तद्रक्षांसि । न पिशाचाश्चरंति

नंतर वरानें, "तदेवलग्नं०" इत्यादि ह्मणून, फुलांची माळ कन्येच्या कंठीं बांधावी. याचप्रमाणें पुनः २ वेळा करावें; त्यांत आधीं वधूनें बांधावी असा आधार आहे.

॥ अथ मांगल्यधारणं ॥

वधू व वर यां दोघांनींहीं पूर्वमुख होऊन भद्रपीठावर बसून तैजस पात्रांत अक्षतांवर फलासहित मंगळसूत्र ठेवून, त्याची षोडशोपचारांनीं पूजा करून; "सर्व मंगल०" इत्यादि प्रार्थना करून; भक्त व माहेश्वर व त्याचप्रमाणें पुत्रवती स्त्रिया—यांजकडून त्यास स्पर्श करवून; "श्रीमहादेवाच्या कृपेनें हा मुहूर्त साधला" असें सभ्य गृहस्थांस निवेदन करून; त्यांनीं सांगितल्यानंतर

देवानामोजः प्रथमं जनेत्वत् ॥ यो बिभर्ति दाक्षायणा हिरण्यं स देवेषु कृणुते दीर्घमायुः यदा बध्नं दाक्षायणी हिरण्यं शतानिकाय सुमनस्य मानाः । तन्म आबध्नामि शतं शरदायुष्मान् जरदष्टिर्यथासत् ॥ घृतादुल्लुसं मधुमत्सुवर्णं धनंजयं धरुणं धारयिष्णु ऋणवत्सपत्ना दधतांश्च कृण्वादारोह मामहते सौभगाय प्रियं मा कुरु देवेषु प्रियं मा कुरु राजसु ॥ प्रियं विप्रेषु गोप्त्रेषु मयि धेहि ऋजा ऋजा ॥ अग्निर्येन विराजति । सूर्यो येन विराजति । विराज्येन विराजति । तेनस्मान् ब्रह्मणस्पते । विराजसमिधं कुरु ॥ इति वधूकंठे बध्नीयात् ॥

॥ ययेति प्रदिशः सर्वा दिशोनुपवमानः । हिरण्यहस्त ऐरंमःसत्वा मन्मनसं कृणोत् ॥ ततो हरिद्राखंडयुतानि दशपूगफलानि आचाराल्लडुकयुतानि पात्रे निधाय ॥ तत्र पुरोधाः वधूवराभ्यां गणानां त्वेति मंत्रेण गणपतिपूजां कारयेत् । ततो माहेश्वरेभ्यो वरेण यथाशक्ति गणप्रीतये दक्षिणा देया । प्राणानां ग्रंथिरसि रुद्रो माविशांतः ॥ तेनानाप्यायस्वा नमो रुद्राय विष्णवे मृत्युर्मे पाहि । ध्रुवं ते नंदिकेशाय ध्रुवं ते वो गणाधिपः ॥ ध्रुवं ते सांविकेशान मंगलं धारयेद्ध्रुवं । इति श्रुतिस्मृतिभ्यां विवाहव्रतरक्षणार्थं तानि हरिद्राखंडयुतानि पूगफलानि शिव-

---

मंगल वाद्यें वाजत असतां वरानें मंगळसूत्र आणून; " मांगल्यतंतुना० " इत्यादि मंत्र ह्मणून; तें वधूच्या गळयांत बांधावें.

" ययेति प्रदिशः० " इत्यादिकांनीं हळकुंडाबरोबर १० सुपाऱ्या घेऊन आचाराप्रमाणें लाडवांसहित ते एका पात्रांत ठेवून; तेथें पुरोहितानें वधूवरांकडून " गणानांत्वा० " इत्यादि मंत्रांनीं गणपतिपूजन करवावें. नंतर वरानें गणांच्या प्रीतिस्तव माहेश्वरांस यथाशक्ति दक्षिणा द्यावी. " प्राणानां ग्रंथि० " इत्यादि श्रुतिस्मृतिवाक्यांनीं विवाह—व्रत—रक्षणार्थ, (ते) हळकुंड व पांच पांच

मनुं स्मरन् पंच पंच दंपत्योरुत्तरीयांतयोः बध्नीयात् ॥ ततो वधूवरौ विवाहव्रतसमाप्त्यर्थं तद्ग्रंथिद्वयं चतुर्थदिवसपर्यंतं न विसृजेतां ॥

ततः पुरोधाः नीललोहिते भवतः कृत्यासक्तिर्व्यज्यते एधंते अस्या ज्ञातयः पतिर्बंधेषु बध्यते इति मंत्रेण तयोरुत्तरीयांतौ बध्नीयात् ॥ ततः सभार्यो दाता वृद्धपुरंध्रीज्ञातिबांधवाश्च माहेश्वराः क्रमादाशीर्भिरार्द्राक्षतारोपणं कुर्युः ॥ तत्र मंत्रः ॥ भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः । भद्रं पश्येमाक्षिभिर्यजत्राः ॥ स्थिरैरंगैस्तुष्टुवांँ सस्तनुभिर्व्यशेमदेव हितं यदायुः स्वस्ति न इंद्रो वृद्धश्रवाः स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः । स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः स्वस्ति नो । बृहस्पतिर्दधातु ॥ नवो नवो भवति जायमानोह्नांकेतुरुषसामेत्यग्रं । भागं देवेभ्यो विदधात्यायन् प्रचंद्रमास्थिरते दीर्घमायुः ॥ इत्याशीः ॥ वरः स्वदक्षिणतो वधूमुपवेश्य प्राणानायम्य । देशकालौ संकीर्त्य । प्रतिगृहीतायां अस्यां भार्यात्वसिद्ध्यै उमामहेश्वरपूजां करिष्ये ॥ इति संकल्प्य ॥ यथाविधि उमामहेश्वरकलशं प्रतिष्ठाप्य व्योमव्योमाय विद्महे । सूक्ष्मसूक्ष्माय धीमहि । तन्नः शिवः प्रचोदयात् । इत्यावाह्य । षोडशोपचारैः पूजां कुर्यात् ॥

सुपाऱ्या, वधू व वर या दोघांच्याहि वस्त्राच्या पदरांत शिव (पंचाक्षरी) मंत्र स्मरून बांधाव्या. नंतर वधूवरांनीं विवाहव्रत समाप्त्यर्थ चार दिवसपर्यंत त्या गांठी सोडूं नयेत !

नंतर पुरोहितानें, " नीललोहि ते० " इत्यादिकानें वधूवरांच्या उत्तरीयांच्या टोंकांना गांठ मारावी. नंतर त्या सभार्य बरोबर, क्रमानें, दाता, वृद्धजन, पुरंध्री, ज्ञाति, बांधव व माहेश्वर—ह्यानीं आशीर्वाद देऊन आर्द्राक्षता टाकाव्या. तेव्हां खालील मंत्र ह्मणावेत. " भद्रं कर्णेभिः० " इत्यादिकानें आशीर्वाद द्यावा वरानें आपल्या उजवेकडेस वधूस बसवून, प्राणायाम करून, देशकालादि जाणून, " प्रतिगृहीतायां० " इत्यादि संकल्प करून, यथाविधि उमामहेश्वरकलशस्थापना करून, " व्योमव्योमाय० " इत्यादीनें त्यांचें आवाहन करून, षोडश उपचारांनीं मग पूजा करावी.

अथ पाणिग्रहणम् ॥ प्राङ्मुखोपविष्टायाः वध्वाः पुरस्तात् प्रत्यङ्मुखस्तिष्ठन् वरः ॥ उत्तानं दक्षिणं सांगुष्ठं पाणिं उत्तानेन स्वदक्षिणकरेण गृह्णीयात् । गृभ्णामि ते सूर्या सावित्री त्रिष्टुप् वधूपाणिग्रहणे विनियोगः ॥ ॐ गृभ्णामि ते सौभगत्वाय हस्तं मया पत्या जरदष्टिर्यथासत् । भगोऽर्यमा सविता पुरंध्रीः मुह्यं त्वा दुर्गार्हपत्याय देवाः । इति वधूमाता । तया सह करौ प्रक्षालयित्वा उमामहेश्वराय पुष्पांजलिं दद्यात् ॥

अथ पूर्वपूजितगौरीं षोडशोपचारैः संपूज्य सुवासिनीभ्यो मंगलद्रव्याणि दत्वा उपायनदानं कुर्यात् ॥ ॥ मंटपे उदीच्यां सप्तधा रेखाकृततंडुलराशौ वरः स्वदक्षिणहस्तेन वधूदक्षिणपादं गृहीत्वा पश्चिमादितः अभ्युत्क्रामयेत् ॥

इष एकपदी भव सा मामनुव्रता भव पुत्रान् विंदावहै बहूंस्ते संतु जरदष्टयः ॥ १ ॥ ऊर्जे द्विपदी भव सा मामनुव्रता भव पुत्रान्विंदावहै बहूंस्ते संतु जरदष्टयः ॥ २ ॥ रायस्पोषाय त्रिपदी भव सा मामनुव्रता भव पुत्रान्विंदावहै बहूंस्ते संतु जरदष्टयः ॥ ३ ॥ मायोभव्याय चतुष्पदी

॥ अथ पाणिग्रहणम् ॥

पूर्वमुख करून बसलेल्या वधूच्या समोर दक्षिणमुख होऊन वरानें, वधूचा उजवा पाय उत्तान करून तो आपल्या उजव्या (उत्तान केलेल्या) हातानें धरावा. " गृभ्णामि ते० " वगैरे मंत्र ह्मणून वधूस उठवून तिच्यासह हात धुवून उमामहेश्वरांस पुष्पांजलि अर्पण करावी.

नंतर पूर्वपूजित गौरीस पुनः षोडशोपचारांनीं पुजून, सुवासिनींस मंगळ द्रव्यें देऊन, त्यांस उपायन दान (वाण) करावें.

मंटपांत उत्तरेस, तांदुळाच्या राशीवर सात रेघा ओढलेल्या असतात तेथें, वरानें आपल्या उजव्या हातानें, वधूचा उजवा पाय धरून, पश्चिमेकडून पुढें (पूर्वेकडे) तिच्याकडून पाउलें घालवावीत.

" इष एकपदी० " इत्यादि सप्त मंत्रानीं क्रमेंकरून सप्तपदी करवावी.

भव सा मामनुव्रता भव । पुत्रान्विंदावहै बहूंस्ते संतु जरदष्टयः ॥ ४ ॥ प्रजाभ्यः पंचपदी भव सा मा मनुव्रता भव पुत्रान् विंदावहै बहूंस्ते संतु जरष्टयः ॥ ५॥ ऋतुभ्यः षष्ठपदीभव सा मामनुव्रता भव पुत्रान्विंदावहै बहूंस्ते संतु जरदष्टयः ॥ ६ ॥ सखा सप्तपदी भव सा मामनुव्रता भव पुत्रान्विंदावहै बहूंस्ते संतु जरदष्टयः ॥ ७ ॥

दंपत्योर्भद्रासनोपवेशनानंतरं पूर्वार्चितकलशतीर्थांबुना पुरोधाः अनादृष्टमित्यस्य वामदेवापो बृहती उदकाभिमंत्रणे विनियोगः । अनादृष्टमस्य वा द्रष्टुं देवा नमो यज्ञो अभिशस्तिपाः । अनभिशास्त्यंजसा सत्यमुपगेषं स्वीते माधाति जलं ॥ अभिमंत्र्य । सहिरण्यपवित्रया सकुशदूर्वापल्लवया सपर्णयौदुंबरार्द्रशाखया वधूवरावभिषिंचेत् ॥ तत्र मंत्राः ॥ आनः प्रजामिति चतसृणां सूर्या सावित्री ऋषिः ॥ सूर्या सावित्री देवता आद्या जगती द्वितीया त्रिष्टुप् अंत्ये द्वे अनुष्टुभौ । अभिषेके विनियोगः । ॐ आनः प्रजां जनयत् ॥ प्रजापतिराजरसाय समनक्त्वर्यमा अदुर्मंगलीः पतिलोकमाविश ॥ शंनो भवद्विपदे शं चतुष्पदे ॥ १ ॥ अघोरचक्षुषरपतिघ्न्येधिशिवा पशुभ्यः सुमना सुवर्चाः ॥ जीवसूर्देव कामोस्योनाशंनो भवद्विपदे शंचतुष्पदे ॥ २ ॥ इमां त्वमिंद्रमीढ्वसु सुपुत्रा ऽ सुभगां कृणु दशास्यां पुत्रानाधेहि पतिमेकादशं कृधि ॥ ३ ॥ संराज्ञि श्वशुरेभवा संराज्ञिश्वश्रुवा भवा ननांदरि संराज्ञी भवा संराज्ञी अधिदेवेषु ॥ ४ ॥ समुद्र ज्येष्ठा इति चतसृणां वसिष्ठ आपस्त्रिष्टुप् । अभिषेके

नंतर दंपतींनीं भद्रासनावर बसल्यानंतर पूर्वार्चित कलशामधील तीर्थानें (पाण्यानें) पुरोहितानें—तें " अनादृष्टमस्य० " इत्यादि मंत्रांनें अभिमंत्रून—सहिरण्य पवित्रानें, सकुश दूर्वापल्लवांनीं, व सपर्ण औदुंबराच्या आर्द्रशाखानीं—वधूवरांवर अभिषेक करावा. येविषयीं मंत्रः—" ॐ आनः प्रजां जनयत्० " इत्यादि मंत्रांनीं वधूवरांच्या डोक्यावर प्रोक्षण करावें.

विनियोगः ॥ आपोहिष्ठेति नवर्चस्यांबरीषः ॥ सिंधुद्वीप आपो गायत्री। अभिषेके विनियोगः ॥ आपोहिष्ठामयोभुवस्तान ऊर्जे दधातन । महेरणाय चक्षसे । योवः शिवतमो रसस्तस्य भाजयते हनः । उशतीरिव मातरः । तस्मा अरंग मामवो यस्य क्षयाय जिन्वथ ॥ आपो जनयथा च नः ॥ इति मंत्रेण वधूवरयोः शिरसि प्रोक्षणं कारयेत् ॥

शुद्धिवृद्ध्यभ्युदयसिद्धिद्वारा श्रीपार्वतीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं फलदेवतांतर्वर्तिसांबसदाशिवप्रीतये फलपूजामहं करिष्ये इति संकल्प्य ॥ तदंगत्वेन कलशपूजां कुर्यात् ॥ हिरण्यगर्भगर्भस्थं हेमबीजं विभावसोः ॥ अनंतपुण्यफलदमतः शांतिं प्रयच्छ मे ॥ इति सजलं सहिरण्यं फलं दद्यात् ॥ अथ फलदानं ॥ फलं मनोरथफलं प्रददाति सदा नृणां । पुत्रपौत्राभिवृद्ध्यर्थमतः शांतिं प्रयच्छ मे ॥ इदं फलदानं सदक्षिणाकं सतांबूलं सांबसदाशिवप्रीतिं कामयमानस्तुभ्यमहं संप्रददे न मम न मम ॥ ॥ इति माहेश्वरेभ्यो दद्यात् ॥ पुरंध्रीभिः यथाचारं नीराजनादिकं कार्यं ॥ ॥ ततो वधूवरौ पूजागृहं प्रविश्य ॥ तत्र उपविश्य । नवकांस्यपात्रे क्षीरघृते मिश्रीकृत्य । धूपदीपतांबूलादिना पूजयित्वा । दशमुद्राः प्रदर्श्य । भर्ता सन् भ्रियमाणो विभर्ति ॥ एको देवो बहुधा निविष्टः ॥ प्रतिष्ठेस्थोदेवतानां मामा संतासं ॥ इति मंत्रेण वधूवरौ क्षीरघृतं करेण सं-

---

"शुद्धिवृद्ध्यभ्युदय०" इत्यादि संकल्प करून, तदंगभूत कलशपूजा करावी. "हिरण्यगर्भ०" इत्यादीनें सजलहिरण्यफल द्यावें. नंतर "फलं मनोरथफलं०" इत्यादीनें माहेश्वरांस, दक्षिणा तांबूलासहित,—"सांबसदाशिव प्रीतिं०" इत्यादि ह्मणून,—फलदान द्यावें. नंतर पुत्रवती स्त्रियांनीं यथाचार नीराजनादिक कर्मैं करावींत.

नंतर वधूवरांनीं पूजागृहीं जाऊन, तेथें बसून, नूतन कांशाच्या पात्रांत क्षीर व घृत मिळवून, धूप दीप तांबूलादिकें करून पूजा करून दशमुद्रा दाखवून, "भर्तासन् भ्रियमाणो०" इत्यादिकांनीं वधूवरांनीं त्या क्षीर व घृतास स्पर्श करावा.

स्पृशेत् ॥ ॥ ततः गुरुपादोदकप्रसादस्वीकरणम् ॥ तद्यथाचरणम् ॥ **पवित्रं विततं पुराणं येन पूतस्तरति दुष्कृतानि तेन पवित्रेण शुद्धेन पूतातिपाप्मानमरातिं तरेम ॥** इति पादावभिषिच्य। षोडशोपचारैः संपूज्य। ऋतꣳसत्यं परं ब्रह्म पुरुषं कृष्णपिंगलं ऊर्ध्वरेतं विरूपाक्षं विश्वरूपाय वै नमः ॥ इति तीर्थं प्राशयेत् ॥ ततः पदार्थपरिवेषणानंतरं । शिवयोगिशरीरे च सदा संनिहितः शिवः ॥ यदेको ब्रह्मविद्भुंक्ते जगत्तर्पयतेऽखिलं ॥ शिवार्पणमस्तु इति नमस्कृत्वा ॥ तद्गुरुणा दत्तः प्रसादः । वधूवराभ्यां स्वीकरणीयस्तद्यथा ॥ **रुद्रेणात्तमश्नंति रुद्रेण पीतं पिबंति रुद्रेणाघ्रातं जिघ्रंति तस्माद्ब्राह्मणाः प्रशांतमनसो विद्वांसो निर्माल्यमेव भक्षयंति । निर्माल्यमेवाश्नीयान्निर्माल्यमेव निषेवेत ॥** इति मंत्रेण यथाचारं स्वीकरणीयं ॥ विवाहदिनमारभ्य चतुर्थदिनपर्यंतं । भक्तमाहेश्वरसंतर्पणं कुर्यात् ॥ इतिश्रीः ॥

॥ अथ नाकबल्युत्सवः ॥ ॥ पुरोधाः ।

चतुर्थेऽहनि रात्रौ । रंगवल्या सरोवरं निर्माय । तन्मध्ये सकर्णिकं अष्टदलपद्मं रचयित्वा । तत्परितः । सिततंडुलैर्भित्तिं रचयित्वा तत्कमलकोष्ठेषु । पंचवर्णैः । हंसशुकादीन् रचयित्वा । सरोवरस्य दक्षिण-

---

अथ गुरुपादोदकस्वीकरणम् ॥

तें असें:—"पवित्रं विततं" इत्यादिकांनीं पाय धुऊन, षोडशोपचारांनीं पुजून, "ऋतꣳसत्यं०" इत्यादि मंत्रानें तीर्थ प्राशन करावें. नंतर पदार्थही खाल्यावर "शिवयोगिशरीरे च०" इत्यादिकांनीं नमस्कार करावा. नंतर गुरूनें दिलेला प्रसाद वधूवरांनीं घ्यावा. तो असा. "रुद्रेणात्तमश्नंति०" वगैरे मंत्रांनीं यथाचार प्रसाद सेवन करावें. विवाहदिवसापासून चार दिवसपर्यंत भक्त माहेश्वरांचें संतर्पण करावें. इतिश्री०

अथ नाकबल्युत्सवः ॥

पुरोहितानें चवथ्या दिवशीं रात्रीं रांगोळीनें सरोवर निर्माण करून, त्यामध्यें कर्णिकेसहित अष्टदल पद्म लिहून त्याभोंवतीं १०० तांदुळांनीं भिंत करून,

पार्श्वे तंडुलहस्तिनं कृत्वा । उत्तरभागे तु लवणहस्तिनं कृत्वा । इत्यन्योन्याभिमुखौ । प्राक्पादहस्तिनौ निर्माय । सरोवरस्य मध्ये पुष्पमालाशोभितां छुरिकां निधाय । सुगंधयुतवसंतजलपूरितौ पुष्पमालाद्यलंकृतौ कुंभौ निधाय । सरोवरादुत्तरस्मिन् सोपलदृषदुपरि सजीरकं गुडं निधाय सरोवरं परितः दीपमालां निक्षिपेत् । ततः मंगलतूर्ये क्रियमाणे सति वरः सरोवरपश्चिमभागे पत्न्या सह भद्रपीठे प्राङ्मुख उपविश्य प्राणानायम्य देशकालौ संकीर्त्य मम वध्वा मिश्रितविश्वावसुसंज्ञिकगंधर्वनिरसनार्थं आवयोः स्वस्त्यभिवृद्धिद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं नाकबल्युत्सवं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य ॥

अप्सरस्सु यो गंधो गंधर्वेषु च यद्यशः। दैवो यो मानुषो गंधस्समागंधः सुरभिर्जुषतां ॥ इत्यनेन कुंभोदके हरिद्राचूर्णमालोड्य ॥ उत्तरकुंभे दाक्षायणीमावाहयेत् । दाक्षायणीं महादेवीं सर्वसंपत्प्रदायिनीं । वरपाशांकुशयुतां तथा चाभयशालिनीं । रत्नकेयूरताटंकमुकुटाद्यैरलंकृतां । विचित्रवसनोपेतां सर्वलक्षणलक्षितां । विलासिनीसहस्रौघैः सेव्यमानामहर्निशं । देवासुरैरपि सदा वंद्यमानपदांबुजां ॥ अणिमादिगुणोपेतामष्टैश्वर्यप्रदायिनीं ॥ एवंरूपां

त्या कमलाच्या गर्भांत पांच वर्णांनीं हंसशुकादिक काढावेत. सरोवराच्या दक्षिण बाजूस तांदुळाचा हत्ती करून व उत्तर बाजूस मिठाचा हत्ती करून, ते अन्योन्याभिमुख करावे. सरोवराच्या मध्यें पुष्पमालांनीं सुशोभित अशी छुरिका (सुरी) ठेवून, सुगंधयुक्त, वसंतजलानें पूरित, व पुष्पमालादिकांनीं अलंकृत असे दोन कुंभ ठेवून, सरोवराच्या उत्तरेस उपळासहित असलेल्या दगडावर जिरें व गूळ ठेवून, सरोवराच्या भोंवतीं दीपमाला ठेवावी. नंतर मंगलवाद्यें वाजत असतां वरानें सरोवराच्या पश्चिमभागीं पत्नीसह भद्रपीठावर पूर्वमुख बसून, प्राण्यायाम करून, देशकालादिकांचें संकीर्तन करून "मम वध्वा मिश्रित०" इत्यादि संकल्प करावा.

"अप्सरःसु यो गंधो०" इत्यादिकानें कुंभोदकांत हळद घालून ढवळावें. उत्तरकुंभांत दाक्षायणीचें आवाहन करावें "दाक्षायणीं०" इत्यादिकानें—त्या-

देवीं ध्यात्वा कुंभे आवाह्य । षोडशोपचारैः पूजां कृत्वा ॥ छुरिकां तां महादेवीं सर्वदेवैः प्रपूजितां । अतस्त्वां पूजयिष्यामि सर्वसंपत्प्रदा भव ॥ इति ध्यात्वा ततः तच्छुरिकां संपूज्य । अनंतरं हस्तिद्वयं धूपदीपादिभिः पूजयित्वा । नानाविधभक्ष्यभोज्यादीनि समर्प्य । वध्वा सह त्रिःप्रदक्षिणं कृत्वा । अमुं मद्धस्तिनं दास्यामि त्वं गृहाण इति त्रिवारं वधूं प्रति वरो ब्रूयात् । तथैव वरं प्रति वधूश्च ब्रूयात् । ततः कन्यामाता अन्नपूरितं पात्रांतरेण पिहितं कांस्यभाजनं । अन्यसुवासिन्याः मस्तके निक्षिप्य दीपसहितं धृत्वा तदुपरि प्रथमपूजितछुरिकां पुरुषांतरेण धारयित्वा मंटपस्य पश्चिमद्वारेण मंगलतूर्यैः सह सरोवरं प्रविश्य स्वभर्त्रा सह वधूवराभ्यां प्रदक्षिणं कृत्वा अन्नपूरितं कांस्यपात्रं पुरतो निधाय पात्रस्थमन्नं किंचित् कुंभोपरि निक्षिप्य पुनः किंचिदन्नं सर्वासु दिक्षु निक्षिपेत् ॥ ततो वधूवरौ मुदा स्वं स्वं करिणमधिरुह्य अन्योन्याभिमुखौ भूत्वा स्नेहाद्याचयित्वा हस्तिविनिमयं कुर्यास्ताम् ॥ ततो वरः । पत्न्या सह उपविशेत् । ततः । पुरोधाः स्वाद्वीं त्वां

प्रकारची—देवी आवाहन, षोडशोपचारांनीं तिची पूजा करून, "छुरिकांतां०" इत्यादि ध्यान करावें. नंतर त्या छुरिकेची पूजा करून, त्या दोन्ही हत्तींची धूपदीपादिकांनीं यथाविधि पूजा करावी नानाविध भक्ष्यभोज्यादिक समर्पण करून वधूसह त्रिवार प्रदक्षिणा घालून, "हा माझा हत्ती मीं तुला देतों घे" असें ३ वेळा वरानें वधूप्रत ह्मणावें. त्याचप्रमाणें वधूनेंही वराप्रत ह्मणावें. नंतर कन्येच्या मातेनें अन्नानें भरलेलें व दुसरें भांडें वर झांकलेलें असें एक कांस्यपात्र दुसऱ्या सुवासिनींच्या डोक्यावर ठेवून, दीपसहित धरून, त्यावर आधीं पूजा केलेली छुरिका अन्य पुरुषाकडून ठेववून, मंटपाच्या पश्चिमद्वारानें मंगळ वाद्यांसह सरोवराकडे जाऊन, आपला भर्ता व वधूवर यांसह प्रदक्षिणा घालून, अन्नपूरित कांस्य पात्र पुढें ठेवून, पात्रस्थ अन्न जरा कुंभावर घालून; पुनः किंचित् अन्न सर्व दिशांकडे फेंकावें. नंतर वधूवर आनंदानें आपापल्या हत्तीवर चढून अन्योन्याभिमुख होऊन स्नेहानें एकमेकांकडे याचना करितात—याप्रमाणें त्या हत्तींचा उपयोग केल्यानंतर, वरानें पत्नीसह खालीं बसावें. नंतर पुरोहितानें "स्वाद्वींत्वां०" इत्यादिकांनीं वधूवरांच्या डोक्यावर दूर्वाग्रानें तीन वेळा पूर्वार्चित कुंभा

स्वादुना अमृताममृतेन तीव्रां तीव्रेणामृताममृतेन मधुमतां आभिर्गीर्भिर्यदत्रोन ऊनमाव्यया । हारिवो वर्धमानः यदास्तोतृभ्यो । महिगोत्राङ्कजासि भूयिष्ठभाजो । आथतेस्याम ब्रह्मसावाचिष्मनं नो महासीत् । शांतिः शांतिः ॥ इत्यनेन वधूवरयोः शिरसि दूर्वाग्रैः त्रिःपूर्वार्चितकुंभस्थवसंतोदकं निषिंचेत् ॥ अथ पूर्वार्चितपंचपालिकाः पूजयित्वा । गच्छ गच्छ सुरश्रेष्ठ स्वस्थानं परमेश्वर । यत्र ब्रह्मादयो देवास्तत्र गच्छमहेश्वर ॥ इति विसर्जनं कृत्वा नद्यादिषु न्यसेत् ॥ अनंतरं वधूवरयोः कंकणद्वयमपि अर्चयित्वा । अनेन मंत्रेण विसर्जयेत् ॥ ततः पुरंध्रीगीतमंगलतूर्यघोषे क्रियमाणे सति सुवासिनीभ्यः मंगलद्रव्याणि दत्वा उपायनादिकं देयं ॥ अथ फलपूजा ॥

अथ गृहप्रवेशनम् ॥ ततो वीरमाहेश्वरेभ्यः यथाशक्ति दानानि दत्त्वा श्वशुरदीयमानदासीदासपर्यंकादियुक्तः बंधुभिः सह सुवासिनीभिः अष्टमंगलसंज्ञिकदर्पणपूर्णकलशकन्यापुष्पाक्षतदीपमालाध्वजलाजैः मंगलतूर्यनादैश्च सह सितछत्रोपलक्षितः स्वगृहसमीपं गत्वा पुरंध्रीभिर्नीराजितः वधूपाणिं परिगृह्य शुभमुहूर्ते गृहं प्रविश्य

मधील पाण्यानें सिंचन करावें. नंतर पूर्वार्चित पंचपालिकांचें पुनः पूजन करून, "गच्छ गच्छ०" इत्यादिकानें विसर्जन करावें; व नदी वगैरेमध्यें टाकावेत. नंतर वधूवरांचें कंकणद्वयही पुजून, वरील मंत्रानें विसर्जन करावें. नंतर पुरंध्रींचीं गाणीं, व मंगळ वाद्यें वगैरे चाललीं असतां, सुवासिनीस मंगळ द्रव्यें देऊन, उपायनादिक (वाण) द्यावें. ॥ इति फलपूजा ॥

अथ गृहप्रवेशनम् ॥

नंतर वीर माहेश्वरांस यथाशक्ति दान वगैरे देऊन सासऱ्यानें दिलेल्या दासी, दास, पलंग वगैरे सर्व घेऊन, बांधव; सुवासिनी; अष्टमंगलसंज्ञिक असे दर्पण (आरसा) पूर्णकलश, कन्या, पुष्प, अक्षता, दीपमाला, ध्वज, व लाजा, वगैरे; मंगळ वाद्यांचा गजर चालला असतां, बरोबर घेऊन, पांढऱ्या छत्रानें युक्त होत्साता आपल्या घराजवळ जाऊन, पुरंध्रींनीं आरती केल्यानंतर वधूचा हात

तत्र विधिवत् पुण्याहं वाचयित्वा एतावुपगच्छेताम् ॥ ततः फल-पूजां कारयेत् । ततो नीराजनादिकं यथाचारं कार्यं । इति नाकबल्या सह गृहप्रवेशप्रकरणं ॥

॥ विवाहविधिः पूर्णतामगमत् ॥ मंगलम् ॥

महासंकल्पः ॥ ॐ अस्य श्री श्रीमदादिपरमेश्वरस्याचिंत्यापरि-मितशक्त्या भ्रियमाणानां महाजलौघमध्ये परिभ्रमतां महतां अनंत-कोटिब्रह्मांडानां एकतमेऽस्मिन् महति ब्रह्मांडमंडले अव्यक्तमहदहं-कारपृथिव्यप्तेजोवाय्वाकाशाद्यावरणैरावृते आदिशक्तिकूर्मवराहानं-तोपरिभागप्रतिष्ठितानां अतल–वितल–सुतल–तलातल–रसातल महातल–पातालाख्य–सप्त–लोकानामूर्ध्वभागे । भूलोक–भुवर्लोक-सुवर्लोक–महोलोक–जनोलोक–तपोलोक–सत्यलोकाख्य–सप्त–लो-कानामधोभागे–महानालायमान–फणिराज–शेषसहस्रफणामंडलमं-डिते–ऐरावत–पुंडरीक–वामन–कुमुदांजन–पुष्पदंत–सार्वभौम–सु-प्रतीकाख्याष्ट–दिग्वेतंड–शुंडादंडोत्तंभिते–अयोध्या–मथुरा–माया–काशी–कांच्यवंती–द्वारवत्यशोकवती–भोगवती–सिद्धवत्यमरावती–तेजोवती–संयमिनी–रक्षोवती–सिंधुमती–गंधवत्यलकावती–यशोव-ती–प्रभृत्यनेकपुण्यपुरीविराजिते इंद्राग्नियमनिर्ऋतिवरुणवायुकुबेरे-शानाख्याष्टदिक्पालपालिते अनलानिलप्रत्यूषप्रभाससोमाध्वर–ध्रुवो-पाख्याष्टवसुविराजिते सूर्यचंद्रांगारक–बुध–बृहस्पति–शुक्र–शनैश्च-र–राहुकेत्वाख्य–नव–ग्रहपरिपालिते–आवह–निवह–संवहानुवह–प्रवहोद्वहपरिवाहाख्य–सप्तमरुत्–संचार–संजीवित–जीवनिकुरंबे विं-

---

धरून, शुभमुहूर्तीं, गृहांत प्रवेश करून; तेथें विधिवत् पुण्याहवाचन करवून ह्या दोघांनीं मग वाटेल तेथें जावें. नंतर फलपूजा करवावी. नंतर नीराजनादि यथाचार करावें. ।। इति नाकबल्युत्सवासह गृहप्रवेश विधि पूर्ण ।।

इति विवाह विधिः ।।

अथ महासंकल्पः ।।"ॐ अस्य श्री श्रीमदादि परमेश्वरस्य०" इत्यादि (मूळांत दिल्याप्रमाणें) शेवटपर्यंत महासंकल्प "कन्यादानमहंकरिष्ये" पर्यंत जाणावा.

ध्यारण्यदंडकारण्य—चंपकारण्य—श्वेतारण्य—नैमिषारण्य—द्वैतारण्य—गुहारण्यदेवदारुवनेक्षुवनकदलिकाख्य—दशारण्यपरिमंडिते शिवशंभु—पिनाकि—गिरिशहरस्थाणुभर्ग—भैरव—सदाशिव—कपालीश्वराख्यैकादशरुद्रविद्योतिते मित्रार्यमत्वष्टृधातृ—विवस्वद्रुण—भगांशुमदिंद्र—पर्जन्यविष्णुपूषाख्य—द्वादशादित्यप्रकाशिते—हरिश्चंद्र—नलपुरुकुत्स—पुरूरवसगर—कार्तवीर्याख्य—षट्—चक्रवर्तिपरिपालिते—भिंडिवाल—दंड—भृशुंडिनलिकमुसल—चक्रलवित्रकालरात्रिद्रुघणबाणस्थूणशक्तितोमर—परिघपट्ट—समौष्टिक—कुंत—दशकंटक—प्रास—पाशमुद्गर—शतघ्नी—सीर—गदागोशीर्ष—मयूखीयापन—पिनाकाशि—धेनुकास्तरेला—हस्तामुक्त—वज्राख्य—द्वात्रिंशदायुधमंडलमंडितदोर्दंड—श्रीरामजामदग्न्यदिलीपांग—गयांबरीष—शशबिंदुशिविमांधातृ—मरुत्त—भरत—ययाति—पृथुभगीरथ—रंतिदेवसुहोत्राख्य—षोडशभूपालपालिते विशालाक्षी—मीनाक्षी—कामाक्षी सिंहिका—शंकरी—कुब्जिका—महालक्ष्मी—महादेवी—महाकाली—पार्वती—सुप्रभा—भ्रमरांबिका—विंध्यवासिनी—योगिनी—हिमरूपिणी—माणिक्यदेवी—काद्रवेयी—पूर्णिकाख्याष्टादश—पीठदेवीसमलंकृते यमनियमासन—प्राणायाम—प्रत्याहार—ध्यानधारणसमाध्यष्टांगयोग—निष्ठा—निस्पृहनिज—लिंगनिष्ठ—श्रीनंदिभृंगिरिटि—वीरक—वीरभद्र—पुष्पदंत—अंडाभरण—दंडपाणि—चंडेश्वर—दारुक—रेणुक—विकर्ण—विजयकर्ण—घंटाकर्ण—रेणुकर्ण—गोकर्ण—रेवणसिद्ध—मरुळसिद्ध—एकोराम—पंडिताराध्य—विश्वाराध्य—सुकेतुरुरूपमन्युभृगुदधीचि—गौतम—दूर्वासाद्यनेक—मुनिगणविराजिते मलयमहेंद्र—सह्यशुक्तिमदृक्षवद्विंध्यपारियात्राख्य—सप्त—कुलाचलवलयिते ऋष्यमूकमतंगकिष्किंधमाल्यवद्धिरण्यशृंगाख्य—पंचमहानगसमधिष्ठिते लवणेक्षु—सुरासर्पिर्दधि—क्षीरशुद्धोदकाख्य—सप्त—समुद्र—परिवृते वेदवेदांगेतिहासागमन्याय—काव्यालंकारनाटकगानकवित्व—कामशास्त्रद्यूतनैपुण्ये दशभाषा—ज्ञानलिपिकर्मवाचकसमस्तावधान—स्वरशास्त्र—शकुन—सामुद्रिकरत्नपरीक्षा—स्वर्णपरीक्षाश्वलक्षण—गजलक्षण—मल्लविद्या—पाककर्म—

दोहलगंधवाद—धातुवाद—खनीवाद—रसवादाग्निस्तंभ—जलस्तंभ—वा-
युस्तंभ—खड्गस्तंभ—वश्याकर्षणमोहन—विद्वेषणोच्चाटन—मारण—काल-
वंचन—वाणिज्य—पाशुपाल्यकृष्यासवकर्म—लावुकयुद्ध—मृगयारतिकौ-
शलादृश्यकरणी—द्यूतकरणी—चित्रलोह—पाषाणमृद्दारु—वेणुचर्मांबर-
क्रियाचौर्यौषधसिद्धिमंत्रसिद्धि—स्वरवंचनदृष्टिवंचनांजन—जलप्लवन—
वाक्सिद्धि—घुटिकासिद्धि—पादुकासिद्धींद्रजाल—महेंद्रजालाख्य—च-
तुःषष्टिविद्यानिषद्यायमान—निरवद्य—विद्वज्जन—विद्योतिते अंगवंग-
कलिंग—काश्मीर—कांबोज—कामरूप—सौवीर—सौराष्ट्र—महाराष्ट्र—वं-
गाल—नेपाल—मलयाळ—केरळ—सिंव्हल—चोळ—पांचाळ—कोसल—
कुंतल—ज्वालासाल्व—मगध—मागध—मालव—मत्स्य—वत्समद्र—मैंद—
सिंधु—सैंधवांध्र—गांधार—विदर्भ—लाट—वराट—कर्नाट—द्रविड—द्रा-
विड—पांड्य—पुलिंद—पारसीक—वाल्हीक—वर्बर—केकय—कुरु किरा-
त—दशार्ण हूण—टेंकण—कोंकण—यवन—शूरसेन—गुर्जर—विदेह चेदि—
भोजावंत्याख्य—षट्पंचाशद्देश—समलंकृते भागीरथी—भीमरथी—सर-
स्वती—गौतमी—नर्मदा—यमुना—कृष्णवेणी—वेणुका—तुंगभद्रा—चंद्रभा-
गा—वरुणा—मलापहारी—कावेरी—कपिला—कौंडिनी—कृतमाला—वि-
शाला—तापिनी—पूर्णिमा—ताम्रपर्णी—वेगवती—हेमवती—वेत्रवती—नेत्र-
वती—विशोका—कौशिकी—गंडकी—गोमुखी—पिनाकिनी—पुण्यदाद्यने-
क—नदीविराजिते—वाराणसी—चिदंबर—श्रीशैलाहोबल—व्यंकटाचल—
श्रीरंग—सेतु—जंवुकेश्वर—कुंभकोण—हालास्य—गजारण्य—गोकर्ण—राम-
नाथ—पुरगर—पुरावर्त—पुरानंत—शयनामर—गिरि—यादवगिरि—महा-
बलगिरि—करिगिरि—ककुद्गिरि—श्वेतगिरि—गोवर्धनगिरि—त्रिमकुट—ग-
या—प्रयागाद्यनेक—पुण्यक्षेत्रयुते ब्राह्मी—माहेश्वरी—कौमारी—वैष्णवी—
वाराही—इंद्राणी—चामुंडाख्य—सप्त—मातृका—विराजिते सावित्री—स-
त्यवती—दमयंती—मदयंती—लोपामुद्रा—सुकन्या—केशिनी—सुशीलान-
सूयारुंधतीप्रभृति—महापतिव्रता—संदोहसमलंकृते रम्यरमणक—द्वा-
रका—सिंव्हल—कैवल्यमलयाश्वभद्र—केतु—गोभिलावंत्य—पुष्कर—ऋष-

भ—रैवत—निम्लोचनी—याम्य—पारावार—लंकासौरक्त—मालाख्याष्टा-दशोपद्वीप—विराजिते पंचाशत्—कोटियोजन—विस्तीर्णेऽस्मिन् भूमं-डले सुंदरतर—चंदन—मंदार—कोविदार—कुटजवट—पाटल—करवीर—कुरंटक—कंटकी—पिप्पल—कर्पूर—कदली—खर्जूर—नारिकेल—रसाल—तमाल—ताल—हिंताल—कृतमाल—सरल—बकुलवंजुल—पुन्नाग—जंबूजं-बीर—निंबकदंब—सारंग—लवंग—रुद्राक्षेक्षु—कपित्थाश्वत्थ—बिल्वभल्ला-तकसल्लकी—बदरी—लिकुच—चंपक—केतक—कुंतालवंधूक—सिंधुवार—पिचुमंदोदुंवरपलाश—पारिजाताद्यनेकानोकह—निवह—निरंतर—मनो-हर—नंदनवनक्रीडाकर—क्रीडावनविहरद्देवदानव—गरुड—गंधर्व—किं-नर—किंपुरुषसिद्धसाध्य—विद्याधर—यक्ष—राक्षसादि—दिव्यजन—नि-वास—समलंकृत—शीतांभः—श्रीविंदुमुकुंद—मंदर—कलिंद—वैकंकत—मणिशैल—शक्रशैल—महाकपिल—मह्याशैल—पंचशैल—गजशैलभद्रशै-ल—श्रीशैल—वसुधारवसुमार—कुमार—कालंजर—क्रौंजर—पांडरपुष्क-र—वैडूर्य—पारियात्र—सहस्र—शिखर—मयूर—ताम्राभ—शिखिवाससुर-सहंस—नाग—कुमुद—मकुट—त्रिकूट—कटु—शंखकूट—महामेघ—सुमे-घ—सुगंध—गंधमादन—सुपार्श्व—सुषेण—सुपक्ष—कनक—विरजादि—के-सरशिखरि—विसर—भासुर—मेरु—धराधरस्य दक्षिणदिग्भागे जंबू—प्लक्ष—कुशक्रौंचशाख—शाल्मलि—पुष्कराख्य—सप्तद्वीपानां मध्ये जंबू-द्वीपे भारत—किंपुरुषहरीलावृत—भद्राश्वकेतुमालहिरण्यकरमणक—कुरु—वर्षाख्य—नव—वर्षाणां मध्ये भरतवर्षे मंद्र—कशेरु—ताम्रगभ-स्तिपुन्नाग—गंधर्व—सौम्य—वरुण—भारताख्य—नवखंडानां मध्ये भरत-खंडे निरतिशयजनिनिरूढ—निखिलजनकलुष—निकर—तिमिर—खर—किरण—सदृश—कवेरकन्यका—कमनीयकूपीटपूर—परिरिंखद्भंगुर—मं-गलतर—तुंग—तरंग—परंपरापरिगत—परिपूतपवमान—परिस्पंद—पर-मपावन—प्रचुरतर—निखिलसस्यसमृद्धिसमेधमान—मेधाविशेष—वि-द्योतमान—निरवद्य—हृद्यजनपोषण—निष्ठा—गरिष्ठ—कर्नाटजनपदाधि-ष्ठान—सह्याभिधान—गिरिवरिष्ठस्योपरिभागे दंडकारण्येऽस्मिन् प्रजा-

पतिक्षेत्रे पिनाकत्रिशूलपरशु–गदा–खड्गादि–महायुधधरस्य दिव्य-रत्नखचित–किरीटहारकेयूरनूपुर–मकर–कुंडल–प्रमुख–प्रस्फुरदप्रा-कृत–भूषणावलि–विभूषितस्य चतुरानन–पुरंदर–प्रमुख–सकलसु-रासुरविसर–शिरस्तटीविराजमान–मकुटतटघटित–दिव्यरत्नमरीचि-परंपरानीराजितोपांतचरणांभोरुहस्य–निखिललोकानुजिघृक्षास्वीकृ-त–वृषभवाहन–मूर्त्यादि–पंचविंशति–लीलावैभवस्य–चंडेश–राम-भार्गव–बाण–दशाननादि–शिवभागवत–विमलतरहृदयांतरालनिरं-तर–निरर्गल–दोलाविहार–समासक्तस्य गर्भस्थानेककोटिब्रह्मांडमंड-लस्य भगवतो भवानीपतेर्लीला–समुद्भूतस्य शारदनीरद–पारद–सच्छायवाग्देवता–निरर्गलनिरंतर–विहरण–विलास–भवनायमान–वदनारविंदस्य–सरसतर–सारस–निकर–भासुर–मानससरोवर–विहरणलालस–राजहंसवाहनस्य भगवतः शंभोराज्ञया प्रवर्तमान-स्याद्यब्रह्मणः प्रथमपरार्धे पंचाशद्वत्सरेष्वतीतेषु द्वितीयपरार्धे प्रथम-वर्षे प्रथममासे प्रथमपक्षे प्रथमदिवसे अहनि द्वितीये यामे तृतीये मुहूर्ते प्रथमप्राणायामसमये पार्थिवकूर्मप्रलयानंतश्वेतवराहब्राह्मसा-वित्राख्य–सप्तकल्पानां मध्ये श्वेतवराहकल्पे स्वायंभुवस्वारोचिषोत्त-मतापस–रैवतचाक्षुष–वैवस्वतसूर्य–सावर्णि–धर्मसावर्णि–दक्षसाव-र्णि–रुद्रसावर्णि–ब्रह्मसावर्णींद्रसावर्णि–वेदसावर्ण्याख्य–चतुर्दशम-न्वंतराणां मध्ये सप्तमे वैवस्वतमन्वंतरे सप्तविंशतिमहायुगेष्वतीतेष्व-ष्टाविंशतितमे महायुगे कृतत्रेताद्वापरकलियुगाख्यानां चतुर्णां युगानां मध्ये–अष्टाविंशतिसहस्रोत्तर–सप्तदश–लक्षाब्दे कृतयुगे–षण्णवति-सहस्रोत्तरद्वादशलक्षाब्दे त्रेतायुगे चतुःषष्टिसहस्रोत्तराष्टलक्षाब्दे द्वापरयुगे च समतीते द्वात्रिंशत्सहस्रान्वितचतुर्लक्षाब्दे वर्तमाने कलियुगे प्रथमपादे युधिष्ठिरविक्रमशालिवाहनविजयाभिनंदन-नागार्जुन–कलिभूपाख्य–शकपुरुषमध्यपरिगणितशालिवाहनशके बौ-द्धावतारे ब्राह्मदैव–पित्र्य–प्राजापत्य–बार्हस्पत्य–सौरचांद्र–सावन–नाक्षत्रमानाख्यनवमानमध्यपरिगणितेन चांद्रमानेन प्रभवादीनां

षष्ठ्याः संवत्सराणां मध्ये अस्मिन् संवत्सरे दक्षिणायनोत्तरायणयोर्मध्ये अस्मिन् अयने वसंतादीनां ऋतूनां मध्ये अमुकर्तौ चैत्रादीनां मध्ये अमुकमासे शुक्लकृष्णयोर्मध्ये अमुकपक्षे प्रतिपदादीनां मध्ये अमुकशुभतिथौ भानुप्रभृतिवासराणां मध्ये अमुकवासरे अश्विन्यादीनां मध्ये अमुकनक्षत्रे विष्कंभादियोगानां मध्ये अमुकयोगे बवादिकरणानां मध्ये अमुककरणे अस्मिञ्छुभमुहूर्ते गंगावालुकाभिः सप्तर्षिमंडलपर्यंतं कृतराशिभिर्दिव्यसहस्रवर्षावसाने एकैकवालुकापकर्षणक्रमेण सर्वराश्यपकर्षणसंमितकाले दशपूर्वेषां दशापरेषां मद्वंश्यानां पितॄणां शिवसायुज्यसिद्ध्यर्थं इह जन्मनि जन्मांतरेषु च ज्ञानतोऽज्ञानतश्च संभावितानां समस्तपापानामपनोदनार्थं क्षेमस्थैर्यविजयाभयायुरारोग्यैश्वर्यादीनामुत्तरोत्तराभिवृद्ध्यर्थं षोडशदानांतर्भूतकन्यादानमहं करिष्ये ॥

अथ मंगलाष्टकम् ॥

कल्याणैकनिदानभूतमिति यत्कालाग्निरुद्रादिभिः प्रख्यातोपनिषद्भिरध्यवसितं विध्वस्तपापव्रजं ॥ भस्मेति स्मृतिमात्रतो भुवि नृणां मौनींद्रभोगप्रदं रुद्राणीरमणप्रियं तदमितं कुर्यात् सदा मंगलम् ॥१॥ लोके श्रीशिशिरक्षमाधरसुताकांताक्षिपंकेरुहस्यंदिक्षीरकणोदितं हि यदिति ख्यातं पुराणे श्रुतौ ॥ श्रेयःसाधनतां दधानमनिशं शैवप्रमोदावहं रुद्राक्षं श्रितरक्षकं तदमितं कुर्यात्० ॥ २ ॥ स्वांतर्गर्भितसर्वमंत्रकलनालब्धव्यनानाफलं स्मारं स्मारमिह स्मरारिसदनं पंचाक्षरं पावनं ॥ यच्छैवाः प्रतरंति दुस्तरमहासंसारवारांनिधिं भूयस्तद्वरमंत्ररत्नममितं कुर्यात्० ॥ ३ ॥ अज्ञानातिशयाधिकांधतमसात्यंधस्य पुंसः सदा सुज्ञानांजनसाधनेन महता चक्षुःसमुन्मीलितम् ॥ येन स्वच्छमतुच्छभूतिकरुणाकल्लोलिनीवल्लभश्रीमान् सद्गुरुरत्र सैष भगवान् कुर्यात्० ॥ ४ ॥ संबंधातिशयं सदा विरचयत्त्यागांगयोगांग-

---

अथ मंगलाष्टकम् ॥—"कल्याणैकनिदानभूतं०" इत्यादि (मूळांत अस-

सद्भोगांगप्रतिभेदभिन्नतनुषु श्रुत्यंतसंघस्तुतं ॥ लिंगांगद्वयसामरस्य विलसच्चेतःस्वरूपप्रदं लिंगं श्रीकरमुत्तमं तदमितं कुर्यात्० ॥ ५ ॥ जानातीह मुहुः क्षितावतिशयं विश्वप्रकाशं प्रभुं वेदांतैः प्रतिपादितं परशिवं स्वीयस्वरूपेण यः ॥ नानाघोरतराघपूगतिमिरप्रध्वंसनद्योमणिः सोऽयं श्रीवरजंगमः समधिकं कुर्यात्० ॥ ६ ॥ पीत्वा यत्परमं पवित्रममलं कैलासशैलोल्लसच्छर्वांदग्रवरप्रदेशपदवीसोपानभूतं सदा ॥ भक्त्या भूमितले समीहिततातिं संप्राप्नुवंत्यादरात् तत्पादोदकमिष्टदं समधिकं कुर्यात्० ॥ ७ ॥ जुष्ट्वा यं श्रुतिशंसितं पुरहरप्रेमप्रकर्षास्पदं शस्तं ध्वस्तसमस्तदुष्कृतगणं स्वश्रेयसः श्रीपदं ॥ सांद्रानंदभरा भवंति पुरुषाः सर्वेऽपि चोर्वीतले ह्यः स त्रिविधः प्रसादनिचयः कुर्यात्० ॥ ८ ॥ स्पष्टाष्टावरणप्रचारचतुरःश्रीवीरशैवाग्रणीः पंचाचारविचारचारुचतुरः स्वच्छांतरंगः सदा ॥ संख्यावज्जनगीयमानविलसन्माहात्म्यसंभावितो भक्तानुग्रहकृत् पुरातनगणः कुर्यात्० ॥ ९ ॥ लोके शांभवमंगलाष्टकमिदं सर्वेष्टसिद्धिप्रदं भक्त्या यः पठति प्रहृष्टहृदयः श्लाघ्यं सुधीभिर्मुहुः ॥ श्रीनिर्वाणमुदाप्तये विरचितं यो वा शृणोत्यादरात् पुंसस्तस्य सदाशिवः समधिकं कुर्यात्० ॥ १० ॥ सुमुहूर्तं सावधानं सुलग्ने सावधानं ॥

मंगलाष्टकं संपूर्णम् ॥

गोत्रप्रवराणि ॥ रेणुक—रेवण—रुद्रमुनि—नील—महेश्वर—घंटासिद्धसारंग—वृद्धागस्त्यगुरु—गुरु—त्रिशिख—अष्टाजट—पंचमल्लीकदशाननत्रयोदशार्षेयप्रवरान्वितरेणुकगोत्रोत्पन्नाय इति वरविषये ॥ तद्गोत्रोत्पन्नां कन्यां तु ॥ रेणुकगोत्रोत्पन्नां इति वदेत् ॥

लेले) १० श्लोकच मंगलाष्टक असें जाणावें नंतर "सुमुहूर्तं सावधानं; सुलग्ने सावधानं वगैरे ह्मणावें. ॥ इति मंगलाष्टकम् ॥

अथ गोत्रप्रवराणि ॥—"रेणुक०" इत्यादि० गोत्रोत्पन्नाय वगैरे वरविषयीं

दारुक–मरुळाचार्य–चाळवांड–महातप–मरिगुरु–व्याघ्रकंथ–वृहद्द–नारकंथ–पत्स्यकंथ–एकादशशिख–मल्लिकार्जुनैकादशार्षेयप्रवरान्वितदारुकगोत्रोत्पन्नाय इति वरविषये ॥ तद्गोत्रोत्पन्नां कन्यां तु दारुकगोत्रोत्पन्नां इति वदेत् ॥

घंटाकर्ण–एकोराम–मुंडि–महेश्वर–सुतारतारक–मुक्तनूपुर–पुराणिक–सिद्धवुद्ध–सिद्धवीर–ज्ञालांध्रकंथ–काचकंथ–अयःकंथ–कार्पासकंथत्रयोदशार्षेयप्रवरान्वितघंटाकर्णगोत्रोत्पन्नाय इति वरविषये ॥ कन्यां तु एतत्प्रवरान्वितघंटाकर्णगोत्रोत्पन्नां इति वदेत् ॥

गजकर्ण–त्रिरंगुष्ठ–माचण–संकण–अव्यय–कल्याणपंडित–केशि–माधव–श्रीपति–प्रभु–मल्लिकार्जुनैकादशार्षेयप्रवरान्वितगजकर्णगोत्रोत्पन्नाय इति वरविषये ॥ कन्यां तु एतत्प्रवरान्वितगजकर्णगोत्रोत्पन्नां इति वदेत् ॥

अथ वधूवरयोः नवीनवस्त्रधारणसमये आशीर्वादवेदमंत्राः ॥ बहुग्वै बह्वश्वायै बह्वजाविकायै बहुव्रीहियवायै बहुमाषतिलायै बहुहिरण्यायै बहुहस्तिनिकायै बहुदासपूरुषायै रैमत्यै पुष्टिमत्यै बहुरायस्पोषायै राजास्तु ॥ साम्राज्यं भौज्यं स्वाराज्यं वैराज्यं पारमेष्ठ्यं राज्यं महाराज्यमहाधिपत्यं ॥ सोमो वा एतस्य राज्यमाधत्ते । यो राजा सन् राज्यो वा सोमेन यजते । देव सुवामेतानि हवीꣳषि भवंति । एतावंतो वै देवानाꣳस्वाहा । त एवास्मेसवान् प्रयच्छति त एनं पुनःसुवंते राज्याय देवा सुराजा भवति ॥

व तद्गोत्रोत्पन्ना कन्येला "रेणुक गोत्रोत्पन्नां कन्यां" असें ह्मणावें. याचप्रमाणें—दारुक, घंटाकर्ण, व गजकर्ण–गोत्राविषयीं समजून—त्याप्रमाणें ह्मणावें।। इति श्री

आतां वधूवरांनीं नूतन वस्त्र धारण करितांनां ज्या आशीर्वादवेदमंत्रांचा उपयोग करावयाचा ते सांगतों. "बहुग्वै बह्वश्वायै०" इत्यादि मंत्र (मूळांत दिलेले) आहेत तेच आशीर्वाद वेदमंत्र होत ! असो.

।। इतिश्री श्री श्री वीरशैवविवाहविधिः संपूर्णः ।।

यो वैतां ब्रह्मणो वेद अमृतेनामृतां पुरीम् ॥ तस्मै ब्रह्म च ब्रह्मा च आयुः कीर्तिं प्रजां ददुः ॥

याभिरण्यं ह्व जगतिः प्रतिष्ठां उर्वीमिमां विश्वजनस्य भर्ती तान-शिवाशर्कराः संति सर्वाः ॥

ऊर्जः पृथिव्याः अभ्युत्थितो शिवनस्पते शतमुशो विरोहाः । त्वया-वय विषमूर्जं मदंतरा जय रायस्पोषेण हविषा विधेम ॥ महाꣳइंद्रो-वज्रबाहुः षोडशीशर्मयच्छत् ॥ स्वस्ति नो मघवा करोतु हंति पाप्मानं योऽस्मान्द्वेष्टि ॥

सप्तप्राणाः प्रभवंति तस्मात्सप्तार्चिषः समिधः सप्तजिव्हाः । सप्त इमे लोका येषु चरंति प्राणा गुहाशयान्निहिताः सप्तसप्त । अतः समुद्रा गिरयश्च सर्वेऽस्मात् स्पंदंते सिंध्रवः सर्वरूपाः । अतश्च विश्वा ओषधयो रसाश्च नैय्येषभूतस्तिष्ठत्यंतरात्मा ॥

आभिर्गीर्भिर्यदतोन ऊनमाप्यायय हरिवो वर्धमानः । यद्गा स्तो-तृभ्यो महिगोत्रा रुजासि भूयिष्ठभाजो अथ ते स्याम । ब्रह्म प्रावादिष्म तं नो महासीत् ॥

हिरण्यरूपः सहिरण्य संदृगपांनपात्से दुहिरण्यवर्णः ॥ हिर-ण्ययात् परियोनेर्निषद्या हिरण्यं दाददत्यंनमस्मै ॥

पूर्वं पूर्वेभ्यो वच एतदूचुः । अदर्शमाग्नें चिन्वानाः पूर्वं विश्वस्य जा अमृताम् ॥ शतं वर्षसहस्राणि ॥

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवा भद्रं पश्येमाक्षिभिर्यजत्राः । स्थिरै-रंगैस्तुष्टुवाꣳसस्तनूभिर्व्यशेम देवहितं यदायुः ॥

द्रविणोदा द्रविणसस्तुरस्य द्रविणोदाःसनरस्य प्रियंसत् ॥ द्रवि-णोदा वीरवती विषण्णो द्रविणो दारासते दीर्घमायुः ॥

सविता पश्चातात्सविता पुरस्तात्सवितोत्तरात्तात्सविता धरा-त्तात्सविता नः संतु सर्वरातिं सवितानो रासतां दीर्घमायुः ॥

आपउंदंतुजीवसे दीर्घायुत्वाय वर्चसे । यस्त्वाहृदा कीरिणा मन्यमानोऽमर्त्यं मर्त्यो जोहवीमि । जातवेदो यशो अस्मासुधेहि प्रजाभिरग्नेरमृतत्वमस्यां । यस्मैत्व ँ सुकृते जातवेदउलोकमग्नेकृणव-स्योनं । अश्विन ँ सपुत्रिण ँ वीरवंतं गोमंत ँ रयन्नशते स्वस्ति ॥

हिरण्यपात्रं मधोः पूर्णं ददाति । मधव्यो सानीति । एकधा ब्रह्मउपहरति । एकधैव यजमान आयुस्तेजो दधाति ॥

आयुष्यं वर्चस्यं सुवीर्यं रायस्पोषमौद्भिदं । इदं हिरण्यं वर्चस्व चैत्र्याया विशतादिमा ।

उच्चैर्वाचिपृथुनाचि सत्रासाहंधनंजयं सर्वासमृद्धिर्ऋद्धयः । हिरण्येऽस्मिन् समाहिताः । सुनमहं हिरण्यस्य पितुरिवानामाग्रभैष-सामा हिरण्यवर्चसम् । पूरुषः प्रियं कुरु ॥

ओषधयः संवदंते सोमेन सहराज्ञा यस्मै करोति ब्राह्मणस्त ँ रा-जन्पारयामसि ॥ याभ्यामुमास्यनेत्राब्जनीलाब्जे सुविकाशिते । सदा शंभोः खरलाब्जे नेत्रे तेवोऽवतां चिरम् ॥

प्रांचत्पंचमरुद्विहारनगरी पंचास्त्रहृद्भीकरी । पंचाचारवराक्ष-संचयचरी पंचाननांतःपुरी ॥ पंचीभूतजगत्प्रपंचलहरी पंचप्रभा-मंजरी । पंचब्रह्मधरी महासुखकरी पंचाक्षरी पातु वः ॥

॥ इति श्रीवीरशैवविवाहविधिः ॥

विक्रीस तयार.

१. वीरशैवसदाचारसंग्रह—(मराठी अर्थासह) किंमत ८१२.

२. सिद्धांतशिखामणि—(मराठी अर्थासह) भाग १ ला किंमत. १८८.

३. सिद्धांतशिखामणि—(मराठी अर्थासह) भाग २ रा किंमत १॥ रुपया.

४. बसवेश्वरपुराण व्यासोक्त—(मराठी अर्थासह) भाग १ ला किंमत १८८

५. बसवेश्वरपुराण व्यासोक्त—(मराठी अर्थासह) भाग २ रा किंमत १८८

६. वीरशैवाचारप्रदीपिका—(मराठी अर्थासह) किंमत २ रुपये.

७. हरिहरतारतम्य—(मराठी अर्थासह किंमत ८४.

८. पादोदकविचार—आवृत्ति ३ री किंमत ८२.

९. रामायणसारसंग्रह—(अप्पयदीक्षितकृत) ह्यांत शिवाचा महिमा सर्वांपेक्षा अधिक असल्याचें वर्णन आहे. किंमत आ० ६.

१०. उपयुक्त वेंचे—ह्यांत वीरशैवधर्मास अनुकूल असे इतर पुराणांतील अर्थासह उतारे दिले आहेत. किंमत ८७.

११. विरक्तोत्पत्तिक्रियालक्षण—कानडी टीकेसह किंमत आ० ४.

१२. पारमेश्वरागम—भाग १ ला मराठी अर्थासह किंमत १ रुपया.

१३. पारमेश्वरागम—भाग २ रा मराठी अर्थासह किंमत १ रुपया.

१४. प्रभुलिंगलीला—भाग १ ला (भविष्यत्पुराणांतर्गत) यांत अल्लमप्रभूची लीला फारच चटकदार रीतीनें वर्णिलेली आहे. किंमत १८८.

१५. प्रभुलिंगलीला—भाग २ रा (भविष्यत्पुराणांतर्गत) ह्यांत प्रमथगणांचे अवतार, त्यांचीं चरित्रें व महादेवीअक्कास कृतार्थ केल्याचें वर्णन आहे. किंमत १८४.

१६. प्रभुलिंगलीला—भाग ३ रा (भविष्यत्पुराणांतर्गत) ह्यांत अल्लम प्रभूनें बसवेश्वरास व इतर भक्तांस तत्वोपदेश केल्याचें वर्णन आहे. किंमत १ रुपया.

१७. पंचाचार्यपंचमोत्पत्तिप्रकरणम्—(सुप्रबोधागमांतर्गत) यांत पंचाचार्य व पंचम यांची उत्पत्ति कशी झाली याबद्दल माहिती आहे. किंमत आ० ६.

१८. वीरमाहेश्वरप्रकरणम्—(स्कन्दपुराण शंकरसंहितामध्यपठित) यांत वीरशैवांची विशेष प्रशंसा आहे. किंमत. आ० ८.

१९. दीक्षादिकथनम्—(श्रीव्यासकृत लिंगपुराण उत्तरभागांतील) यांत विष्णु, ब्रह्मदेव वगैरे देवांनीं लिंगधारण केलें याबद्दल माहिती आहे. किंमत आ० २.

२०. सूक्ष्मागम—किंमत आ० १०, यांचें स्वरूप व महत्त्व समजावें ह्मणून यांचें पटल पांचवें किंमत आ० १, सहावें किंमत आ० १. सातवें आ० १। व नववें किं. ९ पै हीं निराळीं छापविलीं आहेत.

२१. **संक्षिप्त लिंगपूजाविधि**—कित्येकांनां रोज समग्र लिंगपूजा करतां येत नाहीं, सबब थोड्या वेळांत (१५–२० मिनिटांत) लिंगपूजा करितां यावी ह्मणून हा लहानसा ग्रंथ तयार केला आहे. किंमत ९ पै.

२२. **वीरशैवदीक्षाविधि वीरमाहेश्वरदीक्षाविधि**—वीरशैव सदाचारसंग्रहांतील प्रकरण ११ वें. किंमत १ आणा.

२३. **शिष्यवर्गसंप्रदायनिरूपण**—(शिष्य कोणाला करावा याचा विचार) वीरशैवसदाचारसंग्रहांतील प्रकरण १४ वें. किंमत १ आणा.

२४. **शिवपुराण वायवीयसंहिता पूर्वभाग**—मराठी अर्थासह किं. २ रु.

२५. „ „ **उत्तरभाग**—मराठी अर्थासह २ रुपये.

२६. **भारतसारसंग्रह**—मराठी अर्थासह किंमत आ० ६.

२७. **वीरशैव खानेसुमारी**—किंमत आ० १.

२८. **वीरशैव मतसंवर्धिनी**—किंमत आ० २.

२९. **संक्षिप्त विवाहविधि**—किंमत आ० ३.

३०. **विशेषार्थप्रकाशिका**—मराठी अर्थासह ७ आणे.

३१. **अनादिवीरशैवसारसंग्रह**—मराठी अर्थासह भाग १ ला. किंमत १॥८.

३२. **अनादिवीरशैवसारसंग्रह**—मराठी अर्थासह भाग २ रा. किंमत ॥१॥८

३३. **विरक्तोत्पत्तिक्रियालक्षण**—मराठी अर्थासह किं. आ० ॥११

३४. „ —केवळ कानडी टीका. किं. ४ आणे.

३५. **वीरमाहेश्वराचारसंग्रह**—भाग १ ला. किं. १॥८.

३६. **वीरशैवांच्या धर्मसमजुतीस** सरकारांतून मान किं. ॥२.

३७. **वीरशैवलिंगिब्राह्मण वंशावलिपट**—किंमत आ० १.

३८. **व्यापारसाम्राज्य पूर्वार्ध**—किंमत १ रुपया.

३९. **शिवपरअभंग**—किंमत ७ आणे.

४०. **शिवोत्कर्षकीर्तनतरंगिणी**—भाग १ ला. किंमत ५ आणे.

४१. **शिवोत्कर्षकीर्तनतरंगिणी**—भाग २ रा. किंमत ५ आणे.

४२. **शिवोत्कर्षकीर्तनतरंगिणी**—भाग ३ रा. किंमत ४ आणे.

४३. **मराठी सिद्धरामेश्वर चरित्र**—किंमत ७ आणे.

यांपैकीं कोणत्याही ग्रंथांच्या एकदम दहा प्रती घेणारास एक प्रत बक्षिस मिळेल.

छापत असलेले ग्रंथ.

वीरमाहेश्वराचारसंग्रह, भाग २ रा. ३ रा. कैवल्यसार.

